HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Kiemelt közlemények

Vartmann György: *A Magyar Honvédség belső altisztképzési rendszerének elemzése (2017. szeptember – 2019. július)*

Kerekes András: *A német páncélosfegyvernem megteremtése*

Harka Ödön: *A gépesített hadviselés kérdésének szovjet megközelítése a két világháború között I. rész*

13. évf. (2020)
3. szám

ISSN 2676-9816 (nyomtatott)
ISSN 2060-0437 (elektronikus)

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

IMPRESSZUM

Hadtudományi Szemle
A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának tudományos folyóirata

ISSN 2676-9816 (Nyomtatott)
ISSN 2060-0437 (Online)

A szerkesztőbizottság elnöke
Dr. Pohl Árpád dandártábornok

A szerkesztőbizottság tagjai
Dr. Szelei Ildikó alezredes
Dr. Forgács Balázs őrnagy
Dr. Csengeri János főhadnagy
Dr. Hausner Gábor alezredes
Dr. Hettyey András
Dr. Jobbágy Zoltán ezredes
Dr. Molnár Anna
Dr. Négyesi Imre ezredes
Dr. Ujházy László alezredes
Dr. Ujházi Lóránd
Dr. Miroslav Kelemen ny. dandártábornok (Szlovákia)
Dr. Pavel Bučka (Szlovákia)
Dr. Pavel Nečas ezredes (Szlovákia)

A szerkesztőbizottság titkára
Kállai-Nyári Éva

Főszerkesztő
Dr. Szelei Ildikó alezredes

Szerkesztőség
Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar
Hadtudományi Szemle
1101 Budapest, Hungária krt. 9–11.
Levelezési cím: 1581 Budapest, Pf. 15.
E-mail: hadtudomanyiszemle@uni-nke.hu

Kiadó
Ludovika Egyetemi Kiadó Nonprofit Kft.
Székhely: 1089 Budapest, Orczy út 1.
Kapcsolat: info@ludovika.hu
A kiadásért felel: Koltányi Gergely ügyvezető igazgató
Olvasószerkesztők: Resofszki Ágnes, Orbán Áron, Tar Krisztina

Nyomdai kivitelezés: Ludovika Egyetemi Kiadó Nonprofit Kft.
Borítókép: P. József főtörzsőrmester (MH 2. KRDD)

Tartalom

Hadművészet

Ádám Barnabás: Huszárezredek szervezete és feladatai a szövetségi haderőkben II. (Hollandia, Kanada, Egyesült Királyság) 5
Harka Ödön: A gépesített hadviselés kérdésének szovjet megközelítése a két világháború között I. rész 23
Kerekes András: A német páncélosfegyvernem megteremtése 35
Nagy Miklós Mihály – Dövényi Zoltán: Clausewitz és a legitim német geopolitika 45

Biztonságpolitika

Kitti Füzesi: Strategic Partnership between the European Union and Brazil Economic and Energy Cooperation 59
Balázs Kárász – Imre Négyesi: Information Security Responsibilities of Critical (Information) Infrastructures in the Aspect of Human Risk Factors 71
Varga Csilla Orsolya: Civil-katonai együttműködés az Európai Unió tagállamaiban – Görögország, Ciprus, Málta, Bulgária. 87

Társadalomtudomány

Kovács István: Vezetői stílusok a hivatásos állomány szemével: laissez-faire (ráhagyó) 99
Kovács Márk Károly: A Baszk Haza és Szabadság szervezete, módszerei, fegyverzete 1959–2011 között 117
Molnár Zoltán: A női szerepek megváltozásának társadalmi és katonai vonatkozásai a dualizmus időszakában, 1867–1914 133

Általános

Erika László: Protection Capacities and Local Environmental Protection. 147
Matusz Márk Péter: A csapategészségügyi ellátást támogató egészségügyi applikációban rejlő lehetőségek. 163
Sáfrán József: Az információszerzés fontossága Szun-ce, Taj Kung, Machiavelli, Zrínyi, Jeney, Clausewitz és Jomini hadelméleti műveiben 179
Vartmann György: A Magyar Honvédség belső altisztképzési rendszerének elemzése (2017. szeptember – 2019. július) 193

Hadtudományi Szemle
13. évfolyam (2020) 3. szám 5–22. • DOI: 10.32563/hsz.2020.3.1

Ádám Barnabás[1]

Huszárezredek szervezete és feladatai a szövetségi haderőkben II.
(Hollandia, Kanada, Egyesült Királyság)

Organisation and Mission of Hussar Regiments in the Allied Forces II.
(The Netherlands, Canada, United Kingdom)

Absztrakt

A magyar huszár az a magyar könnyűlovas, aki az elmúlt fél évezred során szinte átformálta a hadviselés arculatát, és fénykorában a világ 34 országa adaptálta ezt a könnyűlovassági csapatnemet. Ezek közül számos huszáralakulat mind a mai napig az adott ország haderejének fontos elemét képezi. Az előzőleg már tárgyalt dán és francia huszárezredek folytatásaként alábbiakban Hollandia, Kanada és az Egyesült Királyság huszárezredeit mutatom be.

Kulcsszavak: *huszárság, könnyűlovasság, huszárezred, Boreel huszárezred, tartalékos haderő, Lord Winston Churchill, felderítő és biztosító műveletek*

Abstract

The Hungarian Hussars are the Hungarian light cavalrymen, who during the last half thousand years have influenced and even changed the military warfare. Sharing best practices, Hungarian Hussars trained and helped to create Hussar Corps in 34 countries of the world. Although over time and with technological progress the war-fighting era of the Hussar troops fighting on horseback has all passed in the twentieth century, but not the hussars themselves. Continuing the previous article that was about Hussar units of Denmark and France, in this article my main goal is to introduce the organisation and mission of the Hussar units of Dutch, Canadian and British Armed Forces.

[1] Ezredes, doktorandusz, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola – University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, e-mail: hunhussar@protonmail.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1586-1842

Keywords: *Hussars, light cavalry, Hussar regiment, Boreel Hussar Regiment, reservist forces, Sir Winston Churchill, Reconnaissance and Security Operations*

1. Bevezetés

A hazai köztudat és a katonai szakirodalom kevésbé ismeri azokat a ma is aktív huszáralakulatokat,[2] amelyeknek létrehozásában jelentős példával szolgált a néhai magyar huszárság. Az előzőekben már közölt *Huszárezredek szervezete és feladatai a szövetségi haderőkben I.* (*Dánia, Franciaország*) című cikkben arra a következtetésre juthattunk, hogy azoknak a nemzeteknek a hadereje, amelyek modernizált huszáralakulatokkal rendelkeznek, komoly missziós feladatokban és kisháborúkban[3] alkalmazzák azokat, bizonyítva ezzel, hogy a huszárság alkalmazkodóképessége magas szintű és ugyanúgy képes hozzáidomulni a harc körülményeihez, mint a régi időkben. Az ezredek szervezete és fegyverzete megváltozott, lovak helyett korszerű, mozgékony és nagy tűzerejű harcjárműveket rendszeresítettek, de mégis huszárok. Külföldön léteznek, míg ezt a csapatnemet kifejlesztő és világhírűvé tevő magyar haderőben nem.

A rendszerben tartott modern huszárezredek puszta léte is hadtudományi szempontból igényli a következő kérdések tudományos vizsgálatát: 1. Miért maradt meg aktív szolgálatban a huszárság a szövetséges haderőkben? 2. Melyek a 21. századi huszárság feladatai, és milyen szervezeti struktúrában működnek? 3. Milyen haditechnikai eszközökkel hajtják végre feladataikat a katonai műveletekben, a modern kisháborúk és a válságreagáló műveletek időszakában?

Az alábbiakban e kérdésekre adott válaszokat kutatom a holland, a kanadai és a brit haderők huszárezredeinek bemutatásával. Kutatásom eredményeivel hozzá kívánok járulni és lehetőséget teremteni ahhoz, hogy a megújuló Magyar Honvédségben, illetve honvédelmi rendszerünkben ismét megjelenjen és méltó helyére kerüljön történelmünk fontos katonaeszménye, nemzeti kultúránk fontos szereplője, nemzettudatunk vitán felül álló közkedvelt alakja a magyar huszár.

A modern magyar haderő fejlesztéséhez[4] most is rendelkezésünkre áll a hadtörténelem mélységes kútja, amely ma is képes alátámasztani azon hadtudományi tézist, miszerint „nemzeti megoldásokra kell törekednünk, olyan módon, hogy az hazánknak és a fegyveres erőnknek mindenkor biztos alapul szolgálhasson honvédelmi, nemzetvédelmi, valamint NATO-szövetségesi tagságunkból adódó műveleteink sikeres és eredményes végrehajtásához".[5]

Megítélésem szerint hadtudományi szempontból is bölcs dolog visszanyúlni ahhoz a hadtörténelmünket jelentősen befolyásoló, az adott kor nemzeti hadikultúrájának hadművészeti és a harcászati jellemzőit sikeresen alkalmazó magyar eredetű lovassági

[2] Dániában egy (*Gardehusarregimentet*), Franciaországban három (*1er régiment de hussards parachutistes; 2e régiment de hussards; 3e régiment de hussards*), Hollandiában egy (*Regiment Huzaren van Boreel*), Kanadában négy (*8th Canadian Hussars; Sherbrooke Hussars; The Royal Canadian Hussars; 1st Hussars*), az Egyesült Királyságban kettő (*The Queen's Royal Hussars; The King's Royal Hussars*).

[3] Ágh Attila: *Konfliktusok, háborúk*. Budapest, Zrínyi, 1989.

[4] Boda József et alii: Fókusz és együttműködés. A hadtudomány kutatási feladatai. *Honvédségi Szemle,* 144. (2016), 3. 3–20.

[5] Szendy István: A hadtudományról magyar szemmel. *Magyar Tudomány,* 173. (2012), 11. 1361–1367. 1362.

csapatnemhez, amely évszázadokon keresztül bizonyította és napjainkban a nyugati szövetséges modern haderőkben bizonyítja képességeit.

2. Hollandia

2.1. Boreel Huszárezred – Regiment Huzaren van Boreel (RHB)[6] (angolul Boreel Hussar regiment)

A hidegháborút követő haderőcsökkentés Hollandiában is hatással volt a haderőre, alakulatok szűntek meg, illetve összevonták azokat. Jelenleg a holland királyi hadsereg fő szárazföldi erejét három dandár alkotja. A feladatrendszert tekintve a hazai terület védelme és a NATO-szövetséges országok területének védelméhez való hozzájárulás kiegészült a békeműveleti és missziós feladatokkal, a humanitárius segítségnyújtással, a polgárok védelmével, a civil szervezetek támogatásával.

A haderő struktúráját moduláris alapra helyezték, amely a kihívásoknak és feladatoknak megfelelő, önálló harctevékenységre és feladat-végrehajtásra képes kisebb egységekből áll. E szervezeti struktúra ideális a magasabbegységek vagy akár ideiglenes harci kötelékek felállításának. A holland királyi hadsereg is folyamatos átalakulás és modernizáció állapotában van.

Történetét tekintve a tárgyalt huszárezredet 1813-ban Vilmos holland király hozta létre, amikor megbízást adott Willem Francois Boreelnek, aki 1795-től 1813-ig francia huszártisztként szolgált, egy holland huszárezred létrehozására. Hivatalosan 1814 szeptemberében állították fel, és négy századból állt, 641 lóval és 677 huszárral. Az évek során az ezred hivatalos neve gyakran megváltozott, 1815. április 21-én hadrendiszám 6. huszárezredre változott, majd 1893-ban az 1. huszárezred lett, de a köznyelvben mindvégig az egyenruhájuk színéről „kék huszároknak" hívták őket. Harcoltak az I. és a II. világháborúban, majd 1947-ben, királyi rendeletben a „Boreel huszárjai" hadrendi megnevezést kapták.[7]

A Boreel huszárezred szervezete és az alegységek feladatai:[8]

- parancsnokság és támogató század;
- 43. páncélosfelderítő század;
- 13. páncélosfelderítő század;
- 11. légi szállítású felderítő század;
- harckocsiszázad;
- HUMINT felderítő század.

A Boreel huszárezred a holland haderő speciális ISR (*Intelligence, Surveillance and Reconnaissance*) alakulata, amelynek alegységeit moduláris alapon rendelik át a holland szárazföldi haderő dandárjaihoz.

[6] *Voorwoord regimentscommandant* (Ezredparancsnoki előszó). Elérhető: www.huzarenvanboreel.nl/index.php/voorwoord-regimentscommandant/ (A letöltés dátuma: 2019. 11. 27.)

[7] *Historie Regiment Huzaren van Boreel*. Elérhető: www.huzarenvanboreel.nl/index.php/over-ons/historie-regiment/historie-regiment-huzaren-van-boreel/ (A letöltés dátuma: 2019. 11. 30.)

[8] *Voorwoord regimentscommandant.* i. m.

Az ezred két páncélosfelderítő és a légi szállítású felderítő százada a Holland Királyi Hadsereg három aktív dandárának, a 43. gépesített dandár,[9] a 13. könnyűdandár[10] és a 11. légi szállítású dandár,[11] kötelékében találhatóak, mint dandár felderítő századok és a dandár érdekében végeznek felderítési feladatokat. A huszárezred HUMINT felderítő- és harckocsiszázada a szárazföldi parancsnokság érdekében hajtanak végre felderítési feladatokat.

A gépesített dandárok harcfelderítő századjai három felderítő szakaszból, szakaszonként 8 járművel (FENEK) és 24 fős személyi állományból, páncéltörő szakaszból, logisztikai szakaszból és egy törzsszakaszból állnak. A páncéltörő szakasz egy raja TAC (*Tactical Air Control*), illetve FAC (*Forward Air-Control*) feladatokat is képes végrehajtani.

A Boreel huszárezred főbb technikai eszközei

Leopard 2A6 harckocsi; Fennek páncélozott felderítő harcjármű (1. ábra); KTM LC4 motorkerékpár.

1. ábra: ***Fennek felderítő harcjármű.***
Forrás: Ook de Huzaren van Boreel lopen de Airborne Wandeltocht. Elérhető: https://renkum.nieuws.nl/kunstcultuur/39766/ook-de-huzaren-van-boreel-lopen-de-airborne-wandeltocht/ (A letöltés dátuma: 2019. 09. 01.)

[9] *43 Gemechaniseerde Brigade*. Elérhető: www.defensie.nl/organisatie/landmacht/eenheden/43-gemechaniseerde-brigade (A letöltés dátuma: 2019. 11. 27.)

[10] *13 Lichte Brigade*. Elérhető: www.defensie.nl/organisatie/landmacht/eenheden/13-lichte-brigade (A letöltés dátuma: 2019. 11. 27.)

[11] *11 Luchtmobiele Brigade*. Elérhető: www.defensie.nl/organisatie/landmacht/eenheden/11-luchtmobiele-brigade (A letöltés dátuma: 2019. 11. 26.)

3. Kanada

3.1. A 8. Kanadai Huszárok – 8th Canadian Hussars (Princess Louise's)[12]

A kanadai hadsereg mint a kanadai fegyveres erők szárazföldi komponense[13] a legnagyobb az ország honvédelmi rendszerében. Az ország geostratégiai helyzete[14] és alacsony katonai fenyegetettségi szintje miatt tényleges és tartalékos állományával főleg missziós feladatokat hajt végre. Összetételét tekintve a kanadai hadsereg a területi lefedettség elvének megfelelve négy hadosztályból áll, amelyek rendelkeznek mind aktív és tartalékos egységekkel.

Elhelyezkedésüket tekintve a 2. kanadai osztály – Québecben, a 3. kanadai osztály – Nyugat-Kanadában, a 4. kanadai osztály – Ontarióban és az 5. kanadai osztály – Kanada atlanti részén diszlokál.

Ezenkívül rendelkezik egy doktrinális és kiképző központtal, egy ranger alakulattal és egy harci támogató dandárral (CCSB).

Napjainkban a 8. kanadai huszárezred a kanadai szárazföldi haderő 5. hadosztályának[15] elsőlépcsős tartalékosokkal feltöltött páncélozott huszárezredeként működik.

A huszárezred feladata a tartalékos állomány kiképzése és missziós feladatokra történő felkészítése. A felkészített tartalékos állománya a reguláris haderő utánpótlását képezi különösen a külföldi missziókban, mint például Ciprus vagy Afganisztán.

Az ezred jogelődjének az 1848 áprilisában 11 önálló lovascsapatból megalakult New Brunswicki Önkéntes Lovasságot tekintik. Hosszú története során 1872-ben vette fel a 8. Lovasezred, majd 1893-ban a 8. „Luise hercegnő" New Brunswicki Huszárok nevet. 1941 februárjában tartalékba helyezték, majd áprilisban megkezdődött az ezred gépesítése. A II. világháborút követően, 1949-től, mint páncélos ezred szerepel a hadrendben. A 8. huszárezred jelenleg a legrégebb óta folyamatosan működő páncélozott ezred a kanadai haderőben.[16]

A 8. Kanadai Huszárok szervezete és az alegységek feladatai: ezredparancsnokság, törzs; 2 páncélozott huszárszázad (tartalékos).

A 8. kanadai huszárezred összetételében megfelel a tartalékos haderő moduláris képességeinek, amelynek ezredparancsnoksága tervezi és szervezi a két tartalékosokból álló páncélozott huszárszázad feladatra történő felkészítését. Szervezeti struktúrája minősített jogrendi helyzetben modulárisan bővíthető. Az ezredparancsnoksága, törzse (*Regimental Headquarters*) és az „A" huszárszázad Monctonban, a „B" huszárszázad Sussexben, New Brunswick megyében állomásozik.

---

[12] *8th Canadian Hussars (Princess Louise's).* Elérhető: www.army-armee.forces.gc.ca/en/5-canadian-division/8-canadian-hussars/index.page (A letöltés dátuma: 2019. 12. 07.)

[13] *Canadian Army of Today.* Elérhető: www.army-armee.forces.gc.ca/en/index.page (A letöltés dátuma: 2019. 12. 09.)

[14] Krajnc Zoltán: *Kanada és a nemzetközi terrorizmus elleni harc (egy NATO-tagállam politikájának, és gyakorlatának elemzése).* A geopolitikai tanács NATO tudományos pályázatára „a nemzetközi terrorizmus elleni harc kanadai szempontból" témakörben. 2007. Elérhető: http://real.mtak.hu/6403/1/Kanada.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 12. 09.)

[15] *Units and Formations – 5th Canadian Division* (5. kanadai hadosztály – egységek és kötelékek). Elérhető: www.army-armee.forces.gc.ca/en/5-canadian-division/units-formations.page (A letöltés dátuma: 2019. 12. 05.)

[16] *8th Canadian Hussars* i. m.

A kiképzési foglalkozásokat minden csütörtökön este 19.00-tól 22.00-ig tartják a huszárszázadok objektumában. Ezenkívül havonta egy hétvégén tartanak összevont kiképzést az ezredparancsnokság vezetésével. Emellett májustól augusztusig nyári teljes idős szolgálatteljesítés vállalható a reguláris haderő alakulatainál.

A 8. kanadai huszárezred főbb technikai eszközei

G Wagon – Light Utility Vehicle Wheeled (LUVW) (2. ábra); *Medium Support Vehicle System* (MSVS); *Tactical Armoured Patrol Vehicle* (TAPV).

2. ábra: ***A huszárjárőr műveleti területen.***
Forrás: G Wagon – Light Utility Vehicle Wheeled (LUVW). Elérhető: www.army-armee.forces.gc.ca/en/vehicles/g-wagon.page (A letöltés dátuma: 2019. 09. 01.)

3.2. A Sherbrooke Huszárok – Sherbrooke Hussars[17]

A Sherbrooke huszárok a 2. kanadai hadosztály 35. kanadai dandárharccsoport tartalékos páncélozott felderítőezrede. Az ezred feladata a tartalékos huszárok páncélosfelderítő feladatokra történő kiképzése és missziós feladatokra történő felkészítése. A két magas készenlétű tartalékos huszárszázaddal működő ezred több mint 100 tartalékosból áll. Feladata a magas készenlét fenntartásával, személyi állománnyal támogatni a Kanadai Haderőt hazai és külföldi feladatainak ellátásában. Az ezred magas szinten végzi a tartalékos állomány kiképzését és felkészítését. A tartalékos

[17] *The Sherbrooke Hussars.* Elérhető: http://army.gc.ca/en/2-canadian-division/the-sherbrooke-hussars/index.page (A letöltés dátuma: 2019. 12. 08.)

állomány részére májustól augusztusig nyári teljes idős szolgálatteljesítés vállalható a reguláris haderő alakulatainál.

A Sherbrooke huszárezred történetét 1866. szeptember 21-re vezetik vissza, amikor Melbourne-ben megalapították a Sherbrooke gyalogos zászlóaljat. 1900-ban gyalogezreddé fejlesztették, majd 1940 novemberében gépesítették. 1946. április 1-jén ebből a gépesített ezredből hozták létre a 12. páncélos ezredet, majd 1946-ban átnevezték Sherbrooke ezrednek. 1965. február 15-én a 7. és 11. huszárezreddel egyesítették és létrehozták a Sherbrooke huszárezredet.

A Sherbrooke huszárok szervezete és az alegységek feladatai: ezredparancsnokság; 2 páncélozott huszárszázad (tartalékos).

Napjainkban, mint a 35. kanadai dandárharccsoport páncélos felderítő ezrede a tartalék haderő része. Az ezredparancsnokság kulcsbeosztásait tényleges állománnyal töltik fel, míg az alegységek teljes állománya tartalékosokból áll.

A tartalékos állomány kiképzési foglalkozásait szeptembertől júniusig minden kedd este 19.00-tól 22.00-ig tartják. Ezenkívül hétvégéken, péntek estétől vasárnap délutánig tartanak összevont kiképzést.

A Sherbrooke huszárok főbb technikai eszközei: G Wagon – Light Utility Vehicle Wheeled (LUVW); *Tactical Armoured Patrol Vehicle* (TAPV); *Military Commercial Off-The-Shelf* (MilCOTS); *Medium Support Vehicle System* (MSVS).

3.3. A Királyi Kanadai Huszárok – The Royal Canadian Hussars (Montreal)[18]

Az ezred a 2. kanadai hadosztály tartalékos állományú 34. dandárharccsoportjának páncélozott felderítő alakulata. Fő feladata, hogy támogassa a reguláris haderőt hazai békefeladatainak ellátásában, ezenkívül részt vegyen békefenntartó műveletekben és különböző ENSZ-missziókban.

A Királyi Kanadai Huszárok történetét az 1879-ben megalakult 6. ideiglenes lovasezredre vezetik vissza, amely 1890-ben felvette a 6. „Connaught herceg" királyi kanadai huszárezred nevet. 1957-ben egyesítették a 17. „Yorki herceg" királyi kanadai huszárezreddel, majd 1958-ban több lovassági alakulatból létrehozták a Királyi Kanadai Huszárokat.

A királyi kanadai huszárok szervezete és az alegységek feladatai: ezredparancsnokság; alegységei: a Királyi Montreál-i lovasság, az 5. dragonyosok, a 6. huszárok, a 11. Argenteuil-i lovas vadászok, a 17. huszárok és az 1. motorizált géppuskások.

A jelenleg öt lovassági és egy gépkocsizó alakulatból álló összevont páncélozott felderítőezred parancsnoksága tényleges állományból áll és Montrealban diszlokál. A hat alegység különböző településeken van elhelyezve.

Az alegységek tartalékos állománya kedd esténként 19.00-tól 22.00-ig tartja kiképzési foglalkozásait Montrealban. Ezenkívül hétvégéken, péntek estétől vasárnap

[18] *The Royal Canadian Hussars.* Elérhető: http://army.gc.ca/en/royal-cdn-hussars/index.page (A letöltés dátuma: 2019. 12. 05.)

délutánig tartanak összevont kiképzést, és a tartalékos állomány részére májustól augusztusig nyári teljes idős szolgálatteljesítés vállalható a reguláris haderő alakulatainál.

A királyi kanadai huszárok főbb technikai eszközei: G Wagon – Light Utility Vehicle Wheeled (LUVW); *Tactical Armoured Patrol Vehicle* (TAPV) (3. ábra).

3. ábra: *Kiképzésen (TAPV).*
Forrás: Defining the TAPV. 2017. Elérhető: https://canadianarmytoday.com/defining-the-tapv/ (A letöltés dátuma: 2019. 09. 02.)

3.4. Az 1. Huszárok – 1st Hussars[19]

A huszárezred, mint a 4. kanadai hadosztály 31. kanadai dandárharccsoport páncélozott felderítőezrede a kanadai tartalék haderő része, feladata kiképzett tartalékos személyi állomány biztosítása a Kanadai Haderő részére a hazai és az afganisztáni missziós feladatainak ellátásához. Az ezred magas szinten végzi a tartalékos huszárok kiképzését és felkészítését.

Az 1. Huszárok története 1856-ban kezdődött a St. Thomas-i önkéntes lovascsapat és az Ontario állambeli London első önkéntes lovascsapatának megalakulásával. A két önkéntes lovasságot 1863-ban nevüket megtartva összevonták és az Ontario állam reguláris haderejének része lett. 1888-ban átnevezték, az 1. Huszárezred nevet kapta, majd 1892-ben, létszámát lecsökkentve átnevezték 1. Huszároknak. Az I. világháborúban óriási veszteségeket szenvedtek a második Ypres-i csata lövészárokharcaiban. A II. világháborúban a D-naptól kezdve a háború végéig harcoltak.

Az 1. Huszárok szervezete és az alegységek feladatai: ezredparancsnokság; 2 páncélozott huszárszázad (tartalékos).

Az ezred parancsnoksága és törzse, illetve egy huszárszázada az Ontario állambeli Londonban, míg a második huszárszázada Sarniában állomásozik.

[19] *1st Hussars.* Elérhető: www.army-armee.forces.gc.ca/en/1-hussars/index.page (A letöltés dátuma: 2019. 12. 06.)

Az alegységek tartalékos állománya szeptembertől júniusig minden csütörtök este 19.00-tól 22.00-ig tartja kiképzési foglalkozásait, ezenkívül havi egy hétvégén gyakorlati foglalkozásokat tartanak. Májustól augusztusig a tartalékos állomány részére nyári teljes idős szolgálatteljesítés vállalható a reguláris haderő alakulatainál.

Az 1. Huszárok főbb technikai eszközei[20] *Tactical Armoured Patrol Vehicle* (TAPV); *G Wagon – Light Utility Vehicle Wheeled* (LUVW); *Medium Support Vehicle System* (MSVS); *Light Support Vehicle Wheel* (LSVW).

4. Egyesült Királyság

4.1. A Királynő Huszársága – The Queen's Royal Hussars (The Queen's Own and Royal Irish)

Az Egyesült Királyság hadereje Páncélozott Hadtestének állományában találjuk azokat a modern technikával felszerelt lovassági ezredeket, akik méltó utódai a néhai, lóháton harcba vonuló és a világ lótenyésztésében jelentős szerepet játszó híres brit lovassági alakulatoknak.

A hadtest az alábbi lovassági csapatnemekből áll:[21]

- Vértesek – Household Cavalry,
- Dragonyosok, könnyű dragonyosok – 1st The Queen's Dragoon Guards, Royal Scots Dragoon Guards, Light Dragoons,
- Huszárok – Queen's Royal Hussars, King's Royal Hussars,
- Dzsidások, Svalizsérek (***Chevaux-léger***) – Royal Lancers,
- Népfelkelő (tartalékos) könnyűlovasság – Royal Yeomanry, Royal Wessex Yeomanry, Queen's Own Yeomanry,
- valamint a világ első tank ezrede – Royal Tank Regiment.
- A hadtest alakulatai közül a népfelkelő (***yeomanry***) könnyűlovassági ezredek teljesen tartalékos állományból állnak.

Érdekesség, hogy a huszárezredek öltözetét, felszerelését és a lószerszámzatot részletesen szabályozza a brit szárazföldi haderő ma is érvényben lévő öltözködési utasítása, amely kiemeli és hangsúlyozza az egyenruházat magyar huszároktól való eredetét: „HUSSAR: the Hungarian Hussar inspired a particular style of dashing light cavalry, and with it numerous exotic uniform details, in many armies. From 1806 onwards the British Army converted Light Dragoon regiments into Hussars, which became the largest category of the regular cavalry. This spectacular style of uniform was also widely adopted by Yeomanry regiments. Characteristic features of Hussar Full Dress in its final form include the fur Busby with its falling »bag«, plume and corded boss and the tunic fastened with ornate looping of cord etc. (with olivets, q.v., for officers and ball buttons for soldiers)."[22]

[20] 1st Hussars. i. m.

[21] *The Royal Armoured Corps.* Elérhető: www.army.mod.uk/who-we-are/corps-regiments-and-units/royal-armoured-corps/ (A letöltés dátuma: 2019. 09. 02.)

[22] *Army Dress Regulations (All Ranks).* Ministry of Defence, PS12(A) January 2011, Nr. 01.231.

A Királynő Huszársága mint a brit haderő páncélozott hadtestének (*The Royal Armoured Corps*)[23] reguláris ezrede 1993 szeptemberében a két korábbi önálló huszárezred, a Királynő Huszárezredének (*The Queen's Own Hussars*) és a Királynő Ír Huszárezredének (*The Queen's Royal Irish Hussars*) összevonásával alakult meg.[24] Jogelődjei okán a Brit Hadsereg legrégebbi lovassági ezrede, amely napjainkban modern páncélos eszközökkel van felszerelve. A huszárezred feladata az ellenséges erők felderítése és a harckocsik tűzerejével annak elpusztítása vagy legyőzése.

A jogelőd két huszárezred közül a Királynő Huszárezredét (*The Queen's Own Hussars*) szintén két korábban nagy múltú huszárezred, a 3. Királyi Huszárezred (*3rd The King's Own Hussars*) és a 7. Királynői Huszárezred (*7th Queen's Own Hussars*) összevonásból alakították meg Angliában[25]. A Királynői Ír Huszárezred (*The Queen's Royal Irish Hussars*) pedig a 4. Királynői Huszárezred (*4th Queen's Own Hussars*) és a 8. Királyi Ír Huszárezred egyesítésével hozták létre 1958-ban az akkori Nyugat-Németországban.[26]

Érdekesség, hogy a 4. Királynői Huszárezred (*The 4th Queen's Own Hussars*) tisztikarát a brit főnemesség alkotta és Winston Churchill 1895-ben ennek a huszárezrednek hadnagyaként szolgált, majd később, 1941-től haláláig ezredesként az ezred tulajdonosa[27] volt.

4. ábra: *Winston Churchill huszárhadnagy 1895-ben.*
Forrás: ***Second Lieutenant Winston S Churchill, 4th Queen's Own Hussars, 1895.*** Elérhető: https://collection.nam.ac.uk/detail.php?acc=1992-10-143-1547 (A letöltés dátuma: 2019. 12. 14.)

[23] A páncélozott hadtest 10 reguláris és 4 tartalék ezredből áll. *The Royal Armoured Corps.* i. m.
[24] *Britain's Army for the 90's.* London, UK, Ministry of Defence, (HMSO CM1595), 1991. 16.
[25] *The Queen's Own Hussars.* Elérhető: www.nam.ac.uk/explore/queens-own-hussars (A letöltés dátuma: 2019. 12. 12.)
[26] *The Queen's Royal Irish Hussars*. Elérhető: www.nam.ac.uk/explore/queens-royal-irish-hussars (A letöltés dátuma: 2019. 12. 12.)
[27] *The Queen's Royal Hussars Today*. Elérhető: https://winstonchurchill.org/publications/finest-hour/finest-hour-181/queens-royal-hussars-today/ (A letöltés dátuma: 2019. 12. 11.)

A 8. Királyi Ír Huszárezred (*The 8th Kings Royal Irish Hussars*) a 4-es huszárezred oldalán vett részt a krími háború véres balaklavai lovasrohamában, ahol az ezred állományának több mint 40%-át vesztette el rövid 20 perc alatt. A hatalmas veszteségek ellenére ennek a huszárezrednek sikerült megállítani az orosz kozákok ellentámadását.[28] A magyar vonatkozása miatt érdekesség, hogy a csata egyik „főszereplője" az a Luis Edward Nolan (1818. január 4. – 1854. október 25.) huszárkapitány,[29] segédtiszt volt, aki ifjúkorában ugyanazon az osztrák tullni katonai utászakadémián tanult, ahová Görgei Artúr (1818. január 30. – 1916. május 21.) tábornokunk is járt. Születési évüket tekintve évfolyam-, esetleg osztálytársak is lehettek. Nolan az akadémia elvégzése után több évig magyar huszárként szolgált,[30] majd hazaérve Angliába két híres könyvet is írt a lovasság történetéről[31] és a lókiképzésről.[32] Emellett a magyar huszárnyereg egyszerűségét és az angol vadásznyereg előnyeit kombinálva megalkotta a ma is használt univerzális angol sportnyereg[33] elődjét.

A Királynő Huszárságának szervezete és az alegységek feladatai:[34] parancsnokság, 1 parancsnoki és felderítő szakasz, 3 harckocsiszázad.

A napjainkban Németországban, Pedernbornban állomásozó ezred egy modern, Challenger 2 páncélosokkal felszerelt alakulat.[35] Az öbölháborús és a missziós tapasztalatok azt mutatják, hogy a tankoknak brutális harcértékük van, mivel a modern, nagy tűzerejű harckocsik jelentős pszichikai befolyást gyakorolnak a harcban részt vevőkre. A saját csapatokat bátorítják, az ellenséget pedig rémületbe ejtik. Emellett a harckocsik komoly felderítő képességekkel is rendelkeznek, amelyek lehetővé teszik, hogy önállóan is felderítsék, majd megsemmisítsék az ellenséget.

A parancsnokság közvetlen alárendeltségében lévő parancsnoki és felderítő szakasz feladata az ellenség erejének, helyének, összetételének és sebezhető pontjainak megállapítása. A három, századonként 18 harckocsival felszerelt század pusztítja el vagy teszi harcképtelenné a felderített ellenséges erőket.

A Királynő Huszárságának főbb technikai eszközei: 56 db Challenger 2 harckocsi,[36] Warthog páncélozott terepjáró, Scimitar Mark 2 páncélozott felderítő jármű.

---

28 *8th King's Royal Irish Hussars.* Elérhető: www.nam.ac.uk/explore/8th-kings-royal-irish-hussars (A letöltés dátuma: 2019. 09. 11.)

29 David Buttery: *Messenger of Death: Captain Nolan and the Charge of the Light Brigade.* Barnsley, Pen & Sword, 2008.

30 Louis Edward Nolan: *The training of cavalry remount horses*. New edition, London, Parker son and Bourn., 1861. 3.

31 Louis Edward Nolan: *Cavalry; Its History And Tactics.* Third Edition, London, Bosworth & Harrison, 1860.

32 Nolan (1861) i. m.

33 Nolan (1860) i. m. 323.

34 Robin Rhoderick-Jones: *In Peace & War: The Story of the Queen's Royal Hussars (the Queen's Own and Royal Irish).* Barnsley, Pen & Sword Military, 2019.

35 *The Queen's Royal Hussars.* Elérhető: www.army.mod.uk/who-we-are/corps-regiments-and-units/royal-armoured-corps/queens-royal-hussars/ (A letöltés dátuma: 2019. 12. 14.)

36 Samuel Cranny-Evans: UK to reduce operational Challenger 2 tank fleet. *Jane's Defence Weekly,* April 2019. Elérhető: www.janes.com/defence-news/news-detail/uk-to-reduce-operational-challenger-2-tank-fleet (A letöltés dátuma: 2019. 12. 12.)

4.2. A Király Huszársága – The King's Royal Hussars[37]

A Király Huszársága mint a brit haderő páncélozott hadtestének (*The Royal Armoured Corps*) reguláris ezrede, a 3. hadosztály 12. páncélozott gyalogosdandárának (*12th Armoured Infantry Brigade*) kötelékébe tartozik. Jelenlegi formájában az ezred négy történelmi önálló huszárezred összevonásából keletkezett két huszárezred, a Walesi herceg Huszárezrede (*The Royal Hussars* [*Prince of Wales's Own*]) és a 14./20. Királyi Huszárezred (*14th/20th King's Hussars*) összevonásával alakult meg 1992. december 4-én Münsterben, Németországban. A Királyi Huszárok napjainkban nem Németországban, hanem az angliai Tidworth-ben, Wiltshire járásban állomásoznak. Alaprendeltetési feladatuk az ellenség erőinek felkutatása és azonnali kezdeményezéssel történő megsemmisítése.

5. ábra: *A Királyi Huszárok felderítő huszárjárőre Boszniában 1997-ben.*
Forrás: King's Royal Hussars on mounted patrol with pack horses, alongside their Challenger 1 main battle tanks, Mrkonjic Grad area, Bosnia, 1997. Elérhető: https://collection.nam.ac.uk/detail.php?acc=2018-01-70-7 (A letöltés dátuma: 2019. 12. 14.)

A Király Huszárságának híres négy jogelőd huszárezrede[38] közül kiemelkedik a 10. királyi huszárezred (*10th Royal Hussars* [*Prince of Wales's Own*]), amelyet 1715-ben Hertfordban még dragonyosként állítottak fel, majd III. György király átszervezte őket dragonyosból

[37] *The King's Royal Hussars.* Elérhető: www.army.mod.uk/who-we-are/corps-regiments-and-units/royal-armoured-corps/kings-royal-hussars/ (A letöltés dátuma: 2019. 12. 12.)

[38] Jogelőd huszárezredek: 10. királyi huszárezred (a walesi herceg ezrede) – 10th Royal Hussars (Prince of Wales's Own); 11. Huszárok – 11th Hussars; 14. királyi huszárezred – 14th King's Hussars; 20. Huszárezred – 20th Hussars. Elérhető: www.nam.ac.uk/explore/kings-royal-hussars (A letöltés dátuma: 2019. 12. 14.)

könnyű dragonyossá. Kitüntették magukat a Napóleon elleni korai hadjáratokban, aminek következményeként 1806-ban a walesi herceg, akit elvarázsolt az „európai" huszárok csodálatos egyenruhája és eredményessége, átfegyverezte és átnevezte őket huszárezrednek. Így lett ez az ezred a legrégibb, legelsőként alapított brit huszárezred. Még huszárként, lovasítva harcoltak az I. világháborúban, majd a háborút követően Írországban, Egyiptomban és Indiában voltak „békefenntartók". 1938-ban tértek vissza a brit szigetre, ahol megkezdték a huszárezred motorizációját, és besorolták őket a páncélos hadtestbe. A 11. Huszárokról (*11th Hussars*) fontos megjegyezni, hogy 1928-ban ezt a huszárezredet legelsőként gépesítették és szerelték fel könnyű harckocsikkal. A 14. Királyi Huszárokról (*14th King's Hussars*) érdemes tudni, hogy a brit haderő egyik legjobban dekorált ezrede volt, kiemelkedő hősiességgel vettek részt a napóleoni háborúkban, majd Indiában a második szikh háborúban a legmegbízhatóbb ezredként harcoltak, és később is, a Búr háborúban bizonyították magas harci szellemüket. A 20. Huszároknak (*20th Hussars*) aránylag rövid, de érdekes a története. Eredetileg 1858-ban a Kelet-Indiai Társaság állította fel Indiában, és mint a társaság lovassága vett részt az indiai lázadás leverésében. Később, 1862-ben a Brit Hadsereg adoptálta az alakulatot, és hivatalosan a hadrendben a 20. huszárezred nevet kapta. Hadtörténelmi érdekesség, hogy lóháton az I. világháború első és utolsó hónapjában harcoltak a nyugati fronton. A Török Birodalom fegyverletétele után az ezredet azonnal Palesztinába, majd Anatóliába vezényelték, ahol 1920-ban Izmirnél a török felkelők ellen lóháton végrehajtották a brit haderő utolsó huszárrohamát.

A Király Huszárságának szervezete és az alegységek feladatai:

- parancsnokság;
- A század: (A 20. huszárszázad – The Twentieth Hussar Squadron);
- B század: (A 14. huszárszázad – The Fourteenth Hussar Squadron);
- C század: (A 11. huszárszázad – The Eleventh Hussar Squadron);
- D század: (A 10. huszárszázad – The Tenth Hussar Squadron);
- támogató század (felderítő és logisztikai szakaszokkal).

Napjainkban a 4 harckocsiszázadból (a hadrendi számuk megegyezik a jogelőd huszárezredek számozásával) álló huszárezred egy modern páncélos alakulat, amely halogatóharcra és találkozóharcra specializálódott. A Sir Michael Fallon (*Secretary of State for Defence*) által 2016-ban bejelentett brit haderőreform során a Király Huszársága a tervezett csapásmérő dandár (*Strike Brigade*) része lett.[39]

Az ezred a támogató század állományában saját, Scimitar páncélozott felderítő harcjárművel felszerelt felderítő erővel rendelkezik, amelynek feladata az ellenség és a terep felderítése. A felderített ellenséget a harckocsiszázadok tűzerejüket és mozgékonyságukat kihasználva pusztítják.

A Király Huszárságának főbb technikai eszközei: Challenger 2 harckocsi, Scimitar Mark 2 páncélozott felderítő harcjármű.

[39] Sir Michael Fallon: *Strategic Defence and Security Review – Army.* Written statement – HCWS367, 2016. Elérhető: www.parliament.uk/business/publications/written-questions-answers-statements/written-statement/Commons/2016-12-15/HCWS367/ (A letöltés dátuma: 2019. 12. 14.)

6. ábra: *A királyi huszárok harckocsija – Challenger 2.*
Forrás: www.moddb.com/groups/armies-of-the-world-all-military-fans/images/the-kings-royal-hussars (A letöltés dátuma:2019. 08. 30.)

5. Összefoglalás

A rendszerben tartott modern huszárezredek közül a Boreel huszárezred a holland haderő speciális ISR (*Intelligence, Surveillance and Reconnaissance*) alakulata, amelynek alegységeit moduláris alapon átalárendelik a holland szárazföldi haderő különböző dandárjaihoz. A Boreel huszárezred alegységei számára az azonos követelményrendszer és képességközpontú szemlélet lehetővé teszi, hogy függetlenül a kötelék jellegétől, zászlóalj- vagy dandárharccsoport, vagy a harcbavetés módjától, szárazföldi vagy légi szállítástól, a harcbiztosítás folyamatos és hatékony legyen. A huszárezred szervezeti belső felépítése, az alegységek összetétele és technikai eszközei is predesztinálja az ideiglenes, adott feladatra létrehozott harcbiztosító kötelék gyors megalakítását, az elöljáró szándéka szerinti átalárendelését vagy megerősítő erőként történő alkalmazását.

A kanadai huszárezredek mint a kanadai hadosztályok tartalékerői, békeidőben elsősorban a reguláris kanadai szárazföldi haderő missziós feladatainak tartalékos humán erőforrással történő támogatását hajtják végre. Szervezeti struktúrájuk kialakítása és technikai eszközeik az ennek megfelelő, célirányos és hatékony kiképzést szolgálják.

A két brit huszárezred, a Királynő Huszársága és a Király Huszársága, modern páncélos alakulatok, amelyek halogatóharcra és találkozóharcra specializálódtak. A felderítő erőiknél rendszeresített Scimitar Mark 2 páncélozott felderítő harcjárműveik és a harcfelderítő századoknál rendszeresített Challenger-2 harckocsik komoly felderítő képességekkel is rendelkeznek, amelyek lehetővé teszik, hogy önállóan felderítsék, majd meg is semmisítsék az ellenséget. Hatékonyság tekintetében megfelelő képességekkel

rendelkeznek ahhoz, hogy a szemben álló fél harcászati kezdeményezését megtörjék, és jelentős veszteségokozással eltérítsék céljától.

Összességében megállapítható, hogy a tárgyalt holland, kanadai és brit huszárezredek az adott ország haderejében napjainkban is fontos harcbiztosító vagy harcoló feladatokat hajtanak végre. A reguláris és a tartalékos huszárezredek alegységei századszinten moduláris képességűek, amelyek minden szempontból megfelelnek a modern elveken nyugvó feladatorientált harccsoportok összeállításával szemben támasztott alkalmazási követelményeknek. E moduláris képességnek és a kor színvonalán álló technikai eszközeiknek köszönhetően mind a helyi kisháborúkban, mind a válságkezelő műveletekben hatékonyan alkalmazhatóak.

Felhasznált irodalom

Ágh Attila: *Konfliktusok, háborúk*. Budapest, Zrínyi, 1989.

Army Dress Regulations (All Ranks). Ministry of Defence, PS12(A) January 2011, Nr. 01.231.

Boda József – Boldizsár Gábor – Kovács László – Orosz Zoltán – Padányi József – Resperger István – Szenes Zoltán: Fókusz és együttműködés. A hadtudomány kutatási feladatai. *Honvédségi Szemle,* 144. (2016), 3. 3–20.

Britain's Army for the 90's. London, UK, Ministry of Defence, (HMSO CM1595), 1991.

Buttery, David: *Messenger of Death: Captain Nolan and the Charge of the Light Brigade.* Barnsley, Pen & Sword. 2008.

Cranny-Evans, Samuel: UK to reduce operational Challenger 2 tank fleet. *Jane's Defence Weekly,* 23 April 2019. Elérhető: www.janes.com/defence-news/news-detail/uk-to-reduce-operational-challenger-2-tank-fleet (A letöltés dátuma: 2019. 12. 12.)

Fallon, Sir Michael: *Strategic Defence and Security Review – Army.* Written statement – HCWS367, 2016. Elérhető: www.parliament.uk/business/publications/written-questions-answers-statements/written-statement/Commons/2016-12-15/HCWS367/, (A letöltés dátuma: 2019. 12. 14.)

Krajnc Zoltán: *Kanada és a nemzetközi terrorizmus elleni harc (egy NATO-tagállam politikájának, és gyakorlatának elemzése).* A geopolitikai tanács NATO tudományos pályázatára „a nemzetközi terrorizmus elleni harc kanadai szempontból" témakörben, 2007. Elérhető: http://real.mtak.hu/6403/1/Kanada.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 12. 09.)

Nolan, Louis Edward: *Cavalry; Its History And Tactics.* Third Edition, London, Bosworth & Harrison, 1860.

Nolan, Louis Edward: *The training of cavalry remount horses.* New edition, London, Parker son and Bourn., 1861.

Rhoderick-Jones, Robin: *In Peace & War: The Story of the Queen's Royal Hussars (the Queen's Own and Royal Irish).* Barnsley, Pen & Sword Military, 2019.

Szendy István: A hadtudományról magyar szemmel. *Magyar Tudomány,* 173. (2012), 11. 1361–1367.

Internetes források

11 Luchtmobiele Brigade. Elérhető: www.defensie.nl/organisatie/landmacht/eenheden/11-luchtmobiele-brigade (A letöltés dátuma: 2019. 11. 26.)
13 Lichte Brigade. Elérhető: www.defensie.nl/organisatie/landmacht/eenheden/13-lichte-brigade (A letöltés dátuma: 2019. 11. 27.)
1st Hussars. Elérhető: www.army-armee.forces.gc.ca/en/1-hussars/index.page (A letöltés dátuma: 2019. 12. 06.)
43 Gemechaniseerde Brigade. Elérhető: www.defensie.nl/organisatie/landmacht/eenheden/43-gemechaniseerde-brigade (A letöltés dátuma: 2019. 11. 27.)
5th Canadian Division – Units and Formations. Elérhető: www.army-armee.forces.gc.ca/en/5-canadian-division/units-formations.page (A letöltés dátuma: 2019. 12. 05.)
8th Canadian Hussars. Elérhető: www.cmp-cpm.forces.gc.ca/dhh-dhp/his/ol-lo/voltom-3/par1/arm-bli/8CH-eng.asp (A letöltés dátuma: 2019. 12. 05.)
8th Canadian Hussars (Princess Louise's). Elérhető: www.army-armee.forces.gc.ca/en/5-canadian-division/8-canadian-hussars/index.page (A letöltés dátuma:2019. 12. 07.)
8th King's Royal Irish Hussars. Elérhető: www.nam.ac.uk/explore/8th-kings-royal-irish-hussars (A letöltés dátuma: 2019. 09. 11.)
Canadian Army of Today. Elérhető: www.army-armee.forces.gc.ca/en/index.page (A letöltés dátuma: 2019. 12. 09.)
Defining the TAPV. 2017. Elérhető: https://canadianarmytoday.com/defining-the-tapv/ (A letöltés dátuma: 2019. 09. 02.)
G Wagon – Light Utility Vehicle Wheeled (LUVW). Elérhető: www.army-armee.forces.gc.ca/en/vehicles/g-wagon.page (A letöltés dátuma: 2019. 09. 01.)
Historie Regiment Huzaren van Boreel. Elérhető: www.huzarenvanboreel.nl/index.php/over-ons/historie-regiment/historie-regiment-huzaren-van-boreel/ (A letöltés dátuma: 2019. 11. 30.)
King's Royal Hussars on mounted patrol with pack horses, alongside their Challenger 1 main battle tanks, Mrkonjic Grad area, Bosnia, 1997. Elérhető: https://collection.nam.ac.uk/detail.php?acc=2018-01-70-7 (A letöltés dátuma: 2019. 12. 14.)
Ook de Huzaren van Boreel lopen de Airborne Wandeltocht. Elérhető: https://renkum.nieuws.nl/kunstcultuur/39766/ook-de-huzaren-van-boreel-lopen-de-airborne-wandeltocht/ (A letöltés dátuma: 2019. 09. 01.)
Second Lieutenant Winston S Churchill, 4th Queen's Own Hussars, 1895. Elérhető: https://collection.nam.ac.uk/detail.php?acc=1992-10-143-1547 (A letöltés dátuma: 2019. 12. 14.)
The King's Royal Hussars. Elérhető: www.army.mod.uk/who-we-are/corps-regiments-and-units/royal-armoured-corps/kings-royal-hussars/ (A letöltés dátuma: 2019. 12. 12.)
The Royal Armoured Corps. Elérhető: www.army.mod.uk/who-we-are/corps-regiments-and-units/royal-armoured-corps/ (A letöltés dátuma: 2019. 09. 02.)
The Royal Canadian Hussars. Elérhető: http://army.gc.ca/en/royal-cdn-hussars/index.page (A letöltés dátuma: 2019. 12. 05.)
The Sherbrooke Hussars. Elérhető: http://army.gc.ca/en/2-canadian-division/the-sherbrooke-hussars/index.page (A letöltés dátuma: 2019. 12. 08.)

The Queen's Own Hussars. Elérhető: www.nam.ac.uk/explore/queens-own-hussars (A letöltés dátuma: 2019. 12. 12.)
The Queen's Royal Hussars. Elérhető: www.army.mod.uk/who-we-are/corps-regiments-and-units/royal-armoured-corps/queens-royal-hussars/ (A letöltés dátuma: 2019. 12. 14.)
The Queen's Royal Hussars Today. Elérhető: https://winstonchurchill.org/publications/finest-hour/finest-hour-181/queens-royal-hussars-today/ (A letöltés dátuma: 2019. 12. 11.)
The Queen's Royal Irish Hussars. Elérhető: www.nam.ac.uk/explore/queens-royal-irish-hussars (A letöltés dátuma: 2019. 12. 12.)
Voorwoord regimentscommandant. Elérhető: www.huzarenvanboreel.nl/index.php/voorwoord-regimentscommandant/ (A letöltés dátuma: 2019. 11. 27.)
www.moddb.com/groups/armies-of-the-world-all-military-fans/images/the-kings-royal-hussars (A letöltés dátuma: 2019. 08. 30.)

Hadtudományi Szemle
13. évfolyam (2020) 3. szám 23–34. • DOI: 10.32563/HSZ.2020.3.2

Harka Ödön[1]

A gépesített hadviselés kérdésének szovjet megközelítése a két világháború között

I. rész

The Soviet Approach of the Mechanised Warfare in the Period between the Two World Wars (Part One)

Absztrakt

Triandafillov tábornok ***A korszerű hadseregek hadműveleteinek jellege*** *című munkájában már megjelent a nagymélységű hadművelet kategóriája. A támadó hadműveletek mélységi kiterjedése kapcsán rámutatott arra, hogy ez alapvetően a védelem mélységi tagoltságától függ, amely gépesített hadseregek esetében 80-100 km is lehet. Tuhacsevszkij tábornok* ***A háború új kérdései*** *című művében tovább finomította Triandafillov gépesített hadviselésre vonatkozó elképzeléseit. Meglátása szerint az arcvonalak szélesebbé válásának következtében a döntő ütközet megvívásához szükséges, a szárnyakon végrehajtott manőverek teljesítésére nem marad hely, emiatt a küzdelem frontális jellegűvé alakult át már az I. világháborúban is. A tábornok szerint a megkerülő hadműveletek a légierő és a harckocsik bevetésével határozottabbá válnak majd, a meglepetésszerű alkalmazás pedig tovább fokozza az új típusú harci eszközök hatékonyságát.*

Kulcsszavak: *Triandafillov, Tuhacsevszkij, mélyhadművelet, hadműveleti lépcső, áttörés, gépesített hadviselés*

[1] Doktorandusz, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola – University of Public Service, Doctoral School of Military Science, PhD student, e-mail: odon.harka@eulerhermes.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4195-1262

Abstract

*General Triandafillov created the category of deep operations in his work called '**The nature of the modern armies' operations**'. Regarding to the depth of attack operations, he pointed out that this depends on the deepness of the defence lines, and that the defence in the depth can be 80-100 kilometers long in case of mechanised armies. Tukhachevsky developed further the imaginations of Triandafillov relating to the mechanised warfare in his work entitled '**The new questions of the war**'. He assumed that, as a consequence of the widening of the front lines, there will not remain enough area on the wings to perform any maneuvers needed for the decisive battle, so the combat actions became frontal already in the World War I. He assumed that the outflanking maneuvers will become more effective by applying air forces and tanks, and the surprise will increase further the effectiveness of the new war machines.*

Keywords: *Triandafillov, Tukhachevsky, deep operation, operational echelon, breakthrough*

1. Történeti előzmények

A harckocsik tömeges bevetése kapcsán a harceljárások és szervezési elvek fejlesztése érdekében az 1920-as évek elején elsőként az angol John Fuller[2] és Basil Lidell Hart[3] emeltek szót. Fuller a hadsereg gépesítését és a harckocsik tömeges alkalmazását prioritásként határozta meg, Lidell Hart véleménye pedig árnyalta a fulleri doktrinát, szerinte ugyanis a harckocsik önmagukban nem képesek a harcászati, hadműveleti siker kivívására, a győzelmet az összfegyvernemi (gépesített gyalogság és harckocsik egy kötelékben való egyesítése) harctevékenység biztosíthatja.

A háborúban győztes Franciaország hadseregében az I. világháború befejezését követően a védelem mindenhatóságának elve érvényesült. E megfontolás alapján kezdődött el a francia–német határ mentén a Maginot-vonal néven híressé vált erődrendszer kiépítése.

A vesztes Németország katonai vezetői ezzel szemben – a harckocsik mint támadó fegyverek nagyütemű fejődésével és elterjedésével – új szervezési és alkalmazási eljárásokat gondoltak, illetve fejlesztettek ki.

[2] John Frederick Charles Fuller (1878–1966) vezérőrnagy, hadtörténész és teoretikus. Katonai ismereteit a sandhursti Királyi Katonai Akadémián, illetve a Camberley-i Törzsakadémián szerezte. Szigetországi, dél-afrikai és indiai szolgálat után, az I. világháborúban a Honi Erőknél töltött be törzstiszti beosztást, majd Franciaországban harcolt a 7. hadtest állományában, illetve 1916-tól a Géppuskás Hadtest (a későbbi „Tankhadtest") főparancsnokságán. Mint hadtest vezérkari főnök, ő dolgozta ki az 1917. évi cambrai harckocsitámadás, valamint az 1918. őszi offenzíva terveit. Bár a teljesen gépesített hadseregre vonatkozó – 1919-ben megalkotott – elképzelése soha nem valósult meg, különböző fontos vezetői beosztásokat látott el, mint az aldershoti kísérleti dandár parancsnoka. *John Frederick Charles Fuller.* Elérhető: https://biography.yourdictionary.com/john-frederick-charles-fuller (A letöltés dátuma: 2020. 11. 06.)

[3] Basil Liddel Hart (1895–1970) őrnagy, brit katonai szakíró, haditudósító. Az I. világháborúban – egyebek között – Ypern és a Somme térségében harcolt századparancsnoki beosztásban, miközben kétszer sebesült. Ezt követően széles körű nemzetközi elismertséget szerzett hadtörténeti, elméleti és haditudósítói tevékenységével. *Liddell Hart, Basil Henry, Sir.* International Encyclopedia of the First World War. Elérhető: https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/liddell_hart_basil_henry_sir (A letöltés dátuma: 2020. 11. 06.)

Az Oroszországban az 1921-re megszilárduló szovjet hatalom katonai gondolkodói a két világháború közötti időszakban megalkották az úgynevezett „mély hadművelet" elméletét és hitet tettek az összfegyvernemi hadviselés mellett.

2. Vlagyimir Kiriakovics Triandafillov

A két világháború közötti szovjet katonai gondolkodók közül Vlagyimir Kiriakovics Triandafillov[4] tábornok volt az egyik első szakértő, aki az 1929-ben megjelent, *A korszerű hadseregek hadműveleteinek jellege* című művében vizsgálta és elemezte az eljövendő háborúk hadműveleteinek jellegét, valamint várható méreteit.

2.1. A csapásmérő hadsereg

A szerző munkájában meghatározta a csapásmérő hadsereg kategóriáját, aminek olyan szervezeti felépítést szükséges biztosítani, amely lehetővé teszi azt, hogy a seregtest saját erejéből több, egymást követő hadműveletet is végre tudjon hajtani, illetve olyan hadieszközökkel kell azt ellátni, amelyek képesek és elégségesek az ellenfél ellenállásának leküzdésére.[5]

Triandafillov tábornok tanulmányában már megjelent a nagymélységű hadművelet fogalma, amelynek végrehajtása során a szerző szerint minden esetben számítani kell a váratlan helyzetekre, az ellenoldal megerősödésére, arcvonalsűrűségének növekedésére. Az előre nem tervezhetőség, illetve kiszámíthatatlanság okán óvatosságra intett, az egyes lövészhadtestek arcvonalának szélességét (kellően elő nem készített védelem esetén) maximum 10 km-ben, kiépített védelem esetén pedig 4,5-6 km-ben tartotta célszerűnek meghatározni. Álláspontja szerint egy 25-30 km szélességű áttöréshez a csapásmérő hadseregnek három-négy lövészhadtesttel kell rendelkeznie az első lépcsőjében. Az első gyalogsági lépcső várható nagy veszteségei miatt a második és harmadik lépcsőhöz legalább az első lépcső felével vagy egyharmadával megegyező számú lövészhadosztályt kell beosztani.[6]

A tábornok nagy hangsúlyt fektetett az ellenséges erők lefogásának kérdésére is. Számításai szerint egy négy-öt lövészhadtestből (12-18 lövészhadosztály) álló csapásmérő erőnek 16-20 tüzérezredre és 8-12 harckocsizászlóaljra van szüksége a feladatának eredményes végrehajtása érdekében.[7]

A sikeres támadó műveletek nem nélkülözhetik a hatékony légi és szárazföldi felderítést sem. A légi felderítésnek a harci zónában legalább a napi háromszori berepüléshez elegendő repülőgéppel kell rendelkeznie, emellett szükséges az is, hogy a vezetésnek

[4] Vlagyimir Kiriakovics Triandafillov (1894. 03. 14. – 1931. 07. 12.) harcolt a polgárháborúban, 1926–1931 között tábornoki rangban a Vezérkar Hadműveleti Főnökségének vezetője, 1928–1929-ben hadtestparancsnok volt. Légi balesetben vesztette életét. Elérhető: https://weaponsandwarfare.com/2017/05/27/vladimir-triandafillov-1894-1931 (A letöltés dátuma: 2020. 11. 06.)

[5] Ölvedi Ignác (szerk.): *Szemelvények a szovjet katonai teoretikusok és katonai írók műveiből 1917–1940.* Budapest, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Hadművészet Története Tanszék, 1969. 81.

[6] Uo. 82.

[7] Uo.

rendelkezésére álljon egy vagy két lovashadosztály, amelyek a szárazföldi felderítési feladatokat képesek elvégezni. Biztosítani kell a megfelelő csapatlégvédelmet (csöves légvédelem és vadászrepülők), a vízi akadályok leküzdése pedig megköveteli a pontonos (utász-) egységek felállítását (hadtestenként egy nehézhíddal), a kommunikáció fenntartásához pedig híradócsapatok szükségesek.[8]

A csapásmérő hadseregek – hadseregközvetlen alakulatként – megerősíthetők vegyi harceszközökkel és alakulatokkal, valamint könnyű- és nehézbombázó repülőgépekkel. A szerző rámutatott arra, hogy a rendelkezésre álló technikai eszközök mennyisége és minősége döntő jelentőséggel bír a csapásmérő hadseregek szervezése során, ezek hiánya vagy minőségi problémái a gyalogosegységek jelentősebb élőerő-veszteségét okozhatják.[9]

2.2. Felvonulás az ütközethez, szétbontakozás

A korabeli viszonyokat alapul véve – a tábornok szerint – az egyes magasabbegységek mozgékonyságát elsődlegesen a vasút biztosítja, azonban a kirakodást követően a hadműveletek során a hadsereg egységeinek számára komolyabb távolságok leküzdése is szükségessé válhat. A háborús cselekmények kezdeti időszakában, találkozóütközetek esetén a főerőkkel történő megütközésig az egyes csapatrészeknek is végre kell hajtaniuk hosszabb-rövidebb meneteket, a mélységi hadműveletek eredményes végrehajtásához pedig a meneteket (átcsoportosítás) egyidejűleg kell végrehajtani az egyes magasabbegységeknek, ami jelentős logisztikai nehézségeket okozhat.[10]

Az átcsoportosítások során kiemelt jelentőséggel bír a menetsáv szélességének meghatározása, amelyet a gyors mozgás, a pihenőhelyek, (élelmiszer- és ivóvíz-) beszerzési lehetőségek kihasználása, valamint a manőverezési szabadság miatt a lehető legszélesebbre szükséges kijelölni, csökkentve ezáltal a menetoszlopok hosszúságát, így az utánszállítási igényt is, illetve növelve az átkaroló manőverek lehetőségét.[11]

A lóvontatású tüzérség a lövészhadosztályokkal együtt osztható be a menetoszlopokba, a harckocsik viszont önálló oszlopokban mozoghatnak, amelyek a vasúti kirakodásukat követően teherautókon vagy lánctalpaikon közlekedhetnek. Szintén önálló oszlopokat alkothatnak a műszaki (utász- és hidász-) egységek a hadtesteknek alárendelten, a hadtápegységeket (utánpótlás) pedig az adott hadtest felvonulási útvonalaira egyenlően szükséges szétosztani.[12]

Azok a hadseregek és parancsnokok, amelyek és akik nem értik meg a tömeges csoportosításban megvívandó küzdelem lényegét, valamint nem készülnek fel erre, Triandafillov tábornok szerint vereségre ítéltetnek.[13]

[8] Ölvedi (1969) i. m. 83.
[9] Uo.
[10] Uo. 84.
[11] Uo.
[12] Uo. 85.
[13] Uo. 87.

2.3. Az ütközet lefolyása

A hadsereg parancsnokának már az elővéd harcba lépését megelőzően világos döntést kell hoznia az erők és eszközök csoportosítása kérdésében, amely döntését az ellenségtől kétnapi menettávolságnyi időben kell meghoznia. Elhatározást szükséges hoznia a főcsapás irányáról, a menet kapcsán arról, hogy az oszlopokban vagy éllel egy magasságban (párhuzamos menet) történjen-e, az arctámadásról, illetve az esetleges megkerülő manőverekről. A parancsnoki döntésnek emellett meg kell határoznia az első és második támadólépcső hadosztályainak számát, a tüzérség elhelyezkedését, valamint a harckocsizászlóaljak körleteit, figyelemmel a terepadottságokra.[14]

A légierőnek (vadászgépek) a harc megindulásától kezdődően oltalmaznia szükséges a csapásmérő csoportosítás és az ezt támogató tüzérség szétbontakozását, valamint meg kell teremtenie a kijelölt, súlyponti körzetekben a légi uralmat. A hadművelet kezdetén a légierő bombázói az arcvonal közvetlen közelében települt ellenséges egységekre és az e kötelékek közvetlen utánpótlását biztosító csapatokra mérnek csapásokat, támogatva ezáltal a szárazföldi erők küzdelmét, majd a műveletek előrehaladtával a légi bombázások fókusza át kell kerüljön az ellenséges menetoszlopokra és tüzérségre. A hadművelet kifejlődése várhatóan nem egyenletesen valósul meg az arcvonalon a kitűzött (5-10 napos) időtartam alatt, így szükségessé válhatnak oldalirányú, illetve megkerülő manőverek is, amelyek a csapásmérő csoportosítás dekoncentrációját eredményezhetik. A parancsnok feladata ezen esetben az, hogy átcsoportosításokkal gondoskodjon a megfelelő arcvonalsűrűségről a támadás főirányában.[15]

2.4. A hadműveletek várható időbeli tartama és mélysége

A támadó hadművelet időtartamát alapvetően meghatározza a védelemben lévő erők mennyisége és az utánpótlásként érkező egységek szétbontakozásának ideje. A védelem rendelkezésére álló eszközök fejlettsége és a gyalogságot kísérő eszközök elégtelensége miatt a szerző arra az álláspontra helyezkedett, hogy a jövőbeni hadműveletek hosszabb idejűek, illetve nehezebben végrehajthatóak lesznek. A problémát a lefogó (tüzérségi) eszközök mennyiségének növelése, a harckocsik tömeges alkalmazása, valamint a csapatok mind szélesebb körű gépesítettsége oldhatja meg.[16]

A támadó hadműveletek mélységi kiterjedése kapcsán a tábornok rámutatott arra, hogy ez alapvetően függ a védelem mélységi tagoltságától, amely hagyományos hadseregeket feltételezve 20-35 km, gépesített hadseregek esetében azonban 80-100 km is lehet. A várható napi előretörés mértéke szintén a szemben álló csapatok mechanizáltságának (gépesítettségének) a függvényében határozható meg: a harcászati mélység (8-10 km) leküzdéséhez két nap szükséges, a szétvert és visszavonuló egységek a tartalékokkal együtt azonban új védelmi vonalat alakíthatnak ki 6-8 km mélységben. Az ütközet térbeli kiterjedése erre figyelemmel

[14] Ölvedi (1969) i. m. 88.
[15] Uo. 89.
[16] Uo. 91.

25-35 km mélységben valósulhat meg, amelynek leküzdésére öt-hat nap is szükséges lehet. A jelzett térnyerés eléréséhez az előrenyomulás során az egyes magasabbegységeknek azonban akár 30-40 km-t is meg kell tenniük annak érdekében, hogy az ütközetzónát elérjék.[17]

A támadási arcvonal szélességének kapcsán a szerző álláspontja az volt, hogy az áttörés csak akkor járhat eredménnyel, ha az az ellenséges erők jelentős részét képes lekötni, továbbá az áttörést végrehajtó egységeket a csapás iránya kedvező hadműveleti helyzetbe hozza, valamint ha az áttörés eredményeképpen a támadó egységek birtokba tudják venni azon infrastruktúrákat (utak, vasutak, hidak), amelyek lehetővé teszik a támadás továbbfejlesztését oldalirányba, illetve az ellenség hátába. Az áttörés szélessége vonatkozásában a tábornok leszögezte, miszerint annak olyannak kell lennie, hogy a létrehozott arcvonalrésben az ellenséges erők legalább fele felmorzsolódjon, illetve amelynek az ellenoldal általi felszámolásához az ellenség rendelkezésére álló erőinek a fennmaradó részére szükség legyen.[18]

Az egymás utáni hadműveleteknek folyamatos jelleggel kell zajlaniuk, amennyiben az adott hadsereg elé állított feladatok nem helyi jelentőségűek. Az ellenség feltétel nélküli kapitulációjához – ideális esetben – az ellenséget mélységben kell szétverni, az első csapás után azonnal következnie kell a másodiknak, harmadiknak, illetve szükség esetén a továbbiaknak.[19]

Az időben egymást szorosan követő hadműveletek mélysége a vasúti szállítási kapacitásoktól, illetve az egyes egységek gépesítettségi szintjétől függ. A mélység kedvező esetben elérheti akár a 250 km távolságot is (hadtestenként 40 db, egyenként 50 t teherszállítási kapacitású gépkocsizó szállítószázadot feltételezve), viszont a fogatolt szállítással mélységi manőverek nem valósíthatóak meg. A támadás szélességi sávja maximalizálja annak mélységét, a 250 km-nél szélesebb arcvonalat feltételezve a védők előnyösebb helyzetben lesznek, mivel nagyobb számú visszavonulási útvonal áll a rendelkezésükre, így könnyebben ki tudnak térni a támadó egységek elől.[20]

3. Mihail Nyikolajevics Tuhacsevszkij

A háborúban született új állam katonai gondolkodói közül kiemelkedett Mihail Nyikolajevics Tuhacsevszkij[21] tábornok, akinek a nevéhez köthető a szovjet katonai gondolkodásban úgynevezett „mély hadművelet" elméletének további kimunkálása. Az 1932-ben megjelent, *A háború új kérdései* című munkájában a szerző a modern, gépesített háború valamennyi aspektusát vizsgálta, amelyek az alábbiakban foglalhatók össze.

[17] Ölvedi (1969) i. m.
[18] Uo. 92.
[19] Uo. 101.
[20] Uo. 107.
[21] Mihail Nyikolajevics Tuhacsevszkij (1893. 02. 16. – 1937. 07. 12.) A Szovjetunió első négy marsalljának és a legnagyobb szovjet stratégák egyike. Részt vett az I. világháború harcaiban, majd a bolsevikok oldalán küzdött az orosz polgárháborúban és a lengyel–szovjet háborúban. Több nyelven beszélt, és diplomáciai feladatokat is teljesített pályafutása során. 1937-ben letartóztatták kémkedés és hazaárulás koholt vádjával, „beismerő" vallomása után halálra ítélték és kivégezték. *Mikhail Tukhachevsky.* Spartacus Educational. Elérhető: https://spartacus-educational.com/RUStukhachevsky.htm (A letöltés dátuma: 2020. 11. 06.)

3.1. Az ütközet szerepének változása

Tuhacsevszkij tábornok, munkájában a napóleoni hadviselés jellemzőit tanulmányozva, rámutatott arra, miszerint a francia hadvezér valamennyi hadjárata során törekedett arra, hogy a csapatainak mozgását összehangolva, döntő ütközetet kényszerítsen ki, amelynek eredményes megvívása a hadművelet sikerének zálogát is jelentette egyben. A napóleoni stratégiát követte a 19. század második felében von Moltke[22] is, azonban von Schlieffen[23] idejére a hadseregek már milliós létszámúra duzzadtak fel, amelyek az egyes ütközetek megvívásához már nemhogy csökkentették az arcvonalaikat, hanem éppen hogy növelték azokat.[24] Az arcvonalak szélesebbé válásának következtében a döntő ütközet megvívásához szükséges, a szárnyakon végrehajtott manőverekre nem maradt hely, emiatt a küzdelem határ menti és frontális jellegűvé alakult át az I. világháborúban. A szerző meglátása szerint a hadművészet I. világháború előtti elmélete, illetve a világháborús gyakorlat nem volt képes választ adni arra a kérdésre, hogy a szemben álló felek döntő összecsapása során több száz km szélességben miként semmisíthető meg az ellenfél, emiatt a megsemmisítés feladata távolabbi és magasabb, azaz hadműveleti szintre tolódott el.[25] Az ütközet lényege, jelentősége megváltozott az I. világháború lövészárokharcaiban, hiszen egy ütközet már nem volt elegendő arra, hogy döntő csapást mérjen a szemben álló erőkre, ugyanakkor a rövid ideig tartó manőverező hadműveletek – amelyek által a döntő ütközet lehetősége kikényszeríthető lett volna – a hadműveletek kezdeti szakaszában (1914 őszén) nem tették lehetővé a döntő ütközet megvívását. A technikai fejlődés (elsősorban a légierő megjelentése és a motorizáció) új impulzust adott az ellenoldal fegyveres erőinek megsemmisítésére, kialakultak ugyanis a mély ütközetek (1918 Amiens), amelyek már ismét lehetővé tették a döntő csapásmérést.[26]

3.2. A hadműveleti bénítás elvének megjelenése

A kiterjedt, széles arcvonalon a szemben álló erők hadműveleti bénítása több formában valósulhat meg. Ez hagyományos módon – támadás során – megvalósulhat a főcsapással egyidejű vagy azt megelőző, csekélyebb mélységben és szélességen véghez vitt

[22] Helmuth Karl Bernhard von Moltke (1800. 10. 26. – 1891. 04. 24.) porosz királyi tábornagy, 1858–1871 között porosz vezérkarfőnök, majd 1888-ig a német császári Nagyvezérkar főnöke. Nagyszerű stratéga, a porosz (később az egyesített német) haderő az ő hadvezéri irányításával vívta ki háborús győzelmeit az 1864-es porosz–osztrák–dán háborúban, az 1866-os porosz–osztrák háborúban és az 1870–71-es porosz–francia háborúban. *Helmuth von Moltke.* Encyclopedia Britannica. Elérhető: www.britannica.com/biography/Helmuth-von-Moltke (A letöltés dátuma: 2020. 11. 06.)

[23] Graf Alfred von Schlieffen (1833. 02. 28. – 1913. 01. 04.) német tábornok, vezérkari főnök, az ún. Schlieffen-terv kidolgozója. Von Schlieffen 1854-ben lépett be a porosz hadseregbe. Részt vett az Ausztria elleni porosz–osztrák–olasz háborúban, majd az 1870–1871-es porosz–francia háborúban, 1891-től vezérkari főnök. Németország ekkorra már számolt a kétarcvonalas háború veszélyével, ami Franciaország és Oroszország felől fenyegetett, így a vezérkar von Schlieffen vezetésével előkészített egy ennek elkerülésére vonatkozó tervet. Ennek lényege abban állt, hogy a védekező fegyverrendszerek megerősödése miatt kialakuló állóháborút csak meglepetésszerű és gyors előnyomulással lehet elkerülni. *Schlieffen, Alfred Graf von.* Elérhető: www.deutsche-biographie.de/sfz26716.html (A letöltés dátuma: 2020. 11. 06.)

[24] Ölvedi (1969) i. m.

[25] Uo.

[26] Uo.

kiegészítő harcászati vagy helyi hadműveleti lekötő csapások végrehajtásával, amelyek miatt a védők képtelenek az erőiket főirányba átcsoportosítani.[27]

Az arcvonal bénítása a fentiekben részletezettek mellett elérhető a saját erők tervezett visszavonásával is oly módon, hogy a visszavonuló egységek az ellenséget vasbeton akadályokkal megerősített, jól kiépített és előkészített védvonalakhoz csalják. Az ellenfél a támadás lendületének fenntartása érdekében kénytelen bevetni a kiegészítő erőit, adott esetben tartalékait az akadályok leküzdése érdekében azon az arcvonalon, ahol a védők szándékosan adnak fel területeket, és ahol nem tervezik a döntő csapás kivitelezését.[28]

A hagyományos lehetőségek mellett a hadműveleti bénításra az új fegyver- és haderőnemek (harckocsik és légierő) kiválóan alkalmazhatók. A légierő és a harckocsik bevetésével a hadműveleti bénítás nem korlátozódik immár az ellenséges arcvonalra, hanem áttevődhet az ellenség mélységébe, ezáltal lehetővé válik a döntő ütközet megvívása. Tuhacsevszkij tábornok szerint amennyiben a németek az 1918. márciusi támadó műveleteik idején képesek lettek volna a francia védelmet mélységében is lebénítani, úgy a támadás az antantcsapatok összeomlásához vezethetett volna.[29] A szerző szerint ugyanakkor nem lehet követelmény, hogy az ellenség bénítását célzó műveletek az egész arcvonal mentén és mélységében is sikeresek legyenek, mivel a sikeresség függ a csapatok felkészítettségének fokától, az anyagi ellátástól, valamint a meglepetés tényétől.

Az arcvonal mögött elhelyezkedő harctámogató (hadtáp-) egységek lefogására, bénítására a légideszantcsapatok szolgálhatnak, akik emellett képesek lehetnek az ellenséges felvonulás számára fontos közlekedési infrastruktúra (utak, hidak, közlekedési csomópontok) elfoglalására, illetve lerombolására. A szerző rámutatott arra is, hogy a légideszanterők szintén alkalmasak lehetnek arra, hogy egy felvonuló (szállítás alatt lévő), mélységében széttagolt lövészhadosztály egyes zászlóaljlépcsőit sikerrel támadják meg, jelentősen akadályozva a hadosztály mozgását és késleltetve annak felfejlődését. Természetesen nagyon fontos az is, hogy a deszantcsapatokat az ellenoldal feltehetően leggyengébb pontjaira dobják le. A hatékony légideszant-bevetés Tuhacsevszkij szerint jelentőségében vetekszik a tengeri közlekedési útvonalak bénítását célzó tengeralattjáró-műveletekkel. A deszantcsapatokkal a harci légierőnek kell a kapcsolatot tartania, ami biztosítja számukra az utánpótlást, mindazonáltal az ilyen célra alkalmazott egységek katonáinak az ellenoldal fegyvereinek kezelését is el kell sajátítaniuk.[30]

A bénító műveletek nemcsak az ellenséges fegyveres erők ellen irányulhatnak, hanem megvalósulhatnak az ellenség „kritikus infrastruktúrája", azaz kommunikációs hálózatok, közlekedési útvonalak és ipari létesítmények (kohászati, illetve centralizált energiaipari létesítmények) ellen végrehajtott légi bombázásokkal is. A levegőből végrehajtott támadásokkal blokkolni lehetséges a szén- (olaj-) szállításokat, amelyek kiesése energiahiányt okoz, végső soron pedig előidézheti a hadiipar leállását is, nem beszélve a motomechanizált seregtestek mozgása lassításának, illetve megállításának lehetőségéről.[31]

[27] Ölvedi (1969) i. m.
[28] Uo.
[29] Uo. 10.
[30] Uo. 10–11.
[31] Uo. 11–13.

3.3. A hadműveletek új formái, a mélységi műveletek és tervezésük

A hadműveletek tervezése során mindenekelőtt figyelembe kell venni a szemben álló erők arcvonali, arcvonal mögötti, valamint a fő harci övezetek és a mélységi területek közötti eloszlását. Az átkaroló műveletek I. világháborút megelőző és világháborús megjelenési formái esetében a legnagyobb eredményt az ellenséges csoportosítások két oldalról való bekerítésével lehetett elérni, mert a lépcsőzetesen elhelyezett tartalékok részenkénti bevetése a helyzetet nem oldotta meg, azok csak külön-külön szenvedhettek vereséget sikeres átkarolás esetén. A tapasztalatokból nyilvánvalóvá vált, hogy az áttörés továbbfejlesztésének mélységi üteme az ellenséges ellenállásnak az előretöréssel egyidejű növekedésével és a megnyúló saját utánpótlási vonalak miatt fokozatosan csökken. A hadművelet mélységi tagozódása arányos a megsemmisíteni kívánt arcvonal nagyságával, azonban a végrehajtáshoz szükséges időszükséglet nem arányosan, hanem progresszív módon emelkedik, a művelet lezárásához szükséges idő múlásával az ellenség mozgástere is nő.[32]

Az átkaroló műveletek meredek iránya esetében komoly eredmény érhető el, ez azonban csak statikus védelem esetében eredményezhet sikert, alacsonyabb meredekségű szárnytámadás esetében pedig fennáll annak a veszélye, hogy nem alakul ki elegendő mélység az átkarolás végrehajtására. Tuhacsevszkij tábornok szerint az előzőekben vázolt ellentmondás akkor és úgy oldható fel, amennyiben a bekerítést végrehajtó oszlopok az első csapás után is képesek fenntartani az anyagiakban és élőerőben megnyilvánuló fölényüket, illetve képesek megállás nélkül, gyorsan kifejleszteni a sikert. Álláspontja szerint az ellenséges erők kétoldali bekerítéséhez az alábbi feltételek megléte szükséges:[33] a) az áttörési pont (szakasz) titokban tartása, a meglepetés biztosítása; b) anyagi fölény és gyorsaság; c) a csapásmérő egységeknek rendelkezniük kell az ellenséges csapatok lefogásának eszközeivel (tüzérség); d) a csapást mérő csoportosítás megkerülő tevékenységét az arcvonalból indított, új áttöréssel fenyegető támadásokkal kell segíteni.

Egyszerűbb a helyzet abban az esetben, amennyiben az ellenséget valamilyen járhatatlan akadály felé lehet terelni, és a megkerülés egy oldalról végrehajtható. A bekerítő műveletek tervezése és kifejlesztése során itt is nagy hangsúlyt kell fektetni a meglepetésszerű végrehajtásra, az ellenséges arcvonal folyamatos nyomás alatt tartására (új támadások kivitelezése).[34]

A szerző álláspontja szerint a megkerülő hadműveleteknek a légierő és a harckocsik bevetése sokkal határozottabb jelleget kölcsönöz, a gépesített egységek gyorsan és megsemmisítő erővel képesek a szárnyak átkarolására, a meglepetésszerű alkalmazás pedig tovább fokozza az új típusú harci eszközök hatékonyságát, azonban az alkalmazásuk során minden esetben figyelemmel kell lenniük a tervezőknek a hadművelet helyszínének geológiai és terepviszonyaira. Amennyiben a támadó fél nem rendelkezik a szükséges anyagi és élőerőfölénnyel az ellenség megsemmisítéséhez, az új eszközök többször ismételt, váratlan és különböző arcvonalszakaszokon

[32] Ölvedi (1969) i. m. 14.
[33] Uo. 15.
[34] Uo. 16.

végrehajtott csapásai jelentősen képesek gyengíteni az ellenfelet morálisan, valamint anyagi szempontokból is.[35]

Az új típusú fegyverek megjelenése és ezek új szervezeti modellje lehetővé tették azt, hogy a részletes hadműveleti tervezés kiindulópontjául a széles kiterjedésben végrehajtott frontális támadás, annak kellő előkészítése és a megsemmisítéshez szükséges tüzérségi eszközmennyiség szolgáljon. A győzelem *valószínűsége* meghatározásának első feltétele a támadási arcvonal szélessége, ugyanis minél szélesebb vonalon bontakozik ki a támadás – egyéb egyenlő feltételek mellett – annál nagyobb lesz a hadművelet sikere. A második feltétel a mélységben tagolt ellenséges lépcsők egymást követő megsemmisítésének feladata, illetve ennek körében az ellenség mélységben lévő tartalékainak a deszantlépcső általi felmorzsolásához és a megrongált közlekedési infrastruktúra megjavításához szükséges időmennyiségének tekintetbe vétele.[36]

A felmorzsolódott, kisebb egységekre bomlott és mélységében lépcsőzött ellenség megsemmisítése a gépesített egységekkel rendelkező főerők feladata, adott esetben a deszantcsapatok közreműködése mellett. A legerősebb csapást az ellenséges erőkre nem az ellenséges főcsoportosítás szárnyain szükséges mérni, hanem annak centrumában, frontális módon.[37] A támadó erőket széles arcvonalon, az ellenséges felderítés elől rejtve szükséges összpontosítani és váratlanul szétbontakoztatni, amivel egyidejűleg kell birtokba venni az ellenoldal mögöttes területeit légideszanterők és gépesített egységek ledobásával. Ezt követően az egyes kötelékek által végrehajtott manőverek kombinálhatóak egymással: így lehetséges csak a főerőket mozgatva azokat az ellenséges főerők ellen, majd a mélységben lévő ellenséges csoportokkal szemben alkalmazni, de célszerű lehet az is, hogy a frissen átdobott és bevetett deszant- és gépesített egységek hajtják végre a mélységi feladatokat. A manőverezés szabadsága e stratégia alkalmazása esetén megnő, mivel a széles arcvonalon végrehajtott frontális csapás kombinálható a régebbi manőverformákkal, mint például az átkarolással, megkerüléssel vagy a mélységbe történő kijutással.[38]

A frontális támadó manőver megtervezése során mindenekelőtt szükséges meghatározni a támadás arcvonalának szélességét, figyelemmel elsősorban a rendelkezésre álló, az első lépcsőben védekező ellenséges egységek lefogásához szükséges tüzérségi eszközök (és bombázó repülőgépek) mennyiségére. (Egy védelemben lévő zászlóaljjal szemben a támadás lendületének fenntartása érdekében legalább egy harckocsizászlóalj és egy tüzérezred szükséges). Mindemellett a tervezés során elengedhetetlen az ellenség mélységbeli tagozódásának pontos ismerete és annak megfelelő felmérése, hogy a mélységben lévő ellenséges utánpótlást biztosító (hadtáp-) egységek bénítása milyen deszanterőkkel lehetséges. A siker elengedhetetlen feltétele még a meglepetés, a gyorsaság és a saját csapatok megfelelő gépesítettségi szintje.[39]

Az egyes hadműveletek megtervezésére hatást gyakorol a szemben álló felek fegyverzeti ellátottságának foka, motorizáltságának szintje, valamint az arcvonalak fő, illetve másodlagos jellege is. A tervezés során figyelembe kell venni a rendelkezésre

[35] Ölvedi (1969) i. m.
[36] Uo. 18.
[37] Uo. 19.
[38] Uo.
[39] Uo. 20.

álló anyagi és szervezeti korlátokat, a szemben álló erők szervezettségét és technikai színvonalát, a stratégiai helyzet bonyolultságát és ellentmondásosságát is. Szükséges továbbá a páncélelhárítás megszervezése (tüzérségi harckocsikkal), az utánpótlási (hadtáp-) feladatokat ellátó egységeket pedig ki kell képezni arra, hogy az ellenséges deszanterőkkel eredményesen legyenek képesek felvenni a küzdelmet. Kiemelt figyelem fordítandó a tervezők részéről a vezetési pontok közötti kommunikációs csatornák (rádió- és telefon-összeköttetés) biztosítására, megbízható működtetésére, valamint az utánpótlás teljesítményének és folyamatosságának fenntartására.[40]

A tábornok a hadműveleti tervezés kapcsán rámutatott továbbá az összhaderőnemi (haditengerészeti, szárazföldi és légierő) hadviselés fontosságára, illetve Douhet[41] nyomán lehetségesnek tartotta az önálló légi hadműveletek kivitelezését a légi bombázás és légideszant-műveletek formájában. Álláspontja szerint a légi bombázás csak kisegítő jelleggel jöhet szóba, mivel az elért eredmények kihasználásához szükségesek a szárazföldi haderőnem egységei is, ezzel szemben a légideszantegységeket inkább alkalmasnak tartotta önálló bevetésre, illetve a légi bombázás eredményeinek megtartására.[42]

A technikai fejlődésre alapozva Tuhacsevszkij már 1932-ben lehetségesnek tartotta a repülőgépek automatikus stabilizálását a levegőben, amely vívmányt összekapcsolhatónak vélte az elektromágneses (televíziós) és infravörös képalkotással. Az így kombinált technológia alapján megoldhatónak vélte a nem megfelelő időjárási körülmények melletti pontos feladat-végrehajtást a légierő egységei számára.[43]

3.4. A harc vezetése

A harc vezetésének nehézsége a szemben álló felek fegyveres ellentevékenysége kölcsönhatásának folyamatából következik. Az egységek konkrét harci tevékenységének megszervezését megelőzően a parancsnokoknak szükséges megismerniük elméletben és gyakorlatban is az ellenséges erők harcászati módszereit. A hadműveleti terv (a parancsnoki elhatározás) akkor mondható átgondoltnak, ha a harcfolyamat megindulása és a harc végső feladata egymással összekapcsolódik, azonban a vezetés kellő rugalmassága elengedhetetlen feltétel. A parancsnoki elgondolásnak számolnia kell a realitásokkal, így a szerző számára kiemelt fontossággal bírt (alegységszinten) a vezetők önálló és öntevékeny magatartása.[44]

Magasabb szinteken a jó (hadműveleti) vezetés ismérve az, hogy az összes rendelkezésre álló erőt és eszközt egy fő cél elérése érdekében képes összpontosítani,

[40] Ölvedi (1969) i. m. 22.

[41] Giulio Douhet (1869. 05. 30. – 1930. 02. 15.) olasz tábornok, a stratégiai bombázás elméletének megalkotója, amit az 1921-ben megjelent *Légi uralom,* majd a *Légi háború* (1927) című munkáiban tett közzé. Elméletének lényege szerint amíg a szárazföldi csapatok defenzív taktikát folytatnak, a minden más haderő- és fegyvernem rovására kifejlesztett önálló légierő tömeges csapásokat hajt végre, főleg a polgári lakosság háborús elszántságának megtörésére, ezzel a győzelem gyorsan kikényszeríthető. *Douhet, Giulio 1869–1930.* Elérhető: www.worldcat.org/identities/lccn-n83194011/ és *Giulio Douhet.* Encyclopedia Britannica. Elérhető: www.britannica.com/biography/Giulio-Douhet (A letöltés dátuma: 2020. 11. 06.)

[42] Ölvedi (1969) i. m. 22.

[43] Uo.

[44] Uo. 24.

ha pedig a helyzet változása megkívánja, tudja rugalmasan módosítani az eredeti elképzeléseket, így új súlypontokat tudjon képezni új irányokban.[45]

A megfelelő színvonalú hadműveleti szintű vezetés elsajátításához nélkülözhetetlenek a parancsokságok számára az egyes fegyvernemek mozgási képességének és ellátási igényének pontos ismerete, az egy időben létező, de különböző ellátási szükséglettel bíró és mobilitási jellemzőjű egységek (menet- és szállító-) oszlopainak összeállítása.[46]

A hadműveleti és harcászati vezetésnek a szétdarabolt ellenséges harci és hadműveleti felépítés megsemmisítésére kell törekednie a döntő fölényben lévő saját erők szembeállításával. Elkülönülő támadási irányok esetén minden egyes irány kapcsán különálló parancsnokságot és törzseket kell megalakítani, s ez utóbbiak a törzsek személyi összetétele és képességei, illetve az egyes irányok fontosságának függvényei. A hadsereg háborúra való felkészítésében döntő jelentőséggel bír a személyi állomány kiválasztása, valamint a törzsek harci felkészítése.[47]

Felhasznált irodalom

Ölvedi Ignác (szerk.): *Szemelvények a szovjet katonai teoretikusok és katonai írók műveiből 1917–1940.* Budapest, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Hadművészet Története Tanszék, 1969.

Internetes források

Douhet, Giulio 1869–1930. Elérhető: www.worldcat.org/identities/lccn-n83194011/ (A letöltés dátuma: 2020. 11. 06.)

Giulio Douhet. Encyclopedia Britannica. Elérhető: www.britannica.com/biography/Giulio-Douhet (A letöltés dátuma: 2020. 11. 06.)

Helmuth von Moltke. Encyclopedia Britannica. Elérhető: www.britannica.com/biography/Helmuth-von-Moltke (A letöltés dátuma: 2020. 11. 06.)

John Frederick Charles Fuller. Elérhető: https://biography.yourdictionary.com/john-frederick-charles-fuller (A letöltés dátuma: 2020. 11. 06.)

Liddel Hart, Basil Henry, Sir. International Encyclopedia of the First World War. Elérhető: https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/liddell_hart_basil_henry_sir (A letöltés dátuma: 2020. 11. 06.)

Mikhail Tukhachevsky. Spartacus Educational. Elérhető: https://spartacus-educational.com/RUStukhachevsky.htm (A letöltés dátuma: 2020. 11. 06.)

Schlieffen, Alfred Graf von. Elérhető: www.deutsche-biographie.de/sfz26716.html (A letöltés dátuma: 2020. 11. 06.)

Vladimir Triandafillov. Elérhető: https://weaponsandwarfare.com/2017/05/27/vladimir-triandafillov-1894-1931 (A letöltés dátuma: 2020. 11. 06.)

[45] Ölvedi (1969) i. m.
[46] Uo. 25.
[47] Uo. 26.

Hadtudományi Szemle
13. évfolyam (2020) 3. szám 35–44. • doi: 10.32563/hsz.2020.3.3

Kerekes András[1]

A német páncélosfegyvernem megteremtése

The Creation of the German Armoured Branch

Absztrakt

Az I. világháború során a német szárazföldi haderő sem talált kiutat az állásháborúból. A német hátország képtelen volt megteremteni a harc folytatásához szükséges feltételeket, ami – egyebek mellett – szintén hozzájárult a végső veréséghez. Olyan eszközre volt tehát szükség, amely a jövőben garantálhatta egy gyors lefolyású hadjárat során a döntő sikert, és elkerülhetővé tette az anyagháborút. A német teoretikusok a harckocsik újszerű, korábbi sémáktól mentes alkalmazásában lelték meg a megoldást, így az 1920-as és 1930-as években jelentős elméleti, valamint gyakorlati kutatásokat, fejlesztéseket végeztek, amelyeknek eredményeként egy olyan új típusú fegyvernemet sikerült létrehozni, amely a maga időszakában egyedülállóan magas színvonalú volt, és lehetővé tette Németország számára a hatalmas kezdeti sikereket.

Kulcsszavak: *Guderian, fegyvernem, harckocsi, von Seeckt*

Abstract

During World War I, the German Army did not find a proper way to avoid the trench warfare. Among other things the German hinterland was incapable to create the proper conditions necessary to continue the fight and the result was a decisive defeat. The Germans needed new means by which they could avoid the positional warfare and achieve a rapid, decisive success at the same time. The German theorists found the solution in the novel use of tanks. In the 1920s and 1930s they carried out significant theoretical and practical research and development, which resulted in the creation of a new type of army branch, unique in its time. As a result, the armoured branch allowed Germany to have its greatest military success of the twentieth century at the beginning of World War II.

Keywords: *armoured branch, Guderian, tank, von Seeckt*

[1] Előadó, Belügyminisztérium – Ministry of Interior, referee, e-mail: krek88@gmail.com

1. Bevezetés

A két világháború közötti időszakban a hadművészet ugrásszerűen, de igen ellentmondásosan fejlődött, amelyre az I. világháború tapasztalatain túl a legnagyobb hatást a haditechnikai fejlődés gyakorolta. Ebben az időszakban a teoretikusok többsége a harckocsikkal és a légierővel foglalkozott leginkább.

Az I. világháborúban az eljárások kidolgozatlansága, a technológia kiforratlansága, az együttműködés hiánya és a katonai felső vezetés bigott hozzáállása következtében a harckocsizó csapatok teljesítménye igencsak megkérdőjelezhető volt. Az új fegyver alkalmazásával ugyan képesek voltak harcászati sikereket elérni a felek, de összességében az eszköz nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Az I. világháborút követő időszakban a harckocsik alkalmazásának, illetve létjogosultságának tekintetében nem volt konszenzus. A bennük rejlő igazi lehetőséget kevesen ismerték fel, és általában meghagyták őket önjáró erődnek, amelynek kizárólagos feladata a gyalogság közvetlen harctámogatása volt.

A harckocsik alkalmazásának új lehetőségeivel és a gépesített háború elméletével először az 1920-as években John F. C. Fuller,[2] majd Basil H. Liddell Hart[3] angol szakemberek foglalkoztak. Mindketten úgy vélték, hogy a jövő háborúiban a gépesített erők fogják kivívni a döntő győzelmet. Publikációikban számos előremutató megállapítást tettek, ám ezek mégis kevés visszhangot váltottak ki a Brit Birodalomban, ellenben a németek – köztük Ernst Volkheim[4] és Heinz W. Guderian[5] – figyelmét felkeltették. A németek számára iparuk korlátozott teljesítőképessége és számos nyersanyag importjának szükségessége miatt egy többarcvonalas, elhúzódó háború egyenlő volt a vereséggel, ezért szükségük volt egy olyan eszközre, amely képes garantálni a gyors és döntő sikert egy fegyveres konfliktus esetén.

[2] John Frederick Charles Fuller (Chichester, 1878. 09. 01. – Falmouth, 1966. 02. 10.) brit vezérőrnagy, hadtörténész és teoretikus. Az I. világháború során a brit harckocsihadtest vezérkari főnöke volt. A modern páncélos-hadviselés egyik első, meghatározó szakembere. *J. F. C. Fuller.* Encyclopedia Britannica. Elérhető: www.britannica.com/biography/J-F-C-Fuller (A letöltés dátuma: 2020. 11. 22.)

[3] Basil Henry Liddel Hart (Párizs, 1895. 10. 31. – 1970. 01. 29.) brit őrnagy, katonai szakíró, haditudósító, aki széles körű nemzetközi elismertséget szerzett szakírói tevékenységével. *Sir Basil Liddell Hart.* Encyclopedia Britannica. Elérhető: www.britannica.com/biography/Basil-Henry-Liddell-Hart (A letöltés dátuma: 2020. 11. 22.)

[4] Ernst Volckheim (Bornheim, 1898. 04. 11. – 1962. 09. 01.) német katonatiszt. Az I. világháború végén a német páncélosfegyvernemben szolgált, majd a Reichswehr állományába került. A páncélosharcászatban tapasztalt tisztként számos előremutató cikket publikált. 1932 és 1933 között a kazanyi német páncélosiskola oktatója, majd 1941-től a Wünsdorfi Páncélos Iskola főparancsnoka volt. *Ernst Volckheim.* Elérhető: https://weaponsandwarfare.com/2019/05/08/early-reichswehr-mobile-force-doctrine/ (A letöltés dátuma: 2020. 11. 22.)

[5] Heinz Wilhelm Guderian (Kulm, 1888. 06. 17. – Schwangau, 1954. 05. 14.) német vezérezredes. A páncélos-hadviselés megújítója, egyik legmeghatározóbb teoretikusa. Harcolt az I. világháborúban, majd szolgált a Reichswehr kötelékében. A II. világháború során előbb hadtest-, majd hadseregparancsnok volt. Leváltását követően, a háború második felétől a páncéloscsapatok főszemlélője, illetve a német szárazföldi haderő megbízott vezérkarfőnöke volt. A hadifogságból szabadulva az újjászerveződő német haderőnek is tagja lett. *Guderian, Heinz.* Elérhető: www.lexikon-der-wehrmacht.de/Personenregister/G/GuderianH.htm (A letöltés dátuma: 2020. 11. 22.)

2. Az alapok lefektetése

Az I. világháborút követően újjáalakuló német fegyveres erő, a Reichswehr élére 1920. március 28-án Johannes F. von Seeckt[6] altábornagy került. Von Seeckt – aki egyszerre volt restaurátor és innovátor – vitatta a milliós tömeghadseregek létjogosultságát, ezért egy olyan fegyveres erőt igyekezett kialakítani, amely lehetőleg önkéntes hivatásosokból áll, állományában pedig nagyszámú, jól kiképzett, mozgékony lovassággal és gépesített gyalogsággal rendelkezik.

Közvetlenül az I. világháború után a német vezérkar mélyreható elemzésbe fogott azzal a céllal, hogy választ találjon az elszenvedett vereség katonai okaira. Megállapították, hogy hibáztak, amikor képtelenek voltak megakadályozni a franciák általános mozgósítását, illetve a kezdeti német sikereket követő francia átcsoportosításokat. A nyugati hadszíntéren elszenvedett hadműveleti sikertelenségekre egyaránt a nem megfelelő manőverezőképesség volt a válasz.[7] Ezzel szemben a keleti hadszíntér, a maga nagy kiterjedéseivel lehetővé tette a manőverező harcot, így itt a németek több sikert arattak. Von Seeckt úgy gondolta, hogy a jövő háborúinak megnyeréséhez a mozgékonyság lesz a kulcs, és az I. világháború megoldatlan kérdéseire a gépesítés, a páncélosok, a légierő, valamint az ezek működtetéséhez nélkülözhetetlen logisztika fejlesztése adja meg a választ.

A versailles-i békeszerződés V. rész, 3. § 171. cikkelye kimondta: „Németország számára tilos páncélautók, harckocsik és minden más háborús célokra felhasználható konstrukció gyártása és importálása."[8] Ezzel a rendelkezéssel a kis létszámú német páncélosfegyvernem az I. világháborút követően megszűnt, de hagyományai tovább éltek annál a hét gépkocsizó zászlóaljnál, amelyek kezdetben kizárólag az utánpótlás szállításáért voltak felelősek, de az elkövetkezendő években fokozatosan átalakították őket. A zászlóaljak a Védelmi Minisztérium Forgalmi Csapatok Felügyelete/Gépkocsizó Csapatok Osztályának (*Inspektorat 6* – In 6) alárendeltségébe tartoztak. A felügyeletnek két fontos feladata volt ekkor: a belső égésű robbanómotorokkal meghajtott gépkocsikon történő csapatszállítás megvalósítása és a páncélosfegyvernem magvának megteremtése.

Az elméleti és szervezeti fejlődés akkor lendült fel, amikor 1922 tavaszán Heinz Guderian századost, a 7. gépkocsizó zászlóalj éléről az átnevezett Gépkocsizó Csapatok Felügyeletéhez (In 6) helyezték át. Guderian fáradhatatlanul tanulmányozta a gépesítés lehetőségeit, a híradótechnikát, a hazai és külföldi publikációkat, valamint a fejlesztési tendenciákat. Eközben a gyakorlati kutatások is megindultak.

---

[6] Johannes Friedrich von Seeckt (Schleswig, 1866. 04. 22. – Berlin, 1936. 12. 27.) lovassági tiszt, katonai attasé. Az I. világháború során előbb hadtest-, majd hadsereg-vezérkari főnök volt. A két világháború közötti időszak legmeghatározóbb német katonai vezetője, akinek munkássága nagy hatást gyakorolt a német fegyveres erő újjászervezésére. Nyolc éven át tartó hivatali ideje alatt lefektette azokat a strukturális alapelveket, amelyek lehetővé tették a német fegyveres erők látványos sikereit a II. világháború idején. *von Seeckt, Johannes Friedrich Leopold.* Elérhető: www.lexikon-der-wehrmacht.de/Personenregister/S/SeecktHansv.htm (A letöltés dátuma: 2020. 11. 22.)

[7] Trevor N. Dupuy: *A Genius for War. The German Army and General Staff 1807–1945.* Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1977. 214.

[8] Heinz Guderian: *Riadó! Páncélosok!* Budapest, Kossuth, 1999. 145.; Berndt Hartmann: *Panzers in the Sand: The History of Panzer-Regiment 5, Vol. 1.* Mechanicsburg, Stackpole, 2010. 2.; Walther Nehring: *Die Geschichte der deutschen Panzerwaffe 1916 bis 1945.* Augsburg, Weltbild, 1995. 37.

Az I. világháborút követő lengyel expanziós törekvések közelebb hozták egymáshoz Németországot és a Szovjetuniót. Lenin német segítséghez folyamodott a Vörös Hadsereg újjászervezéséhez, von Seeckt pedig megragadta a lehetőséget. 1921. május 6-án aláírták a német–szovjet gazdasági egyezményt Rapallóban, amelynek keretében a németek gazdasági segítséget nyújtottak új partnerüknek, valamint lehetőséget biztosítottak szovjet tisztek németországi továbbképzéséhez. Cserébe, a németek haditermelésre is alkalmas gyárakat, valamint kiképzőközpontokat létesítettek a Szovjetunió területén. A jövő német harckocsizóit 1929-től kezdődően a Kazany városa mellett fekvő tüzérségi laktanyában és lőtéren oktatták. A németek itt fontos tapasztalatokat szereztek a lövészeti kiképzés, a harckocsi küzdőterének optimális kialakítása és az alkalmazandó optikai eszközök vonatkozásában,[9] valamint felkészítették a jövő német páncélosoktatóit. 1933-ig, a szovjetekkel való kapcsolatok megromlásáig összesen négy tanfolyamot tartottak.

1931. április 1-jén az ismét átnevezett Gépkocsizó Harccsapatok Felügyeletének (In 6) élére Oswald Lutz vezérőrnagy[10] került, aki a berlini székhelyű hivatal állományába jó érzékkel válogatott össze olyan innovatív, technológiai tudással is rendelkező, csapatszolgálat során már bizonyított tiszteket, akik munkájukkal a legtöbbet tették a német páncélosfegyvernem létrehozásáért. Lutz törzskarának élén Guderian állt. A szervezési kérdésekben illetékes I. vezérkari tiszt előbb Werner Kempf vezérkari őrnagy, majd 1932 januárjától Walther Nehring vezérkari őrnagy volt. A II. vezérkari tiszt a kiképzésért volt felelős. E beosztást előbb Walter Chales de Beaulieu vezérkari százados, majd 1933 őszétől Walther von Hünersdorff vezérkari százados töltötte be. Hermann Breith őrnagy és Bruno Ritter von Hauenschild százados a harckocsik, páncélgépkocsik, valamint a páncélelhárítás szaktanácsadói voltak.[11] Mindegyikük a fegyvernem meghatározó alakja volt, és később sikeres harctéri parancsnokokként is bizonyították szaktudásukat.

A felügyelet jelentős elméleti és gyakorlati tevékenységet folytatott a páncélosseregtestek alkalmazása terén, így a következő évek lázas munkával teltek. Ki kellett dolgozni a jövőbeni páncéloshadosztályok szervezeti felépítését, a felderítés rendszerét és a gyalogsági páncélelhárítás szabályzóit, valamint mindazokat az elméleti és gyakorlati kérdéseket, amelyek egy önálló feladatvégrehajtásra alkalmas fegyvernemet teremtettek meg.

3. A német páncélosalakulatok feladatrendszere és szervezeti felépítése

A németek a harckocsira a hadászati célok eléréséhez szükséges feltételek megteremtésének operatív eszközeként tekintettek, és megértették a bennük rejlő igazi potenciált:

[9] Robert Kershaw: *Harckocsizók.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2014. 72.

[10] Oswald Lutz (Öhringen, 1876. 11. 06. – München, 1944. 02. 26.) német katonatiszt, a páncéloscsapatok tábornoka. A bajor műszaki csapatoknál szolgált az I. világháborúban. Tehetséges és gyakorlatias szervező volt, aki jelentős szerepet töltött be a német páncélosfegyvernem megteremtésében. *Lutz, Oswald.* Elérhető: www.lexikon-der-wehrmacht.de/Personenregister/L/LutzOswald-R.htm (A letöltés dátuma: 2020. 11. 22.)

[11] Samuel W. Mitcham: *The Rise of the Wehrmacht.* London, Greenwood Press, 2008. Vol. 1 & 2. 55.; Nehring (1995) i. m. 60.

a 360 °-ban körbeforgatható toronnyal ellátott, kis fajlagos talajnyomású, mozgékony, lánctalpas páncélozott járművek nagy tűzerővel és kiváló terepjáró képességgel rendelkeztek. Így, támadásban és védelemben egyaránt önállóan alkalmazhatóak voltak.

A támadófegyverek ütemes fejlődésével párhuzamosan Németország – a győztes hatalmak többségével ellentétben – felismerte a hadügy kézzel fogható változásait, és ezek alapján dolgozta ki a hadászati támadás új elméleteit. A rövid idejűre tervezett hadjáratok során az elsődleges hadászati cél a teljes meglepés, az ellenséges vezetés megbontása, az általános mozgósítás és a haditermelés megakadályozása volt. A legfontosabb szempont az ellenség erejének (harci kedvének) megsemmisítése volt, amelyet a gyorsan mozgó csapatok manővereire alapozva, a szárnyakra mért csapásokkal, megkerüléssel, bekerítéssel értek el. Harcászati és hadműveleti szinten a manőverezés volt a német szárazföldi haderőnem legfontosabb eszköze, amely során a magas támadási ütemre és nagy mélységű, gyors csapásokra helyezték a fő hangsúlyt.[12]

A manőverező hadviselés nem volt teljesen új keletű, a 19. század óta meglévő porosz–német hadművészeti felfogás (*Bewegungskrieg*) új eszközökkel történő alkalmazása volt. Az I. világháború tapasztalatainak összegzését követően a német teoretikusok visszanyúltak Scharnhorst, Clausewitz és Moltke munkásságához, majd a rendelkezésre álló új lehetőségek maximális figyelembevételével korszerűsítették a korábbi porosz–német harcászatot.

A németek felismerték, hogy a megváltozott körülményekhez a vezetési rendszernek is alkalmazkodnia kell. Így alakult ki a beosztott parancsnokoknak nagyfokú mozgásszabadságot adó, felelősségvállalásra ösztönző, kezdeményezőkészségen alapuló küldetésorientált vezetési gyakorlat (*Auftragstaktik*).[13] A végrehajtandó feladat egyértelmű kijelölése után a beosztott parancsnokok szabad kezet kaptak, tehát a helyzet függvényében maguk választhatták meg a végrehajtás módját és eszközeit, így képesek voltak önállóan olyan döntést hozni, ami a cél elérése szempontjából adott esetben a legoptimálisabbnak bizonyult. A rendszer hatékony működése ugyanakkor feltétlen bizalmat, továbbá egységes, a sémáktól mentes gondolkodást igényelt. A küldetésorientált vezetési gyakorlatot a híradótechnika nagyban segítette. A harctéri mozgékonyság és a kommunikációs eszközök az I. világháború óta eltelt időben nagymértékben fejlődtek, lehetővé téve a korábban sosem tapasztalt sebesség elérését és manőverezés megvalósítását, miközben a csapatok feletti közvetlen kontroll és a valós idejű harcvezetés a kiterjedt térségekben is megvalósult.

A páncélosfegyvernem újszerű alkalmazása természetes jelleggel kölcsönhatásban állt annak megfelelő szervezeti kialakításával is. A német páncélosseregtesteket úgy szervezték meg, hogy minél hatékonyabb harctevékenységet folytathassanak. Komplex feladatrendszerüknek megfelelően, a hadosztályok összfegyvernemi kötelékek voltak. Összetételük öt fő részből állt: a parancsnok és törzse, a törzshöz tartozó szervezeti

[12] R. A. D. Applegate – J. R. Moore: Warfare – an Option of Difficulties. An Examination of Forms of War and the Impact of Military Culture. *RUSI Journal,* 135. (1990), 3. 13–20. 14.

[13] Ez a felfogás már a 19. században az egyik kulcseleme volt a porosz, később német tiszt- és altisztképzésnek. Napjainkban a NATO meghatározó vezetési filozófiája. Martin van Creveld: *Kampfkraft. Militärische Organisation und Leistung 1939–1945.* Graz, Ares, 2005. 51–54. és Czeglédi Mihály: A küldetésorientált vezetés tartalma. *Hadtudományi Szemle,* 8. (2015), 2. 68–79. 68.

elemek (híradó- és térképészrészleg, tábori csendőrség stb.), közvetlen harctevékenységet folytató csapattestek (harckocsizók, gépkocsizó/gépesített lövészgyalogság),[14] harctámogató és szakcsapatok (tüzérség, utász, felderítő stb.), valamint kiszolgáló (szállító, adminisztratív, orvosi stb.) részek. Egy 1939-es mintájú páncéloshadosztály esetében a harctevékenységet folytató szervezeti elemek aránya 86,2% volt, amelynek legnagyobb részét a gépkocsizó/gépesített lövészgyalogság (27%) és a harckocsizók (24,7%) tették ki.[15]

A páncélosseregtestek önálló csapatfelderítésükkel képesek voltak azonosítani a kedvező lehetőségeket, a harckocsikkal megadott célokat foglalhattak el, amelyet aztán a gépkocsizó/gépesített lövészgyalogság szállt meg. Átcsoportosítás után mindezt akár 100 km-rel odébb is képesek voltak megismételni.[16] A németek a harc során a harckocsik tevékenységét tekintették elsődlegesnek. A támadás alkalmával súlyt kellett képezniük az arcvonal döntő pontjain, ahol meglepésszerűen át kellett törniük az ellenség védelmén, majd nagy mélységben kijutva, tömegesen előretörve végrehajtaniuk feladataikat. Emellett a szárnyakon és az ellenség mögöttes területein vezetett manőverekben, továbbá üldözésben és a siker kifejlesztésében is alkalmazták őket. A többi fegyver- és haderőnemnek a páncéloskötelékek harcát kellett támogatni, miközben az ellenséges erőket nagy mélységben lefogták.

4. A német páncélosfegyvernem megszületése

Az 1930-as évek elejére a weimari demokrata kormányzat jelentősen vesztett népszerűségéből, mert hosszú távon képtelen volt megoldani az ország gondjait. Ezzel párhuzamosan, a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt egyre nagyobb politikai befolyás szerzett. 1933. január 30-án Paul von Hindenburg köztársasági elnök kancellárrá nevezte ki Adolf Hitlert, a párt első emberét. Hindenburg halálát követően, 1934. augusztus 2-tól Hitler lett az államfő, aki rövidesen elrendelte a fegyveres erő erőltetett ütemű fejlesztését.

A német páncélosfegyvernem első alakulatát 15 évvel az I. világháborút követően, 1933. november 1-jén, Zossenben hozták létre. Tagjai a korábbi kazanyi képzések résztvevőin túl a hét gépkocsizó zászlóalj katonái voltak. Az alakulat fedőneve Zosseni Gépkocsizó Tanparancsnokság lett. Méretét tekintve egy század erejű kötelék volt, amelyet 1934-ig előbb osztállyá, majd ezreddé fejlesztettek. Megalakuláskor csupán csak négy Großtraktor, négy Leichttraktor és hat Kleintraktor állt rendelkezésre kiképzési célra, de 1934 januárjától már az új gyakorló járművek, júliustól pedig a legújabb Panzerkampfwagen (Pz.) I típusú könnyű harckocsik is megérkeztek.[17]

[14] A német páncélosseregtestek szervezetszerű gyalogoskötelékei nagyrészt gépkocsizók (jellemzően három zászlóalj), kisebb részt (általában egy zászlóalj) gépesítettek voltak, utóbbiak jellemzően lövészpáncélosokkal felszerelve. Elnevezésüket 1942 júliusában páncélgránátosra módosították.

[15] Creveld (2005) i. m. 72. A háború folyamán a szervezeti elemek aránya gyakorlatilag változatlan maradt.

[16] John Andreas Olsen – Martin van Creveld (szerk.): *The Evolution of Operational Art.* Oxford, Oxford University Press, 2011. 50.

[17] Thomas L. Jentz: *Die deutsche Panzertruppe 1933–1943.* Atglen PA, 1998. 11.

1934 őszén a szárazföldi haderőnem vezérkarához véleményezésre felterjesztették a kísérleti páncéloshadosztály szervezeti tábláját.[18] A fegyvernem első (még rejtett) bővítése 1934. november 1-jén történt, miután Lutz altábornagy engedélyt kapott egy második kiképzőalakulat felállítására Ohrdrufban. Az Ohrdrufi Gépkocsizó Tanparancsnokságot már eleve két osztályból álló ezredként szervezték meg. A zosseni (1.) és ohrdrufi (2.) ezredeket a berlini Gépkocsizó Tantörzs fogta össze.

Hitler 1935. március 16-án hivatalosan felmondta a versailles-i békeszerződés katonai cikkelyeit. A német fegyveres erő fejlesztése ettől kezdve nyíltan folytatódott. 1935 augusztusában a Munster melletti gyakorlótéren tartották a kísérleti páncéloshadosztály első hadgyakorlatát. Ennek fő célja az volt, hogy tapasztalatokat szerezzenek a szervezet, harcászat, felszerelés és fegyverzet vonatkozásában – hiszen ezek eddig csak papíron léteztek. A másodlagos cél a fegyvernem bemutatása volt a magas rangú politikai és katonai vezetőknek, valamint a közvéleménynek. A gyakorlat annyira jól sikerült, hogy a tapasztalatok összegzése alapján Ludwig Beck altábornagy, a német szárazföldi haderő vezérkarfőnöke megállapította: egy sikeres áttörés esetén a páncélosseregtestek képesek hatékonyan működni az ellenség mélységében, szárnyain és hátában. Egy évre rá, egy vezérkari gyakorlat már a páncéloshadsereg alkalmazásának módszereit vizsgálta.[19]

1935 kora őszén a Védelmi Minisztériumban működő felügyelőséget kibővítették és átnevezték a Páncéloscsapatok és a Hadsereg Gépesítésének Felügyeletére (In 6). Élén továbbra is az immáron páncéloscsapatok tábornokává[20] előléptetett Lutz állt. 1935 októberére sikerült megteremteni az első három német páncéloshadosztály felállításának előfeltételeit. A fedőneveket fokozatosan eltörölték, a rejtés időszaka véget ért. 1935. október 1-jére sikerült felállítani az első három teljes szervezetű páncéloshadosztályt, amelyek páncéloscsapattestei az alábbi képet mutatták:[21]

- 1. páncéloshadosztály (békehelyőrség: Weimar);
  - 1. páncélosdandár törzse;
    - 1. páncélosezred (zömmel a korábbi ohrdrufi 2. páncélosezredből);
    - 2. páncélosezred (zömmel a 7. lovasezredből);
- 2. páncéloshadosztály (békehelyőrség: Würzburg, 1938-tól Bécs);
  - 2. páncélosdandár törzse;
    - 3. páncélosezred (zömmel a 12. lovasezredből);
    - 4. páncélosezred (zömmel az ohrdrufi 2. páncélosezredből);
- 3. páncéloshadosztály (békehelyőrség: Berlin);
  - 3. páncélosdandár törzse;
    - 5. páncélosezred (zömmel a korábbi zosseni 1. páncélosezredből);
    - 6. páncélosezred (zömmel a 4. lovasezredből).

[18] Kershaw (2014) i. m. 73.; Jentz (1998) i. m. 11.

[19] Olsen–Creveld (2011) i. m. 50.

[20] A német rendfokozatok sorában az altábornagy és a vezérezredes között a fegyvernemi tábornokok (gyalogsági, hegyi, lovassági, tüzérségi, páncéloscsapatok stb.) voltak. Magyar viszonylatban nincsen teljesen azonos megfelelője, legközelebb a vezérezredes áll hozzá.

[21] Jentz (1998) i. m. 21.

A páncélosfegyvernem bővítése egy rövid időre lelassult, ugyanis Beck tábornok nem számolt annak további nagyarányú fejlesztésével, ráadásul más területek is igényelték a szűkös erőforrásokat. A szárazföldi haderő vezetése a gépkocsizó gyalog- és könnyű (gépesített) hadosztályok mellett önálló páncélosdandárokat kívánt felállítani. 1936-ban csupán egy újabb páncélosdandártörzset (4.) és két páncélosezredet (7. és 8.) hoztak létre.

A fegyvernem további fejlesztése azután vett lendületet, hogy a németek tapasztalatokat szereztek az alkalmazás kapcsán. A spanyol polgárháború bebizonyította, hogy a rendelkezésre álló harckocsik fegyverzete és páncélvédettsége elégtelen, míg az ausztriai bevonulás (*Anschluss*) a logisztika hiányosságaira mutatott rá. Okulva a hibákból a mérnökök újabb harckocsitípusok megfelelő kialakításán fáradoztak, míg a fegyvernem vezetése módosított az alakulatok állománytábláján. A csapatok a hadgyakorlatokon tovább finomították a harcászati eljárásaikat, megtanulták a menetoszlopok, a logisztika és a kommunikációs összeköttetés megszervezését, a műveletek összehangolását, a nagy mélységben való előretörést és a fáradással járó nehézségek kezelését.

1938-ban, miután Lutz tábornokot kényszernyugdíjazták, helyét a páncéloscsapatok tábornokává előléptetett Guderian vette át, aki rövidesen a Gyorscsapatok főszemlélője lett, és vezetése alá tartozott az átnevezett, majd kibővített Páncéloscsapatok, Lovasság és Haderőgépesítési Felügyelet (In 6) is. A páncélosfegyvernem további bővítése során 1938. november 10-én létrehozták a 4. páncéloshadosztályt. Ezzel egy időben megkezdődött az 5., a 10. és a Kempf páncéloshadosztály felállítása is. 1938. február és 1939. augusztus között a XIV., XV., XVI. és XIX. (gépesített) hadtesttörzseket is megszervezték, azzal a céllal, hogy legyen egy felettes vezetési szerve a páncélos- és gépesített seregtesteknek.

A lengyelországi hadjárat kezdetéig összesen hét páncéloshadosztályt, négy könnyű (gépesített) hadosztályt és két önálló páncélososztályt hoztak létre. A II. világháború kitörése miatt az újabb alakulatok szervezése nem fejeződött be teljesen, így ezek többsége nem rendelkezett az állománytáblája szerint előírt eszközökkel vagy ezek megfelelő mennyiségével. 1939. szeptember 1-jén a német páncélosfegyvernem az alábbi képet mutatta:

- 1. páncéloshadosztály;
  - 1. páncélosdandár törzse; 1. és 2. páncélosezred;
- 2. páncéloshadosztály;
  - 2. páncélosdandár törzse; 3. és 4. páncélosezred;
- 3. páncéloshadosztály;
  - 3. páncélosdandár törzse; 5. és 6. páncélosezred;
- 4. páncéloshadosztály;
  - 5. páncélosdandár törzse; 35. és 36. páncélosezred;
- 5. páncéloshadosztály;
  - 8. páncélosdandár törzse; 15. és 31. páncélosezred;
- Kempf páncéloshadosztály;
  - 7. páncélosezred;
- 10. páncéloshadosztály;
  - 8. páncélosezred;
- 1. könnyű (gépesített) hadosztály;
  - 6. páncélosdandár törzse; 11. páncélosezred és 65. páncélososztály;

- 2. könnyű (gépesített) hadosztály;
  - 66. páncélososztály;
- 3. könnyű (gépesített) hadosztály;
  - 67. páncélososztály;
- 4. könnyű (gépesített) hadosztály;
  - 33. páncélososztály;
- hadtestközvetlen erők;
  - 25. páncélosezred (23/I. és 25/I. páncélososztály);
  - 10/I. páncélososztály.

A fegyvernem összesen 1445 Pz. I, 1223 Pz. II, 202 Pz. 35(t), 78 Pz. 38(t), 98 Pz. III, 211 Pz. IV, valamint 215 parancsnoki harckocsival rendelkezett.[22] Ezek nagyobb része a harcoló csapatoknál, kisebb részben a Tartalék Hadseregnél volt.

5. Hadműveleti sikerbe oltott hadászati vereség?

A páncélosfegyvernem újszerű, a korábbi sémáktól mentes alkalmazása révén a német fegyveres erő 1939 és 1941 között látványos sikereket ért el. A harckocsik manőverező-képességére és tűzerejére alapozott harcászati módszerekkel, valamint a hadműveleti célok összekapcsolásával a németek képesek voltak egy-egy hadjáratban döntő hadászati győzelmet aratni. A *viszonylag könnyű* győzelmek azonban az önhittség csapdájába vezették a német felső vezetést, ami egy végzetes helyzetértékelést eredményezett. Azok a döntéshozók, akik a lengyelországi és franciaországi hadjárat előtt szkeptikusak voltak a páncélosfegyvernem alkalmazását illetően, „páncélos-eufóriába" kerültek, és úgy értékelték, hogy a jövőben akár minimális erőbedobással egy gazdaságilag erősebb ellenség is könnyedén legyőzhető, pusztán hadműveleti eszközök hatékony alkalmazásával.[23] A hadászat, hadművelet és harcászat kölcsönhatása tehát egy vele született ellentmondást tartalmazott. Németország teljesítőképességének korlátait és a gazdasági erőforrások hiányát a hadászat és a nemzeti stratégia igyekezett háttérbe szorítani a harcászati és hadműveleti előnyök további fejlesztésével. Amennyiben pedig a hadászat és/vagy politika nem volt képes megoldást találni a hiányzó feltételek kiegészítésére – amelyek a hadművészet jellegét eleve meghatározták –, akkor idővel bekövetkezett a totális anyagháború időszaka, amit Németország mindenáron igyekezett elkerülni, mert egy ilyet *nem nyerhetett meg*.

A németek a Szovjetunió elleni hadjáratot az új típusú páncélosháború elvei szerint készítették elő, de nem számoltak saját stratégiai korlátaikkal, a Vörös Hadsereg képességeivel, a Szovjetunió gazdasági és ipari potenciáljával, valamint a földrajzi adottságokkal. A kezdeti hatalmas sikerek ellenére a németek lehetőségei 1941 végére lecsökkentek, 1943-ra pedig kimerültek. 1942-től kialakult az anyagháború, ami hosszú távon – más tényezőkkel együtt – Németország vereségét okozta. A páncélosfegyvernemet egészen a háború végéig fejlesztették, hogy a legújabb kihívásokra is

[22] Jentz (1998) i. m. 88.
[23] Karl-Heinz Frieser: *The Blitzkrieg-Legend.* Annapolis, Naval Institute Press, 2012. 363., 411.

adekvát választ adhassanak. Ez további harcászati és ritkábban hadműveleti sikereket is lehetővé tett, azonban a háború hadászati szintjére döntő hatást nem gyakorolt, kizárólag lassítani tudták az elkerülhetetlen vereséget.

Felhasznált irodalom

Applegate, R. A. D. – J. R. Moore: Warfare – an Option of Difficulties. An Examination of Forms of War and the Impact of Military Culture. *RUSI Journal,* 135. (1990), 3. 13–20. DOI: https://doi.org/10.1080/03071849008445449

Creveld, Martin van: *Kampfkraft. Militärische Organisation und Leistung 1939–1945.* Graz, Ares, 2005.

Czeglédi Mihály: A küldetésorientált vezetés tartalma. *Hadtudományi Szemle,* 8. (2015), 2. 68–79.

Dupuy, Trevor N.: *A Genius for War. The German Army and General Staff 1807–1945.* Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1977.

Frieser, Karl-Heinz: *The Blitzkrieg-Legend.* Annapolis, Naval Institute Press, 2012.

Guderian, Heinz: *Riadó! Páncélosok!* Budapest, Kossuth, 1999.

Hartmann, Berndt: *Panzers in the Sand: The History of Panzer-Regiment 5, Vol. 1.* Mechanicsburg, Stackpole, 2010.

Jentz, Thomas L.: *Die deutsche Panzertruppe 1933–1943.* Atglen PA, 1998.

Kershaw, Robert: *Harckocsizók.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2014.

Mitcham, Samuel W.: *The Rise of the Wehrmacht.* London, Greenwood Press, 2008. Vol. 1 & 2.

Nehring, Walther: *Die Geschichte der deutschen Panzerwaffe 1916 bis 1945.* Augsburg, Weltbild, 1995.

Olsen, John Andreas – Martin van Creveld (szerk.): *The Evolution of Operational Art.* Oxford, Oxford University Press, 2011. DOI: https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199599486.001.0001

Internetes források

Ernst Volckheim. Elérhető: https://weaponsandwarfare.com/2019/05/08/early-reichswehr-mobile-force-doctrine/ (A letöltés dátuma: 2020. 11. 22.)

Guderian, Heinz. Elérhető: www.lexikon-der-wehrmacht.de/Personenregister/G/GuderianH.htm (A letöltés dátuma: 2020. 11. 22.)

J. F. C. Fuller. Encyclopedia Britannica. Elérhető: www.britannica.com/biography/J-F-C-Fuller (A letöltés dátuma: 2020. 11. 22.)

Lutz, Oswald. Elérhető: www.lexikon-der-wehrmacht.de/Personenregister/L/LutzOswald-R.htm (A letöltés dátuma: 2020. 11. 22.)

Sir Basil Liddell Hart. Encyclopedia Britannica. Elérhető: www.britannica.com/biography/Basil-Henry-Liddell-Hart (A letöltés dátuma: 2020. 11. 22.)

von Seeckt, Johannes Friedrich Leopold. Elérhető: www.lexikon-der-wehrmacht.de/Personenregister/S/SeecktHansv.htm (A letöltés dátuma: 2020. 11. 22.)

Hadtudományi Szemle
13. évfolyam (2020) 3. szám 45–58. • DOI: 10.32563/HSZ.2020.3.4

Nagy Miklós Mihály[1] – Dövényi Zoltán[2]

Clausewitz és a legitim német geopolitika

Clausewitz and the Legitimate German Geopolitics

Absztrakt

A klasszikus német geopolitika kezdeti – a megalapítója, Karl von Haushofer által – legitimnek nevezett időszakában mélyreható tudományos polémia folyt az új tudományterület értelmezéséről és szellemtörténeti előzményeiről. E diskurzus a legújabb tudománytörténeti és -elméleti feldolgozásokban is hangot kap. A geopolitika tudománytörténetének lényeges része, jóllehet egységes állásfoglalás vele kapcsolatban napjainkig nem született. A vitára irányuló tudományos kutatások során kevés figyelmet szenteltek annak, hogy a klasszikus német geopolitikának – már a legitim időszakában is – volt egy bizonyos militáris jellege. E vonása nemcsak abban öltött testet, hogy vizsgálatainak egy része katonai és háborús témákra irányult, hanem abban is, hogy a geopolitikai szemléletmód új irányt jelölt ki a katonaföldrajz számára. A militáris jelleg alapján – a hadtudomány fejlődési folyamataiból eredően – feltételezhetjük, hogy Carl von Clausewitz katonaföldrajzi nézetei is a legitim német geopolitika egyik forrását adták. Ennek bizonyítását azonban nehezíti, hogy az egyetemes Clausewitz-kutatások nem foglalkoztak a német katonai gondolkodó földrajzi téziseivel. Így tanulmányunkban ezek főbb ismérveinek vizsgálata mellett a geopolitika megteremtője, Rudolf Kjellén és előfutára Friedrich Ratzel eszmerendszerét összevetjük a clausewitzi geográfiával. Célunk annak feltárása, hogy Clausewitz fő műve, a Vom Kriege szolgálhatott-e a klasszikus legitim német geopolitika egyik tudományos forrásaként.

Kulcsszavak: *geopolitika, Carl von Clausewitz, Friedrich Ratzel, Rudolf Kjellén, tudománytörténet*

[1] Nemzeti Közszolgálati Egyetem – University of Public Service, e-mail: szentvazul@gmail.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2786-4944

[2] Pécsi Tudományegyetem – University of Pécs, e-mail: dovenyiz@gamma.ttk.pte.hu, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9576-8375

Abstract

During the first, classical period of German geopolitics – labelled legitimate by its establisher, Karl von Haushofer – a deep academic discussion took place about the interpretation and intellectual background of the new discipline. This discussion is also included in the latest works on the history and theory of science. Geopolitics is an important element of the history of science, although a coherent position has not been constructed regarding it. Academic research focusing on the discussion has paid little attention to the fact that classical German geopolitics had a certain military quality, even in its legitimate period. This feature of the discipline was illustrated not only by the fact that some of its research focused on military and war issues, but also by a new direction of military geography promoted by geopolitics. Based on this military quality – due to the development of military science – it can be supposed that Carl von Clausewitz's views of military geography were also among the foundations of legitimate German geopolitics. However, this claim is difficult to prove, since general research on Clausewitz's work has not studied his geographical theses. The present study discusses the main features of these geographical theses and compares them to those of Rudolf Kjellén, who established the discipline of geopolitics, and to those of Friedrich Ratzel, the forerunner of geopolitics. The goal of the present study is to examine whether Clausewitz's main work, ***Vom Kriege****, could have served as one of the academic foundations of classical legitimate German geopolitics.*

Keywords: *geopolitics, Carl von Clausewitz, Friedrich Ratzel, Rudolf Kjellén, history of sciences*

1. A vizsgálat hipotézise és módszertana

A II. világháborút követően a sokak által a Harmadik Birodalom szellemi élete meghatározó alakjának tartott Karl von Haushofer, a klasszikus német geopolitikai eszmerendszer kidolgozója – a győztes hatalmak képviselőinek felszólítására – megírta az életművét lezáró tanulmányát, *Apologie der deutschen Geopolitik* címmel. Dolgozatában a klasszikus német geopolitika első – 1919 és 1933 közötti – időszakát nevezte legitimnek,[3] értve alatta, hogy ebben a periódusban eszmerendszere tudományosan megalapozott volt, és megfelelt a tudományosság követelményeinek. Tanulmányából és a kezdeti írásaiból kiderül, hogy geopolitikája elsősorban *Friedrich Ratzel* politikai földrajzán és *Rudolf Kjellén* államtudományi rendszerén alapult. Haushofer az 1933 utáni német geopolitikát a nemzeti szocialista ideológia és kultúrpolitika túlzott befolyása miatt nem tartotta kellően tudományosnak. A legitim, a korábbi időszakban azonban számos, a későbbi évtizedekben, így a világháborút követően is értékálló geopolitikai alapmű született. Ezekben egyrészt igyekeztek tisztázni az új tudományterület elméleti kérdéseit, feltárni tudománytörténetét, másrészt a világ külpolitikai eseményeinek

[3] Karl von Haushofer: Apologie der deutschen Geopolitik. In Edmund A. Walsh (szerk.): *Wahre anstatt falsche Geopolitik für Deutschland.* Frankfurt am Main, Verlag G. Schulte-Bulmke, 1946. 20.

és folyamatainak geográfiai értelmezését adták. Miután Haushofer és munkatársai a geopolitikát elsősorban a politikai – külpolitikai – életet szolgáló alkalmazott gyakorlati politikai földrajznak tartották,[4] így tudománytörténetét a geográfiához és az államtudományhoz kötötték. Haushofer, aki egyfelől vezérkari akadémiát is végzett katona, másfelől szakképzett geográfus volt,[5] *Friedrich Ratzelt* tekintette az első geopolitikai szakértőnek,[6] jóllehet a geopolitika fogalma a svéd államtudóstól, *Rudolf Kjelléntől* származott.[7] Az utóbbi államtudományi elméletét nagymértékben Ratzel politikai földrajzára építette.[8] Vagyis a haushoferi geopolitika legitim formájában Ratzel és Kjellén szellemiségéből nőtt ki, és e folyamatnak meghatározó mérföldköve volt a svéd gondolkodó államtudományi szintézisének német nyelvű kiadása 1917-ben.[9]

A legitim német geopolitika tudománytörténeti előzményeinek feltárására irányuló célkitűzés már az eszmei alapvetését tartalmazó tanulmánykötetben – a *Bausteine zur Geopolitik*ban (1918)[10] –, valamint az azzal egyidőben megjelent, a német közlekedés- és történeti geográfus, *Richard Hennig* tollából kikerült egyik első összefoglaló művében[11] is tükröződött. A *Bausteine zur Geopolitik* lapjain a Haushofer és közvetlen munkatársai – *Erich Obst, Hermann Lautensach, Otto Maull* – közös szerzősége alatt megjelent tanulmány[12] Ratzel és Kjellén mellett elsősorban azokat a kortárs német szerzőket vette számba, akiknek művei beleillettek az alkalmazott politikai földrajz áramlatába. Ez főleg a múlt század húszas évei politikai földrajzának historiográfiája volt. A már említett Hennig ennél sokkal tovább ment, amennyiben geopolitikai összefoglalóját *A geopolitika előtörténete* című rövid fejezettel kezdte: megírta az előbb említett kortárs historiográfia előzményeit. Visszanyúlt egészen a távoli ókorig; Menenius Agrippával és Arisztotelésszel kezdte a Karl von Haushoferig ívelő tudománytörténeti folyamatot. A különböző gondolkodókat a saját felfogása szerinti geopolitika – az államról mint organizmusról szóló tudomány – szempontjából válogatta. A tanulmányunk számára fontos három személyről beszél; a már említett Ratzel és Kjellén mellett kiemelte a modern emberföldrajz megalapítójának tartott Carl Ritter munkásságát is.[13]

Korunk geopolitikai szakirodalmában még mindig nem került pont a legitim klasszikus geopolitika tudománytörténeti vitájának végére. *Frank Ebeling* és *Rainer Sprengel* munkáiban olyan filozófusok nevei merülnek fel, mint *Montesquieu, Bergson,*

4 Karl von Haushofer: Grundlagen, Wesen und Ziele der Geopolitik. In Karl von Haushofer et alii (szerk.): *Bausteine zur Geopolitik.* Berlin–Grunewald, Kurt Vowinckel, 1928. 29–48. 29–31.

5 Haushofer életrajzi adatait kronológiai táblázatba rendezve közli az eddigi legteljesebb róla szóló biográfiában Hans-Adolf Jacobsen: *Karl Haushofer: Leben und Werk Band I.* Boppard am Rhein, Harald Boldt, 1979. 465–479. Életrajzáról lásd még: Frank Ebeling: *Geopolitik: Karl Haushofer und seine Raumwissenschaft 1919–1945.* Berlin, Akademie Verlag, 1994. 43–57.

6 Karl Haushofer et alii: Über die historische Entwicklung des Begriffs Geopolitik. In Haushofer et alii (1928) i. m. 3–28. 6.

7 Haushofer et alii (1928) i. m. 3.

8 Uo. 5–6.

9 Rudolf Kjellén műve 1916-ban Svédországban jelent meg *Staaten som Livsform* címmel, amelyet már 1917-ben követett a lipcsei S. Hirzel Verlag gondozásában a német kiadás, *Der Staat als Lebensform.* A mű az utóbbi változatában vált világszerte ismertté. Rudolf Kjellén: *Der Staat als Lebensform.* Leipzig, S. Hirzel, 1917.

10 Haushofer et alii (szerk.): *Bausteine zur Geopolitik.* Berlin–Grunewald, Kurt Vowinckel, 1928.

11 Richard Hennig: *Geopolitik: Die Lehre vom Staat als Lebewesen.* Berlin–Leipzig, Verlag und Druck Teubner, 1928.

12 Haushofer et alii (1928) i. m. 9–28.

13 Hennig (1928) i. m. 1–13.

Kant, Hegel és *Marx*,[14] ami arra utal, hogy a klasszikus német geopolitika tudománytörténete – éppen a diszciplína egyéb tudományoktól való éles elválasztásának hiánya, továbbá elválaszthatatlansága miatt – még hosszú időre vitás marad. Ebben a tekintetben nagyon feltűnő, hogy a geopolitika legjelentősebb tudományos forrásának, az akkor már mintegy negyed évszázada fennálló politikai földrajznak a haushoferi geopolitika megszületésekor mennyire letisztult tudománytörténete volt. Otto Maull politikai földrajzi monográfiájának tudománytörténeti – amúgy igen részletes – fejezete beszédes példája ennek.[15]

A geopolitika, úgy tűnik, akkoriban nemcsak kutatási témáinak és tudományos mibenlétének, hanem tudományos módszertanának kidolgozásával is bajlódott. A szakirodalom azt tükrözi, hogy miközben e problémák megoldásán fáradozott, nem figyeltek fel militáris vonásaira, ami a mai tudománytörténeti kutatásoknak is az egyik hiányossága. A klasszikus és legitim német geopolitika megteremtője, Karl Haushofer vezérkari képzettségű katona és szakképzett geográfus volt. Az 1945 előtti geopolitika témaköreiben jelentős helyet foglalt el a katonai, valamint a háborús tematika, és a diszciplína magfolyóiratának – a *Zeitschrift für Gepolitik*nak – szerzői között nagy számban találhatók katonák. Ráadásul Karl Haushofer *Wehrgeopolitik* (1932), valamint tanítványa és közeli barátja, az egy generációval fiatalabb Oskar Ritter von Niedermayer tábornok *Wehrgeographie* (1942) című könyveikkel új irányt jelöltek ki a katonaföldrajz fejlődésében.[16] Mindez feltételezi egyes szerzők alapos hadtudományi ismereteit, legfőképpen pedig a modern hadelmélet alapművének, Carl von Clausewitz *Vom Krieg*jének[17] beépülését a geopolitika ismeretanyagába. Azt nem feltételezhetjük, hogy Haushofer és munkatársai ne ismerték volna az egész katonai szakma gondolkodásmódját determináló alkotást.[18] Az viszont szemet szúr, hogy a geopolitika tudománytörténeti feldolgozásaiban forrásként nem szerepel Clausewitz, miközben egyes korabeli szaktanulmányokban, valamint Ratzel politikai földrajzi alapművében is több hivatkozást találunk rá.

Az utóbbiak egyik markáns példája Magyarországról való. Az I. világháború második időszakában – későbbi neves történészünk – Tóth Zoltán a *Földrajzi Közlemények* lapjain nagy terjedelmű politikai és katonaföldrajzi, valamint geopolitikai tanulmányt publikált, *Az államterület biztonsága* címmel.[19] Dolgozatunk témája szempontjából a vizsgált kérdéskör – az Osztrák–Magyar Monarchia és Magyarország védhetősége – mellett az ott hivatkozott művek érdemelnek figyelmet. A kor színvonalához képest nagyon terjedelmes – 208 tételes – jegyzetapparátusában szinte egymás mellett szerepelnek Ratzel politikai földrajzi művei, Kjellén politikatudományi alkotásai,[20] valamint Clausewitz *Vom Kriege* című kötete. Tóth Zoltán metodológiai szempontból négy

[14] Ebeling (1928) i. m. 79–87.; Rainer Sprengel: *Kritik der Geopolitik: Ein deutscher Diskurs 1914–1944.* Berlin, Akademie Verlag, 1996. 37–50.

[15] Otto Maull: *Politische Geographie.* Berlin, Verlag von Gebrüder Borntraeger, 1925. 1–31.

[16] Nagy Miklós Mihály: *Kis magyar hadelmélet: hadügy, hadelmélet, földrajz és geopolitika kapcsolata.* Budapest, Zrínyi, 2006. 135–139.

[17] Nagy (2006) i. m. 131–152.

[18] Uo. Haushofer Clausewitz-ismereteit bizonyítja, hogy hivatalos levelezésében több alkalommal hivatkozik a német katonai gondolkodóra. Több ilyen iratát közli: Jacobsen (1979) i. m.

[19] Tóth Zoltán: Az államterület biztonsága. *Földrajzi Közlemények,* 45. (1917), 7–8. 311–361.

[20] Tóth Zoltán tanulmányában az ugyanabban az évben német nyelven megjelent *Der Staat als Lebensformra* még nem, hanem Kjellén egyéb műveire hivatkozott.

tudomány – a történetírás, a geográfia, a politikatudomány, a hadtudomány – téziseit dolgozta egybe és alkalmazta a már említett államterekre. Tanulmányából kiviláglik, hogy Ratzel, Kjellén és Clausewitz tanai mintegy kiegészítik egymást. Azt pedig már a három életmű bizonyos fokú ismeretében fűzhetjük hozzá; egyes esetekben bizonyos tartalmi átfedések is fellelhetők.

A fentiekben elmondottak alapján fogalmazhatjuk meg azt a hipotézisünket, hogy a német klasszikus legitim geopolitika szellemi forrásai közé indirekt formában Clausewitz *Vom Kriegé*je is beilleszthető. E hipotézisünket oly módon igyekszünk bizonyítani, hogy összevetjük a politikai földrajz Ratzel-féle, a geopolitika Kjellén-féle, valamint a hadelmélet Clausewitz-féle geográfiai tartalmát. A vállalt célkitűzés megvalósításához három művet vizsgálunk: Ratzel *Politische Geographie* című alapművét, Kjellén *Der Staat als Lebensform* című kötetének geopolitikai fejezetét, valamint Clausewitz *Vom Kriegé*jének 2013. évi harmadik magyar fordítását.[21] Hipotézisünk vizsgálata mellett, miután a modern Clausewitz-kutatások esetében a geográfiai tényezők szinte teljes mellőzését tapasztaltuk, egyben feladatunknak tartjuk ráirányítani a figyelmet a *Vom Kriege* földrajztudományi értékeire is. Mindennek érdekében igazodva a kronológiai rendhez két kérdést állítunk a középpontba, egyfelől Clausewitz földrajzi nézeteit, másfelől ezek kapcsolatának lehetőségét Ratzel és Kjellén említett alkotásaival.

2. Clausewitz földrajzi nézetei a *Vom Kriegé*ben

Carl von Clausewitz munkásságát a hadtudományon túl egyéb diszciplínák, közöttük a geográfia is magáénak vallja. Amikor a múlt század második felében *Wolf Tietze* szerkesztésében megjelent a német földrajztudomány jelentős szaklexikona, akkor abban Clausewitz két helyen is feltűnt. Egyfelől – katonaföldrajzosként – rövid szócikket kapott, másfelől a Carl Ritterről szóló szövegrészben a német geográfus tanítványaként szerepeltették.[22] Clausewitz és Ritter nemcsak kortársak voltak, hanem ugyanahhoz a generációhoz is tartoztak: a német katonai gondolkodó 1780-ban született és 1831-ben hunyt el, míg geográfus honfitársa 1779-ben jött a világra és halálának dátuma 1859.[23] Az azonos generáció természetesen nem zárja ki, hogy Clausewitz Ritter tanítványa lehetett volna, de miután az előbbi földrajzi munkássága még feldolgozatlan, sokkal inkább Ritter közvetett vagy éppen közvetlen hatására gondolhatunk. Életüknek volt egy közös berlini korszaka, amikor a berlini hadiakadémián együtt dolgoztak. Clausewitz 1818-ban lett a hadiakadémia vezetője, és 1829 végéig töltötte be ezt a posztot. Ritter Clausewitz után két évvel került az intézményhez oly módon, hogy közben a Berlini Egyetemen is professzori katedrát kapott. Vagyis közel egy évtizedig dolgoztak együtt. Clausewitz ugyan már élete korábbi szakaszában hozzákezdett egy stratégiai alapmű

[21] Friedrich Ratzel: *Politische Geographie: oder die Geographie der Staaten, des Verkehres und des Krieges* [Zweite umgearbeitete Auflage]. München–Berlin, Druck und Verlag von R. Oldenbourg, 1903.; Kjellén (1917) i. m. 46–93., Carl von Clausewitz: *A háborúról.* Budapest, Zrínyi, 2013. [Szabó Júlia fordítása].

[22] Wolf Tietze (szerk.): *Westermann Lexikon der Geographie Band I.* Braunschweig, Georg Westermann Verlag, 1968. 686. és Wolf Tietze (szerk.): *Westermann Lexikon der Geographie Band III.* 1970. 1055–1056.

[23] Clausewitz és Ritter táblázatba foglalt életrajzi adatait közli: Dietmar Schössler: *Carl von Clausewitz.* Hamburg, Rowohlt Taschenbuchverlag, 1991. 142–144., továbbá Cornelia Lüdecke: *Militärische und zivile Geographie: Von Carl Ritters Geographie in Berlin bis zu Karl Haushofers Geopolitik in München.* Norderstedt, BoD-Books on Demand, 2019. 174–177.

kidolgozásához, de fő alkotása, a *Vom Kriege* csak itt, a hadiakadémián eltöltött évek alatt nyerte el ma ismert formáját. Clausewitz korai halála miatt az alkotás töredékes, befejezetlen maradt, szerzője az egészet át akarta dolgozni. Ennek ellenére azonban a modern hadelmélet legfontosabb művévé vált, még ha teljes térhódítása egészen a 19. század végéig el is húzódott.[24]

Ritter és Clausewitz kapcsolatáról ma még túl keveset tudunk, legjelentősebb modern biográfiáik nem is foglalkoznak a kérdéssel,[25] de az biztos, hogy a német geográfusnak 1825-től oktatási igazgatóként nagyobb befolyása lehetett a porosz tisztképzés tartalmi kérdéseibe, mint a hadiakadémiát katonai és államigazgatási szempontból irányító Clausewitznek. Ritter általános földrajzot oktatott, a katonaföldrajzot és a topográfiát *O'Etzel* őrnagy tanította, aki Clausewitz halála után jelentős szerepet vállalt a *Vom Kriege* sajtó alá rendezésében. Clausewitz hadtudományi tézisei – a Ritterrel való közös munka alatt – elsősorban korai írásai alapján kerülhettek a hallgatósághoz, a hadtörténelemmel és hadművészettel foglalkozó oktatók közül többen a már készülő Vom Kriege szellemiségét követték.[26] Mindezek alapján úgy véljük, hogy Clausewitznek a *Vom Kriegé*ben rögzített földrajzi megállapításai – életpályájából, iskolázottságából és társadalmi rangjából eredően – kora katonaföldrajzából, Ritter geográfiájából – geográfiai szemléletmódjából –, saját hadművészeti ismereteiből, háborús tapasztalataiból, továbbá módszeresen épített általános műveltségéből származtak. A német tudománytörténet úgy fogalmaz, hogy – hangsúlyozzuk, földrajztudományi feldolgozatlansága ellenére is – a *Vom Kriege* a tér és a vidék jelenségeivel kapcsolatos fejezetei miatt a katonaföldrajz egyik klasszikus alapműve, amely teljesen szakít a korábbi szemléletmóddal.[27] A Clausewitz-kutatók vélhetően a *Vom Kriege* vizsgálódási kiindulópontja – az állam és a háború viszonya – túlsúlya miatt hagyhatták figyelmen kívül annak geográfiai fontosságát. Hozzájárulhatott ehhez, hogy Clausewitz életműve egyáltalán nem lezárt, a fő alkotás töredékes, néhol vázlatszerű, olykor az ellentmondásoktól sem mentes. Mindemellett olyan filozófiai mélységei és logikai eszmefuttatásai vannak, amelyek különböző értelmezésekre adnak alkalmat. A *Vom Kriege* kidolgozatlansága azonban – éppen a földrajz és a katonaföldrajz hasznára – a textusban, sokszor a földrajzi részeknél, redundanciát eredményez, ami az egyes fejezetek aránytalan kidolgozatlansága miatt kutatói felületességet generálhat. Eddigi egyetlen – nemzetközi hírű – Clausewitz-kutatónk, Perjés Géza sem ismerte fel a *Vom Kriege* geográfiai rétegeit. Az 1988-ban megjelent – csak egyetemes mércével

[24] A *Vom Kriege* keletkezéstörténetéről lásd: Eberhard Kessel: Zur Genesis der modennen Kriegslehre: die Entstehungsgeschichte von Klausewitz'Buch „Vom Kriege". In Eberhard Kessel: *Militärgeschichte und Kriegstheorie in neuerer Zeit, ausgewählte Aufsätze.* Berlin, Duncker Humblot, 1987. 122–147. A clausewitzi életmű és a *Vom Kriege* helyéről az egyetemes hadtudomány történetében egyértelmű áttekintést ad: Werner Hahlweg: Krieg – Kriegskunst – Kriegstheorie. In Ursula von Gersdorff (szerk.): *Geschichte und Militärgeschichte: Wege der Forschung.* Frankfurt am Main, Bernard & Graefe Verlag für Wehrwesen, 1974. 313–335. A *Vom Kriege* hatását összefoglalja: Perjés Géza: *Clausewitz.* Budapest, Magvető, 1983. 415–437.

[25] Tanulmányunk elkészítéséhez a legjelentősebb Clausewitz-biográfiák közül az alábbiakra támaszkodtunk: Schössler (1991) i. m.; Raymond Aron: *Clausewitz. Den Krieg denken.* Frankfurt am Main – Berlin – Wien, Propyläen, 1980.; Wilhelm von Schramm: *Clausewitz: Leben und Werk.* Esslingen am Neckar, Bechtle, 1981.; Werner Hahlweg: *Carl von Clausewitz: Soldat-Politiker-Denker.* Göttingen–Frankfurt–Zürich, Muster-Schmidt, 1969.; Peter Paret: *Clausewitz und der Staat: der Mensch, seine Theorien und seine Zeit.* Bonn, Dümmlers, 1993.

[26] Paret (1993) i. m. 374–388.

[27] Tietze (1968) i. m. Band I., 684.

értékelhető – feldolgozásában a clausewitzi életmű egy viszonylag korai, pusztán a taktikai szinttel foglalkozó alkotásának a térre vonatkozó részét említi.[28] Peter Paret pedig a Clausewitz műveiben szereplő „topográfiai fejtegetésekről" beszél.[29]

A katonai szakma földrajzi gondolkodásmódja a 19. század folyamán – az akkoriban már a geográfián belül önálló tudományterületté szerveződő katonaföldrajz révén is – három jelentős időszakra tagolható. A százéves folyamatot áttekintő olasz tábornok, Carlo Porro a katonaföldrajz hidrográfiai, geológiai, valamint hipotetikus irányzatait tudta egymástól elkülöníteni a tudományterület egyetemes historiográfiájában fontos szerepet játszó dolgozatában.[30] A hidrográfiai irányzat még a 18. századból örökölt volt: minden katonai tevékenység mögött a vízrajzi viszonyok determináló hatását hirdette. Ezt a geológiai iskola váltotta fel, amely elsősorban az orográfiai tényezőkre fókuszált. E kettő mellett, amely egyszerre is érvényesült, létezett egy hipotetikus változat is, amely a lehetséges hadszíntéren folytatandó, jövőbeli fegyveres összeütközés tereptani leírásával foglalkozott. Egyik sem vált be a gyakorlatban, mindegyik öncélú, leíró geográfiává vált, a katonai szakma – a katonai oktatás általános műveltségi részén kívül – alig profitált belőlük. Ebben az 1910-ben keletkezett munkában Porro hangsúlyozta, hogy a német katonai szakma elsősorban *Ritter, Oscar Peschel,* valamint a katonaföldrajzos, Ritter- és Clausewitz-tanítvány, *Albrecht Roon* révén teljesen önálló geográfiai iskolát jelentett.[31] Porro ugyan nem hangsúlyozta, de összevetve az általa vizsgált olasz, francia, spanyol katonaföldrajzi irányzatokkal és a múlt század elején jelentkező igénnyel a diszciplína megújítására, látható, hogy a német katonaföldrajz szakított a század irányzataival, integrált szemléletmódot követett.

A német katonaföldrajz modern irányultságának kialakítása azonban nem pusztán Ritter érdeme volt, hanem legalább annyira Clausewitzé is. Ritter a katonai és a hadművészeti kérdésekhez nem értett, ezek talán nem is foglalkoztatták. Clausewitzet azonban igen: a szakítást a hidrográfiai és a geológiai szemléletmóddal ő fogalmazta meg a *Vom Kriegé*nek a védelemről szóló hatodik könyvében, *Az ország kulcsai* című fejezetben.[32] Éles kritikával illette mind a geológiai, mind a hidrográfiai irányzatot*:* „Pusztán könyvből kölcsönzött gondolat, hogy az ország kulcsállását az úgynevezett kulcsterepen keressük, vagyis ott, ahol a különböző hegyvonulatok szerteágaznak egy közös pontból és ahol a legmagasabban fekvő források erednek. Ennek maga a természet mond ellent, mivel felülről lefelé nem teszi olyan megközelíthetővé a gerinceket és völgyeket, miként azt eddig az úgynevezett tereptan tanította, hanem tetszőlegesen szórja szét a csúcsokat és bevágásokat, és nem ritka, hogy a legalacsonyabb víztükröt a legmagasabb hegytömbbel veszi körül. Ha a hadtörténelmet faggatjuk erről, megyggyőződhetünk róla, milyen kevéssé bírnak tartós hatással valamely vidék geológiai

[28] Perjés Géza: *Clausewitz és a háború praxeológiája.* Budapest, Zrínyi, 1988. 128–136. Itt Clausewitz *Leitfaden zur Bearbeitung der Taktik oder Gefechtslehre* című alkotásáról van szó. Ennek újabb közlése megtalálható: Günther Dill (szerk.): *Clausewitz in Perspektive: Materialien zu Carl von Clausewitz: Vom Kriege.* Frankfurt am Main – Berlin – Wien, Verlag Ullstein, 1980. 54–125.

[29] Paret (1993) i. m. 379.

[30] Carlo Porro: Aufgaben und Methoden der Militärgeographie I. *Petermann's Geographische Mitteilungen,* 59. (1910), 1. 53–55.; Carlo Porro: Aufgaben und Methoden der Militärgeographie II. *Petermann's Geographische Mitteilungen,* 59. (1910), 2. 116–118.

[31] Uo. I. melléklet, 54.

[32] Clausewitz (2013) i. m. 497–500.

végpontjai a hadműveletekre, míg más helyi adottságok és egyéb szükségletek olyan fontosak, hogy az állásvonalak gyakran azon pontig felérnek, és az mégsem vonzza őket.

Azért időztünk ilyen hosszan ennél a téves elképzelésnél, mert egy kitüntetett rendszer kapcsolódott hozzá, most viszont elhagyjuk, és visszatérünk saját meglátásunkhoz […]."[33] Ez a meglátás Clausewitznél mindössze annyi, hogy az ország kulcsa maga a haderő, mert „szerfölött kedvező feltételek szükségesek ahhoz, hogy a terep fogalma a haderő fogalma fölé kerekedjen […]".[34]

Ezzel a katonaföldrajzi bírálatával Clausewitz felszabadította a katonák geográfiai gondolkodását az addig uralkodó mereven egyoldalú szemlélettől, és kellően rugalmassá tette ahhoz, hogy a szélsőségekbe hajló földrajzi determinizmust a földrajzi viszonyok valós hatásainak vizsgálata váltsa fel. A katonaföldrajzi gondolkodást a tereptani megközelítéstől – mintegy megelőzve kora szellemét – a későbbi, a Ratzel-féle politikai földrajz irányába is nyitottá tette. Miután az egész hadelméleti rendszerének sarokpontja a háború és a politika kapcsolata, így ennek megfelelően viszonyul a földrajzi kérdésekhez, de mindig a katonai oldalról. Clausewitz életművében eddig nem találtuk nyomát annak, hogy geográfiát akart volna írni, ám ennek ellenére – mivel a háború szakmai kérdéseihez a gyakorló katona praktikus, józan gondolkodásával viszonyul – a *Vom Kriege* felfogható földrajzi alapú hadelméletként is. Clausewitz geográfiai megállapításai ettől válnak újszerűen egyszerűvé: a katonaföldrajzot az öncélú érthetetlen és értelmetlen elvontságból a valódi tudományosság talajára helyezte. Katonaföldrajzi rendszerének sajátossága, hogy tézisei kettős rétegűek. Egyfelől felölelik a taktikai szintet, másfelől kiterjednek a stratégia szférájára is. Hadelméletének centrumában a politikai célok fegyveres erőszak útján történő elérése áll, és ennek megfelelően a háború egészét, vagyis a politikai cél megvalósítását szolgáló földrajzi vonatkozásokkal foglalkozik. Olyan katonaföldrajzi jelenségeket és képleteket absztrahál a háború gyakorlatából, amelyek több ponton érintkeznek – mintegy belesimulnak – Ratzel és Kjellén gondolatvilágával.

3. Clausewitz mint Ratzel és Kjellén előfutára

Az általunk vizsgált elméleti rendszerek közös vonása, azon túl, hogy kiegészítik egymást, az olyan szintézis megteremtésére irányuló törekvés, amely geográfiai alapú vagy tartalmú. Ez Ratzel és Kjellén esetében mintegy magától értetődő, ám Clausewitznél némi magyarázatra szorul. A fentiekben megfogalmazott tételünk, nevezetesen hogy a *Vom Kriege* földrajzi alapú hadelmélet, *kategorikus imperatívuszként* nem állja meg a helyét. Ezzel szemben *hipotetikus imperatívuszként* történő felfogása már elfogadható. Az ok abban rejlik, hogy Clausewitz maga sem állítja a földrajzi alapú hadelmélet megteremtésének szándékát. Ez az utóbbi inkább csak Haushofer és Niedermayer esetében érvényesül. Másfelől a Clausewitz által bírált kortársak alkotásaiban is erős a földrajzi elem, még ha minőségében nem is éri el a *Vom Kriege* színvonalát, amiként hadelméleti rendszereik mélysége is elmarad a mögött. Másfelől a Clausewitz által

[33] Clausewitz (2013) i. m. 500.
[34] Uo.

erős kritikával illetett katonaföldrajzi fogalmakat – *hadműveleti vonal, bázis, súlypont, tárgyszög, excentrikus és koncentrikus forma* – nem a porosz katonai gondolkodó alkotta meg.[35] A *Vom Kriege* geográfiai tételeinek hipotetikus imperatívuszként való elfogadása ettől még nem zárja ki a Ratzel és Kjellén műveivel történő összevetését.

Ezt a kitételt rögzítenünk kellett a három gondolkodó közötti közös vonások és eltérések meghatározásához. A legfontosabb azonosság a politikai élet jelenségeinek absztrahálása, ami ugyanakkor a legfontosabb eltéréseket is magában rejti. Clausewitz, Ratzel és Kjellén – és ez újabb egybeesés – az államok közötti kapcsolatokat vizsgálják, ám különböző szemszögből. Míg Clausewitz szigorúan hadtudományi és hadelméleti, addig Ratzel geográfiai, Kjellén pedig államtudományi szempontból teszi ezt. Mindhármuk esetében az államok közötti kapcsolatok – mint a politika folytatása – kérdésköre áll az eszmerendszer középpontjában. Clausewitz a háborút a politikai érintkezés egyik sajátos formájának fogja fel, ami Ratzel és Kjellén esetében földrajzi érintkezésként jelenik meg. Ha Clausewitz azt mondja, „a háború csak egy része a politikai érintkezésnek, tehát egyáltalán nem önálló dolog […]",[36] akkor a ratzeli és a kjelléni térbeli érintkezés is csak egy fajtája lehet az államok kapcsolatainak. Ha másik állítása szerint a „háborúnak persze külön nyelvtana van, de nincs külön logikája […]",[37] akkor ezt érvényesnek kell tartanunk a politika vezérelte és uralta földrajzi érintkezésekre is. Jóllehet főleg Ratzel rendszerében az állam földrajzi organizmusként, tehát természeti törvényeknek engedelmeskedve viselkedik a térben, de ezt a földrajzi organizmust mégis csak a politika irányítja: a társadalmak és a földrajzi terek összeütközésekor, a háború esetén mindenképpen. Ebből ered, hogy a térbeli összeütközések is „külön nyelvet" jelentenek, de „külön logika" nélkül. Ismét a három gondolkodó eszméinek közös pontja, amely a háború fogalmi értelmezéseiben is testet ölt.

Clausewitz háborúfogalmának középpontjában a politikai célú katonai erőszak áll, amennyiben a „háború tehát az erőszak alkalmazása, aminek célja, hogy az ellenfelet saját akaratunk teljesítésére kényszerítsük […]".[38] A háború társadalmi jelenségét Ratzel a társadalmi mozgások és az államok változásai sorába illesztve – és pusztán geográfiai szempontból – „a nagy embertömegeknek az egyik országból a másikba történő heves, anyagszerű és erőszakos mozgása […]"[39] formában határozza meg. Kjellén esetében ilyen egyértelmű megfogalmazást nem találunk. A háború értelmezésének alapja nála, hogy az államot – ezen a ponton meghaladja Ratzel gondolatait – mint „birodalmat", vagyis mint politikailag megszervezett vidéket fogja fel,[40] ennek térbeliségével foglalkozik geopolitikája. A háború a geopolitika „experimentális mezeje", amelynek célja az ellenség akaratának megtörése, egész birodalmának elvétele. Az utóbbi alatt az államtér feletti rendelkezésre szolgáló jogától való megfosztását érti.[41] A háború itt említett három értelmezésének közös eleme az erőszak, miközben a területek birtokba vétele Clausewitz meghatározásánál hiányzik. A fogalmi meghatározásnál ugyan valóban nem található, ám a *Vom Kriege* szerves részét alkotó, annak előszava

[35] Perjés (1983) i. m. 275–278.
[36] Clausewitz (2013) i. m. 667.
[37] Uo.
[38] Uo. 39.
[39] Ratzel (2013) i. m. 93.
[40] Kjellén (1917) i. m. 43.
[41] Uo. 62–63.

elé írt, úgynevezett *Értesítés*ben, ahol Clausewitz megfogalmazza a háború kettős jellegét már szerepel: „A háború e kettős jellege egyrészt abból a célból származik, hogy az ellenfelet legyőzzük – tehát hogy politikailag megsemmisítsük, vagy pusztán védekezésre képtelenné tegyük, és a nekünk megfelelő béke megkötésére kényszerítsük –, másfelől pedig mindössze abból, hogy birodalmának határain egyes területeket elfoglaljunk – tehát hogy ezeket a területeket megtartsuk, vagy békekötésnél hasznos ütőkártyaként játsszuk ki […]."[42] Vagyis a politikai akarat megtörése, az erőszak alkalmazása mindhárom szerzőnél megjelenik, jóllehet eltérő megközelítésben.

Főleg Ratzel rendszerének egyik sarkalatos pontja a tér birtoklása, valamint a térnek az emberi gondolkodáshoz való viszonya. Azt mondja, hogy a térért folytatott küzdelem egyben a – társadalmi – térfelfogás növekedését eredményezi, ebben az értelemben a „háború mint a tér iskolája" jelenik meg, és a világtörténelem nagy hadvezéreit, birodalomépítőit egységesen jellemzi: korukat megelőző térfelfogásuk van. Clausewitz a *Vom Kriegé*ben ezzel rokon véleményen van, bár ő a tér fogalmát alig-alig alkalmazza, legtöbbször hadszíntérről, terepről beszél. E textusaiban a tartalom megegyezik Ratzel térértelmezésével. A *Vom Kriegé*nek *A háborús géniusz* című fejezetében számba veszi a nagy hadvezér – egyfajta ideális parancsnok – jellemzőit, és ezek közül feltűnően sokat foglalkozik a térhez – mai értelmezésünk szerint a földrajzi viszonyokhoz – fűződő kapcsolatával.[43]

A jelentős hadvezér markáns szellemi tulajdonságának tartja, hogy a földrajzi, a terepről szóló információkat képzelő erejével „belsőleg megrajzolt térképet"[44] alkosson, avagy „nagy tehetsége, a vidék gyors és világos áttekintésével, egész cselekvését könnyedebbé és magabiztosabbá teszi, ami megvédi őt egy bizonyos belső gyámoltalanságtól, és kevésbé szolgáltatja ki a másoktól való függésnek […]".[45] Clausewitz háborús géniusza ugyanúgy meglátja a tér belső kapcsolatrendszerét, mint Ratzel államalkotó hadvezére. Tegyük hozzá, ehhez az az organikus felfogás szükséges a modern korban, mint amit Kjellén említ: a birodalomban az állam testét kell látni és észrevenni.[46]

A Kjellén eszmerendszerének geográfiai alapját nyújtó Ratzel a teret nemcsak a politikai erő hordozójának, hanem magának a politikai erőnek is tartja. Ezzel elérkeztünk a Clausewitzhez fűződő – szellemi – kapcsolat kulcskérdéséhez: a porosz katonai gondolkodónak a térben rejlő erőtényezőről vallott nézeteihez. Clausewitz már abban a korban élt, amelyről Ratzel azt mondja: „A modern népek egyre inkább tudatában lesznek a térviszonyoknak […]."[47] Clausewitz azáltal, hogy a háborús géniusz egyik fontos jellemzőjeként fogalmazta meg a földrajzi viszonyok közötti eligazodást, sőt egyenesen a hadvezéri munka alfájának és ómegájának tartotta, mintegy elébe

[42] Clausewitz (2013) i. m. 31.

[43] Clausewitz a ratzeli felfogásra hajazó módon fogalmazza meg a háború és a földrajzi tényezők viszonyát: „Először is ez a kapcsolat szüntelenül fennáll olyannyira, hogy úgy gondolkodunk: képzett seregeink háborús tevékenysége nem mehet máshol végbe, mint egy meghatározott térben; másodszor döntő fontosságú, mivel módosítja, olykor pedig teljesen megváltoztatja valamennyi erő hatását; harmadszor: egyfelől gyakran az adott terep legapróbb területeire vezet, míg másfelől felöleli a legtágasabb tereket is […]." Clausewitz (2013) i. m. 83.

[44] Clausewitz (2013) i. m. 84.

[45] Uo. 85.

[46] Kjellén (1917) i. m. 57.

[47] Ratzel (1903) i. m. 372.

ment Ratzel megállapításának, és a teret erőtényezővé emelte. A *Vom Kriege* további részeiben részletesen is foglalkozott e faktorral. Éleslátására jellemző, hogy az állam területén lévő, mindent eldöntő súlypontot úgy volt képes meghatározni, mintha csak Ratzel vagy Kjellén fogalmazta volna meg: „Látjuk, hogy a siker itt sem határozható meg általános okokkal. Gyakran a kívülállók által nem ismert egyéni és soha szóvá nem tett erkölcsi okok vagy a történelemből csak anekdotaként ismert semmiségek vagy véletlenek a döntők. Itt az elmélet csak a következőket mondhatja: a dolog azon múlik, hogy szem előtt tartsuk a két állam uralkodó viszonyait. Belőlük alakul ki egy bizonyos súlypont, az erőnek és a mozgásnak valamiféle központja, amelytől minden függ, és az ellenfélnek erre a súlypontjára kell teljes erővel csapást mérnie."[48] A Ratzel által a háború lényegeként megfogalmazott térbeli tömegmozgás erre a geográfiailag nehezen megragadható területre irányul.

Az államtér birtoklásának lényegét – ez, mint látható Clausewitznél és Ratzelnél is központi kérdés – geopolitikai értelemben a birodalom értelmezéséből származtatva Kjellén adja meg. A geopolitikáról szóló fejezetében párhuzamot von a paraszti földtulajdonos és az állam között. Amiként mondja, az előbbi bármikor eladhatja birtokát, és odébb költözhet. Egy állam ezt nem teheti meg, mert „[á]llandó lakóhelye és illetősége van, az odébb települő nomád hordáktól eltérően, és pedig egy mindenkorra meghatározott föld felett. Saját földjéhez bilincselt, és azzal együtt hal, ha attól elszakítják."[49] Jóllehet ezt ily módon Clausewitz nem mondja ki, de amikor a hadviselés különböző formáiról beszél, és a területek birtoklásával mint politikai eszközzel manipulál, abban benne van: az államtér elveszítése egyben az állam – mint térbeli organizmus – egy részének elhalását is jelenti. Ez Clausewitznél az ellenség „védtelenné tétele" terminus technicusának egyik lényeges eleme, amelyről így ír: „[I]tt rögtön három dolgot kell megkülönböztetnünk, amelyek, mint három általános tárgy, minden egyebet is magukban foglalnak. Ezek pedig az ellenség hadereje, országa és akarata.

A haderőt meg kell semmisítenünk, azaz olyan helyzetbe kell juttatnunk, hogy a harcot ne tudja folytatni többé. Itt rögzítenünk kell, hogy a továbbiakban »az ellenséges haderő megsemmisítése« kifejezés alatt kizárólag ezt értjük.

Az ellenség országát el kell foglalnunk, mert abban új haderő alakulhatna meg. Még akkor is, ha mindkettő megtörtént, a háborút, vagyis a szemben álló felek ellenséges feszültségét és hatását mindaddig nem lehet befejezettnek tekinteni, amíg az ellenség akaratát meg nem törtük, vagyis a kormányzatot és szövetségeseit rá nem bírtuk a béke aláírására, vagy a népet a behódolásra, mert, még az ország teljes birtokbavétele esetén is, a harc újból fellángolhat, annak belsejében vagy szövetségeseinek segítsége által […]."[50] A kjelléni értelemben vett állam teste, a birodalom, avagy a politikailag szervezett tér elveszítése olyan szintű kockázat, amely a békekötés felé terel. Ezért mondhatja Clausewitz: „Ahhoz, hogy az ellenfél teljesítse akaratunkat, olyan helyzetbe kell hoznunk, mely rá nézve hátrányosabb annál az áldozatnál, amelyet tőle követelünk."[51] Az ilyen helyzet kialakítása, majd megteremtése a nemzetközi

[48] Clausewitz (2013) i. m. 656.
[49] Kjellén (1917) i. m. 53.
[50] Clausewitz (2013) i. m. 57–58.
[51] Uo. 41.

kapcsolatok és érintkezés egyik módja, amelyet geográfiai úton és eszközökkel is el lehet érni. Ez már Ratzel politikai földrajzának területére átnyúló kérdéskör.

Clausewitz geográfiai nézeteire jellemző, hogy – egyéb földrajzi jelenségek mellett – a *Vom Kriegé*ben mintegy túlhangsúlyozza az elfoglalt területek katonai – hadműveleti – jelentőségét. Beszél ezek kifárasztó erejétől kezdve, a hadszíntér földrajzi objektumain át, egészen késleltető jellegükig számos földrajzi képletről. Fejtegetéseinek egyik – a későbbi politikai földrajz és geopolitika szellemiségét sugalmazó – megállapítása így hangzik: „[H]a a támadó hadsereg egy pontból nyomul előre és sikerrel behatol az ellenséges országba, az a tér, amelyet uralni fog, nem pontosan a használt utakra fog korlátozódni, hanem kissé kiszélesedik, ám ez a szétbontakozás – ha szabad ezt a képet használnunk –, az ellenséges állam sűrűségétől és kohéziójától függ majd. Ha az ellenséges állam összetartása laza, ha népe elpuhult és elszokott a háborútól, akkor anélkül, hogy nagy erőfeszítésünkbe kerülne, győzelmes hadseregünk mögött széles terület tárul fel. Ha azonban bátor és hűséges néppel van dolgunk, a hadseregünk mögötti terület többé-kevésbé egy keskeny háromszöget fog alkotni."[52] A *Vom Kriege* ilyen és több hasonló szövegrészénél érhető tetten, hogy Clausewitz hadelméleti rendszere – messze megelőzve kora hasonló vállalkozásait – jóval túllép a hagyományos hadtudományi munkákon, és – még ha kimondatlanul is – földrajzi alapú, és a Ratzel-, valamint a Kjellén-féle elméleti építmények egyik egyáltalán nem elhanyagolható előzménye.

4. Összegzés

Tanulmányunk fő célkitűzése kettős. Egyfelől felhívni a figyelmet Clausewitz *Vom Kriegejé*nek geográfiai értékére, másfelől bizonyítani: e műnek kiemelkedő helye van a klasszikus német legitim geopolitika tudománytörténeti előzményei között. A Ratzel és Kjellén alkotása néhány megállapításával való összevetés egyértelműen bizonyítja hipotézisünk helyességét. Megállapításunkat erősíti az a tény is, hogy egyfelől maga Ratzel[53] ismerte Clausewitz műveit, másfelől Haushofer és a *Zeitschrift für Geopolitik* köré csoportosuló katonaszerzők generációja Clausewitz *Vom Kriegé*jén és szellemiségében nevelkedett. Az I. világháború végleg felnyitotta az egyetemes katonai szakma szemét Ratzel politikai földrajzára, ami Clausewitz elméleti hatását – politikai és katonaföldrajzi, valamint hadtudományi szempontból – megkettőzte. A clausewitzi életmű hatásának teljes körű feldolgozása a majd száz évvel későbbi legitim német geopolitikára a jövőbe mutató tudományos feladat. Az azonban már ma látható, hogy Haushofer és körének, tanítványainak megértése a Clausewitz-kutatások mellőzésével megvalósíthatatlan.

[52] Clausewitz (2013) i. m. 686–687.

[53] A ratzeli és a clausewitzi életmű kapcsolata ma még feltáratlan. Dolgozatunk témája szempontjából azonban fontosnak véljük megjegyezni, hogy Ratzel, aki tudósként nagymértékben érdeklődött a katonai kérdések iránt, a *Politische Geographie* című művében ugyan hivatkozik Clausewitzre, de nem annak fő munkájára. A politikai terek hatásáról szóló fejezetben – 369. oldal – a clausewitzi életmű egy másik alkotásával, a *Der Feldzug von 1812 in Russland* cíművel igyekszik bizonyítani, hogy a földrajzi tér egyben politikai és katonai erő is.

Felhasznált irodalom

Aron, Raymond: *Clausewitz. Den Krieg denken.* Frankfurt am Main – Berlin – Wien, Propyläen, 1980.

Clausewitz, Carl von: *A háborúról.* Budapest, Zrínyi, 2013.

Dill, Günther (szerk.): *Clausewitz in Perspektive: Materialien zu Carl von Clausewitz: Vom Kriege.* Frankfurt am Main – Berlin – Wien, Verlag Ullstein, 1980.

Ebeling, Frank: *Geopolitik: Karl Haushofer und seine Raumwissenschaft 1919–1945.* Berlin, Akademie Verlag, 1994. DOI: https://doi.org/10.1515/9783050069678

Hahlweg, Werner: *Clausewitz: Soldal-Politiker-Denker.* Göttingen–Zürich–Frankfurt, Muster-Schmidt,1969.

Hahlweg, Werner: Krieg – Kriegskunst – Kriegstheorie. In Ursula Gersdorff (szerk.): *Geschichte und Militärgeschichte: Wege der Forschung.* Frankfurt am Main, Bernard & Graefe Verlag für Wehrwesen, 1974. 313–335.

Haushofer, Karl von: Apologie der deutschen Geopolitik. In Edmund A.Walsh (szerk.): *Wahre anstatt falsche Geopolitik für Deutschland.* Frankfurt am Main, Schulte-Bulmke, 1946. 18–27.

Haushofer, Karl von: Grundlagen, Wesen und Ziele der Geopolitik. In Karl von Haushofer – Erich Obst – Hermann Lautensach – Otto Maull (szerk.): *Bausteine zur Geopolitik.* Berlin–Grunewald, Kurt Vowinckel, 1928. 29–48.

Haushofer, Karl – Erich Obst – Hermann Lautensach – Otto Maull: Über die historische Entwicklung des Begriffs Geopolitik. In Karl Haushofer – Erich Obst – Hermann Lautensach – Otto Maull (szerk.): *Bausteine zur Geopolitik.* Kurt Vowinckel Verlag, Berlin-Grunewald, 1928. 3–28.

Hennig, Richard: *Geopolitik: Die Lehre vom Staat als Lebewesen.* Berlin–Leipzig, Verlag und Druck Teubner, 1928. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-663-15984-1

Jacobsen, Hans-Adolf: *Karl Haushofer: Leben und Werk I–II.* Boppard am Rhein, Harald Boldt Verlag, 1979.

Kessel, Eberhard: *Militärgeschichte und Kriegstheorie in neuerer Zeit: ausgewählte Aufsätze.* Berlin, Duncker Humblot, 1987.

Kessel, Eberhard: Zur Genesis der modennen Kriegslehre: die Entstehungsgeschichte von Klausewitz'Buch „Vom Kriege". In Eberhard Kessel: *Militärgeschichte und Kriegstheorie in neuerer Zeit, ausgewählte Aufsätze.* Berlin, Duncker Humblot, 1987. 122–147.

Kjellén, Rudolf: *Der Staat als Lebensform.* Leipzig, S. Hirzel, 1917.

Lüdecke, Cornelia: *Militärische und zivile Geographie: Von Carl Ritters Geographie in Berlin bis zu Karl Haushofers Geopolitik in München.* Norderstedt, BoD-Books on Demand, 2019.

Maull, Otto: *Politische Geographie.* Berlin, Verlag von Gebrüder Borntraeger, 1925.

Nagy Miklós Mihály: *Kis magyar hadelmélet: hadügy, hadelmélet, földrajz és geopolitika kapcsolata.* Budapest, Zrínyi, 2006.

Paret, Peter: *Clausewitz und der Staat: der Mensch, seine Theorien und seine Zeit.* Bonn, Dümmlers, 1993.

Perjés Géza: *Clausewitz.* Budapest, Magvető, 1983.

Perjés Géza: *Clausewitz és a háború praxeológiája.* Budapest, Zrínyi, 1988.

Porro, Carlo: Aufgaben und Methoden der Militärgeographie I. *Petermann's Geographische Mitteilungen,* 59 (1910), 1. 53–55.
Porro, Carlo: Aufgaben und Methoden der Militärgeographie II. *Petermann's Geographische Mitteilungen,* (1910), 2. 116–118.
Ratzel, Friedrich: *Politische Geographie: oder die Geographie der Staaten, des Verkehres und des Krieges* [Zweite umgearbeitete Auflage]. München–Berlin, Druck und Verlag von R. Oldenbourg, 1903. DOI: https://doi.org/10.1515/9783486733785
Schössler, Dietmar: *Carl von Clausewitz.* Hamburg, Rowohlt Taschenbuchverlag, 1991.
Schramm, Wilhelm von: *Clausewitz: Leben und Werk.* Esslingen am Neckar, Bechtle, 1981.
Sprengel, Rainer: *Kritik der Geopolitik: ein deutscher Diskurs 1914–1944.* Berlin, Akademie Verlag, 1996. DOI: https://doi.org/10.1515/9783050073019
Tietze, Wolf (szerk.): *Westermann Lexikon der Geographie I–V.* Braunschweig, Westermann Verlag, 1968–1972.
Tóth Zoltán: Az államterület biztonsága. *Földrajzi Közlemények,* 45. (1917), 7–8. 311–361.

Hadtudományi Szemle
13. évfolyam (2020) 3. szám 59–70. • DOI: 10.32563/HSZ.2020.3.5

Kitti Füzesi[1]

Strategic Partnership between the European Union and Brazil

Economic and Energy Cooperation

Stratégiai partnerség az Európai Unió és Brazília között

Gazdasági és energiaügyi kooperáció

Abstract

The EU–Brazil Strategic Partnership established in 2007 was the result of a long process. Within the framework of the Strategic Partnership the negotiations were carried out in three levels, between the Union and Brazil, the EU and Mercosur, and Brazil and the Member States of the Union. From the several important objectives specified at the yearly organised high-level summits the paper emphasises two areas, the economic and trade cooperation, and the energy cooperation. In the past thirteen years significant improvement could be experienced in both sectors.

Keywords: *Brazil, European Union, Strategic Partnership, energy, biofuel*

Absztrakt

A 2007-ben létrejövő EU–Brazil Stratégiai partnerség egy hosszú folyamat eredménye volt. A Stratégiai Partnerség keretén belül három szinten folytak a tárgyalások, az Unió és Brazília között, az EU és a Mercosur között, valamint Brazília és az Unió tagállamai között. Az évente megrendezésre kerülő magas szintű csúcstalálkozókon megfogalmazott számos fontos célkitűzés közül a cikk két területet emel ki, a gazdasági és kereskedelmi együttműködést, valamint az energiaügyi kooperációt. Az eltelt tizenhárom évben mindkét szektorban előrelépés volt tapasztalható.

Kulcsszavak: *Brazília, Európai Unió, Stretégiai Partnerség, energia, bio üzemanyag*

[1] University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, e-mail: fuzesikitti@gmail.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5655-6126

1. Introduction

The Strategic Partnership between Brazil and the European Union was established thirteen years ago, but its antecedents reach back to the 1960s when the South American state first established diplomatic relation with the European Economic Community. However, the intensive relationship between Europe – Spain and Portugal in the first place – and the Latin American region dates far back. The colonial era has left a mark on the economies of the countries in the region to this day, however, their development curve no longer depends on the mother countries but varies according to world economic trends.

Thanks to the economic recovery that began during Lula da Silva's presidency, Brazil became an increasingly global player. In addition to its economic and energetic advantages, the strategic partnership concluded with the European Union had important political significance as well, because with this the EU acknowledged the regional leader role of the South American state and the possibility for it to become a determining global factor.

The essence of the strategic partnership cannot be defined easily. In addition to forging closer ties, in practice this usually means higher level summits between the EU and the partner country. As an EU-diplomat said, the strategic partnership is 'like love – no one can define it. You only know what it is when you experience it.'[2]

In this study I present the strategic partnership between the European Union and Brazil from its historical background to its inception, furthermore, the measures taken in the partnership primarily from Brazil's point of view. Finally, I will detail the two most effective areas, the economic and trade cooperation, and the energetic cooperation in the field of science and technology.

2. Antecedents

The cooperation between Brazil and the predecessor organisation of the European Union started in the 1960s. Brazil was among the first to establish diplomatic relation with the European Economic Community in 1960.[3] It continued to seek to deepen its cooperation with Europe, including signing a treaty with EURATOM in 1965, the essence of which was to ensure the peaceful uses of nuclear energy. In the 1970s mostly bilateral economic agreements were dominant between the South American country and the European Economic Community. Due to the general Latin American crises of the 1980s these bilateral initiations decreased and started again from 1993, after the establishment of the European Union. The interest of the European organisation in Latin America strengthened because of the accession of Portugal and Spain (1986), and because various countries of the Latin American region (partly due to

[2] John Todd and Benjamin de Carvalho, 'Brazil – A New Global Energy Player and Partner for the EU?' In *EU Leadership in Energy and Environmental Governance, Global and Local Challenges and Responses*, ed. by Jakub M. Godzimirski (Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2016), 197.

[3] 'European Union,' Ministry of Foreign Affairs, Brazil. Available: www.itamaraty.gov.br/en/ficha-pais/6698-european-union (02. 05. 2020.)

the general economic crises of the 1980s) returned to the path of democratisation. In the 1990s, however, the EU's primary partner in South America was not Brazil but the newly formed Mercosur.[4] It is important to note though that within the South American Common Market, the leading role belonged obviously to Brazil, and the country's leadership sought to take advantage of its position to improve its relations through the organisation with the European Union.[5] The cooperation that took place in the last decade of the 20th century was, in fact, a political dialogue between Brazil and the EU regarding organised crime, terrorism, climate change, the fight against poverty and renewable energy sources.[6]

The most important change in the development of cooperation between the European Union and Brazil began with the new millennium. One of the main reasons for this is that in the early 2000s, the role of developing countries in international trade showed an increasing growth trend. However, until 2004, Brazil was not on the list of potential strategic partners of the Union, as the South American economy was in a very difficult situation in the late 20th and early 21st centuries. Following the East Asian economic crisis, the Brazil *real* lost its value, and finally the country had to turn to the IMF, from which it received a 30 billion dollars aid package in 2002.[7] Brazil managed to stabilise its economy by encouraging foreign direct investments, and several Brazilian corporate enterprises got a foothold in international markets, making the South American state a global player in trade policy. The economic boom took place during the presidency of Lula da Silva, elected in 2003.[8] The onset of growth also triggered a change in the relationship between Brazil and the European Union. A framework agreement on science and technology was signed at the beginning of 2004, and negotiations on expanding bilateral relations began a year later.

3. Strategic partnership

Brazil and the European Union signed a *Strategic Partnership Agreement* in 2007, in Portugal, from where Brazilian territories had been ruled during the colonial era. The main points of the document included the fight against poverty, climate change, furthermore the protection of the environment, and the issue of sustainable energy supply. For the EU, Brazil – now the leading power in the South American region – was

[4] Despite the fact that Brazil was the first country with which the EU signed a *Framework Agreement for Cooperation* (1992). A strategic framework agreement was signed with the South American Common Market later, in 1995. István Szilágyi, 'The European Union and South America,' in *Regional and Bilateral Relations of the European Union*, ed. by Zoltán Gálik and Anna Molnár (Budapest: Dialóg Campus, 2019), 194.

[5] Elena Lazarou, 'Brazil and the European Union: Strategic Partners in a Changing World?' Hellenic Foundation for European Foreign Policy (ELIAMEP). Working Paper, 2011, no. 24. 2–14. Available: https://eulacfoundation.org/en/system/files/Brazil and the European Union Strategic Partners in a Changing World.pdf (12. 10. 2020.), 5–7.

[6] Eleonora Poli, 'European External Actions in a Multilateral Arena: An Analysis of EU Relations with Brazil,' *Instituto Affari Internazionali* (IAI) 18, no 13 (2018), 4–5.

[7] Béla Soltész, 'Brazília', in *Dél-Amerika a 21. században – társadalmi, gazdasági és politikai konfliktusok,* ed. by Mónika Szente-Varga and Zoltán György Bács (Budapest: Dialóg Campus, 2019), 45.

[8] Ibid.

attractive because of its huge internal market and significant natural resources.[9] It is not a negligible fact that the Portuguese presidency managed to carry all this through, and it is also important to emphasise that the intensity of relations has really increased since 2004, when José Manuel Barroso, also of Portuguese descent, became the President of the European Commission. At the same time, the strategic partnership has another important significance, namely that with this the European Union has formally recognised Brazil's development and regional leadership, treating it as a major global player.[10]

The first Joint Action Plan was issued in December 2008, addressing multilateral issues such as the promotion of disarmament of weapons of mass destruction, the fight against terrorism, the promotion of international peace and security, the fight against organised crime and corruption, and the protection of human rights. Furthermore, it has also been extended with the scope of sustainable development, investment, trade, and nuclear energy.[11] One of the most important issues was renewable energy. Both Brazil and the European Union considered the support for renewable energy developments essential to achieve greater energy security and to promote sustainable development. To this end, the aim was to support low-carbon technologies such as nuclear research and guarantee nuclear safety, as well as to encourage developments in the field of biofuels.[12]

Although the Strategic Partnership was initially welcomed by both parties, the economic crisis that began in 2008 and its aftermath, which severely affected the European Union, pushed relations with Brazil into the background.[13] Brazil was not hit as hard as the states of Europe by the 2008 economic crisis, for a number of reasons. On the one hand, Brazilian economy was affected by the crisis after a period of economic boom, and on the other hand, the banking sector was partly independent of international markets, so that the indebtedness of the population and companies did not become unmanageable. For the South American state, 'the crisis thus came' from outside 'primarily in the form of shrinking export markets and the withdrawal of foreign companies and profit withdrawal'.[14] In the aftermath of the crisis, Brazilian foreign trade turned to China instead of the United States and Europe, and also strengthened its relations with Russia, India, the Arab Gulf countries and South Africa.[15]

Partly due to the negative effects of the economic crisis one can state that no decisive progress can be found in the development of relations between Brazil and the

[9] *Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, Towards an EU-Brazil Strategic Partnership, 2007.* Available: https://eulacfoundation.org/en/system/files/TOWARDS%20AN%20EU-BRAZIL%20STRATEGIC%20PARTNERSHIP.pdf (03. 05. 2020.), 2–8.

[10] Ibid.

[11] The booming Brazilian–European relationship is well illustrated by the fact that, as part of the Brazilian nuclear program, for example, in 2008 the South American state signed an agreement with France to build a nuclear submarine.

[12] 'Brazil – European Union strategic partnership joint action plan,' 2nd Brazil – European Union Summit, Rio de Janeiro, 22 December 2008. Available: http://eeas.europa.eu/archives/docs/brazil/docs/2008_joint_action_plan_en.pdf (03. 05. 2020.)

[13] Poli, 'European External Actions,' 5.

[14] Annamária Artner, 'Belföldi piac vagy exportorientáció? Brazília példája' (Mercado Interno ou tendência para exportação? O Exemplo do Brasil), in *Brazília európai és magyar kontextusban,* ed. by Ferenc Pál (Budapest: ELTE, 2015), 179.

[15] Ibid., 177–179.

European Union until the end of Lula's presidency. There were only high-level meetings every year, the main topics of which were the most general issues affecting the international system, such as energy security, sustainable development, environmental change and the consolidation of democracy and the rule of law. Meanwhile, Brazil's interest has turned much more towards the BRICS countries and the G20. Among other things, the fact that during his second presidency, one of Lula-led Brazil's main foreign policy goals was to include Brazil as a permanent member of the UN Security Council and to strengthen its global influence played a role in pushing the strategic partnership into the background.[16]

Under Dilma Rousseff's presidency, even fewer results were achieved in the framework of the Brazil–EU strategic partnership. The second Joint Action Plan, signed in 2011, did not bring much novelty either, it focused on previous general, multilateral issues such as the protection of the environment, human rights, and the maintenance of international peace. However, progress was made in science, the support of international exchange programmes between Brazil and the EU were included in the action plan. No summit was held in 2012, and then the next two years focused on economic interests and sustainable development.[17] Brazil's domestic political problems also played a major role in the loosening of relations. Under Rousseff's government, the Brazilian economy began to decline, driven by falling commodity prices and the 2014 FIFA World Cup, the cost of which exceeded 11 billion dollars[18] and 'put a significant strain on the budget at a time when the economically more favourable years had already passed'.[19] In May 2016, Dilma Rousseff was removed from office by the senate on the charge of 'illegal redeployment between budget lines'[20] and was replaced by the vice president Michel Temer. Temer changed Brazil's previous foreign policy and expressed his intentions to strengthen economic relations with the USA, Japan and the European Union again.[21] Brazil's interests met with that of the European Union again in 2016, and the EU's Global Strategy, published in the same year, also included improving relations with Brazil.[22]

The next election was won by Jair Bolsonaro, who steered Brazil's foreign policy into a different direction once again. While close ties with South American states had played an important role in the Brazilian foreign policy in the past, Bolsonaro sought to strengthen links with the United States. He promoted liberalisation in his economic policy, which helped the European Union conclude a free trade agreement with the South American Common Market.[23] Therefore the most important progress in the EU–Brazil relationship happened in 2019. On 28 June, the European Union

[16] Miriam Gomes Saraiva, 'The Brazil–European Union strategic partnership, from Lula to Dilma Rousseff: a shift of focus,' *Revista Brasileira de Política Internacional* 60, no 1 (2017), 3–8.

[17] Ibid.,10–11.

[18] Mónika Szente-Varga, 'Brazília az olimpia előtt' [Brazil before the olympic games], *Nemzet és Biztonság* 3 (2016), 121.

[19] Ibid., 122.

[20] Annamária Artner, 'Brazília korunk világrendszerében' [Brazil in the world system of our time], *Statisztikai Szemle* 97, no 1 (2019), 36.

[21] Susanne Gratius, 'Brazil and the European Union: from liberal inter-regionalism to realist bilateralism,' *Revista Brasileira de Política Internacional* 61, no 1 (2018), 5.

[22] Poli, 'European External Actions,' 2.

[23] Miriam Gomes Saraiva, 'What Next for Brazil–EU Relations?' *Brave New Europe,* 05. 09. 2019. Available: https://braveneweurope.com/miriam-gomes-saraiva-what-next-for-brazil-eu-relations (04. 05. 2020.)

signed an agreement with the South American Common Market, which reinforced the close political and economic ties between the two parties. Besides trade and economy, another successful area of EU–Brazil relations is the issue of science, technology as well as energy security and supply, particularly biofuels. These areas are detailed below.

4. Economic, trade interests

One of the defining points of the strategic partnership is economic cooperation, which is important for both parties. The trade between Brazil and the EU more than doubled between 2003 and 2018.[24] Besides, in 2018 the European Union was Brazil's second biggest trade partner after China (in the case of the European Union Brazil ranked the 11th in 2018).[25] In terms of foreign direct investments, Brazil was the most important destination for the EU member states' investment in Latin America.[26] In addition, the importance of Brazil in trade between the EU and Latin America is well exemplified by the fact that this country accounts for 30.8 per cent of total EU–Latin American trade (2016).[27] Most of the Union's imports from Brazil come from primary products such as food, beverages, tobacco and minerals. Brazil is the Union's largest exporter of agricultural products. The South American country primarily imports machinery, equipment, chemical products, and transport equipment from the EU.[28] This is why the agreement concluded with Mercosur in 2019 is of significance. This promises to be mutually beneficial, as the European companies can gain important benefits in a market with significant economic potential, while for Mercosur member states, this cooperation can bring about economic reform and modernisation.[29]

5. Energy cooperation within science and technology cooperation

This area is another successful part of the relationship between the European Union and Brazil. Strengthening the energy cooperation between the two parties had already played an important role when concluding the Strategic Partnership, especially regarding biofuels. It is already stated in the 2007 document that the EU will seek to increase energy efficiency cooperation with Brazil.[30] The first energy negotiations took place within the framework of the Strategic Partnership in November 2009,

[24] 'European Union,' Ministry of Foreign Affairs, Brazil.
[25] 'Countries and regions: Brazil,' European Commission. Available: https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/brazil/ (04. 05. 2020.)
[26] 'European Union.'
[27] 'Countries and regions'; 'European Union.'
[28] 'Countries and regions.'
[29] 'EU and Mercosur reach agreement on trade,' European Commission. Available: https://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=2039 (04. 05. 2020.)
[30] Communication from the Commission, 7–8.

when general principles were formulated, such as the need for regular exchanges of experience, technological consultations, and priority was already given to renewable energy (including biofuels) and energy efficiency.[31] A brief overview of the Brazilian energy market is needed in order to examine the energy agreements between the European Union and Brazil.

Brazil, the largest and most populous state on the South American continent, is the eighth largest consumer of energy in the world and the third largest consumer in America after the United States and Canada (2017). Furthermore it is the ninth largest consumer of oil and other liquid fuels in the world and third largest energy producer (after the USA and Canada) of the American continent with 3.36 million barrels per day (2017).[32]

Brazil has favourable conditions regarding energetics, with significant reserves in both renewable and non-renewable energy sources. This further strengthens its regional leadership in the South American region. The importance of Latin America's largest state in the energy sector is well illustrated by the fact that according to 2018 year-end data, it has the second largest proven oil reserves in South America after Venezuela (13.4 billion barrels),[33] and ranks third in terms of natural gas after Venezuela and Peru.[34] Crude oil and natural gas together account for 57 per cent of Brazil's energy consumption (2017).[35] In addition to hydrocarbons, hydropower is hugely significant in Brazil, supplying 28 per cent of the country's primary energy consumption in 2017. Brazil accommodates the world's second largest hydropower plant, the Itaipu Dam, built in 1984 on the Paraná River, on the border of Brazil and Paraguay. The remaining 15 per cent of energy consumption was divided between other renewable energy resources (8 per cent), coal (6 per cent), and nuclear energy (1 per cent).[36]

The EU–Brazilian cooperation is facilitated by the significant overlaps in the energy policies of the two parties. An important point in the energy policy of both the European Union and Brazil is to build a sustainable energy system, which is why they put huge emphasis on renewable energy research.[37] Brazil with its significant energy reserves is regarded as an attractive partner by the EU, which covered more than half of its energy needs from import in 2018 (58 per cent).[38] The issue of energy security, which can be implemented within the framework of scientific and technological cooperation, also played an important role in the Joint Action Plan for the period 2015–2017 adopted at the 2014 meeting.[39] Undoubtedly, the

[31] Carolina Guimarães and Nadine Peifer, 'Brazil: (Future) green energy power and strategic partner for the EU?' *Comparative European Politics* 15, no 1 (2017), 8.

[32] 'Brazil,' Independent Statistics and Analysis, U.S. Energy Information Administration. Available: www.eia.gov/international/analysis/country/BRA (02. 05. 2020.)

[33] *BP Statistical Review of World Energy*, 2019. 68th edition. Available: www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf (12. 10. 2020.), 14.

[34] 'Brazil,' Independent Statistics and Analysis.

[35] Ibid.

[36] Ibid.

[37] Todd and Carvalho, 'Brazil – A New Global,' 181.

[38] 'From where do we import energy and how dependent are we?' European Commission. Available: https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2c.html (04. 05. 2020.)

[39] '7th EU–Brazil Summit Brussels,' 24 February 2014 Joint Statement, Council of the European Union. Available: www.consilium.europa.eu/media/23829/141145.pdf (04. 05. 2020.)

strongest cooperation between the two parties developed in the field of biofuels. Brazil already has more than four decades of experience in biofuel production. As early as the 1970s, the first attempts to produce sugarcane-based fuel began. Today Brazil is the second largest biofuel producer in the world after the United States (2018).[40] In Brazil, biofuel production is mainly concentrated to the southern parts of the country, especially in and around São Paulo. One of the biggest advantages of Brazilian biofuel compared to the North American is that it is much cheaper to produce, thanks to the favourable climate and the fact that Brazilians have tried to plant varieties of sugar cane that can withstand infections. Furthermore, the combined presence of relatively well-developed infrastructure and cheap labour is an even greater advantage.[41]

The mentioned Action Plan focused on renewable energy, as it was given a major role in increasing access to energy and reducing poverty. Therefore, the EU works to further develop its relationship with public, small, and medium-sized enterprises in these sectors.[42]

Unfortunately, after 2014, there was no further summit between Brazil and the European Union, nor was the Action Plan adopted in 2014 followed by a new one. The Brazilian economic crisis and the political scandals, including the imprisonment of Lula and the replacement of Dilma Rousseff, played a crucial role in this. However, the EU–Mercosur agreement signed in June 2019 gave a new impetus to the trade in biofuels. Under the agreement, the EU will import 650,000 tonnes[43] of ethanol per year from the countries of the South American Common Market. Most of these exports will be covered by ethanol from Brazil. From the aforesaid quantity, 200,000 tonnes of ethanol will be sent to the European Union as fuel, while the remaining amount will be used by the EU for chemical purposes.[44]

6. Summary

The strategic partnership between Brazil and the European Union established in 2007 was the result of a long diplomatic process. Brazil was able to successfully emerge from the deep economic crisis of the late 1990s and early 2000s and began to become an increasingly global player under Lula's presidency. The strategic partnership partly served as a political reinforcement of this. The high-level meetings covered a number of important issues, not only in the two regions, but also internationally, such as promoting the disarmament of weapons of mass destruction, the fight against organised crime and corruption, ensuring a sustainable energy supply, and protecting

[40] 'Leading countries based on biofuel production in 2018,' Statista. Available: www.statista.com/statistics/274168/biofuel-production-in-leading-countries-in-oil-equivalent/ (03. 05. 2020.)

[41] Marcus Renato Xavier, 'The Brazilian Sugarcane Ethanol Experience,' Competitive Enterprise Institute, Advancing Liberty, From the Economy to Ecology, 2007. no. 3. Available: www.cei.org/sites/default/files/Marcus%20Xavier%20-%20The%20Brazilian%20Sugarcane%20Ethanol%20Experience.pdf (12. 10. 2020.), 6-10.

[42] '7th EU–Brazil,' 10.

[43] Javier Rico, 'La UE rebaja la entrada de etanol desde Mercosur a unas cuotas inasumibles para la industria europea.' Available: www.energias-renovables.com/biocarburantes/la-ue-rebaja-la-entrada-de-etanol-20190701 (04. 05. 2020.)

[44] Rico, 'La UE rebaja.'

human rights. One of the most important areas was still the economic, trade and energy agreements between them. The economic crisis that began in 2008 hit the EU countries hard, so they were much more preoccupied with their internal concerns, and Brazil's attention turned to developing countries within the so-called South–South Cooperation. During Michel Temer's presidency, improving relations with the Union were given a new role, coinciding with the EU's Global Strategy, which also states that the European Union must improve its relations with its former strategic partners, including Brazil. However, this was offset by a significant deterioration in Brazil's economic indicators for the second half of the 2010s (compared with a steady increase in GDP in previous years, it decreased by 3.54 per cent in 2015 and 3.3 per cent in 2016),[45] the unemployment rose significantly, from 6.6 per cent in 2014 to 11.6 per cent in 2016 and to 12.82 per cent in 2017,[46] besides that in 2016 the inflation exceeded 10 per cent), which created further social and political tensions within the country, and the Union also faced crises such as the 2015 migration crisis.

The two most successful areas of the strategic partnership are economic and trade agreements and, within science and technology, the energy sector. For Brazil, the EU is one of the most important trading partners, with trade more than doubling since 2003. Most of the foreign direct investment from EU countries is also destined for Brazil. The most important result of the strategic partnership is the EU–Mercosur Free Trade Agreement concluded in June 2019, which promises economic reforms and modernisation for the member states of the South American Common Market (Argentina, Brazil, Uruguay, Paraguay). A deepening economic relationship would be of high priority to Brazil, as it could lead to an improvement in employment, which in turn could raise living standard within the country.

For the EU, which supplies more than half of its energy needs from import, Brazil, with its significant reserves, can also be a promising partner. Renewable energy research, particularly biofuels, will be given high priority in the Joint Action Plans. The South American country is the second largest producer of biofuels in the world, and the aforementioned agreement with Mercosur concluded in 2019 will also boost this area between the EU and Brazil, as most of the ethanol imported by the EU from Latin America comes from Brazil. The importance of South America in the energy sector is also shown by the fact that the global R / P (reserve / extraction) ratio for crude oil in the world is the highest here, 136 years (2018).[47] The above value also confirms that the Latin American region has significant reserves, however, current production rates are much lower (about one-fifth of crude oil production in 2018)[48] than in the Middle East region, which has the largest oil reserves in the world. In the long run, however, this could even be favourable for South America.

[45] GDP growth (annual %) – Brazil, The World Bank. Available: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=BR (05. 05. 2020.)

[46] Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate) – Brazil, The World Bank. Available: https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?locations=BR (05. 05. 2020.)

[47] *BP Statistical Review,* 15.

[48] Ibid., 16.

References

Artner, Annamária: 'Belföldi piac vagy exportorientáció? Brazília példája' (Mercado Interno ou tendência para exportação? O Exemplo do Brasil). In *Brazília európai és magyar kontextusban,* ed. by Pál, Ferenc. Budapest, ELTE, 2015, 163–187.

Artner, Annamária: 'Brazília korunk világrendszerében' [Brazil in the world system of our time]. *Statisztikai Szemle* 97, no 1 (2019), 5-44. DOI: https://doi.org/10.20311/stat2019.1.hu0005

Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, Towards an EU–Brazil Strategic Partnership, 2007. Available: https://eulacfoundation.org/en/system/files/TOWARDS%20AN%20EU-BRAZIL%20STRATEGIC%20PARTNERSHIP.pdf (03. 05. 2020.)

Gratius, Susanne: 'Brazil and the European Union: from liberal inter-regionalism to realist bilateralism.' *Revista Brasileira de Política Internacional* 61, no 1 (2018), 2–21. DOI: https://doi.org/10.1590/0034-7329201800103

Guimarães, Carolina – Piefer, Nadine: 'Brazil: (Future) green energy power and strategic partner for the EU?' *Comparative European Politics* 15, no 1 (2017), 23–44. DOI: https://doi.org/10.1057/cep.2016.12

Poli, Eleonora: 'European External Actions in a Multilateral Arena: An Analysis of EU Relations with Brazil.' *Instituto Affari Internazionali* (IAI) 18, no 13 (2018), 1–13.

Saraiva, Miriam Gomes: 'The Brazil–European Union strategic partnership, from Lula to Dilma Rousseff: a shift of focus.' *Revista Brasileira de Política Internacional* 60, no 1 (2017), 2–17. DOI: https://doi.org/10.1590/0034-7329201600117

Szente-Varga, Mónika: 'Brazília az olimpia előtt' [Brazil before the olympic games]. *Nemzet és Biztonság* 3 (2016), 111–124.

Soltész, Béla: 'Brazília.' In *Dél-Amerika a 21. században – társadalmi, gazdasági és politikai konfliktusok,* ed. by Szente-Varga, Mónika – Bács, Zoltán György. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 41–57.

Szilágyi, István: 'The European Union and South America.' In *Regional and Bilateral Relations of the European Union*, ed. by Gálik, Zoltán – Molnár, Anna. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 185–208.

Todd, John – Carvalho, Benjamin de: 'Brazil – A New Global Energy Player and Partner for the EU?' In *EU Leadership in Energy and Environmental Governance, Global and Local Challenges and Responses*, ed. by Godzimirski, Jakub M. Basingstoke, Hampshire, Palgrave Macmillan, 2016. 181–202. DOI: https://doi.org/10.1057/9781137502766

Internet sources

'7th EU–Brazil Summit Brussels.' 24 February 2014 Joint Statement, Council of the European Union. Available: www.consilium.europa.eu/media/23829/141145.pdf (04. 05. 2020.)

BP Statistical Review of World Energy, 2019. 68th edition. Available: www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf (12. 10. 2020.)

'Brazil – European Union strategic partnership joint action plan,' 2nd Brazil – European Union Summit, Rio de Janeiro, 22 December 2008. Available: http://eeas.europa.eu/archives/docs/brazil/docs/2008_joint_action_plan_en.pdf (03. 05. 2020.)

'Brazil,' Independent Statistics and Analysis, U.S. Energy Information Administration. Available: www.eia.gov/international/analysis/country/BRA (02. 05. 2020.)

'The World Factbook: Brazil.' CIA. Available: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/br.html (2020. 05. 02.)

'Countries and regions: Brazil.' European Commission. Available: https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/brazil/ (04. 05. 2020.)

'EU and Mercosur reach agreement on trade.' European Commission. Available: https://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=2039 (04. 05. 2020.)

'European Union.' Ministry of Foreign Affairs, Brazil. Available: www.itamaraty.gov.br/en/ficha-pais/6698-european-union (02. 05. 2020.)

'From where do we import energy and how dependent are we?' European Commission. Available: https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2c.html (04. 05. 2020.)

Lazarou, Elena: Lazaro: 'Brazil and the European Union: Strategic Partners in a Changing World?' Hellenic Foundation for European Foreign Policy (ELIAMEP). Working Paper, 2011, no. 24. 2–14. Available: https://eulacfoundation.org/en/system/files/Brazil and the European Union Strategic Partners in a Changing World.pdf (12. 10. 2020.)

'Leading countries based on biofuel production in 2018.' Statista. Available: www.statista.com/statistics/274168/biofuel-production-in-leading-countries-in-oil-equivalent/ (03. 05. 2020.)

Rico, Javier: 'La UE rebaja la entrada de etanol desde Mercosur a unas cuotas inasumibles para la industria europea.' Available: www.energias-renovables.com/biocarburantes/la-ue-rebaja-la-entrada-de-etanol-20190701 (04. 05. 2020.)

Saraiva, Miriam Gomes: 'What Next for Brazil–EU Relations?' *Brave New Europe,* 05. 09. 2019. Available: https://braveneweurope.com/miriam-gomes-saraiva-what-next-for-brazil-eu-relations (04. 05. 2020.)

Xavier, Marcus Renato: 'The Brazilian Sugarcane Ethanol Experience.' Competitive Enterprise Institute, Advancing Liberty, From the Economy to Ecology, 2007. no. 3. Available: www.cei.org/sites/default/files/Marcus%20Xavier%20-%20The%20Brazilian%20Sugarcane%20Ethanol%20Experience.pdf (12. 10. 2020.)

Hadtudományi Szemle
13. évfolyam (2020) 3. szám 71–86. • DOI: 10.32563/HSZ.2020.3.6

Balázs Kárász[1] – Imre Négyesi[2]

Information Security Responsibilities of Critical (Information) Infrastructures in the Aspect of Human Risk Factors

Kritikus (információs) infrastruktúrák információbiztonsági feladatai a humán kockázati tényezők tükrében

Abstract

With regard to the threats of information society nowadays, the digital asset management and the safety of the related information systems as well as critical infrastructure elements became highly important. The defence of cyberspace itself evolved as a social necessity. This paper aims to provide an overview of how each of the occurring human risk factors influence the effectuation of information security purposes of firms and/or organisations operating critical infrastructure or critical information infrastructure, as well as the engineering of their data processing and data analytics procedures. Moreover, the helpful role of the possible methodological toolset (connected to HR, management and risk management) is also assessed in the context of managing and improving information security awareness.

Keywords: *critical infrastructure, information security engineering, human risk factors, artificial intelligence, security awareness*

Absztrakt

A napjaink információs társadalmát érintő fenyegetések miatt kiemelten fontossá vált az elektronikus adatvagyon, valamint az ezt kezelő információs rendszerek, illetve

[1] Doktorandusz, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Katonai Műszaki Doktori Iskola – University of Public Service, Doctoral School of Military Engineering, PhD student, e-mail: karaszb@gmail.com
[2] Dr., egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar – University of Public Service, Department of Military Sciences and Officer Training, PhD, Associate Professor, e-mail: negyesi.imre@uni-nke.hu

a létfontosságú információs rendszerek és rendszerelemek biztonsága. Társadalmi elvárássá fokozódott a kibertér védelme. Jelen tanulmány áttekintést kíván nyújtani arról, hogy a kritikus infrastruktúrát vagy kritikus információs infrastruktúrát üzemeltető vállalatok és/vagy szervezetek információbiztonsági törekvéseinek megvalósíthatóságát és adatfeldolgozói, adatelemzői folyamataik szervezését mely humán kockázati tényezők milyen módon befolyásolják, ezek közül milyen hatékonysággal és milyen (HR-, menedzsment és kockázatkezelési vonatkozású) módszertani eszköztár segítségével kezelhető és fejleszthető az információbiztonság-tudatosság.

Kulcsszavak: *kritikus infrastruktúra, információbiztonsági tervezés, humán kockázati tényezők, mesterséges intelligencia, biztonságtudatosság*

1. Introduction and research details

Due to current threats on information society, as well as the growing need of dynamic development in safety culture, it became pronouncedly important to protect electronic data assets, the information systems managing them, and the security of critical information systems and system elements. In Hungarian, the judicial terminology[3] prefers using *essential/vital systems and establishments*, instead of the scientifically and professionally wide-known terminus critical infrastructures. On the one hand, this paper does not make a distinction between these two expressions (even in parts), and regards them as being synonyms, according to recent scientific records. On the other hand, the problem emerging from the difference is discussed in Chapter 4.1.

1.1. Scientific research problem

Based on the above-mentioned issues, the following question arises: how can organisations operating critical infrastructures effectively react to cyber threats by applying civil methods of HR and risk management, as well as security awareness development?

1.2. Research objective

The objective of this research is to synthesise possible methods and tools to improve organisational information security awareness, through analysing the available literature. As a second step, the research aims to outline major responsibilities of critical infrastructures, which can be effectuated as reactions to the effects of human risk factors. The expected results will be useful for continuing research in the topic in military context.

[3] Act CLXVI of 2012 *on the identification, postulation and protection of vital systems and establishments* does not use the term 'critical infrastructure'.

1.3. Research methods

The authors used theoretical and empirical research techniques, partly with the method of synthesis. Related scientific literature from Hungary, as well as abroad, from both military-related and civil professionals are widely mapped and elaborated, in terms of review papers, monographs, conference publications, laws and internet sources.

2. Threats to information security

In this chapter, the authors locate information security and its role within *cyberspace*, referring to the human dimension and all cyberspace operations that influence it.

2.1. Information security within cyber warfare

The content of military engineering sciences is currently dynamically and constantly widening, now already covering information security, protection of energy safety and the protection of critical infrastructures. *Act L of 2013 on the electronic information security of state and local government organisations* pronounces that it is a social expectation – besides being crucially important in favour of the nation – to protect cyberspace.[4] Minister of Defence Tibor Benkő has also outlined in May 2018, on the shared audition of Committees, that beyond conventional military activities, new challenges can be seen in hybrid warfare including cyber warfare, and he emphasised the importance of Hungary's participation in the cyber defense distribution platform, too.[5] Postmodern or new generation or hybrid warfare of nowadays features in general the non-conventional forms of warfare, appearances with a wider toolset, and indirect, exhausting warfare, and is characterised by digitisation and comprehensive approach.

2.2 Cyberspace and information security

The first chapter of the book *Electronic warfare*[6] interprets and analyses the aspects of new generation warfare in the context of information and cyberspace operations. Since information battlefield (connected to conventional theaters of war) and electronic warfare are inseparable, questions discussed later in the monograph also cover the concepts of information supremacy, cyberspace operations, intelligence, support, defence and countermeasures.

[4] 2013. évi L. törvény az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról. Available: https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300050.tv (27. 04. 2020.)

[5] Gergely Tóth, 'Leendő honvédelmi miniszter: A honvédséget az alapoktól kell újraépíteni.' *Index.hu,* 14. 05. 2018. Available: https://index.hu/belfold/2018/05/14/benko_tibor_honvedelmi_miniszter_meghallgatas_orszaggyules_bizottsag/ (27. 04. 2020.)

[6] Zsolt Haig, László Kovács, László Ványa and Sándor Vass, *Elektronikai hadviselés* (Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2014).

Nowadays, cyberspace network technologies entirely permeate and determine human lives. Besides conventional use of networks, the role of physical devices interconnected via internet is becoming more important, new generations of network technologies appear in cyberspace and moreover, being active in social media, users become part of the network itself. It is particularly important and apposite to conduct reasoning and discussion about how security awareness of users can be enhanced. Thanks to all that, the interpretation of cyberspace transforms, and the definition of threats appearing within is widening, since complex information operations can be effectuated in cyberspace. The risk effect potential of human factors also significantly grows in parallel.

For confirmation of such facts, another monograph titled *Information operations in cyberspace*[7] introduces milestones in the development of info-communication technologies, describes current directions of development concerning main network technologies, and further on, through a complex analysis, outlines trends of evolution, improvement and transformation of the above. Finally, certain opportunities are specified upon cyberspace appearances and the application of particular information operation capabilities.

The Defence of Cyberspace,[8] on the contrary, outlines especially the possibilities of cyberspace security and defence, with an international outlook. Attention is drawn to the personae of cyberspace, among which we can overview in detail the operation of hacktivists, cyber criminals, and terrorists. These actors are specified as the risk factor of highest importance, apart from different tools and methods, from the perspective of organisational security awareness.

2.3. Cyber terrorism

Parallel to and opposing physical attacks that have terroristic motivation, information terrorism or cyber terrorism gains more and more significance, thanks to being performed in a remote, cheap, non-traceable way and with lower overall risk level despite achieving a greater effect. Since during these attacks, the attacker faces lower defence level compared to physical defence lines and measures, it is particularly recommended to build up security appropriately in cyberspace.

These aimed attacks motivated by information hunger are carried out with the help of social engineering techniques (to be discussed in Chapter 3.1), and in general, they take advantage of the inappropriate practice of access management of the information system users or other human risk factors. On the opposite side, attacks against critical infrastructures aim actually to have greater *impact* instead of to gain higher *financial profit*, which affects the entire society through the interruption of certain processes and supply chain continuity – thus it results in a higher risk level in politics and national security. At present, cyber terrorism uses cyberspace

[7] Zsolt Haig, *Információs műveletek a kibertérben* (Budapest: Dialóg Campus, 2018).
[8] László Kovács, *A kibertér védelme* (Budapest: Dialóg Campus, 2018).

technologies for the purposes of propaganda, recruitment or financial acquisition, although no aimed cyber terrorist attack was carried out yet.

The reason why access management (including authentication solutions) means a key to the solution was mentioned above. According to FM 3-12, there is complex categorisation of *cyberspace actions* executed by cyberspace forces.[9] The main categories are Defence, Security, Attack, ISR (Intelligence, Surveillance and Reconnaissance) and OPE (Operational Preparation of the Environment), where authentication is applied to Defence and Security purposes. In a more holistic view, several interrelations of cyberspace operations with capabilities supporting information purposes can be discovered; these capabilites are psychological operations, presence-posture-profile, information defence, deception and civil–military cooperation. All the above mentioned capabilities can have impact on the cyber-persona layer, which is crucial from the point of view that authentication process is a basic element of all components within this layer, connecting the physical user to its virtual pair that effectively has access to the virtual data domain.[10]

Considering cyberspace operations related to authentication solutions, we must notice that terrorists develop themselves by new methods and participate in the evolution of hybrid warfare.[11] We would like to highlight a professional area where biometrics is used: it turns out that from many points of view, *healthcare* as critical infrastructure is overall significantly threatened by cyber terrorists. We speak about the storage, examination and research of biological data such as DNA or analysed blood sample used in medical treatments, all of which can also be interpreted as biometrical elements, therefore the processed data based on these elements need to be stored and transferred in a digitally secure way, granting access to authorised personnel only. IoT also exposes healthcare data to high risk.[12]

3. The impact of human factors on information security

In this chapter, the authors give an overview of the human side of security issues, which are influenced significantly by artificial intelligence (further referred to as AI) technologies; related fields include training, authentication, intelligence and various digital solutions, among others.

[9] *FM 3-12: Cyberspace and Electronic Warfare Operations*, Washington, D.C., Headquarters, Department of the Army, April 2017. Available: https://armypubs.army.mil/epubs/DR_pubs/DR_a/pdf/web/ARN3089_FM%203-12%20FINAL%20WEB%201.pdf. (15. 01. 2020.).

[10] Balázs Kárász, 'Social aspects of reliability and security issues of authentication solutions.' Prospective appearance: *Hadtudományi Szemle* 13, no 2 (2020).

[11] Kovács, *A kibertér védelme*.

[12] J. D. Kilgallin, 'Securing RSA Keys & Certificates for IoT Devices,' *Keyfactor*, 2019. Available: https://info.keyfactor.com/factoring-rsa-keys-in-the-iot-era (15. 01. 2020.).

3.1. The role of social engineering

Social engineering comprises all sorts of techniques, with the help of which a manipulator breaks up and/or infects information systems having basic protection (gets access to sensitive data and databases), through cheating users using interpersonal and in-group interactions, previously having mapped and learned about human nature and relationships as well as their dynamics. Kevin Mitnick security consultant refers in his book[13] to his previous experiences gained as an attacker, interpreting social engineering as the art of deception in an authentic and trustworthy way. As possible solutions for protection, we can take into consideration raising awareness about the possibility of an attack, restriction of entry (in case of a physical establishment), professional office waste management, as well as regulated use of working platforms and info-communication devices. All this can come to realisation if the organisation has coordinated data security and privacy strategy, enabling it to implement changes in regulations and improvements in organisational and process-related context.

Deák makes a difference in her paper between techniques based on informatics toolset and human suggestibility.[14] This research points out that the first pillar of building up defence is mapping the current situation, having vulnerabilities in focus, since for the introduction of any precautionary measure, the areas exposed to threats need to be defined. As a next step, applied processes should be continuously reviewed and revised, followed by the mapping of vulnerabilities caused by human risk factors with vulnerability analysis or break-in test. According to the experiment conducted during this research, differences were found between security awareness level of university students depending on the course type (full-time or correspondence, in favour of the latter). Finally, it is concluded that knowing the attack methods, leakage and unauthorised use of information can be significantly reduced, and in the meantime, the security of personae of society and economy, as well as the stability of the operation of state organisations, can be enhanced.

3.2. The role of artificial intelligence (AI) and related ethics

Expansive spread of AI has generated not only serious security issues but significant ethical questions as well, since it became an inseparable part of our everyday life recently. Since control and even the decision right is given over to AI in a growing number of problems, it is exceedingly urged to build in safeguard elements which can assure that AI do not put human life at risk. Accordingly, ethical questions with military relevance should be also investigated related to AI, which is also confirmed by the fact that in 2019, AI ethics were discussed more than in the previous years together. Dozens of organisations prepared AI ethical directives and there is no AI conference lacking ethics in the program besides programming issues.

[13] Kevin D. Mitnick and W. L. Simon, *The Art of Deception. Controlling the Human Element of Security* (Indianapolis: Wiley Publishing Inc., 2002).

[14] Veronika Deák, 'Biztonságtudatosság az információs környezetben,' Katonai *Nemzetbiztonsági Szolgálat Szakmai Szemle* 15, no 3 (2017), 59–76.

So far, at least the following questions emerged connected to AI:

- What AI decisions can be considered equitable?
- How can private life be protected?
- How does AI avoid gender or any other kind of bias in the moments of decision?
- How will AI take into consideration the diversity of different people's values?
- If AI needs that quantity of data, how can individual rights be protected?
- How can media be trusted in the mirror of algorithmically produced and distributed disinformation?

The importance of AI is shown clearly by the decisions made at top governmental levels. In the USA, the White House published ten principles for State Agencies,[15] which they are enforced to comply with when making suggestions for AI-related decrees valid for private sector. Complying with the White House principles, the U.S. Department of Defense published a document emphasising AI ethics in the context of military applications, entitled *Summary of the 2018 Department Of Defense Artificial Intelligence Strategy Harnessing AI to Advance Our Security and Prosperity,*[16] a certain part of which is exclusively dedicated to the connections between AI and ethical issues.[17]

According to this document, each scholar and engineer must have at all times envisaged the ethical questions of their occupation. When it comes to AI development, these questions become significantly sharper. For instance, the next general questions can emerge:

- Would the success of AI mean the end of human race?
- Can people lose their job?
- Will people dispose of too much (or too little) freedom/independence?
- The application of AI systems also generates the questions of impeachment (possibly challenging responsibilities).
- Could people lose some of their individual rights?

Since critical (information) infrastructures also use AI to a growing extent, investigation and research of ethical questions became obligatory for today, instead of remaining optional.

3.3. Connections between social engineering and AI

Human risk factors are highly influenced by current technology trends, both from the aspect that vulnerability surface grows by an exponential pace, and regarding that most of novelties aim to favour user-friendliness, thus increasing popularity and the

[15] Viktor Justin, 'Az USA kiadta a mesterséges intelligencia tízparancsolatát,' Rakéta, 29. 01. 2020. Available: https://raketa.hu/az-usa-kiadta-a-mesterseges-intelligencia-tizparancsolatat (15. 02. 2020).

[16] *Summary of the 2018 National Defense Strategy of the United States of America.* Available: https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf (15. 02. 2020.)

[17] *Summary of the 2018 Department of Defense Artificial Intelligence Strategy.* Available: https://media.defense.gov/2019/Feb/12/2002088963/-1/-1/1/SUMMARY-OF-DOD-AI-STRATEGY.PDF (15. 02. 2020.)

pace of spreading. We can take authentication as an example, since it is a crucial point in every technology solution linking the user with the network, the physical layers of cyberspace with the virtual ones;[18] it serves as a proof for improving user-friendliness and reliability.

Biometrics and AI-supported solutions have become more and more popular in the last few years, and while biometrics-based solutions on their own lack reliability at various crucial points, AI aims to enhance stability and reliability thanks to deep learning and so on. For example, dirt, noise, damage, lack of (back)light or radio waves can easily modify the result of biometrical authentication by having an impact on the technology. Users can be easily mistaken by voice identification solutions if the user is drunk or stressed, has a respiratory disease, or speaks a rare dialect of the default language.[19]

Taking into consideration the variety of challenges that motivate research on the future of information security, technologies supported by AI are definitely to be considered as major challenges. By the time AI is discussed, it is necessary to emphasise that many trending technologies deriving from AI work already in a mutually dependent way, such as machine learning, deep learning, robotics, cloud computing, IoT, virtual reality and augmented reality – moreover, all share the attribution of being based on virtual networks,[20] out of which the social component of the cyber-persona layer of cyberspace is built up.

AI can be applied on a vast scale that proceeds from wearable through portable devices and autonomous vehicles to intelligent network of buildings and further. Current military researchers combine VR and AI to support the training of soldiers, giving this way continuous and accurate feedback on their development, making personalised recommendations of training details.[21] On the other end of the scale, China succeeds in developing and implementing an observation and intelligence system throughout the entire country, affecting all citizens, depending significantly on face-recognition solutions supported by a virtual network-based AI software.[22] AI technology eliminates uncertainty, self-ameliorating its developers continuously – according to the pattern of deep learning functions.

If we agree in that AI aims in the first place to avoid technical issues, social issues should not be ignored, either. Professional systems and networks like that can be applied in favour of criminal intentions impacting groups of individuals, or even an entire society. Moreover, the amount of data and information collected and stored need a high protection level to avoid breaches and the derivatives of the previous aspect.

[18] Haig, *Információs műveletek*.

[19] Imre Négyesi, 'A mesterséges intelligencia és a hadsereg II. (Beszédfelismerő rendszerek I.),' *Hadtudományi Szemle* 10, no 2 (2017), 35–46. Available: http://epa.oszk.hu/02400/02463/00035/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2017_2_035-046.pdf (28.01. 2020.)

[20] Imre Négyesi, 'A mesterséges intelligencia és a hadsereg I.,' *Hadtudományi Szemle* 10, no 2 (2017), 23–34. Available: http://epa.oszk.hu/02400/02463/00035/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2017_2_023-034.pdf. (28. 01. 2020.)

[21] Gergely Kovács and Júlia Hornyacsek, 'Korszerű oktatási eszközök és módszerek alkalmazása a polgári védelmi felkészítésben,' *Műszaki Katonai Közlöny* 29, no 2 (2019), 117–132. Available: https://mkk.uni-nke.hu/document/mkk-uni-nke-hu/MKK_2019_2_10_Kovacs_Hornyacsek.pdf. (15. 01. 2020.)

[22] F. Liang, V. Das, N. Kostyuk and M. Hussain, 'Constructing a Data–Driven Society: China's Social Credit System as a State Surveillance Infrastructure,' *Policy & Internet* 10, no 4 (2018), 415–453.

In addition, deep learning and deepfake solutions are capable of imitating a leader via telephone, to mislead the attacked employee to transfer money to a dedicated account[23] – practically stealing from the company.

Also making a bridge between data privacy and legal concerns, social engineering and related security unawareness supported by a social media hype and artificial intelligence used to counterfeit data, FaceApp generated issues lately in summer 2019. Being a mobile app, it comes with AI-driven filters that turn the profile photo of the user into other states (according to the dimensions of age, gender, outlook, hairiness and so on). It analyses the determinative characteristics and dimensions of the face, that is, all crucial data necessary for a biometric authentication process. The legal aspect appears when the user accepts terms and conditions and allows the owners to use that data for any unspecified further reason.

4. Critical (information) infrastructures

In this chapter, the authors give an overview of the legal aspects and regulation directions of the protection of critical infrastructure, with a special attention to information elements related. Attacks related to cyber terrorism are also in focus.

4.1. Legal regulation of critical infrastructures in Hungary

It is paragraph 1, point f) of Act CLXVI of 2012 that defines critical infrastructures as an element of a device, establishment or system, described as belonging to a classified economic sector, which is inevitable in supplying vital social responsibilities – especially healthcare, personal and wealth protection of inhabitants, guarantee of economic and social public services – and the interruption of which would cause significant consequences due to the lack of continuity in fulfilling these responsibilities.[24]

Both critical infrastructure management and cyber security related professional areas look back to a history of only a few decades.[25] Here one can see the complexity of the protection measures of critical infrastructures, and in parallel, the relevant research potential. By definition, which was made in 2012 in Hungarian law concerning critical infrastructures, they need deep understanding and professional approach, because of the interdependence between particular areas, which means that it is uninterpretable to protect one vital system element on its own. The protection will cover other elements, systems, establishments, or even entire infrastructures. For instance, the interruption of oil and energy infrastructure would immediately impact all subsystems of the transportation infrastructure, and it would also indirectly affect food supply and the continuity of further public services.

[23] C. Stupp, 'Fraudsters Used AI to Mimic CEO's Voice in Unusual Cybercrime Case,' *The Wall Street Journal*, 30. 08. 2019. Available: www.wsj.com/articles/fraudsters-use-ai-to-mimic-ceos-voice-in-unusual-cybercrime-case-11567157402. (15. 01. 2020.)

[24] *2012. évi CLXVI. törvény a létfontosságú rendszerek és létesítmények azonosításáról, kijelöléséről és védelméről.*

[25] Kovács, *A kibertér védelme*.

With regard to the above mentioned facts, in accordance with the EU regulations, it gains importance to define critical infrastructure in European sense as follows: a vital system element determined by law, the interruption of which would significantly impact – including consideration of effects due to the interdependence of economic sectors – at least two EEA Member States.

4.2. Information infrastructures

When defining an infrastructure or system element as critical, it is important to perform a full contextual analysis, which does not always happen in practice. Observing the interdependence of any economic sector, information transfer and communication will be constantly necessary. It is true for production as well as planning, finances, transport coordination, energy supply, public services, defence and so on.

It is only paragraph 1, point 3) of the Hungarian Government Decree 65/2013 upon the execution of Act CLXVI of 2012 that defines in addition the term 'critical information infrastructure' as follows: network-based, physical and virtual systems, devices and methodologies of society, that are either already vital system elements themselves regarding the necessity of continuous supply of information and the business continuity of information conditions, or are inevitable for the operation of other identified vital system elements.[26]

Regarding the issues of current regulations, we should clearly see that it is a great achievement to have laws and decrees finalised that deal with critical infrastructures. It needs to be emphasised, however, that regulations should follow dynamically changing and developing technical background circumstances and adapt to it.[27] In order to realise such a regulation system approach, a flexible institutional structure and logic process mapping helps judicial level to achieve conceptual reasoning.

4.3. Cyber context of critical infrastructures

Since cyberspace consists of an environment created by information devices, the toolset of information technology will be able to modify cyberspace by creating new component types, administering, modifying, or removing existing ones – these possible steps are called cyberspace operations. The purpose of cybersecurity is therefore the detection of such activities, and countermeasures in order to reduce and eliminate consequences.[28]

[26] *65/2013. (III. 8.) Korm. rendelet a létfontosságú rendszerek és létesítmények azonosításáról, kijelöléséről és védelméről szóló 2012. évi CLXVI. törvény végrehajtásáról.*

[27] Kristóf Kralovánszky, 'A villamosenergia-rendszer kiber- és nemzetbiztonsági kockázatai (1. rész),' *Nemzetbiztonsági Szemle (Online)* 7, no 3 (2019), 40–57.

[28] Zsolt Haig and László Kovács, *Kritikus infrastruktúrák és kritikus információs infrastruktúrák* (Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2012).

Cyberattacks against critical infrastructures – as mentioned already in Chapter 2.3 – originally do not have economic intentions, but cause well perceivable problems or interruptions. Carrying out a successful attack can either block substantial supply of society or generate instability if not managed or eliminated properly. Regarding that information terrorism disposes of a different toolset than conventional terrorism, and an extraordinary experience level and wide professional knowledge, it is of highest importance that the same is necessary on the side of defence and countermeasures. Suitable reactions are of vital importance.

According to Kralovánszky, in most of those cases the attacker or the members of the attacker group remain unknown, and their characteristics anticipate that the executors are related to state background, such as the lack of profit-related motivation despite the vast financial resources needed to carry out the attack, the uniqueness of the used programs and devices, and the long preparation of the operation, supported by secret service tools.[29]

5. Information security risk management at critical infrastructures

In this chapter, the authors cite standardisation principles concerning information security and collect suggestions with the help of which the human risks collected and highlighted above can be successfully managed, focusing on security aspects appearing in the context of organisational structures and interactions.

5.1. Standardisation of security risk management

For the unification of information security measures, a possible way is to implement a standardised and certified information security management system (further referred to as ISMS). Standard family ISO 27000 sets the fundaments, according to which the operation of an ISMS serves the organisation by ensuring an appropriate security level. Beyond defining basic principles, it gives directions for certified companies concerning management of certain fields. According to recent summary data, Hungary is the 17th out of 170 countries in having obtained the most ISO IEC 27001 certifications in number as of December 31, 2018.[30]

After deep consultation with experts from two companies running certified ISMS (without naming the companies, which themselves are not operating critical infrastructures but strongly connected to the sectors of *energy* and *public service supply*) and gaining insight to the regulatory documents, we present below the most important pillars to construct an effective ISMS, based on an effectively operating risk management system.[31]

[29] Kralovánszky, 'A villamosenergia-rendszer,' 53, note 27.

[30] Laurent Charlet, 'Certification & Conformity – The ISO Survey 2018,' *ISO*. Available: www.iso.org/the-iso-survey.html (21. 04. 2020.)

[31] Lajos Muha and Tamás Szádeczky, *Irányítási rendszerek* (Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2014).

The concept of information security must be clearly seen and kept in mind, which is summarised in the so-called CIA triad meaning the effectuation of *confidentiality, integrity, and availability* together and under all circumstances according to the following reasoning:

a) Confidentiality = only the authorised personae can access the particular pieces of data or information in the manner prescribed;
b) Integrity = the data or information is genuinely authentic and undeniable, while also no changes are performed;
c) Availability = thanks to the continuous and reliable operation, the data and information can be accessed by the authorised personae at any time.

Risks should be identified, assessed, analysed, managed, monitored and reviewed according to the PDCA cycle used widely in all management system related standards. Physical and information technology risks should not be separated.

5.2. Leadership engagement

Security – parallel to several other fields pointed out – should be managed by top-level within an organisation, just as we see that sanctioning and regulation measures can also be implemented by management. According to Clause 5 of the High-Level Structure of most of ISO standards, appearing also in ISO 27001: 'Top management and line managers with relevant roles in the organization must demonstrate genuine effort to engage people in the support of the ISMS.'[32] Covering inclusively all security areas, the most important problem to be solved is not whether the leadership commitment must be transparent or not, but how it can be demonstrated.

Employee awareness originates in and is highly based on the awareness level of the management. Therefore, development training programs aiming at these goals should be extended for the entire organisation in terms of personal counselling and consulting.[33] The focus of top management development in critical infrastructure would optimally be on risks translated transparently to cash, the commitment towards clients and handling their data, the impact on shareholder value, and communication guidelines to confirm own ability of coping with a critically special situation. If decisions made based on reliable information and leadership commitment are of high level in the organisation, the degree of responsibility taken for each decision by the leaders themselves can be mitigated to a high extent.

[32] 'ISO/IEC Standard No. 27001:2013. Information technology – Security techniques – Information security management systems – Requirements,' *International Organization for Standardization*. Available: www.iso.org/standard/54534.html. (15. 01. 2020.)

[33] Balázs Kárász, 'Az információbiztonság felhasználói oldali humán kockázati tényezőinek hálózata,' *Biztonságtudományi Szemle* 2, no 2 (2020), 57–68.

5.3. Application of (key) indicators

Process review, identification of vulnerabilities and the effectiveness of security awareness development all can be facilitated by applying risk indicators. Key risk indicators and related indices are widely useful in everyday corporate practice, both from the economic and engineering perspectives.[34] Risk management process takes much advantage of simple indicators and complex indices derived from them, based on correlation or weighting. Correlations and weights can be exactly recognised after thorough analysis of the operation of the organisation. A wide variety of Key Performance Indicators (further referred to as KPI) can be designed and applied in order to help organisations come to more sophisticated and well-grounded conclusions.

Information security management functions, themselves within the context of the operation of financial companies, can also be interpreted as KPIs. Currently, corporate processes are substantially determined by confidentiality, integrity and availability of information.[35] It is desired to perform longitudinal analysis when using KPIs to measure information security aspects.

5.4. Human risk factors management

ISMSs at critical infrastructures need to be controlled by a management policy worked out in accordance with human nature. However, most systems are relying exclusively on solving technical issues, which will automate security. Human risk factors are either considered unmanageable or marginal, which is a wrong approach, since trivial tasks can be technologically addressed, leaving more demanding tasks to people. Nonetheless, the interaction between people and technology itself is the biggest security risk of all.[36]

To improve the reliability and functionality of ISMSs, a deeper consideration of the role and dynamics of human risk factors is vital. When discussing their dynamics, we mean understanding the causal structure of the problems and developing more successful policies. Concerning physical security, it is more obvious to see the risk mitigation in access/entrance control systems or background check of new colleagues before admission to sensitive jobs and so on. The latter represents the bridge built between purely physical security and human security with secondary attributes checked, which process appears in the digital context, too.[37]

Both physical and human security must be controlled by the top management, with contribution of to Human Resources, Learning & Development and Security Departments. Professional services of development share the following three

[34] Csaba Kollár, 'Mutatószámok a szervezetek életében, különösen az információbiztonság területén,' in *Digitális környezetünk fenyegetettsége a mindennapokban*, ed. by B. Bencsik and I. Sabjanics. (Budapest: Dialóg Campus, 2018), 111–125.

[35] D. Krjukovs and R. Strauss, 'Information Security Governance as Key Performance Indicator for Financial Institutions,' *Rigas Tehniskas Universitates Zinatniskie Raksti: Datorzinatne* 38, no 5 (2009), 161–167.

[36] J. J. Gonzalez and A. Sawicka, 'A Framework for Human Factors in Information Security,' WSEAS International Conference on Information Security, Rio de Janeiro, 2002. Available: http://www.wseas.us/e-library/conferences/brazil2002/papers/448-187.pdf (12. 10. 2020.)

[37] Kárász, 'Social aspects.'

components: self-knowledge and soft skills, professional skills, teamwork. For example, a training program would traditionally consist of the following parts in the following order: theory, examples, conclusion, application. Optimally, it would be improved to the following: case studies and simulated situations, theory deduction, application, action plan. This way, the organisation wins an attitude in its colleagues which brings forward motivation and effectiveness, supporting purposes of the organisation by three steps of theory deduction method, cyclical problem management process and organisational culture renewal. Moreover, as a result of risks being assessed in a way that they make up value-added information, decision making processes can be optimised and be much more effective, therefore the return on investment in training programs[38] can be measured more precisely; besides that, its value will also highly probably increase.

In all the above-mentioned facts, it needs to be taken as a fundament that impulses influencing private life can have a significant positive effect on business life as well as behavior and mindset when acting as an employee.

6. Conclusion and summary

This research collected the most recent international scholarly concepts as well as judicial regulations concerning the role of human risk factors in information security in the context of protecting critical infrastructure. The implementation of artificial intelligence – having a significant impact on human behavior beyond technical issues – generates security issues in the entire society, thus it has been highlighted with special regard to critical information infrastructure.

The research also successfully outlined possible risk management methods to improve organisational security awareness, and the results are a useful basis for continuing research in the topic of leadership responsibilities, also suggested to be considered in military engineering context.

References

Deák, Veronika: 'Biztonságtudatosság az információs környezetben,' *Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Szakmai Szemle* 15, no 3 (2017), 59–76.

Haig, Zsolt – Kovács, László – Ványa, László – Vass, Sándor: *Elektronikai hadviselés*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2014.

Haig, Zsolt – Kovács, László: *Kritikus infrastruktúrák és kritikus információs infrastruktúrák*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2012.

Haig, Zsolt: *Információs műveletek a kibertérben.* Budapest, Dialóg Campus, 2018.

Kárász, Balázs: 'Az információbiztonság felhasználói oldali humán kockázati tényezőinek hálózata.' *Biztonságtudományi Szemle* 2, no 2 (2020), 57–68.

[38] Balázs Kárász, 'Biztonságtudatossági tréningek hatékonyságának vizsgálata,' *Hadmérnök* 14, no 2 (2019), 313–324. Available: http://hadmernok.hu/192_26_karasz.pdf (15. 01. 2020.)

Kárász, Balázs: 'Biztonságtudatossági tréningek hatékonyságának vizsgálata.' *Hadmérnök* 14, no 2 (2019), 313–324. Available: http://hadmernok.hu/192_26_karasz.pdf (15. 01. 2020.)

Kárász, Balázs: 'Social aspects of reliability and security issues of authentication solutions.' Prospective appearance: *Hadtudományi Szemle* 13, no 2 (2020).

Kollár, Csaba: 'Mutatószámok a szervezetek életében, különösen az információbiztonság területén.' In *Digitális környezetünk fenyegetettsége a mindennapokban*, ed. by Bencsik, B. – Sabjanics, I. Budapest, Dialóg Campus, 2018. 111–125.

Kovács, Gergely – Hornyacsek, Júlia: 'Korszerű oktatási eszközök és módszerek alkalmazása a polgári védelmi felkészítésben.' *Műszaki Katonai Közlöny* 29, no 2 (2019), 117–132. DOI: https://doi.org/10.32562/mkk.2019.2.10

Kovács, László: *A kibertér védelme.* Budapest, Dialóg Campus, 2018.

Kralovánszky, Kristóf. 'A villamosenergia-rendszer kiber- és nemzetbiztonsági kockázatai (1. rész).' *Nemzetbiztonsági Szemle (Online)* 7, no 3 (2019), 40–57. DOI: https://doi.org/10.32561/nsz.2019.3.4

Krjukovs, D. – Strauss, R.: 'Information Security Governance as Key Performance Indicator for Financial Institutions.' *Rigas Tehniskas Universitates Zinatniskie Raksti: Datorzinatne* 38, no 5 (2009), 161–167. DOI: https://doi.org/10.2478/v10143-009-0014-x

Liang, F. – Das, V. – Kostyuk, N. – Hussain, M.: 'Constructing a Data–Driven Society: China's Social Credit System as a State Surveillance Infrastructure.' *Policy & Internet* 10, no 4 (2018), 415–453. DOI: https://doi.org/10.1002/poi3.183

Mitnick, Kevin D. – Simon, W. L.: *The Art of Deception. Controlling the Human Element of Security.* Indianapolis: Wiley Publishing Inc., 2002.

Muha, Lajos – Szádeczky, Tamás: *Irányítási rendszerek.* Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2014.

Négyesi, Imre: 'A mesterséges intelligencia és a hadsereg I.,' *Hadtudományi Szemle* 10, no 2 (2017), 23–34. Available: http://epa.oszk.hu/02400/02463/00035/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2017_2_023-034.pdf (28. 01. 2020.)

Négyesi, Imre: 'A mesterséges intelligencia és a hadsereg II. (Beszédfelismerő rendszerek I.).' *Hadtudományi Szemle* 10, no 2 (2017), 35–46. Available: http://epa.oszk.hu/02400/02463/00035/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2017_2_035-046.pdf (28. 01. 2020.)

Internet sources

FM 3-12: Cyberspace and Electronic Warfare Operations. Washington, D.C., Headquarters, Department of the Army, April 2017. Available: https://armypubs.army.mil/epubs/DR_pubs/DR_a/pdf/web/ARN3089_FM%203-12%20FINAL%20WEB%201.pdf (15. 01. 2020.)

Gonzalez, J. J. – Sawicka, A.: 'A Framework for Human Factors in Information Security.' WSEAS International Conference on Information Security, Rio de Janeiro, 2002. Available: www.wseas.us/e-library/conferences/brazil2002/papers/448-187.pdf (12. 10. 2020.)

'ISO/IEC Standard No. 27001:2013. Information technology – Security techniques – Information security management systems – Requirements.' *International Organization for Standardization*. Available: www.iso.org/standard/54534.html. (15. 01. 2020.)

Justin, Viktor: 'Az USA kiadta a mesterséges intelligencia tízparancsolatát,' Rakéta, 29. 01. 2020. Available: https://raketa.hu/az-usa-kiadta-a-mesterseges-intelligencia-tizparancsolatat (15. 02. 2020)

Kilgallin, J. D.: 'Securing RSA Keys & Certificates for IoT Devices.' *Keyfactor,* 2019. Available: https://info.keyfactor.com/factoring-rsa-keys-in-the-iot-era. (15. 01. 2020.)

Stupp, C.: 'Fraudsters Used AI to Mimic CEO's Voice in Unusual Cybercrime Case.' *The Wall Street Journal*, 30. 08. 2019. Available: www.wsj.com/articles/fraudsters-use-ai-to-mimic-ceos-voice-in-unusual-cybercrime-case-11567157402. (15. 01. 2020.)

Tóth, Gergely: 'Leendő honvédelmi miniszter: A honvédséget az alapoktól kell újraépíteni.' *Index.hu,* 14. 05. 2018. Available: https://index.hu/belfold/2018/05/14/benko_tibor_honvedelmi_miniszter_meghallgatas_orszaggyules_bizottsag/ (27. 04. 2020.)

Summary of the 2018 National Defense Strategy of the United States of America. Available: https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf (15. 02. 2020.)

Summary of the 2018 Department of Defense Artificial Intelligence Strategy. Available: https://media.defense.gov/2019/Feb/12/2002088963/-1/-1/1/SUMMARY-OF-DOD-AI-STRATEGY.PDF (15. 02. 2020.)

Charlet, Laurent: 'Certification & Conformity – The ISO Survey 2018.' *ISO.* Available: www.iso.org/the-iso-survey.html (21. 04. 2020.)

Hadtudományi Szemle
13. évfolyam (2020) 3. szám 87–98. • DOI: 10.32563/HSZ.2020.3.7

Varga Csilla Orsolya[1]

Civil-katonai együttműködés az Európai Unió tagállamaiban

Görögország, Ciprus, Málta, Bulgária

Civil–Military Cooperation in the Member States of the European Union

Greece, Cyprus, Malta, Bulgaria

Absztrakt

A Görögországot, Ciprust, Bulgáriát és Máltát górcső alá vevő publikációim egy tágabb kutatás eleme, amely az Európai Unió 28 tagállamát vizsgálja. Az országelemzések vizsgálják többek között a tagállam viszonyát az Európai Unió kül- és biztonság, illetve védelempolitikájához; a tagállam CIMIC-orientációját,[2] a CIMIC (Civil-katonai együttműködés) intézményrendszerét; az Európai Unió vezette katonai műveletben való részvételt (azon belül a CIMIC-relációkat kiemelve), továbbá kitér a CIMIC képzési, kiképzési, felkészítési rendszerére is.

Kulcsszavak: *civil-katonai együttműködés, kül- és biztonságpolitika, védelempolitika, Európai Unió, művelet, LOT (összekötő és megfigyelő csoport)*

Abstract

As a part of a broader study on the European Union's twenty-eight member states, this publication focuses on Bulgaria, Malta, Cyprus and Greece. Inter alia, country analyses examine the relationship of Member States with the European Union's foreign, security

[1] Doktorandusz, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola – University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, email: Varga.Csilla@uni-nke.hu, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7079-3275

[2] Orientáció esetében a tagállamokra vonatkozóan három esetet vizsgáltam: NATO, EU, nemzeti irányvonalak. A tagállam mely doktrínákat veszi alapul, azt hogyan implementálja, és mennyire jelennek meg nemzeti sajátosságok.

and defence policy; the CIMIC (Civil–military cooperation) orientation of the Member States; the institutional system of CIMIC in the country; its participation in the EU-led military operations (including CIMIC relations); and CIMIC training and education system will also be examined.

Keywords: *civil–military cooperation, foreign policy, security policy, defence policy, European Union, mission, LOT (Liaison and Observation Team)*

1. Bevezető

Kutatómunkám során az Európai Unió tagállamait országcsoportokba rendezve elemeztem. A *Felderítő Szemlé*ben megjelent a Benelux államok és a Skandináv államok elemzése. A dél-európai és mediterrán térség esetében, szűk értelemben az Ibériai-félsziget: Spanyolország, Portugália, illetve Franciaország, tágabb értelemben az Appennini-félsziget: Olaszország és Málta vizsgálata tartoztak ide. Földrajzi térben való érintettsége nyomán azonban Görögország, Ciprus, Bulgária is helyet kaptak ebben a csoportban. Az országelemzések a szerző által felállított szempontrendszer alapján vizsgálták többek között a tagállam viszonyát az Európai Unió kül- és biztonság, illetve védelempolitikájához; a tagállam civil-katonai együttműködésére vonatkozó orientációját, civil-katonai együttműködésére vonatkozó intézményrendszerét; az Európai Unió vezette katonai műveletben való részvételt (azon belül a CIMIC-relációkat kiemelve); továbbá kitér a CIMIC képzési, kiképzési, felkészítési rendszerére is. A hadtudományi kutatások prioritásai és vizsgálata során az Európai Uniót támogató műveleti erők részvétele túlnyomó többséget alkot, és ennek része a civil-katonai együttműködések is, amelynek javítása folyamatos feladat és célkitűzés. Ennek a célkitűzésnek részeként vizsgáltam a tagállamokat.[3]

A dél-európai és mediterrán térség feladatellátása során több követelménynek kell megfeleljen. Az elmúlt időszakban a tengeri jelenlét és a védelem mellett a növekvő migrációs veszélyeknek is ki volt téve Afrika felől. A migráció hullámai sem egyformán érintik őket, a rendkívül erőteljestől az erőteljesen (pl. Bulgária és Görögország esetében) át az csekély mértékig, de az útvonalak is eltérnek (pl. Málta erőteljesebben érintett a közép-mediterrán útvonalon, míg Görögország a kelet-mediterrán útvonalon).[4] A mediterrán térség országai egyes esetekben eltérő értékekkel, érdekekkel is rendelkeznek, feladataikat ennek megfelelően, eltérően végezhetik. Alapvetően azonban a közös kezdeményezés és részvétel, a regionális együttműködés, csakúgy, mint a balti vagy skandináv államokra, e térségben is jellemző.

A legjobb példa erre az EUROMARFOR[5] – Olaszország, Spanyolország, Franciaország, Portugália részvételével – egy, a Petersbergi feladatok végrehajtására alkotott egyesülés, amely békefenntartó, békekikényszerítő és humanitárius célokat valósít meg.

[3] Boda József et alii: A hadtudományi kutatási irányok, prioritások és témakörök. *Államtudományi Műhelytanulmányok,* (2016), 16. 1–23.

[4] Farkas Ádám et alii: A Magyar Honvédség feladatai, szerepének és helyzetének jogi aspektusai a tömeges migráció kapcsán. In Tálas Péter (szerk.): *Magyarország és a 2015-ös európai migrációs válság.* Budapest, Dialóg Campus, 2017. 17.

[5] *European Maritime Force.* Elérhető: www.euromarfor.org/ (A letöltés dátuma: 2020. 04.17.)

A szervezetet 1995-ben hozták létre, első művelete 2002-ben (*Operation Coherent Behaviour*)[6] az EU későbbi haditengerészeti műveleteinek (EUNAVFOR Atalanta, EUNAVFOR MED Sophia) fontos állomása.

2. Bulgária

Bulgária, tágan értelmezve dél-európai, ugyanakkor a balkáni régióhoz tartozó ország is. A mediterrán térség mellett a Balkán-félsziget területét érintő kérdésekben is hangsúlyos szerepet vállal.[7] Bulgária már az európai uniós csatlakozása előtt is elkötelezett volt közös kül- és biztonság-, illetve védelempolitikát illetően, ahol aktív politikai dialógust és aktív missziós részvételt tanúsít.

Bulgária 2007-ben csatlakozott az Európai Unióhoz. Hadereje 36 950 fő aktív állományú, és 3000[8] fő tartalékosból áll. Az EUFOR Althea, EUNAVFOR Atalanta és EUTM Malí műveleteiben vesz részt.[9] Bosznia-Hercegovinában (BiH) az EUFOR Althea 120 fős bolgár kontingens vesz részt, amely főként a fegyveres őrséget adja, de az EUFOR „szeme és füleként"[10] működő összekötő- és megfigyelőcsoportokat, úgynevezett LOT[11]-házakat is üzemeltet. Ezek az összekötő- és megfigyelőcsoportok a civil-katonai együttműködésben fontos szerepet játszanak.[12]

A tagállamok vizsgálata során a civil-katonai együttműködés, a kül- és biztonságpolitikához való viszony és a missziós részvétel is helyet kaptak. A biztonságpolitikához való viszonyt a helyi politikai erők és pártok részvétele, érdekei és értékei is meghatározzák.

„Bulgáriában a kül- és biztonságpolitikához (CFSP), illetve védelempolitikához (ESDP[13]) tartozó célokat, érdekeket a szocialisták (BSP[14], vagy az ún. Centenarian) mindvégig támogatták. A demokraták (UDF[15]) szintén, minden területen támogatták a CFSP/ESDP céljait, és elképzeléseit, főként a térség biztonságának előmozdítását, a szomszédságpolitikát emelve ki annak hangsúlyos elemei közül. A szabadságpárt (MRF[16]), az aktív szerepvállalás, főként a béketámogató műveletek fontossága mellett foglaltak állást, támogatva ezzel az Európai Unió közös kül- és biztonság-politikáját,

6 History. *European Maritime Force.* Elérhető: www.euromarfor.org/overview/3 (A letöltés dátuma: 2020. 04. 17.)

7 Vanelin Tsachevky: *Bulgaria's EU membership: the adaptation to the new status is not over.* Sofia, Pan-European Institute, 2010. 11. Elérhető: http://jeanmonnetexcellence.bg/archive/assets/uploads/files/cc177%20-%20bulgaria%E2%80%99s%20eu%20membership%20the%20adaptation%20to%20the%20new.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 11. 06.)

8 *Military Balance 2020.* London, IISS, 2020. 91.

9 https://mod.bg/en/tema_MissionsOperations_new.html (A letöltés dátuma: 2020. 11. 06.)

10 *Teme Magazine,* 2016 July. Elérhető: www.euforbih.org/eufor/images/pdfs/Teme/2016/201607_eng.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 04. 30.) 11.

11 LOT – *Liaison and Observation Team*, Összekötő és Megfigyelő Csoport.

12 *Participation of Bulgarian Military Personnel in Bosnia and Herzegovina (SFOR/ALTHEA).* Elérhető: www.mod.bg/en/doc/tema/MissionsOperations3.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 12. 10.); www.hemusbg.org/en (A letöltés dátuma: 2018. 12. 10.); Plamen Yordanov: *Bulgaria in European Security and Defence Policy.* Carlyle, Us Army War College, 2013. 18. Elérhető: https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA589902.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 12. 10.)

13 ESDP – European Security and Defence Policy, Európai biztonság- és védelempolitika.

14 BSP – Bulgarian Socialist Party.

15 UDF – Union of Democratic Forces.

16 MRF – Movement of Rights and Freedom.

és annak célkitűzéseit. Az ország korábbi missziós tapasztalatai pedig megalapozták az EU-vezette műveletekben való aktív, és hatékony részvételt."[17]

A migrációt illetően, Bulgária az EU külső határához tartozó tagállam, így a migráció okozta kihívásokkal fokozottan szembe kell néznie. A környező, EU-n kívüli térség jó része pedig instabil régió, amely további feladatok elé állítja az országot.[18]

A közvélemény is osztja azt a véleményt, hogy a migráció, illetve a külső határok felől ezzel együtt érkező más veszélyek is a közös védelempolitika erősítését kívánják. A közvéleménynek nagy bizalma van a bolgár haderőt és annak EU-részvételét illetően egyaránt.[19]

A CIMIC-et illetően, ahogy a haderő részére írt Fehér Könyvben[20] is megtalálható, Bulgária a CIMIC és PSYOPS területét együttesen kezeli, arra külön nemzeti egysége van a szárazföldi haderőnemen belül. Emellett, a műveleti területeken az ország megfigyelő- és összekötőcsoportokat (LOT) és LOT-házakat üzemeltet. A képzés, kiképzés, felkészítés nemzeti szinten a Georgi Sava Rakovski Akadémián és a Nemzeti Katonai Egyetemen (Bulgária, Szófia) történik, a nemzetközi képzés részben szintén a G. S. Rakovski Akadémián, illetve az EU/NATO akkreditált CIMIC-felkészítések keretében történik. A funkcionális szakértők, azaz civilek részére szintén van lehetőség a katonai akadémián történő felkészítésre, amelyek időtartama részben az előképzettség függvénye.

A CIMIC-képességek megfelelnek az EU/NATO követelményrendszernek, de már folyik egy szélesebb körű CIMIC-PSYOPS képesség- és intézményrendszer kialakítása is, amely az információgyűjtés, -rendszerezés területét is magában foglaló tevékenységi kör ellátására is alkalmas lehet. Az információgyűjtés, a műveleti területen működtetett CIMIC-központok esetében is kulcsfontosságú feladat.[21]

3. Ciprus

Ciprus földrajzilag, kulturális, történelmi és politikai tekintetben is Európa részének tekinthető, a kontinenshez való viszonya azonban sok tekintetben különleges, ahogy maga az ország is. Egyenlő távolságra van az afrikai kontinenstől, Európától, illetve a Közel-Kelettől is. Kulturális öröksége alapján görög, mégsem volt soha része Görögországnak. Évszázadokig volt ellenben a török birodalom része. A törökök aránya mégis kisebbséget alkot.

A közös kül- és biztonságpolitikához való viszony: Ciprus az EU-t az emberi jogok, a demokrácia védelmezőjeként, a biztonság megteremtőjeként erős intézménynek látja. A sziget megosztott állapotban történő csatlakozása mellett is, az EU-t képesnek látta a ciprusi válság megoldására. E célok azonban csak szoros együttműködéssel

[17] *CFSP Watch 2005 – Bulgaria – by BECSA.* Elérhető: www.lse.ac.uk/international-relations/assets/documents/efpu/cfsp-annual-reports/2005/CFSP-Watch-2005-Bulgaria.pdf?from_serp=1 (A letöltés dátuma: 2020. 11. 10.)

[18] Yordanov (2013) i. m.

[19] Yantsislav Yanakiev: Views of the Bulgarian Public on Security, Defence and Military, DCAF, Geneva, 2000. 254–264.

[20] *White Paper on Defence and the Armed Forces of the Republic of Bulgaria.* 2019. Elérhető: www.mod.bg/en/doc/cooperation/20190621_White_Paper.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 11. 12.)

[21] *White Paper on Defence and the Armed Forces of the Republic of Bulgaria.* (2019) i. m.; *CFSP Watch 2005 – Bulgaria – by BECSA.* i. m.

érhetők el. Fontos, hogy az EU egységes hangon megszólalva támogassa a Ciprusi újraegyesítést.[22] 2016-ban már csak karnyújtásnyira volt, de végül mégsem történt meg az egyesítés, ötnapi tanácskozás után a tárgyalások ismét eredménytelenül zárultak. 2017-ben, illetve 2019-ben is elakadtak az egyesítési tárgyalások.[23]

„Az újraegyesített, föderálisan működő Cipruson még mindig kérdés, hol húzódjon a török és görög lakosságot elválasztó határ. A vitát az okozza, hogy a törökök vannak kisebbségben, mégis a görögök szerint nagyobb területen élnek, mint, amely lélekszámuk alapján járna nekik. A görög lakosság kb. 850 000 fő, a török 300 000 fő. A görögök lakta rész gazdaságilag is erősebb. Sőt, a török lakosság is két részre osztható, az évszázadok óta ott élő török lakossággal szemben ott áll, kb. 140-160 000 fő bevándorló, akik az elmúlt 40 évben telepedtek le, őket illegális migránsnak tekintik."[24]

Ezenfelül még egy kérdés vár megoldásra: a katonai támaszpontoké, hiszen Törökország 30 ezer fős kontingenst állomásoztat Cipruson, míg Nagy-Britannia kettő, összesen 3000 fős támaszpontot tart fenn a déli parton.[25] A török kontingens kvázi mindenkit zavar, ugyanakkor a brit támaszpontok ellen nincs kifogása a politikusoknak és a közvéleménynek. Szerencsésen indult a helyzet, hiszen a görög ciprusi és török kollégája személyében poszton lévő elnök is hajlandó volt a „kompromisszumra", ám az mégsem jött létre. A migránskérdésben is érintett Ciprus megállapodott Törökországgal, hogy az visszaveszi az illegális bevándorlókat és közösen lépnek fel az embercsempészet ellen is. Törökország és az EU között létrejött megállapodás szerint: Törökország jelentős anyagi segítséget kap, ha eltörli a schengeni turistavízumot, és együttműködik a ciprusi rendezés támogatásában. Ehhez a katonai kontingensének fokozatos kivonása is hozzátartozik. Az Európai Unió számára is problémát jelent, hogy a déli határán egy, kvázi törvénytelen, demilitarizált zóna áll, de végül ezt a kérdést sem sikerült megoldani. Nem mellékes kérdésként pedig újra felvetődött, hogy hivatalos EU-nyelv lesz-e a török, hiszen, az uniós polgárokat megilleti, hogy hazájuknak hivatalos nyelvén férjenek hozzá az EU dokumentumaihoz, ez a kérdés azonban az uniós tagállamok kezében és nem az EU Parlament döntési körében születhetne meg.

Több fenti kérdésben Bulgária is érdekelt, hiszen területén félmilliós lélekszámú török lakosság él. Ciprus egyetért az ESDP céljaival, megvalósításában tevékenyen részt vesz. A rendőri missziókhoz is hozzájárul. Az ESDP-t nem csak delegált állománnyal és felajánlásokkal, elvben is messzemenőkig támogatja, hiszen önmagát az EU előretolt bástyájaként határozza meg. A mediterrán politika és dimenzió fejlesztésében is érdekelt, azt szintén támogatja. A CFSP Ciprusnak egy olyan lehetőséget kínált, amelynek során a nagy államok függőségéből kikerülve, önállóbb kül- és biztonságpolitikai nézeteit érvényre juttathatta.

[22] Angelos Sepos: *Europeanization of Cyprus.* London, Palgrave Macmillan, 2008. 34–45., 59–76., 120–134.

[23] *A ciprusi görögök és ciprusi törökök vajon képesek lesznek-e végül közös nevezőre jutni?* TRT, 2019. Elérhető: www.trt.net.tr/magyar/tersegi-hirek/2019/07/30/a-ciprusi-gorogok-es-ciprusi-torokok-vajon-kepesek-lesznek-e-vegul-kozos-nevezore-jutni-1244445, (A letöltés dátuma: 2020. 03. 01.)

[24] Kugyela Tamás: Karnyújtásnyira a ciprusi újraegyesítés. Index, 2016. Elérhető: http://index.hu/kulfold/eurologus/2016/10/29/karnyujtasnyira_a_ciprusi_ujraegyesites/ (A letöltés dátuma: 2019. 11. 12.); *Megfeneklett Ciprus újraegyesítése.* Origo, 2016. Elérhető: www.origo.hu/nagyvilag/20161122-eredmenytelenul-fejezodtek-be-a-megosztott-ciprus-egyesiteserol-masfel-eve-folyo-targyalasok.html (A letöltés dátuma: 2019. 12. 10.)

[25] Darren Loucaides: Why Are There Still British Military Bases in Cyprus? *New Internationalist,* 2017. Elérhető: https://newint.org/features/2017/05/01/caught-in-the-middle (A letöltés dátuma: 2019. 11. 11.)

A közös kül- és biztonságpolitika keretében indított, katonai missziók közül az EUTM[26] Mali (2 fő) és az EUNAVFOR Szomália műveletekben vesz részt.[27] Hadereje 12 ezer fős, sorozott hadsereg, és 50 ezer fő önkéntes.[28] 2016-ban és 2019-ben is az ARGONAUT nevet viselő CIMIC nemzetközi gyakorlat Ciprus területén zajlott.[29] A gyakorlat során a cél nagyszámú civil kimentése volt a Közel-Keletről a Ciprus területén található fogadó állomásokra. A szcenárió során a haditengerészeti erők és a légierő, a szárazföldi erőkkel kooperálva, nagyszámú civilt mentett ki nyílt tengeri vizekről. A gyakorlaton Görögország, Olaszország, Magyarország, az Egyesült Királyság, illetve Izrael és az Amerikai Egyesült Államok vettek részt. A központi koordinációt a larnacai JRCC (*Joint Rescue Coordination Centre*)[30] látta el.

4. Görögország

Görögország csatlakozását az Európai Unióhoz nem kísérte heves nemzeti vita sem a politika, sem a közvélemény oldaláról. Csatlakozása talán túl korai időpontban történt, amelynek egyes következményei várhatóak voltak, és ezt a később felmerült kilépésének kilátásba helyezése meg is erősítette. 2010-ben Görögország eurózónás fizetésképtelenné válásakor a Grexit (*Greek exit*) felmerülése komoly vitákat gerjesztett, hiszen az eurózónából való kilépés az EU-tagság megtartásával nem lehetetlen, de éket verhetett volna bizonyos vezető politikai országok közé, illetve Görögország és az EU-tagállamok közé.

Végül 2015-ben görög kormányváltás, népszavazás, és az EU úgynevezett „harmadik programjának" köszönhetően mentőcsomagot biztosítottak az ország számára, egyben „tűzfalat" is emelve ezzel, hogy a hasonló kockázatnak kitett országokra a konfliktus ne terjedhessen tovább.[31] A migrációs politika európai uniós szintű kezelése a védelempolitika, a közös védelempolitika része, a 2016. decemberi EU-csúcs egyik központi témája.[32]

Az EU-védelempolitikával magas szinten foglalkozó csoportok ülésére legutóbb, ezt megelőzően öt évvel került sor, így a 2016-os csúcs a védelempolitika megerősítését célzó intézkedései meghatározóak lettek a következő években is. A 2013-as,

[26] EUTM – European Union Training Mission, az Európai Unió kiképző missziója.

[27] Common Security and Defense Policy. Elérhető: www.army.gov.cy/el/page/koini-politiki-asfaleias (A letöltés dátuma: 2019. 12. 11.)

[28] Military Balance, IISS, 2019. 96.

[29] Nemzetközi CIMIC-gyakorlat 17 ország részvételével 2016-ban. *Multinational CIMIC Exercise "ARGONAUT-2018" 3rd PHASE-"Search and Rescue (SAR) Operations".* Elérhető: www.mod.gov.cy/mod/CJRCC.nsf/All/986210C840C10C09C-22583B300442CEC?OpenDocument (A letöltés dátuma: 2020. 11. 11.); *Multinational civil-military exercise 'Argonaut 2016' in full swing.* Cyprus News Agency, 2016. Elérhető: www.cna.org.cy/webnews-en.aspx?a=cfd28c79caaf4f91a-ec6a3ecb885331c (A letöltés dátuma: 2020. 06. 11.); Nemzetközi CIMIC-gyakorlat 7 ország részvételével 2019-ben. Facebook Watch. Elérhető: www.facebook.com/watch/?v=344732349567783 (A letöltés dátuma: 2020. 06. 20.)

[30] Közös Mentési Koordinációs Központ. A tengeri és légi mentést is koordináló központ. Vass Tibor: *Tengeri rádiózás 6. rész: A felkutatás és mentés.* Elérhető: www.mja.hu/dokumentumok/6_tengeri%20radiozas_%20felkutas_mentes.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 06. 11.)

[31] Sarkadi-Szabó Kornél: *Görög euró: a kilépés buktatói.* 2015. Elérhető: http://sharkvision.hu/gorog-euro-a-kilepes-buktatoi/ (A letöltés dátuma: 2019. 01. 03.); *Görögország.* Kitekintő. Elérhető: http://kitekinto.hu/cimke/gorogorszag/ (A letöltés dátuma: 2019. 02. 01.)

[32] http://kitekinto.hu/2016/12/14/europai-ugyek/eu-csucs-a-migracio-es-a-vedelempolitika-a-kozeppontban/, (A letöltés dátuma: 2019. 12. 28.)

a fegyverkezési és haditechnikai beruházások csökkentését, létszámleépítéseket, összevonásokat tartalmazó úgynevezett „GroKo"[33] programja megalapozta a költséghatékonyság irányába mutató közös lépéseket és annak hatékony megvalósítását.

„A gazdasági- és migrációs-válsággal egy időben, a görög euroszkepticizmus ugyan felütötte a fejét, és a görögök megítélése a világban egy kicsit negatív irányba mozdult el, a nemzetközi szervezetekkel történő együttműködések idővel ezen az átmeneti problémán is átsegítették az országot."[34]

Hadereje 93 500 fős aktív állományból (ebből 48 500 fő hivatásos, 45 ezer fő sorozott), illetve 220 500 fő tartalékosból áll.[35] Az ESDP rendőri és katonai elemeit is támogatja, főként a konfliktusmegelőző akciókban vállal nagy szerepet a balkáni térség, illetve a mediterrán térség területén. Az elmúlt időszakban az EU katonai misszióiban csak néhány fővel képviseltette magát, inkább a rendőri missziókban jelentős a részvétele. Az EUFOR Altheában egy fő, az EUTM Maliban két fő görög katona vett részt (2016–2019).[36]

CIMIC görög részvétel ezekben a műveletekben nem zajlik. Görögország nemzetközi oktatási-képzési központot üzemeltet Kilkisben. Az MPSOTC[37] a világ 11 legnagyobb ilyen jellegű központjának az egyike, az EU-kontingensek műveletre történő képzését, kiképzését végzi, többek közt CIMIC-területén is. A független intézmény tanulmányokkal, illetve oktatás, képzés, továbbképzés keretein belül is segíti a különböző tudományterületeket. Civil-katonai együttműködés jellegű témákkal is foglalkozik.[38] Görögország nemzeti CIMIC-doktrínája a fegyveres erők, főként a szárazföldi haderőnem sokrétű tevékenységének szerves részét képezi.

Szoros az együttműködés az egészségügyi, katasztrófa-elhárítási, a légierő mentőhelikopter-egységeivel, ugyanakkor a logisztikai egységekkel (humanitárius segítségnyújtás keretében szállított segélyek), nemzetközi szervezetekkel, akár helyszín biztosítása, szállítás, tolmácsolás vagy műszaki segítségnyújtás a cél. A CIMIC-képességek az emberi erőforrások mellett eszközök, járművek biztosítását egyaránt jelentik. A görög haderő CIMIC-egységei sem önálló műveleti egységek – mint az Európai Unió legtöbb tagállamában –, valamely más egységgel együtt látják el tevékenységüket.

5. Málta

A máltai külpolitika egyik kiemelt területe a nemzetközi szervezetekben történő tevékeny szerepvállalás. Málta mindig erőteljesen hallatta a hangját kis méretéhez képest, akár az EBESZ[39] előfutár EBEÉ,[40] akár nemzetközi haditengerészeti együttműködésről volt

[33] *Közös védelempolitikán rágódik az EU.* Kitekintő, 2013. Elérhető: http://kitekinto.hu/europa/2013/12/19/kozos_vedelempolitikan_ragodik_az_eu (A letöltés dátuma: 2019. 12. 28.)

[34] Anna Elisabeth Tsakona: Greece: From Europhile to Eurosceptic, is EU's negative image here to say? In Maria Gianniou (szerk.): *Greek Foreign Policy, Global Trends and Challenges.* Athens, Hellenic Center for European Studies (EKEM), 2013. 14–21.

[35] Military Balance (2019) i. m. 116.

[36] Uo. 116.

[37] MPSOTC – Multinational Peace Support Operation Training Center.

[38] *Institute of European Integration and Policy (IEIP).* Elérhető: http://eeep.pspa.uoa.gr/ (A letöltés dátuma: 2019. 12. 28.)

[39] EBESZ – Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet.

[40] Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet.

szó (pl. UNCLOS[41]), azaz támogatja az olyan nemzetközi közösségi megmozdulásokat, amelyek során, a béke és biztonság felelősségének a kérdését együttesen vállalják a szereplők. A biztonságáról folytatott párbeszédek és fórumok jeles képviselője, és szorgalmazza a mediterrán térség stabilitási paktumának kidolgozását is.

A semlegességet a kormány és az ellenzék is sajátosan, rugalmasan kezeli. Saját politikai érdekeik mellett az ország értékeit és prioritásait is szem előtt tartva hangsúlyozzák, az unió, formálódó, folyamatosan alakuló védelmi dimenziójához igazítva azt. Egyfajta modell is Málta, amely megmutatja, hogy kis ország is lehet sikeres nemzetközi színtéren. Az EU közös védelempolitikáját illetően, a többi, semleges EU-tagországhoz hasonlóan az aktív semlegesség híve. Az EU-ban itt a legmagasabb azon menekültek aránya, akik úgynevezett humanitárius státuszt kapnak. Az elmúlt években a migrációs politika és a státuszok kiadása sokat szigorodott az országban, és közös EU-megoldást szorgalmaz, többek közt észak-afrikai fogadótáborokat. Málta hadereje meglehetősen kis létszámú, 1950 fő az aktív állomány és 180 fő a tartalékos állomány. A missziós részvételről minden esetben, egyedi esetként a Máltai kormány dönt.[42]

Az EUNAVFOR Atalanta műveletben Málta 2009 és 2013[43] között aktívan részt vett haditengerészeti állományával a Világélelemzési Programban (*World Food Programme* – WFP), illetve az aktív jelenlét és ellenőrzés területén. A művelet sikerével a kalóztámadások száma minimálisra redukálódott, így már Málta sem vesz részt a művelet további szakaszában. Az EUTM Szomália műveletben az ír kontingenssel együtt 2009-ben kiképzési feladatokat látott el Málta a Mihanga táborban (Uganda területén). A hatfős instruktorcsapat sikeres munkát látott el az írekkel közösen, 2010-ben ezért újra vállalták ezt a feladatot. 2010-ben három tiszthelyettes rendfokozatú kiképző hat hónapos szolgálat után fejezte be feladatát.[44]

A tagállamok vizsgálata során az alábbi paramétereket vizsgáltam:

A/a: CIMIC-orientáció: NATO – N, EU – EU, nemzeti – NAT.

A/b: CIMIC-funkciók: F1. katonai erő támogatása, F2. civil lakosság támogatása, F3. civil-katonai kooperáció.

A/c: CIMIC speciális területek.

S1. civil adminisztráció, S2. humanitárius segítségnyújtás, S3. gernder/társadalmi nem, S4. jogállam, S5. orvosi segítségnyújtás, S6. monitorozás/ellenőrzés, S7. egyéb.

B/a: CIMIC-intézmény. Független, beágyazott, megosztott, vegyes.

B/b: CIMIC-személyzet: aktív, készenléti, tartalékos – res., funkcionális specialista – FS.

B/c: CIMIC-kiképzés: nemzeti (n), nemzetközi (nk).

C: EU-vezette, műveleti részvétel és tapasztalat. EUFOR Althea, EUTM és EUNAVFOR műveletek.

[41] *United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982.* United Nations. Elérhető: www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/UNCLOS-TOC.htm, (A letöltés dátuma: 2019. 12. 12.)

[42] Military Balance (2019) i. m. 128.

[43] *European Union Naval Force (EU NAVFOR) Somalia – Operation ATALANTA.* Elérhető: https://afm.gov.mt/en/operationsanddeployments/overseas/Pages/EU-Navfor.aspx (A letöltés dátuma: 2020. 11. 11.); *Malta.* EU Naval Force – Operation Atalanta. Elérhető: http://eunavfor.eu/?s=malta (A letöltés dátuma: 2019. 11. 12.)

[44] *European Union Training Mission Somalia (EUTM SOMALIA).* Elérhető: https://afm.gov.mt/en/operationsanddeployments/overseas/Pages/EUTM-Somalia.aspx (A letöltés dátuma: 2020. 11. 11.); Nestor Laiviera: *AFM military instructors training Somali troops.* 2011. Elérhető: www.maltatoday.com.mt/news/national/8154/afm-military-instructors-training-somali-troops#.WGyiT_nhDDc (A letöltés dátuma: 2019. 11. 12.)

A vizsgált elemek kimenetét egy mátrixban összegeztem (1. ábra).

ország[1]	Bulgária	Ciprus	Görögország	Málta
A/a (orientáció: nemzeti, nato, EU)	NATO és EU	NATO	NATO	Nemzeti
A/b (funkciók)				
F1	x	x	x	x
F2	x	x	x	x
F3	x	x	x	x
A/c (specializáció)				
S1	x	x	x	x
S2	x	x	x	x
S3				
S4				
S5				
S6	x			
S7				
B/a				
független				
megosztott				
beágyazott	x	n. a.	x	n. a.
B/b szem.)	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
B/c (kiképzés)	nemzeti + nemzetközi	nemzeti + nemzetközi	nemzeti + nemzetközi	nemzeti + nemzetközi
EU-vezette m.				
Althea	x		x	
Atalanta	x		x	x
EUTM Mali	x	x		
EUTM SOM	x	x	x	x

1. ábra: *Mátrix.*

Forrás: a szerző összeállítása

6. Összegzés

A komparatív elemzés a tagállamok azonos paraméterei mentén való vizsgálat során az egyezőségeket, különbségeket, egyes erősségeket és gyengeségeket, valamint tagállami specifikációkat összegzi.

Az orientációt és funkciókat, specializációt tekintve éles különbség a vizsgált négy ország tekintetében nincsen. A képzés, kiképzés mindenütt, több körös, nemzeti és nemzetközi intézményekben történik. A térségben Görögország a legnagyobb ilyen képzési intézmények egyikét működteti. A CIMIC intézmények tekintetében a vizsgált országok mindegyikében beágyazott, valamely más területtel együtt működő egységről van szó.

A létszámot tekintve a tagállamok hadereje nagy szórást mutat, főként az aktív és tartalékos állomány egymáshoz viszonyított arányát figyelembe véve. Görögország a 220 ezer fős tartalékos állománnyal messze kiemelkedik a többi állam közül.

Az EU katonai műveleteiben való részvétel során természetes, hogy a nagy kiterjedésű tengerparttal rendelkező országok, az EUNAVFOR haditengerészeti műveletekben nagyobb szerepet vállalnak. A cikkben szereplő tagállamok közül Görögország rendelkezik a leghosszabb partszakasszal.[45] Kisebb országok mint Málta kis létszámmal vettek részt az EUNAVFOR-műveletekben, sőt kontingenseiket az utóbbi években kivonták.

[45] *Coastline Lengths.* Elérhető: http://world.bymap.org/Coastlines.html (A letöltés dátuma: 2020. 04. 30.)

Felhasznált irodalom

Boda József – Boldizsár Gábor – Kovács László – Orosz Zoltán – Padányi József – Resperger István – Szenes Zoltán: A hadtudományi kutatási irányok, prioritások és témakörök. *Államtudományi Műhelytanulmányok,* (2016), 16. 1–23.

Farkas Ádám – Horváth Tibor – Padányi József – Petruska Ferenc: A Magyar Honvédség feladatai, szerepének és helyzetének jogi aspektusai a tömeges migráció kapcsán. In Tálas Péter (szerk.): *Magyarország és a 2015-ös európai migrációs válság.* Budapest, Dialóg Campus, 2017.

Kugyela Tamás: *Karnyújtásnyira a ciprusi újraegyesítés.* Index, 2016. Elérhető: http://index.hu/kulfold/eurologus/2016/10/29/karnyujtasnyira_a_ciprusi_ujraegyesites/ (A letöltés dátuma: 2019. 11. 12.)

Laiviera, Nestor: *AFM military instructors training Somali troops.* 2011. Elérhető: www.maltatoday.com.mt/news/national/8154/afm-military-instructors-training-somali-troops#.WGyiT_nhDDc (A letöltés dátuma: 2019. 11. 12.)

Loucaides, Darren: Why Are There Still British Military Bases in Cyprus? *New Internationalist,* 2017. Elérhető: https://newint.org/features/2017/05/01/caught-in-the-middle (A letöltés dátuma: 2019. 11. 11.)

Megfeneklett Ciprus újraegyesítése. Origo, 2016. Elérhető: www.origo.hu/nagyvilag/20161122-eredmenytelenul-fejezodtek-be-a-megosztott-ciprus-egyesiteserol-masfel-eve-folyo-targyalasok.html (A letöltés dátuma: 2019. 12. 10.)

Mitov, Georgi: Basic views of CFSP/ESDP in Bulgaria. Priorities for the government in CFSP; key issues for Bulgaria, CFSP Watch, BECSA, Sofia, 2013.

Multinational civil-military exercise 'Argonaut 2016' in full swing. Cyprus News Agency, 2016. Elérhető: www.cna.org.cy/webnews-en.aspx?a=cfd28c79caaf4f91aec6a3ecb885331c (A letöltés dátuma: 2020. 06. 11.)

Plamen, Yordanov: *Bulgaria in European Security and Defence Policy.* Carlisle, Us Army War College, 2013. Elérhető: https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA589902.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 12. 10.)

Sarkadi-Szabó Kornél: *Görög euró: a kilépés buktatói.* 2015. Elérhető: http://sharkvision.hu/gorog-euro-a-kilepes-buktatoi/ (A letöltés dátuma: 2019. 01. 03.)

Sepos, Angelos: *The Europeanization of Cyprus.* London, Palgrave Macmillan, 2008. DOI: https://doi.org/10.1057/9780230229822

Tsachevky, Vanelin: *Bulgaria's EU membership: the adaptation to the new status is not over.* Sofia, Pan-European Institute, 2010. Elérhető: http://jeanmonnetexcellence.bg/archive/assets/uploads/files/cc177%20-%20bulgaria%E2%80%99s%20eu%20membership%20the%20adaptation%20to%20the%20new.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 11. 06.)

Tsakona, Anna Elisabeth: Greece: From Europhile to Eurosceptic, is EU's negative image here to say? In Maria Gianniou (szerk.): *Greek Foreign Policy, Global Trends and Challenges.* Athens, Hellenic Center for European Studies (EKEM), 2013.

United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982. United Nations. Elérhető: www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/UNCLOS-TOC.htm (A letöltés dátuma: 2019. 12. 12.)

White Paper on Defence and the Armed Forces of the Republic of Bulgaria, Sofia, 2010.

Yanakiev, Yantsislav: *Views of the Bulgarian Public on Security, Defence and Military*. DCAF, Geneva, 2000.
Military Balance 2019. London, IISS, 2019.
Military Balance 2020. London, IISS, 2020.
Vass Tibor: *Tengeri rádiózás 6. rész: A felkutatás és mentés*. Elérhető: www.mja.hu/dokumentumok/6_tengeri%20radiozas_%20felkutas_mentes.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 06. 11.)
White Paper on Defence and the Armed Forces of the Republic of Bulgaria. 2019. Elérhető: www.mod.bg/en/doc/cooperation/20190621_White_Paper.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 11. 12.)

Internetes források

A ciprusi görögök és ciprusi törökök vajon képesek lesznek-e végül közös nevezőre jutni? TRT, 2019. Elérhető: www.trt.net.tr/magyar/tersegi-hirek/2019/07/30/a-ciprusi-gorogok-es-ciprusi-torokok-vajon-kepesek-lesznek-e-vegul-kozos-nevezore-jutni-1244445 (A letöltés dátuma: 2020. 03. 01.)
CFSP Watch 2005 – Bulgaria – by BECSA. Elérhető: www.lse.ac.uk/international-relations/assets/documents/efpu/cfsp-annual-reports/2005/CFSP-Watch-2005-Bulgaria.pdf?from_serp=1 (A letöltés dátuma: 2020. 11. 10.)
Coastline Lengths. Elérhető: http://world.bymap.org/Coastlines.html (A letöltés dátuma: 2020. 04. 30.)
Common Security and Defense Policy. Elérhető: www.army.gov.cy/el/page/koini-politiki-asfaleias (A letöltés dátuma: 2019. 12. 11.)
European Maritime Force. Elérhető: www.euromarfor.org/ (A letöltés dátuma: 2020. 04. 17.)
European Union Naval Force (EU NAVFOR) Somalia – Operation ATALANTA. Elérhető: https://afm.gov.mt/en/operationsanddeployments/overseas/Pages/EU-Navfor.aspx (A letöltés dátuma: 2020. 11. 11.)
European Union Training Mission Somalia (EUTM SOMALIA). Elérhető: https://afm.gov.mt/en/operationsanddeployments/overseas/Pages/EUTM-Somalia.aspx (A letöltés dátuma: 2020. 11. 11.)
Görögország. Kitekintő. Elérhető: http://kitekinto.hu/cimke/gorogorszag/ (A letöltés dátuma: 2019. 02. 01.)
History. European Maritime Force. Elérhető: www.euromarfor.org/overview/3 (A letöltés dátuma: 2020. 04. 17.)
Institute of European Integration and Policy (IEIP). Elérhető: http://eeep.pspa.uoa.gr/ (A letöltés dátuma: 2019. 12. 28.)
Közös védelempolitikán rágódik az EU. Kitekintő, 2013. Elérhető: http://kitekinto.hu/europa/2013/12/19/kozos_vedelempolitikan_ragodik_az_eu (A letöltés dátuma: 2019. 12. 28.)
Malta. EU Naval Force – Operation Atalanta. Elérhető: http://eunavfor.eu/?s=malta (A letöltés dátuma: 2019. 11. 12.)

Multinational CIMIC Exercise "ARGONAUT-2018" 3rd PHASE-"Search and Rescue (SAR) Operations". Elérhető: www.mod.gov.cy/mod/CJRCC.nsf/All/986210C840C10C09C22583B300442CEC?OpenDocument (A letöltés dátuma: 2020. 11. 11.)

Nemzetközi CIMIC-gyakorlat 7 ország részvételével 2019-ben. Facebook Watch. Elérhető: www.facebook.com/watch/?v=344732349567783 (A letöltés dátuma: 2020. 06. 20.)

Participation of Bulgarian Military Personnel in Bosnia and Herzegovina (SFOR/ALTHEA). Elérhető: www.mod.bg/en/doc/tema/MissionsOperations3.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 12. 10.)

Teme Magazine, 2016 July. Elérhető: www.euforbih.org/eufor/images/pdfs/Teme/2016/201607_eng.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 04. 30.)

www.hemusbg.org/index-en.html (A letöltés dátuma: 2018. 12. 10.)

Hadtudományi Szemle
13. évfolyam (2020) 3. szám 99–116. • DOI: 10.32563/HSZ.2020.3.8

Kovács István[1]

Vezetői stílusok a hivatásos állomány szemével: laissez-faire (ráhagyó)

Leadership Styles with the Policemen' Eyes: Laissez-faire Style

Absztrakt

A tanulmányban részleteiben elemzem Lewin egy vezetési stílusát (laissez-faire), majd azt egy a 2018. évben végzett „survey" felmérés eredményeivel vetem össze. A kutatás során a forráskritika, az analízis és szintézis dialektikus egysége mellett kvantitatív eszközöket is felvonultató statisztikai számítások elvégzésére volt lehetőségem, amely a korrelációs együttható, azaz a hatásfoknagyság mérésére is kiterjedt.

Kulcsszavak: *vezetés- és szervezéselmélet, vezetési stílusok, rendőrség, felmérés*

Abstract

One of the leadership styles (laissez-faire) from Lewin were analysed in the study, which were compared with 'survey' results from the year 2018. Beyond source criticism, analysis and synthesis I could use quantitative tools, and could conduct correlation and efficiency calculations, too.

Keywords: *leadership theory, leadership styles, police, survey*

[1] Tanársegéd, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészet Vezetéstudományi Tanszék, PhD – University of Public Service Faculty of Law Enforcement Department of Law Enforcement Management Theory, Police Major, Assistant Lecturer, e-mail: kovacs.istvan@uni-nke.hu, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7210-1981

1. Bevezetés

2018-ban a rendőrség hivatásos állományából kiválasztott 50 fő részvételével egy olyan anonim alapkutatást folytattam le, amely a végrehajtói állomány szemével a vezetéstudomány elméleti téziseinek gyakorlati megvalósításáról reális képet mutat.

Az alapkutatás a rendelkezésre álló primer és szekunder források elemzésére irányult, amelynek során levéltári, múzeumi és online is elérhető adatgyűjtő tevékenységet folytattam. Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy az alapkutatás csak akkor teljes, ha az adatgyűjtő tevékenység mellett a forráskritika alkalmazása is megjelenik, a kohéziók mellett az (ész)érvelés is fontos szerepkörhöz jut.[2] Az elméleti szakasz absztraktálható, logikai erőfelhasználást követelt meg, az analízis és szintézis dialektikus felhasználása segített abban, hogy a vizsgált témakört (lényeges tulajdonságainak, strukturális elemeinek és egyes kapcsolatainak szétválasztásával) gondolati részekre bonthassam, majd minden egyes részt – felépítés és funkcionalitás alapján – az egészhez való viszonyulása alapján feltérképezzem. Az alapkutatást követően olyan alkalmazott módszertanra volt szükségem, amely a kísérleti igényeket kielégíti (azaz minél több információ beszerzésére képes), a célkitűzések teljesítésére alkalmas (azaz az eredmények tekintetében javaslatok dolgozhatók ki), valamint a jelenség megismerésének alapjául szolgáló pilléreket lefekteti (azaz a divíziók összehasonlíthatók, a trendek minőségi és mennyiségi kontextusban leírhatók). Módszerként mindehhez kvantitatív elemzést választottam, matematikai statisztikai próbákat végeztem, különös tekintettel a Cohan- és Likert-skálán mérhető hatásfok nagyságára, a korrelációra.

E tanulmányban a kutatás egyik részszegmense, azaz a vezetési stílusokkal kapcsolatos divízió elemzése és azok eredményeinek ismertetése történik. A fentiekkel összefüggésben, hipotézisem szerint – feltételezem, hogy – a kiválasztott minta vonatkozásában a rendőri vezetésben a laissez-faire (ráhagyó) vezetési stílus nincs jelen, az nem is alkalmatos a rendőri szervek vezetésére.

Általános célom volt, hogy egy olyan tanulmány születhessen, amely a rendőri állomány vezetési stílusairól, annak mechanizmusáról reális képet mutat, továbbá egy olyan információs adatbázist hoz létre, amely a kidolgozott javaslatok megvalósíthatóságának – relevanciájának, fenntarthatóságának, megalapozottságának, életképességének – tekintetében a rendőri vezetők vezetéselméleti tudását mélyíti.

2. Laissez-faire vezetési stílus a vezetés/irányítás kontextusában

A vezetési stílusoknak szűk és tág értelmezése ismeretes. Tágabb értelmezésén a szervezetben munkát végző emberek irányítási módját értjük, szűk értelmezésében a vezetési stílus olyan komplex jelenségnek tekinthető, amelyben a vezető által követett elvek és az alkalmazott eljárások (módszerek és igénybe vett eszközök)

[2] Deák József: A tudomány szabadsága, politikai és hierarchikus hatások régen és ma a Belügyi Szemlében. *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények,* 17. (2016), 271–276.

együttesen kifejeződnek, és amely a vezető személyisége és a környezeti tényezők által meghatározott.[3]

Egy ilyen hatalmas szervezet működését nem érthetjük meg, ha az alapvető fogalmakat, úgymint irányítás és vezetés, nem definiáljuk, azokat nem határoljuk el egymástól.

Ha az irányítás és vezetés fogalmait definiálni szeretnénk, azt mondhatnánk, hogy az irányítás nem más, mint a teljesítmény mérése és korrekciója annak biztosítása érdekében, hogy a szervezeti célok és tervek megvalósuljanak, míg a vezetés az irányítás szakmai ellenőrzését valósítja meg.[4] Ezt úgy is megfogalmazhatjuk, hogy az irányítás a „vezetés igazgatása", a vezetés pedig az „igazgatás igazgatása".

Hogy mindezt megértsük, 1991. szeptember 23-án az Alkotmánybíróság a 48/1991. (IX. 26.) számú AB határozatában a vezetés és irányítás fogalmának meghatározására és egymástól való elhatárolásukra rávilágított.[5] Le kell szögeznünk, hogy bár az irányítás és a vezetés külön funkciókkal rendelkezik, feladatuk akkor is egységesen a szervezet eredményes működtetésére irányul, egymás nélkül nem értelmezhető fogalmak. Elhatárolásuk alapját az irányított szervezethez való viszony és – az állami irányításban – az irányítási, illetve vezetői aktusok különböző jogi minősége képezi. Az irányító az irányított szervezeten kívül (fölötte) áll, a vezető viszont a szervezet csúcsán, de azon belül, annak részeként helyezkedik el. Az irányító az irányított szervre alapvető befolyást gyakorol. Az államszervezeten belüli irányítás esetén az irányítás közjogi jogosítványok alapján folyik. Az irányítás eszközei – ha a hatásköri szabály erről nem rendelkezik – felölelik az állami szervezés teljes eszköztárát. A vezetés mindig az irányítás keretei között marad, az irányítás által kitűzött feladatokat hajtja végre. (Nemcsak akkor, ha az irányító és a vezető között [szervezeti] hierarchikus alá-fölé rendeltségi viszony van, hanem akkor is, ha az irányítás végrehajtása mellett a vezetői önállóság is rendelkezésre áll.)

A vezetési stílusok leginkább ismeretes tipológiáját Lewinhoz kötik.[6] E rendszerben az autokrata,[7] a demokrata és a ráhagyó vezetési stílusok eredményességét, hatékonyságát és a befolyásoló szerepét egy társas attitűd alapján vizsgálták. A vezetési stílus mindig áthatja a vezetési folyamat egészét. Ez igaz a folyamat kezdőlépésére (a feladatok kitűzésének és tisztázásának, az elérendő cél és az ahhoz elvezető tevékenységek meghatározásának folyamatára), valamint a legvégső elemre (a kiadott utasítások, szabályok betartásának kontrollfeladatára) is.[8]

[3] Kovács Gábor – Czuprák Ottó: *A szervezetvezetés elmélete.* Budapest, Dialóg Campus, 2017.

[4] Dean Koontz: *Readings in Management.* McGraw-Hill, 1959.; Stafford Beer: *Decision and Control.* Chichester, Wiley, 1966.

[5] 48/1991. (IX. 26.) számú AB határozat. Elérhető: http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/413887D00724A32FC1257ADA00529B43?OpenDocument (A letöltés dátuma: 2017. 11. 26.)

[6] Kurt Lewin – Fritz Heider – Grace Heider: *Principles of Topological Psychology.* New York, Mcgraw Hill, 1936.; Dragon Sándor: A rendészettudomány hatása, alkalmazása és fejlődésének lehetőségei a rendészeti szervek gyakorlati vezetésében, irányításában. *Rendőrségi Tanulmányok,* 2. (2019), 3. 86–98.

[7] Dragon Sándor: *Nyilas rendvédelem – tények, tapasztalatok, következtetések.* Zsidó sorsok a nyilas időszakban konferencia a kutatók éjszakáján 2019. szeptember 27., Budapest, Holokauszt Emlékközpont, 2019.

[8] Kovács István: Vezetési funkciók egy helyi rendvédelmi szerv életében. Ellenőrzés, mint a kiadott szabályok, és utasítások betartásának (kontroll)feladata. *Államtudományi Műhelytanulmányok,* (2017), 21. 1–30.

Egy olyan szerv, mint a rendőrség nem működhet szigorú jogszabálybetartás, és -végrehajtás nélkül.[9] A parancsuralmi és egyéni felelősségmegállapító rendszer biztosítja, hogy a vezetés- és irányításmátrix működőképes, az állami cél elérhető, és végül az állampolgárok biztonság iránti igénye kielégítést nyerjen. A belső szabályzóként és a mindennapi működésben egyaránt értelmezhető parancs a katonai szolgálati rend és fegyelem biztosításának legelemibb része. Hogy ez működhet-e a ráhagyó (laissez-faire) vezetési stílussal, azt a kutatás eredményeiből megtudhatjuk.

A laissez-faire vezetési stílus úgy foglalható össze, mint a „vezetés hiánya" vagy a „leveszem a kezem rólatok" megközelítés.[10] A vezető az aktív részvételt a célok meghatározásában, az elvárások tisztázásában, a prioritások szervezésében és az érintettek bevonásában elkerüli. A vezető rendkívül passzív és inaktív is egyben, amely azt eredményezi, hogy a vezetett személy önigazgatóvá válik.[11] E tekintetben a parancsnoki kontroll jelenléte kizárólag szükség esetén valósul meg, annak minősége elhanyagolható. Az aktuális végrehajtói szint feladatát önállóan hajtja végre, anyagait önállóan készíti el. A munkafeladatok tekintetében az adott szint a végrehajtói hierarchia olyan magas fokán helyezkedik el, hogy – önálló vezetési jogkör gyakorlásának delegálásával – szolgálati feladat ellátása érdekében létrehozott munkacsoport vezetésével is megbízható. A tevékenysége során hozott döntéseket önállóan is meghozhatja, vezetői kontroll nélkül. A csoportban a beosztottak egyedül vagy csoportosan döntenek, a vezető minimális mértékben vesz részt a döntésben. A vitát ráhagyja a csoportra, gyakorlatilag „nincs jelen" mint vezető. A vezető nem végez szervezést, koordinálást, nem avatkozik bele a feladatok végrehajtásába. Elmarad az ellenőrző, értékelő tevékenysége is.[12]

Egy strukturált többszintű, a rendőrségen belüli szolgálati ágak, szolgálatok, szakszolgálatok irányítása esetén a lineáris szervezetben a laissez-faire ráhagyó vezetési stílus negatív attitűdje szükségszerűen az irányító vezetőnek a vezetési stílusában lényegesen nagyobb hatással, nagyobb arányban jelentkezik. A rendőrség egységes (tipizált szervezési állománytáblázat) állami, az erőszak monopóliumával felruházott szervezetében komplexen jelenítődik meg a bűnügy és rendészet mind szakmai, mind az erőforrás-gazdálkodást és a belső igazgatást megjelenítő strukturális rendszere.[13] Ezért tér el a helyi, területi és központi szint.

3. A kutatás eredményei

3.1. Személyes körülmények

Az első blokk a kitöltők személyes körülményeinek megismerésére irányult. A felmérés e fejezetében összesen 12 kérdést tettem fel, amelyek közül mind a 12 egyszerű

[9] Deák József: The Police, then Interior Review for the Forming of the Science of Law Enforcement; from its Beginning to the Change of the Political System. *West Bohemian Historical Review,* 4. (2014), 2. 237–254.

[10] Peter Northouse: *Leadership: Theory and Practice.* Thousand Oaks, Sage, 2006.

[11] Alice Eagly – Mary C. Johannesen-Schmidt – Marloes L. van Engen: Transformational, Transactional, and Laissez-Faire Leadership Styles: A Meta-analysis Comparing Women and Men. *Psychological Bulletin,* 124. (2003), 4. 569–591.

[12] Kovács Gábor: A rendészeti szervekben lejátszódó folyamatok. In Horváth József – Kovács Gábor (szerk.): *Rendészeti szervek vezetés- és szervezéselmélete.* Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2014.

[13] Piros Attila: Gondolatok a vezetésről, a parancsnoki munkáról. *Magyar Rendészet,* 17. (2017), 4. 177–191.

zárt láncú kérdést tartalmazott. A kérdések között e szegmensnél az életkor, a nemi identitás, valamint a legmagasabb iskolai végzettsége szerepelt. (Ugyanakkor más tárgykörök is ismertetésre kerülhetnek, de a vezetési stílusokkal összefüggésben e kérdéseknek van meghatározó jelentőségük.) A fentiekből az alábbi eredmények születtek.

3.1.1. Életkor

A feltett kérdés a résztvevő személyes életkorának megismerésére irányult. (A résztvevőnek a felsorolt kategóriák közül azt kellett kiválasztania, amely kategória szerinti intervallumba az életkora beletartozott.) A kérdőív összeállítása során 6 csoportot különböztettem meg: 18–21 életév, 21–31 életév, 31–41 életév, 41–51 életév, 51–61 életév között, valamint 61 év felett.

A megkérdezettek közül 5 fő a 18–21, 16 fő a 21–31, 26 fő a 31–41, 3 fő pedig a 41–51 közötti életkori kategóriába tartozott. 51–61 életév közötti, valamint a feletti személyt a kutatásba nem vontam be. A minimumérték a 41–51 életév, a maximumérték pedig a 31–41 életév közötti kategóriákat ölelte fel, 6 és 52%-kal. A skálázó értékek miatt az országos életkori statisztikai rendszerrel sem tudtam az adatokat összevetni. Meg kívánom viszont jegyezni, hogy a kutatás önmagában a legszigorúbb anonimitást követte, ezért kerültek az életkornál is skálázó értékek meghatározásra, és nem konkretizálva az egyes életkori tényezőket. Ugyanez igaz a rendőrség létszámadataira is. A fentieket az alábbi grafikonon illusztrálom (1. ábra).

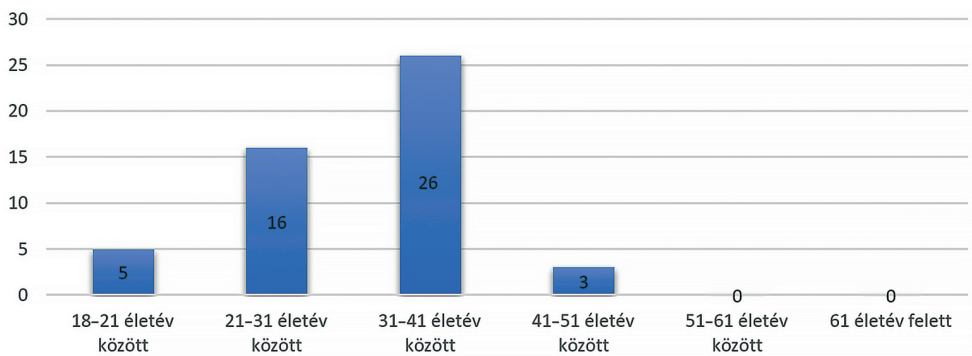

1. ábra: *Az életkor.*

Forrás: a szerző szerkesztése

A nemi identitás

A feltett kérdés a résztvevő társadalmi nemének meghatározására vonatkozott. (A résztvevőnek a felsorolt kategóriák közül azt kellett kiválasztania, amely jelenleg a társadalmi nemét jellemezte. Függetlenül attól, hogy születéskor milyen neműként sorolták be.) 3 csoportot különböztettem meg, férfi, nő, transznemű.

A nem mint független változó a kutatások fontos alappillére, ahogy jelen tanulmányban is.[14] A kutatás során a felmérésben a megkérdezettek magukat kizárólag női és férfi nemi identitásúnak vallották, a férfiak 86%-ot, a nők pedig 14%-ot tettek ki, az arány 43 férfi és 7 nő között oszlott meg. A hatósági nyilvántartásokkal az adatokat nem tudtam összevetni, azonban a Központi Statisztikai Hivatal 2019-ben a magyar népesség női és férfi arányát 47–53%-ban határozta meg.[15] A 4 675 821 nőhöz viszonyítva a felmérésben részt vevő 7 fő; valamint az 5 096 935 férfihez viszonyítva a felmérésben részt vevő 43 fő elenyésző. A fentieket az alábbi grafikon szemlélteti (2. ábra).

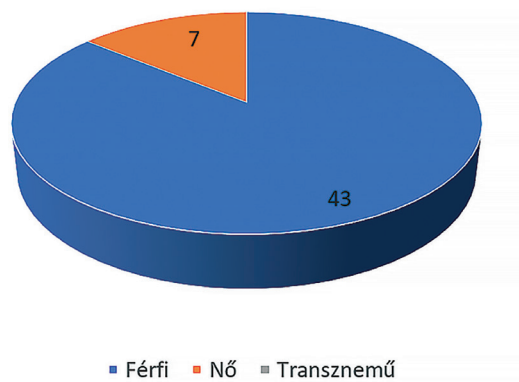

2. ábra: *Nemi identitás.*

Forrás: a szerző szerkesztése

Legmagasabb iskolai végzettség

A feltett kérdés a résztvevő befejezett tanulmányi végzettségének és/vagy végzettségeinek, képesítésének és/vagy képesítéseinek megismerésére irányult. (A résztvevőnek a felsorolt kategóriák közül azt és/vagy azokat kellett kiválasztania, amely az elvégzett/befejezett tanulmánya és/vagy tanulmányainak meglétét igazolta.) Hét kategóriát különböztettem meg: kevesebb, mint 8 általános, 8 általános, érettségi (gimnázium), felsőfokú (OKJ-tanfolyam), felsőfokú (BSc., főiskola), felsőfokú (MSc., egyetem), felsőfokú (PhD., posztgraduális).

A megkérdezettek vonatkozásában 17 fő érettségi, 11 fő felsőfokú (OKJ-) bizonyítvánnyal, 16 fő BSc, 6 fő pedig MSc diplomával rendelkezett. A minimumérték 12%-kal az egyetemi, a maximumérték 34%-kal a középfokú végzettség között mozgott. A személyes körülmények első részszegmenshez tartozó eredménye, hogy a végrehajtói

[14] Ürmösné Simon Gabriella: Egynyelvűek kommunikációja a nemek tükrében. In Fülöp Péter (szerk.): *Spring Wind konferenciakötet 2012.* Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége. 2012.

[15] *Népesség, népmozgalom.* Központi Statisztikai Hivatal Elérhető: www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wnt001a.html (A letöltés dátuma: 2020. 05. 10.)

állományban 22 fő, azaz 44% felsőfokú végzettséggel, diplomával rendelkezett. Ez arra enged következtetni, hogy szakirányú végzettség esetében vezetéstudományt mint elméleti tézist a felsőoktatásban tanult. (Civil diploma esetén is kaphatott ilyen jellegű képzést, azonban erre információm nincs.) Így válik hitelessé a kutatásban részt vevők véleménynyilvánítása. A fentieket az alábbi grafikonon illusztrálom (3. ábra).

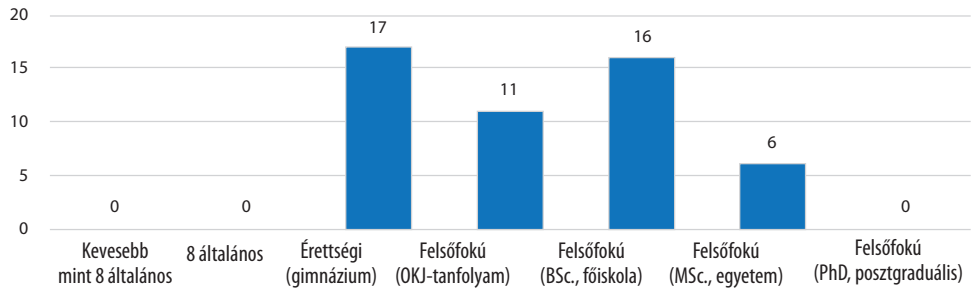

3. ábra: *Legmagasabb iskolai végzettség.*

Forrás: a szerző szerkesztése

3.2. Munkakörnyezet

A második blokk a kitöltők munkakörnyezetének megismerésére irányult. A felmérés e fejezetében összesen 15 kérdést tettem fel, amelyek közül 10 egyszerű zárt láncú, 3 numerikus és 2 rendezetlen kérdés kapott helyet. A kérdések között e szegmensnél a munkavégzés helyszíne, a szolgálati ág és a munkaviszony időtartama szerepelt. (Ugyanakkor más tárgykörök is ismertetésre kerülhetnek, de a vezetési stílusokkal összefüggésben e kérdéseknek van meghatározó jelentőségük.) A fentiekből az alábbi eredmények születtek.

A munkavégzés helyszíne

A feltett kérdés annak megválaszolására irányult, hogy a felmérésben részt vevő a rendőri szerv melyik egységénél teljesít szolgálatot. Három kategóriát különböztettem meg, amelyekből a válaszadók kizárólag egy kategóriát jelölhettek meg: helyi rendvédelmi szerv, központi rendvédelmi szerv és területi rendvédelmi szerv.

A megkérdezettek közül 21 fő (42%) helyi, 28 fő (56%) központi és mindösszesen 1 fő (2%) területi szervnél teljesített szolgálatot. A minimumérték a területi, a maximumérték pedig a rendőrség központi szerveinél tetőzött. Ugyan különbséget nem tehetünk a között, hogy a hivatásos állomány tagja a rendőrség mely szolgálati egységénél teljesít szolgálatot, de alátámasztást nyert, hogy sokkal inkább dominánsabb azon válaszadók száma, akik a központi egységeknél dolgoznak. A fentieket az alábbi grafikon szemlélteti (4. ábra).

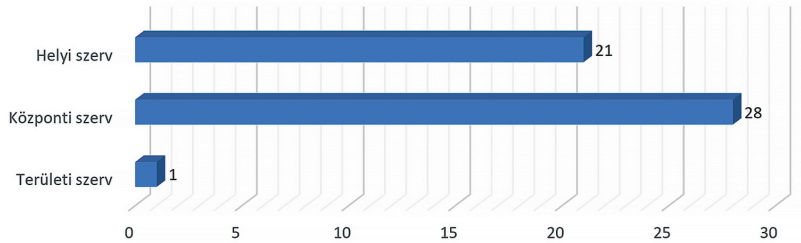

4. ábra: *A munkavégzés helyszíne.*

Forrás: a szerző szerkesztése

Szolgálati ág tagozódása

A feltett kérdés annak megismerésére irányult hogy a válaszadók a rendőrségen belül milyen szolgálati ágnál teljesítenek szolgálatot. A kérdőívet kitöltők mindösszesen kettő kategória közül választhattak, amely vonatkozásában csak egyet jelölhettek meg: bűnügyi szolgálati ág, rendészeti szolgálati ág.

A felmérést kitöltők a rendészeti és bűnügyi szolgálati ág állományát erősítették. A bűnügyi szolgálati ág a kitöltők 60%-át, míg a rendészeti a 40%-át ölelte fel. A kettő érték közötti differencia mértéke 10% volt. A felmérésben 10%-kal több bűnügyes töltötte ki a kérdőíveket, mint a rendészeti szakterületen dolgozók közül. A 20 rendész közül 19 helyi szervnél teljesített szolgálatot, ami a megkérdezettek 95%-át ölelte fel, 1 fő, azaz 5% a területi szervnél munkálkodott. Ugyanezen adatok összehasonlítva a 30 fő bűnügyes közül 28 fő központi és mindösszesen 2 fő helyi dolgozott csak helyi szervnél. Az arányokat tekintve az 94–6% között mozgott. Sokkal inkább domináns tehát a bűnügyi vénával rendelkezők létszáma, mint a rendészeti állományé. (Nincs differenciálódás a között, hogy a bűnügyi szolgálati ág vagy a rendészeti szolgálati ág vonatkozásában milyen beosztást töltenek be a felmérés résztvevői. A nyílt és operatív területen foglalkoztatottak között sem állítottam fel különbségi kategorizálást, ugyancsak az utcai vagy a rendészethez kapcsolódó bűnmegelőzéssel foglalkozó szakemberek között sem.) A fentieket az alábbi grafikonon szemléltetem (5. ábra).

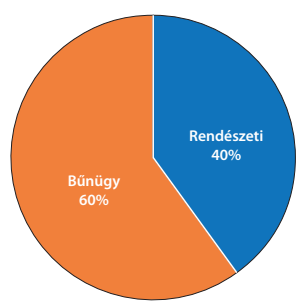

5. ábra: *A szolgálati ág tagozódása.*

Forrás: a szerző szerkesztése

A munkaviszony időtartama

A feltett kérdés során azt vizsgáltam, hogy a kérdőívet kitöltők hány éve dolgoznak a rendőrség kötelékében hivatásos állományú tagként. Az anonimitás megtartására tekintettel kizárólag év közti bontásokban adtam meg a szolgálati jogviszony időtartamát, így hat különböző kategóriát állítottam fel, amelyből a résztvevők csupán egyet jelölhettek meg: 0–2 év, 2–4 év, 4–6 év, 6–8 év, 8–10 év, 10 év felett.

A munkaviszony időtartamából választ kaptam rá, hogy 1-1 fő 2–4 év, illetve 4–6 év közötti, 28 fő 6–8 év, 20 fő 8–10 év közötti hivatásos szolgálati viszonnyal rendelkezik, de a megkérdezettek között olyan nem volt, aki ezt meghaladta volna. A minimumérték így 2–2%, a maximumérték pedig 56% volt. Mindezek ellenére megállapítható, hogy a maximumérték, azaz a 28 fő a 6–8 év szolgálati viszonyával fiatal munkavállalónak tekinthető, amelytől csak 29%-kal marad el a szintén fiatal munkavállalónak tekinthető 8–10 éves munkaviszonyciklus. Veterán vagy idősebb munkavállaló a megkérdezettek között nem volt. A 28 fő mindegyike bűnügyi területen dolgozott, a valamivel, 2-4 évvel több munkaviszonyi kategória, azaz a 20 fő pedig a rendészeti állományt erősítette. A fentiek alapján megpróbáltam párhuzamot vonni a tekintetben, hogy a szolgálati jogviszony éveinek száma egyenesen arányos-e az életkori jellemzőkkel, azonban az nem minden esetben esett egybe. Ennek magyarázatát az adja, hogy hiába rendelkezik valaki x év szolgálati jogviszonnyal, közel sem behatárolható, hogy hivatásos szolgálati jogviszonyát a törvény erejénél fogva akár 18 vagy akár 21 évesen kezdené meg, vagy nem a felső korhatár be nem töltésével jelentkezne hivatásos szolgálati jogviszony létesítésére. E kérdéskörben csak arra kaphattam választ, hogy valójában mennyi a résztvevők hivatásos szolgálati jogviszonyának időtartama. A fentieket az alábbi grafikon szemlélteti (6. ábra).

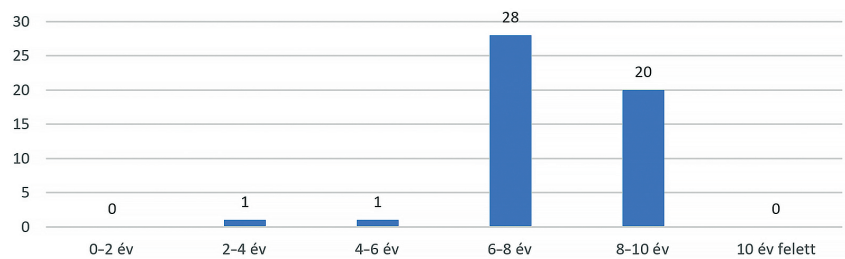

6. ábra: *A munkaviszony időtartama.*

Forrás: a szerző szerkesztése

3.3. Vezetési rendszerek

A harmadik blokk a vezetési rendszerek megismerésére irányult. A felmérés e fejezetében összesen 15 kérdést tettem fel, amely 8 zárt, 3 numerikus, 4 rendezetlen kérdést tartalmazott. A kérdések között e szegmensnél a vezetési stílusok, a szervezeti egység, eredményesség, a változtatás szükségessége, a vezetői magatartás prioritása, saját ambíciók és az önkritika került előtérbe.

Vezetési stílusok alkalmatossága a Rendőrségen

A feltett kérdés annak megválaszolására irányult, hogy a válaszadók szerint a rendőrség vezetésére melyik stílus lenne a legalkalmasabb. A Lewin-féle tipológiai szerint három kategória közül választhattak a résztvevők, amelyek közül kizárólag csak egyet jelölhettek meg: demokratikus, autokratikus, laissez-faire.

30 fő, azaz a válaszadók 60%-a (a maximumértéket képviselve) a demokratikus vezetési stílus mellett voksolt. Az autokrata csupán 14%-ot (7 fő), a ráhagyó pedig 26%-ot (13 fő) ért el. A felmérésben részt vevők a vezetési stílusok közül a rendőrség vonatkozásában az autokrata vezetési stílust tartják a legalkalmatlanabbnak, míg a demokratikust a legalkalmasabbnak. Meglepő módon a ráhagyó vezetési stílus a voksok tekintetében valamivel kevesebb, mint a demokrata felét és valamivel több, mint az autokrata duplját kapta. Ezzel a résztvevők alátámasztották, hogy a laissez-faire vezetési stílus sokkal alkalmatosabb, mint az autokrata vezetési stílus, de kevésbé olyan alkalmatos, mint a demokrata vezetés. A fentieket az alábbi grafikonon illusztrálom (7. ábra).

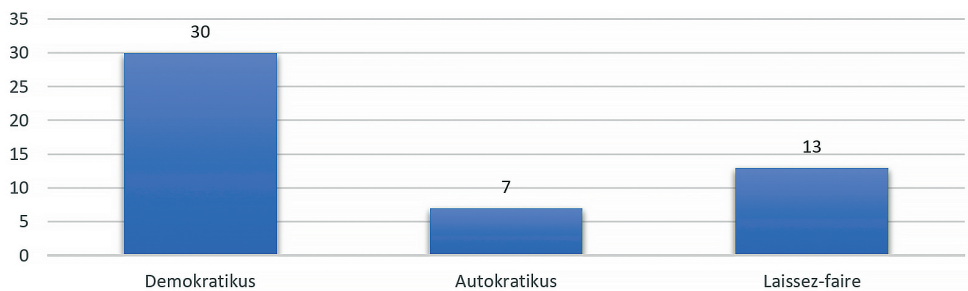

7. ábra: *Vezetési stílusok alkalmatossága a Rendőrségen.*
Forrás: a szerző szerkesztése

Vezetési stílusok a szervezeti egységekben

Ellentétben az előzőkkel e kérdés annak megválaszolására irányult, hogy a szervezeti egységek vezetői a felmérésben részt vevőkkel szemben milyen stílust gyakorolnak. A kategóriákat szintén a Lewin-féle tipológia[16] szerint vázoltam, amelyek közül a válaszadók csak egy kategóriát jelölhettek meg: autokratikus, demokratikus, laissez-faire.

A ráhagyó vezetési stílus a minimumértéket képviselte, mindösszesen 6%-ot ért el. Az autokrata és a demokratikus fej-fej mellett haladva 50 és 44%-ot képviselt. A helyi, központi és területi egységek tekintetében az autokrata vezetési stílus dominál, annak ellenére, hogy az állomány a demokratikus stílust tartja a legalkalmasabbnak a szervezet vezetésére. A válaszadók közül 7 fő helyi, míg 18 fő pedig központi területen dolgozott. A szolgálati ág tagozódása szerint 15 bűnügyes és 10 közrendes

[16] Ürmösné Simon Gabriella: Hungarian – Greek Communicative Strategies in Respect of Gender. In *Mental procedures in language processing. Studies in Psycholinguistics 3.* Budapest, Tinta, 2012. 280–290.

kolléga gondolta úgy, hogy szolgálati helyükön autokrata vezetési stílust gyakorolnak. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya 32% volt, azaz elméleti és gyakorlati szinten is ismerte az autokrata fogalom megfelelőjét. A kettő közti korreláció mértéke +1,14 volt, amely tökéletesen pozitív és nagy. A laissez-faire vonatkozásában a 6%, azaz a három válaszadó közül 2 helyi szervnél dolgozott és 8-10 éves tapasztalattal, 1 pedig központi szervnél látott el szolgálatot és 6-8 év szakmai tapasztalattal rendelkezett. Ahhoz képest, hogy a válaszadók véleménye szerint a laissez-faire vezetési stílus sokkal inkább alkalmasabb, mint az autokrata vezetési stílus a rendőri szervek vezetésének vonatkozásában, mégis a szervezeti egységekben az autokrata vezetés dominál. Ez a vezető jellemével is összefügg.[17] A fentieket az alábbi grafikon szemlélteti (8. ábra).

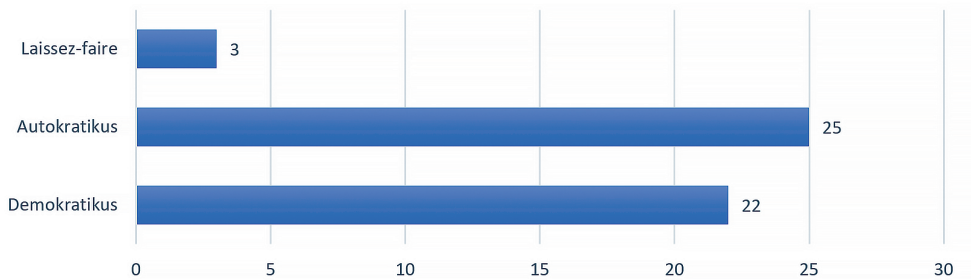

8. ábra: *Vezetési stílusok a szervezeti egységekben.*

Forrás: a szerző szerkesztése

Egyet- vagy egyet nem értés a vezetői stílussal

A fenti kérdés annak megválaszolására irányult, hogy a szervezeti egységekben gyakorolt vezetési stílussal a válaszadók egyetértenek-e, vagy sem, azt milyen mértékben teszik. Két kategóriát állítottam fel: igen vagy nem.

A felmérést kitöltők közül 27 fő nem és 23 fő értett egyet azzal, hogy helyes a szervezeti egységek vezetőinek vezetési stílusa. Arányaiban ez a válaszadók 54 és 56%-a. Nincs nagy eltérés az egyet és az egyet nem értés között, mégis a maximumérték vonatkozásában a nem ért egyet válaszadás dominált. A statisztikai elemzést kiterjesztettem a vonatkozásban is, hogy a 27 fő, akik nem értenek egyet a szolgálati helyük vezetési stílusaival, azok közül mennyien gyakorolnának inkább laissez-faire vezetési stílust. Mindezek közül 13 fő a laissez-faire-, míg 14 fő a demokrata vezetési stílust tartja meggyőzőnek a rendőri szervek vezetésére. Függetlenül attól, hogy demokrata vagy ráhagyó stílust választottak a kérdőívet kitöltők, a szolgálati helyen alkalmazott vezetési stílussal – amelynek dominanciája az autokrata vezetési felé hajaz – nem értenek egyet. A fentieket az alábbi grafikon szemlélteti (9. ábra).

[17] Szabó Csaba: Examination About the Law Enforcement Strategies which are Influence the Criminal Behaviour. *AARMS,* 15. (2016), 3. 263–269.

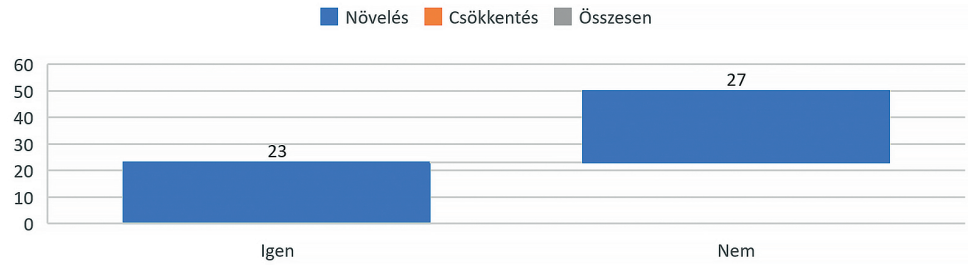

9. ábra: *Egyet- vagy egyet nem értés a vezetői stílussal.*

Forrás: a szerző szerkesztése

A vezetői magatartás prioritása

A feltett kérdésből megtudatjuk, hogy a válaszadók szerint a szervezeti egységek vezetői a szakmai feladatok elvégzésére vagy a beosztotti állomány humán eredetű támogatására koncentrálnak igazán. Két kategóriát állítottam fel: szakmai feladatok elvégzése, beosztotti állomány humán eredetű támogatása. A válaszadók e két tevékenységet rangsorolhatták, és sorrendet állíthattak fel.

A humán eredetű vezetői támogatás mindösszesen csak 15 esetben szerepelt első helyen, 35 helyen második volt. A szakmai feladatok elvégzése logikailag ennek inverzére épült. A ráhagyó vezetési stílus vonatkozásában 6 esetben a humán eredetű támogatás volt az első helyen, és 7 esetben pedig ugyanúgy a szakmai feladatok elvégzése. E különbség inkább abban nyilvánul meg, hogy a szakmai feladatok elvégzésében a laissez-faire vezetési stílus nagyobb önállóságot enged meg a végrehajtás tekintetében, így a vezetőnek több ideje van az esetleges humán eredetű problémák kezelésére és támogatására. A fentieket az alábbi grafikon szemlélteti (10. ábra).

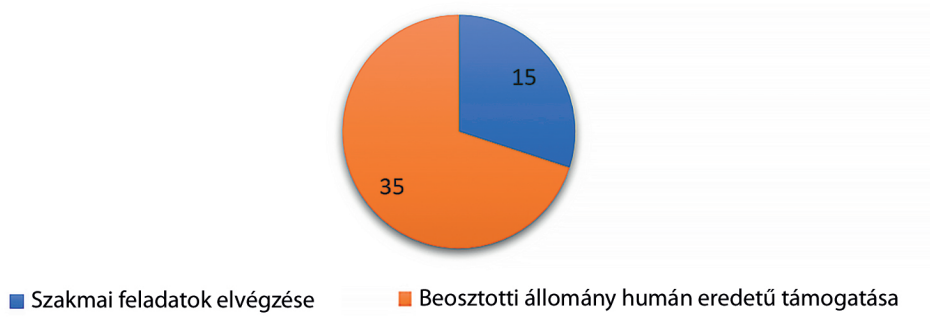

10. ábra: *A vezetői magatartás prioritása.*

Forrás: a szerző szerkesztése

Eredményesség a vezetői munka tükrében

A fenti kérdés annak megválaszolására irányul, hogy a szolgálati helyeken alkalmazott vezetési stílus vajon eredményes-e a válaszadók szerint. Két kategóriát állítottam fel: igen vagy nem, amelyek közül a válaszadók csak egy kategóriát jelölhettek meg.

Választ kaptunk arra a kérdésre, hogy a felmérést kitöltő állomány vonatkozásában, a szolgálati helyeken a ráhagyó vezetési stílus a minimumértéket képviselte, mindösszesen 6%-ot ért el. Az autokrata és a demokratikus fej-fej mellett haladva 50 és 44%-ot képviselt. A fentiekkel összefüggésben a vizsgálatba bevont állomány több mint a fele, 58%-a véli úgy, hogy az alkalmazott vezetői stílus nem hoz eredményt. A fentieket az alábbi grafikon szemlélteti (11. ábra).

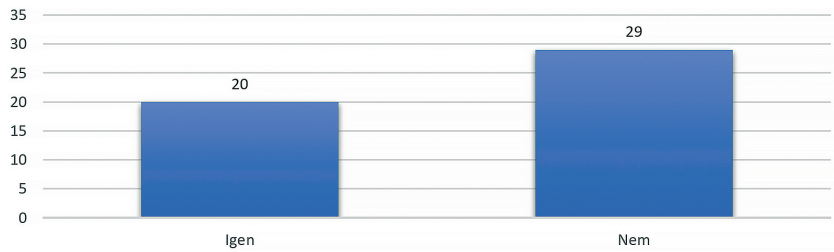

11. ábra: *Eredményesség a vezetői munka tükrében.*

Forrás: a szerző szerkesztése

Vezetési stílus megváltoztatása

A fenti kérdés annak megválaszolására irányult, hogy a szolgálati helyeken alkalmazott vezetési stílus megváltoztatása szükséges-e, vagy sem. A válaszadók két kategória közül választhattak, amelynek során csak egyet jelölhettek meg: igen vagy nem.

A válaszadók jelentős része, 68%-a az igen szavazat mellett voksolt. 32% vélte csak úgy, hogy a vezetési stílust nem szükséges megváltoztatni. Azok, akik a laissez-faire vezetési stílust mint a szervezeti egység uralkodó vezetési stílusát választották, a vezetési stílust nem szerették volna megváltoztatni. A fentieket az alábbi grafikonon illusztrálom (12. ábra).

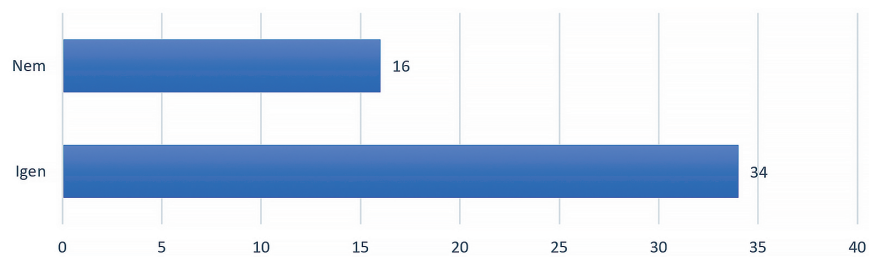

12. ábra: *Vezetési stílus megváltoztatása.*

Forrás: a szerző szerkesztése

„Ön jobban csinálná?"

A feltett kérdés annak megválaszolására irányult, hogy vajon a felmérésben részt vevő véleménye szerint, ha lehetősége lenne rá, akkor jobban vezetné-e a szervezeti egységet, mint amelyben most dolgozik. Két kategóriát állítottam fel: igen vagy nem, amelyek közül a válaszadók csak egyet választhattak ki.

A feltett kérdés önkritika gyakorlására buzdította a résztvevőket. A jelenségek kritizálására irányuló elmélkedés csak akkor lehet eredményes, ha az konstruktív jellegű, és a problémára megoldást is javasol. A válaszadók közül 34 fő, azaz 68% úgy vélte, hogy képes lenne jobban vezetni a szervezeti egységet, mint a jelenlegi vezetői. Ez a szám korrelál azokkal, akik demokrata stílusban szeretnének vezetni, és autokrata vezetés alatt teljesítenek szolgálatot, (50%), valamint álláspontjuk szerint a vezetés eredménytelen (58%). A laissez-faire vonatkozásában nemleges választ kaptam, a munkavállalók elégedettek. A fentieket az alábbi grafikon szemlélteti (13. ábra).

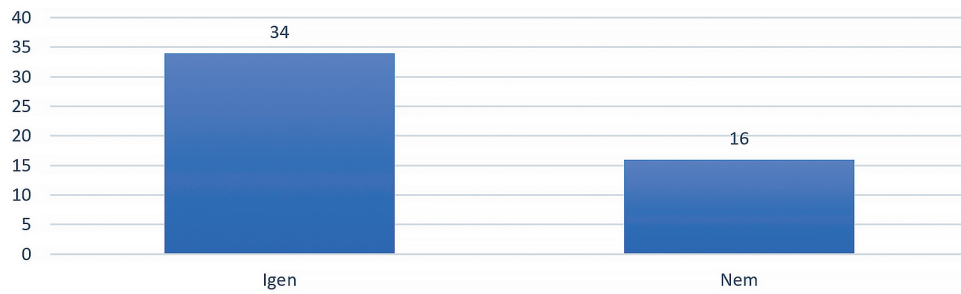

13. ábra: *Az „Ön jobban csinálná?" kérdésre adott válaszok.*
Forrás: a szerző szerkesztése

Vezetői ambíció

A feltett kérdés annak megválaszolására irányult, hogy a válaszadók rendelkeznek-e vezetői ambíciókkal jelenlegi beosztásukat követően. A feltett kérdés vonatkozásában két kategóriát állítottam fel, a résztvevők a közül egyet voltak kötelesek kiválasztani: igen vagy nem.

A válaszadók több mint fele, 58%-a rendelkezett vezetői ambíciókkal. E kör megegyezett azzal, akik az előző kérdésre is igennel feleltek. 42% a későbbiekben is a végrehajtói állományt erősítené. Azok között, akik vezetői pozíciót vállalnának, 18 fő felsőfokú végzettséggel rendelkezik a 22 fős BSc- és MSc-diplomával rendelkezők arányából, amely 81%-ot jelent. A vezetőkkel szemben támasztott kritériumrendszert, amely felsőfokú végzettség meglétét írja elő, e személyek teljesítették. Reális lehetőségük arra, hogy vezetői pozíciót töltsenek be e szempontból érvényesült. A fentieket az alábbi grafikonon illusztrálom (14. ábra).

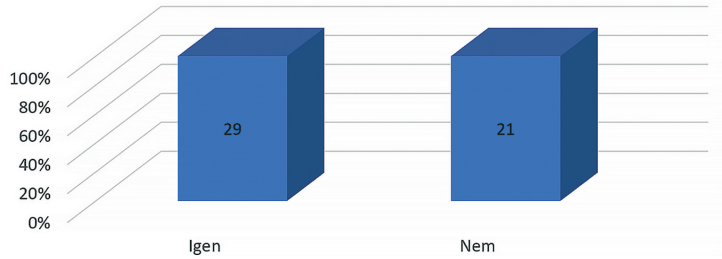

14. ábra: *Vezetői ambíció.*

Forrás: a szerző szerkesztése

4. Összegzések, következtetések

A közszférába, az állami szervek működésébe vetett társadalmi bizalom emberi életek sokaságát befolyásolja. A bűnözés nem ismer – sem elvi, sem fizikális – határokat, így az állam olyan kormányzati politikát köteles folytatni, amely szükség esetén beavatkozik, a területén élő közösségek életét megvédi, vallott értékeit tiszteletben tartja, az ország külső és belső védelmét megteremti, a fenyegetésekkel és veszélyekkel szembeni biztonságot garantálja. Mindez elérhető a védelmi szervek olyan irányításával, amely az európai uniós tendenciákkal összhangban rátermettségével, kreativitásával és professzionális beavatkozási képességeivel a problémák megelőzésére, megszakítására és megszüntetésére alkalmas. A dualizmuskori „haza, és haladás" mottóját a 21. században a rendvédelmi szervek körében a „személy, biztonság és integritás" szolgáltatása egészítette ki. A kiadott feladatok viszont csak úgy érvényesíthetők, ha a rendőrök a napi feladataikat szigorúan a jogszabályok betartásával hajtják végre. Hogy ezen feladatok végrehajtására a rendőri vezető milyen vezetési stílust alkalmaz, nagyon nagy heterogenitást tükröz, amely jól körvonalazódik a kutatásban is. A primer forrás mindig a személyes kompetencia, azaz a személy beosztásra való alkalmatossága. „Megfelelő embert, a megfelelő helyre." Vagyis mind a szervezet, mind az érintett személy akkor jár a legjobban, ha a rászabott munkakörben dolgozhat.[18] Ebből adódóan nem minden ember alkalmas minden pozíció betöltésére, egyik szakági területen sem.[19] Azt is kijelenthetjük, hogy a vezető személye, vezetői stílusa, szakmai felkészültsége nagyban befolyásolja a munkaerő megtartását egy-egy szervezet esetében.[20]

Annak ellenére, hogy a felmérés nem reprezentatív, mégis jól látható, hogy a laissez-faire vezetési stílus, ha nem is nagy esetszámban, de a rendőri vezetésben éppen úgy jelen van, mint a demokrata vagy az autokrata vezetési stílus.

[18] Szakács Gábor: A szervezeti kultúra, a szervezeti hatalom a rendvédelmi szerveknél. In Horváth József – Kovács Gábor (szerk.): *Rendészeti szervek vezetés- és szervezéselmélete.* Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2014.

[19] Szabó Csaba: A 3D nyomtatási technológiával előállított tűzfegyverek biztonságpolitikai kihívásainak vizsgálata a fegyverrendészet aspektusából II. *Nemzetbiztonsági Szemle,* (2017), 4. 110–124.

[20] Vö.: Magasvári Adrienn – Szabó Andrea: A Nemzeti Adó- és Vámhivatal munkaerő-megtartó képességének vizsgálata egy speciális célcsoport tükrében. *Magyar Rendészet,* 19. (2019), 2–3. 143–162.

Alátámasztást nyert az is, hogy a beosztotti állomány sokkal inkább előrébb sorolja a ráhagyó vezetési stílust, mint az autokratát, de a demokrata stílust az megelőzni nem képes. Ebből következésképpen az állapítható meg, hogy az állománynak szüksége van a parancsnoki iránymutatásra, de közel sem mindegy, hogy az milyen mértékű és minőségű. Bizonyítottá vált az is, hogy amennyiben a vezetési stílusok közül a laissez-faire használatra kerül, úgy az illetékes rendőri vezető sokkal inkább tud az állomány humán eredetű gondjaira és megoldandó feladataira koncentrálni, mint a szakmai feladatokra, hiszen ott az önállóságot megkapják. A parancsnok a figyelmét úgy képes osztani, hogy a szakmai eredetű feladatok is el legyenek végezve és az állomány humán eredetű gondjai is megoldásra találhatnak.

A ráhagyó stílus alkalmazásakor a motiváció is növelhető, hiszen az egyén kibontakozódhat, nem szorítják keretbe, amelyen belül korlátozottan cselekedhet. Természetesen ez a láthatatlan keret nem vonatkozik a szigorú normakontrollra, hiszen azon felül egyik vezetési stílus és az alkalmazott intézkedések sem terjeszkedhetnek túl. Ez a motiváció kiváló szakértelemmel és készségekkel rendelkező csapatok számára előnyt kovácsolhat, hiszen a kreatív csapatok mindig értékelik a függetlenséget. Figyelni szükséges viszont arra, hogy a ráhagyó stílus csak akkor működhet jól, ha a vezető a projekt elején megadja a szükséges információkat és anyagokat a munkavégzéshez, amelyből az állomány dolgozni tud. Ugyanez realizálódik a hátrányokban is, hiszen a függetlenség és szabadelvűség kontroll nélkül határidő-mulasztáshoz vezethet, amely a rendvédelmi szervek vonatkozásában rossz teljesítményben tetőzik, így sérül a bűnözés elleni harc eredményessége.

A laissez-faire vezetői stílus egy szervezetben teljes szabadságot és hatalmat enged a munkavállalóknak, motiválja a végrehajtói és vezetői állományt a munkavégzésre úgy, hogy a szervezeti céloknak leginkább megfeleljenek. Ez a fajta szabadságérzet – vezetői kontroll bizonyos hiánya – pozitívan befolyásolja a munkájukat, amelynek eredménye, hogy támogató csapatként fognak dolgozni, a végtermék pedig az innovációban, a magas teljesítményben és a szervezet növekedésében érhető tetten. A rendőri vezetésnek is el kell gondolkodnia azon, hogy érdemes-e beépíteni a laissez-faire vezetési stílust a végrehajtásba, hiszen a kreativitás előrevetítheti az eredményességet, egyfajta bizalmul is szolgál, így csökkenthető a hatalmi távolság indexe, nagyobb koncentrációt kap a szakmai feladatok elvégzése mellett a munkavállaló humán eredetű támogatása is. A vezető felelőssége, hogy mely vezetési stílust alkalmazza, és milyen arányban enged teret a szakmai feladatok és az állományról való gondoskodás kibontakozásában.

Felhasznált irodalom

Beer, Stafford: *Decision and Control.* Chichester, Wiley, 1966.

Deák József: The Police, then Interior Review for the Forming of the Science of Law Enforcement; from its Beginning to the Change of the Political System. *West Bohemian Historical Review,* 4. (2014), 2. 237–254.

Deak József: A tudomány szabadsága, politikai és hierarchikus hatások régen és ma a Belügyi Szemlében. *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények,* 17. (2016), 271–276.

Dragon Sándor: *Nyilas rendvédelem – tények, tapasztalatok, következtetések.* Zsidó sorsok a nyilas időszakban című konferencia a kutatók éjszakáján 2019. szeptember 27. Budapest, Holokauszt Emlékközpont, 2019.

Dragon Sándor: A rendészettudomány hatása, alkalmazása és fejlődésének lehetőségei a rendészeti szervek gyakorlati vezetésében, irányításában. *Rendőrségi Tanulmányok,* 2. (2019), 3. 86–98.

Eagly, Alice – Mary C. Johannesen-Schmidt – Marloes L. van Engen: Transformational, Transactional, and Laissez-Faire Leadership Styles: A Meta-analysis Comparing Women and Men. *Psychological Bulletin,* 124. (2003), 4. 569–591. DOI: https://doi.org/10.1037/0033-2909.129.4.569

Koontz, Dean: *Management: A Book of Readings.* McGraw-Hill, 1959.

Kovács Gábor – Czuprák Ottó: *A szervezetvezetés elmélete.* Budapest, Dialóg Campus, 2017.

Kovács Gábor: A rendészeti szervekben lejátszódó folyamatok. In Kovács Gábor – Horváth József (szerk.): *Rendészeti szervek vezetés- és szervezéselmélete.* Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2014. 57–92.

Kovács István: Vezetési funkciók egy helyi rendvédelmi szerv életében. Ellenőrzés, mint a kiadott szabályok, és utasítások betartásának (kontroll)feladata. *Államtudományi Műhelytanulmányok,* (2017), 21. 1–30.

Lewin, Kurt – Fritz Heider – Grace Heider: *Principles of Topological Psychology.* New York, Mcgraw Hill, 1936. DOI: https://doi.org/10.1037/10019-000

Magasvári Adrienn – Szabó Andrea: A Nemzeti Adó- és Vámhivatal munkaerő-megtartó képességének vizsgálata egy speciális célcsoport tükrében. *Magyar Rendészet,* 19. (2019), 2–3. 143–162. DOI: https://doi.org/10.32577/mr.2019.2-3.8

Northouse, Peter: *Leadership: Theory and Practice.* Thousand Oaks, Sage, 2006.

Piros Attila: Gondolatok a vezetésről, a parancsnoki munkáról. *Magyar Rendészet,* 17. (2017), 4. 177–191.

Szabó Csaba: A 3D nyomtatási technológiával előállított tűzfegyverek biztonságpolitikai kihívásainak vizsgálata a fegyverrendészet aspektusából II. *Nemzetbiztonsági Szemle,* 5. (2017), 4. 110–124.

Szabó Csaba: Examination About the Law Enforcement Strategies which are Influence the Criminal Behaviour. *AARMS,* (2016), 3. 263–269.

Szakács Gábor: A szervezeti kultúra, a szervezeti hatalom a rendvédelmi szerveknél. In Horváth József – Kovács Gábor (szerk.): *Rendészeti szervek vezetés- és szervezéselmélete.* Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2014.

Ürmösné Simon Gabriella: Egynyelvűek kommunikációja a nemek tükrében. In Fülöp Péter (szerk.): *Spring Wind 2012 konferenciakötet.* Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége. 2012. 1–12.

Ürmösné Simon Gabriella: Hungarian–Greek Communicative Strategies in Respect of Gender. In *Mental Procedures in Language Processing. Studies in Psycholinguistics 3.* Budapest, Tinta, 2012.

Internetes forrás

Népesség, népmozgalom. Központi Statisztikai Hivatal. Elérhető: www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wnt001a.html (A letöltés dátuma: 2020. 05. 10.)

Jogi forrás

48/1991. (IX. 26.) számú AB határozat. Elérhető: http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/413887D00724A32FC1257ADA00529B43?OpenDocument (A letöltés dátuma: 2017. 11. 26.)

Hadtudományi Szemle
13. évfolyam (2020) 3. szám 117–132. • DOI: 10.32563/HSZ.2020.3.9

Kovács Márk Károly[1]

A Baszk Haza és Szabadság szervezete, módszerei, fegyverzete 1959–2011 között

The Structure, Methods and Weapons of Basque Fatherland and Liberty between 1959 and 2011

Absztrakt

1959-ben Francisco Franco diktatúrája alatt létrejött a Baszk Haza és Szabadság szervezete, ami a baszkok szabadságáért, integritásáért és függetlenségéért kezdett harcolni. A célok meghatározása és a tagok érdekeinek összeférhetetlensége miatt számos szakadás, kiválás történt, amelyek eredményeként megjelent az ETA(m) és ETA(pm) is. A kommandók által alkalmazott modus operandi eredményeként sikerült felrobbantani Luis Carrero Blanco miniszterelnököt. Számos esetben azonban tömegtüntetések jöttek létre követelve működésük felfüggesztését.

Kulcsszavak: *Baszkföld, Spanyolország, Baszk Haza és Szabadság*

Abstract

In 1959, during the dictatorship of Francisco Franco, the organisation 'Basque Fatherland and Liberty' was established. Its goal had been to fight for the self-determination and the reunification of the Basque territories. The difficulties of setting up the goals and the difference of interests resulted in break-ups and the creation of new organisations under the banner of the ETA. As a result of the methods used by the commandos, they managed to blow up the Spanish Prime Minister's, Luis Carrero Blanco's car. After their acts, massive demonstrations started demanding to suspend the ETA's activities.

Keywords: *Basque Country, Spain, Basque Fatherland and Liberty*

[1] Doktorandusz, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola – University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, e-mail: kovacs.mark@uni-nke.hu, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4102-5605

1. Bevezető

Baszkföld fogalma alá Spanyolország területén általában a következő területek sorolandók: Álava, Vizcaya, Guipúzcoa. (Navarra Baszkföldhöz való sorolása esetén Baszkföldet tágan – régióként – értelmezzük, így Baszk Autonóm Közösség és Navarra Autonóm Közösségből tevődik össze.) Franciaország területén szintén három területet jelölnek Baszkföld elnevezéssel – Labort, Sola, Baja Navarra (lásd 1. ábra).

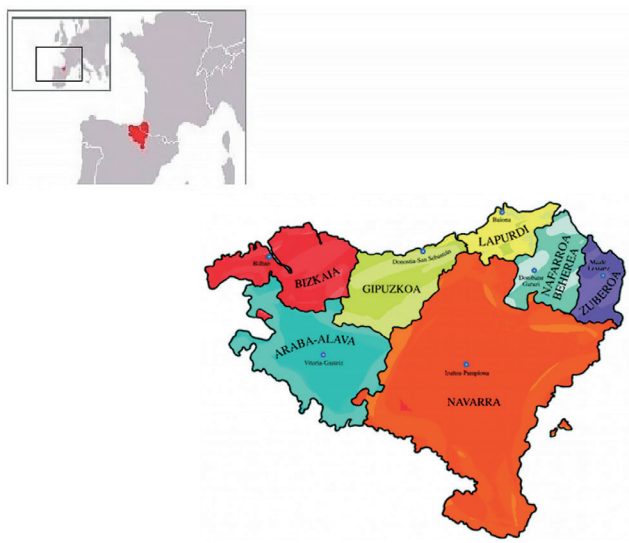

1. ábra: *Baszk régió (Spanyolország és Franciaország területén) (Araba-Alava – Álava; Bizkaja – Vizcaya; Gipuzkoa – Guipúzcoa; Navarra – Navarra; Lapurdi – Labort; Nafarroa Beherea – Baja Navarra; Zuberoa – Sola).*
Forrás: www.carvalza.es/descargar-mapa-topografico-pais-vasco-garmin (A letöltés dátuma: 2020. 04. 20.)

Az 1950-es évek elején főként az egyetemisták már radikálisabb nézeteket vallottak, mint a nacionalizmus jegyében létrehozott Baszk Nacionalista Párt.[2] Az egyetemeken kialakult a rezsim és a hallgatók, értelmiségiek közti nyilvános ellentét, amit 1956. február 1-jén az egyetemekért folytatott tüntetések is jeleztek. A Franco-rezsim felfüggesztette a Fuero de Los Espanoles[3] 14. és 18. cikkeit is, amelyek közül a 14. biztosította az országban való szabad mozgás jogát, a 18. pedig rögzítette a spanyol állampolgárok őrizetbe vételéhez szükséges feltételeket.[4] 1959-ben a Baszk Akció Szövetsége[5] kilé-

[2] Partido Nacionalista Vasco – PNV. A fokozódó Madrid-ellenesség és a nacionalizmus erősödésével a 19. század végére a legjelentősebb párt lett a baszk tartományokban.

[3] 1945-ben a Francisco Franco által kiadott törvény, amely minden spanyol állampolgárnak biztosította az alapvető jogokat. Bővebben lásd: *Fuero de los Espanoles.* 1945. Elérhető: www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1945/199/A00358-00360.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 04. 12.)

[4] Elena Hernández Sandoica – Miguel Ángel Ruiz Carnicer – Marc Baldó Lacomba: *Estudiantes contra Franco: 1939–1975.* Madrid, La Esfera de los Libros, 2007. 124–126.

[5] EKIN jelentése csinálni valamit. Az 1950-es évek elején létrehozott diák, ifjúsági szervezet, ami újságot hozott létre, valamint a PNV-nél közvetlenebb, radikálisabb módszereket alkalmazott a baszk függetlenség érdekében.

pett a Baszk Nacionalista Párt árnyékából (miután kizárták a tagjait), és július 31-én létrehozták a Baszk Haza és Szabadság[6] szervezetét.[7] Az első halálos áldozattal járó műveletüket 1968. augusztus 2-án hajtották végre, megölték Meliton Manzanast, San Sebastian város titkos rendőrségének vezetőjét mint a rendszer képviselőjét.[8]

2. Célok

A szervezet alapvető céljai a következők voltak „a baszk nyelv (euskera), az etnicizmus (a nacionalizmust meghaladó nézet), a területi függetlenség és az önálló Baszkföld védelme, továbbá a spanyolellenesség".[9] 1962-ben tartották az I. közgyűlést a franciaországi Bellocban, egy kolostorban, ahol meghatározták az alapvető irányelveket, valamint az általános politikai irányt. A tagok a létrejött szervezetet úgy definiálták, mint amely „forradalmi, nacionalista és antikapitalista jellegű, és fegyveres harcot folytat Baszkföld függetlenségének kivívásáért".[10] 1966 decemberében az V. közgyűlés elfogadta, hogy az ETA egy, a nemzeti felszabadítást célzó, baszk szocialista mozgalom. A VI. közgyűlés alkalmával azonban a szocialista önmeghatározást már nem fogadták el.

Időleges, részcélkitűzésekként a tűzszünetek előtti tárgyalások során szabott feltételeket lehet megemlíteni, amelyek KAS[11] Alternative listaként is ismertek. A lista öt feltételhez köti az ETA végleges fegyverkezésének beszüntetését: a baszk rabok amnesztiája, a baszk elszakadást támogató pártok legalizálása, a spanyol nemzeti rendőrség kivonása Baszkföldről, Baszkföld munkásosztálya alapvető életszínvonalának emelése, autonóm baszk terület létrehozása Spanyolországon belül – amely önrendelkezést garantál például nyelvhasználatban.[12] Az ETA tagjai Franco halála után (1975. november 20.) és a demokratikus folyamat elindulását követően is Baszkföld függetlenségéért, jogaiért harcoltak.[13]

3. Szervezeti struktúra

1962-ben a szervezet felismerte, hogy a spontán önszerveződés nem alkalmas a szervezet bővítésére és új tagok felvételére. 1962-ben létrehozták a Végrehajtó Bizottságot[14] és a következő négy frontot: politikai front, katonai front, gazdasági front, kulturális front. A frontok létrehozása során figyelembe vették, hogy két ország területén működnek,

[6] Euskadi Ta Askatasuna – ETA. A köztudatban található még a Baszkföld és Szabadság is, bármely nevet is használjuk ugyanazt a szervezetet értem alatta.

[7] Carlos Pestana Barros: An interview analysis of terrorism: The Spanish ETA case. *Defence and Peace Economics,* 14. (2003), 6. 401–412. 402.

[8] Szaniszló József: Nemzetközi terrorizmus – 2. rész. *Szakmai Szemle,* 1. (2005), 2. 5–32. 17.

[9] Tihanyi Marietta: Az ETA Baszk terrorszervezet története. *Felderítő Szemle,* 2. (2003), 2. 5–18. 5–6. Elérhető: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2003-2.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 04. 22.)

[10] Uo. 7.

[11] Koordinadora Abertale Sozialista – Hazafias Szocialista Koordináció.

[12] Teresa Whitefield: *Endgame for ETA*. New York, Oxford University Press, 2014. 48.

[13] Javier Martín-Pena – Susan Opotow: The Legitimization of Political Violence: A Case Study of ETA in the Basque Country. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology,* 17. (2011), 2. 132–150. 142.

[14] Comité Ejecutivo – CE.

ezért a kulturális és politikai front kiemelt szereppel bírt. A Bizottság működésének megkezdése után 1962 júliusában megszervezték az I. közgyűlést. A Közgyűlést ruházták fel az általános irányelvek és eljárásrendek létrehozásával, míg a Végrehajtó Bizottság a napi ügyvitelért és műveleti tevékenységért volt felelős. A frontokat felváltotta öt szervezeti ág: a kommunikációs ág, a helyi szervezetek és tanulócsoportok ág, a propaganda ág, a katonai ág és a tömegszervezeti ág.[15]

Az 1963-as II. közgyűlésen eldöntötték, hogy egyelőre még Franciaország területén működjön a Bizottság. Spanyolországot mint műveleti területet felosztották hat kisebb műveleti zónára (*herrialdes*) és a zónák élére külön vezetőket (*buruzagi*) választottak. A buruzagi általában nem volt teljes értékű ETA-tag, de aktívan részt vett a szervezet működésében – műveletek kivitelezésében nem vállalt szerepet. A zónák vezetőinek feladata volt a végrehajtandó akciók előkészítése és újabb infrastruktúra kiépítése. A Végrehajtó Bizottság franciaországi működése miatt az infrastrukturális és műveleti képességeket a buruzagikra bízta, és az általa létrehozott helyi szervezetek képviselték az ETA-t Spanyolországban.

A II. közgyűlést követően a Franco-diktatúra hatásosan és keményen fellépett a szervezettel szemben, ezért a helyi ETA-képviselők helyére fizetett önkénteseket (*liberados*) küldtek. Az önkéntesek fizetése havonta 750-1000 dollár közt volt.[16] 1964-ben a III. közgyűlés megerősítette és véglegesítette a liberadosok szerepét és tevékenységük támogatására létrehozták a Párhuzamos Támogatási Szervezetet.[17] A folyamatos letartóztatások miatt a liberadosok és a Végrehajtó Bizottság közt megszakadtak a kapcsolatok, ennek következményeként az előbbiek autonóm hatáskört kaptak.[18]

1965-ben a IV. közgyűlés után a szervezetet új strukturális alapokra helyezték. Négy új területet, ágat hoztak létre, amelyek a következők voltak: politikai iroda, információs ág, támogató ág (OPA), aktivista ág (tényleges katonai ág a szervezeten belül, amely a terrortámadásokért felelt). A hatékony rendőrségi letartóztatások miatt bekövetkezett vezetők elvesztése és az újonnan csatlakozott tagok létszáma és diverzifikáltsága miatt alakult át, jött létre az új szervezeti felépítés.[19]

1966–1967-ben az V. közgyűlés után létrehozták a szervezet civil fedőszervezetét, a Baszk Nemzeti Felszabadítási Mozgalmat.[20] „Ideológiája a Sabino Arana által képviselt nacionalizmuson, a marxizmuson és az európai antiimperialista elméleteken alapult, ez utóbbiak a harmadik világ gyarmatosításának megszüntetése ellen küzdöttek."[21]

A rendőrségi akciók miatt 1968–1970 között működésképtelenné vált a szervezet. Paradox módon az ETA számbeli növekedését és a társadalmi támogatottság fokozódását pont az ellenük végrehajtott rendőri tevékenység váltotta ki.[22]

1970. augusztus 31-én kezdődött a szervezet VI. közgyűlése, amikor bekövetkezett az első jelentősebb belső, strukturális szakadás. Az ETA-VI. ismerté vált a szocialista,

[15] Francisco J. Llera – José M. Mata – Cynthia L. Irvin: ETA: From Secret Army to Social Movement – The Post-Franco Schism of the Basque Nationalist Movement. *Terrorism and Political Violence,* 5. (1993), 3. 106–134. 114.
[16] Jan Mansvelt Beck: *Territory and Terror: Conflicting Nationalisms in the Basque Country.* Milton, Routledge, 2005, 197.
[17] Organizaciones Paralelas de Apoyo – OPA.
[18] Llera–Mata–Irvin (1993) i. m. 114–115.
[19] Uo. 115.
[20] Movimento Vasco de Liberacion Nacional – MVLN.
[21] Tihanyi (2003) i. m. 7.
[22] Llera–Mata–Irvin (1993) i. m. 116.

független Baszkföld melletti elkötelezettségével, míg az ETA-V. inkább a spanyolellenes harcra koncentrált, marxista ideológiával.[23] Az ETA-V.-ön belül történt még egy szakadás 1974-ben, amellyel létrejöttek az ETA(m, *militar* – a katonai szárny) és az ETA(pm, *politico-militar* – a politikai-katonai szárny). Az ETA(m) a szervezet minden rendelkezésére álló eszközét fegyveres konfliktusban használta volna fel, elutasította a politikai megoldás lehetőségét. Az ETA(pm) nem ítélte el a fegyverek alkalmazását, de a politikai eszközökkel egyenlő mértékben alkalmazta volna.[24] A későbbiekben az ETA(pm) átalakult és felhagyott erőszakos tevékenységével 1982. október 1-jén.[25] Az ETA(m) nevében is kodifikálta tevékenységét és hozzájuk köthetők a közismert merényletek és támadások – például Madrid – Republica Dominica tér (1986), Hipercor bevásárlóközpont (1987), Vic (1991), Barrajas Nemzetközi Repülőtér (2006).

Az ETA(m) szervezeti felépítésében az irányító szerepet a Végrehajtó Bizottság töltötte be, és a funkcionális ágakra hagyta a napi feladatok végrehajtását. A funkcionális ágak:[26]

- a Propaganda: feladata a szervezet tevékenységének Baszkföldön való narrációja és a politikai iroda ideológiai képzésének támogatása;
- a Hírszerzés: Spanyolországban működő kommandók feletti felügyeletet és különleges műveletek előtti információszerzés és felderítés, valamint általános adminisztrációs feladatokat látott el;
- a Politikai Iroda: a szervezeten belül ideológiai felkészítéseket tartott az új tagoknak, valamint a kommandók műveletei során is figyelt a tagok ideológiai elkötelezettségére. Az iroda vezetőjének helyettese felelt a médiával kapcsolatos teendőkért;
- az Illegális Kommandó: a műveleti szinten működő kommandók a biztonsági erők, rendőrség számára ismert tagjaiból álltak. A kommandó tagjai már rendelkeztek saját dossziéval büntetett előéletük vagy egyéb büntetés miatt. Becenevük – ***fichado***[27] – is ezt tükrözi. A részleg vezetése egy vezetőből és négy helyettesből tevődött össze. A helyettesek egymástól eltérő, önálló feladatkörrel rendelkeztek – pénzügy, logisztika, különleges műveletek, közvetlen művelettámogató logisztika. Feladata volt az összetettebb vagy nagy kockázatú műveletek levezénylése, valamint a kommandók általános, közvetlen irányítása;
- a Legális Kommandó: az illegális kommandóhoz képest a tagok a biztonsági erők számára ismeretlenek voltak. Átlagos, polgári életvitelt folytattak, ami egyben állandó munkahelyet is jelentett;[28]
- a Nemzetközi Műveletek: a részleg feladata volt új kapcsolatok létrehozása és meglévő kapcsolatok ápolása kormányokkal és terrorszervezetekkel.

[23] Az első szakadás során létrejött ETA-VI és ETA-V. számozása a közgyűlések számát mutatja, amelyek alapján működtek az újonnan létrejött szervezetek. (A később említett ETA [pm] is ismert volt ETA-VII. ként is.)

[24] Igancio Sánchez-Cuenca: The Dynamics of Nationalist Terrorism: ETA and the IRA. *Terrorism and Political Violence,* 19. (2007), 3. 289–306. 292.

[25] ETA-VII. anuncia que dejará las armas. *La Vanguardia,* 1982. Elérhető: http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1982/09/29/pagina-3/32954315/pdf.html (A letöltés dátuma: 2020. 05. 11.) és Sz.n.: ETA P-M VII Asamblea se disuelve. *La Vanguardia,* 1982. Elérhető: http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1982/10/01/pagina-3/32955399/pdf.html (A letöltés dátuma: 2020. 05. 11.)

[26] Robert P.Clark: *The Basque Insurgents: ETA, 1952–1980*. Madison, University of Wisconsin Press, 1984. 212–215.

[27] Ficha jelentése fájl, akta, amit a helyi rendőrségen vagy a biztonsági eröknél tároltak.

[28] Robert P. Clark: Patterns in the lives of ETA members. *Terrorism,* 6. (1983), 3. 430.

Feladatuk közé sorolható például Líbiával való kapcsolat kialakítása és a líbiai kiképzőtáborokba ETA-tagok delegálása;[29]

- a Kommandók: Három–ötfős csoportokban, kis földrajzi területen – városrészben vagy vidéken egy-egy faluban, két-három kis községben – működtek. Tevékenységükhöz sorolandó a bevételi források biztosítása, a különleges műveletek és a célzott gyilkosságok. Az utóbbi esetben gyakori volt, hogy a Franciaországban élő baszk lakosságból válogatták össze a kommandót, így a művelet végeztével el tudtak menekülni a spanyol biztonsági erők elől.[30]

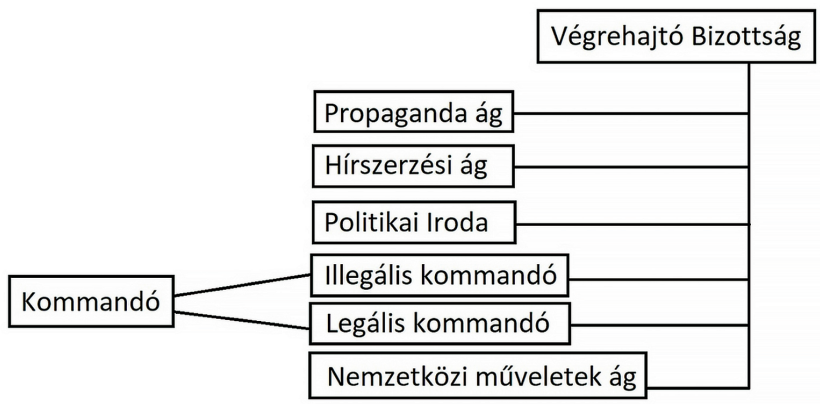

2. ábra: *Az ETA(m) szervezeti struktúrája.*

Forrás: Clark (1984) i. m. 213.

1976-ban alakult meg az ETA első politikai szervezete is Hazafias Szocialista Koordináció néven, majd 1978-ban létrejött a Herri Batasuna és a Forradalmi Hazafias Ifjúság.[31]

4. Módszerek, eljárások

Az V. közgyűlést követően a szervezeten belül erősödni kezdtek a nacionalista irányzatok, valamint a marxista nézetek is. A nacionalista irányzat Baszkföldre megszállt területként tekintett, amit fegyveres úton fel kell szabadítani. A marxista nézetek miatt pedig egyre gyakrabban politikai és pénzügyi intézmények váltak célponttá. Taktikájuk a provokáción alapuló, akció-elnyomás-akció és az akció-reakció spirálok létrehozása voltak.[32] Az akció-elnyomás-akció során az erőszak növeli az állami elnyomás mértékét, ami a tömegek aktivizálásával forradalomban végződik. Ezt a taktikát 1968–1978 között használta az ETA, majd a demokratizálódási folyamat miatt alacsony intenzitású

[29] Clark (1984) i. m. 215.
[30] Carrie Hamilton: *Women and ETA.* Manchester, Manchester University Press, 2013. 94.
[31] Baszk nyelven Jarrai – spanyolul Continuar – a Hazafias Szocialista Koordináció ifjúsági szervezete.
[32] Luis Miguel Sordo Estella: *Las negociaciones de los gobiernos democráticos espanoles y ETA (1976–2006).* Doktori értekezés. Madrid, Universidad Nacional de Educación a Distancia, 2015. 125.

felőrlő taktikát kezdett alkalmazni.[33] A felőrlés lényege, hogy a támadások nagysága és mennyisége lassan a kormányzat instabilitását és akár bukását is kiválthatja, ha nem fogadja el a követeléseket vagy nem kezdeményez tárgyalásokat. Az új taktika szerint az ETA terrorhullámot indított, amire a spanyol kormány tárgyalásokkal és például Antiterrorista Felszabadító Csoportok[34] felállításával válaszolt.[35] Az akció-reakció erőszakspirál alkalmazását a IV. közgyűlésen (1965) fogadták el, de a szervezeten belüli konfliktusok és ellentétek miatt csak 1967-től alkalmazhatták ténylegesen.[36]

A célpontok választásakor a szervezet kerülte a sok emberi áldozatokat követelő merényleteket. A kiválasztott célpontokat általában foglalkozásuk vagy politikai, társadalmi hatásuk miatt választották. A célpontok lehettek a biztonsági erők és a büntetés-végrehajtás állománya, a társadalomban magas pozíciót betöltő személyek, mint például bírók, üzletemberek, tanácsosok, állami képviselők, egyetemi tanárok.[37]

A fegyveres támadás célja az emberölés, emberrablás, zsarolás vagy anyagi eszközök megszerzése volt. A támadások a kommandók bázisa körül vagy annak közvetlen szomszédságában történtek. A fegyveres támadáson belül kiemelendő az emberölés, amit alkalmaztak a szervezet számára kellemetlen személyek ellen is – például rendőrségi informátorokkal és kilépett ETA-tagokkal szemben.[38] Az egyik leghíresebb a Dolores González Catarain, becenevén Yoyes, esete volt. Yoyes engedélyt kért a szervezet elhagyására. A kilépést követően Yoyes hat évre Mexikóba menekült, majd 1985-ben a spanyol kormány engedélyével ismét hazatért Baszkföldre. 1986. szeptember 10-én számos figyelmeztetést követően saját egykori társai agyonlőtték sétálás közben. Az ETA értelmezése szerint Yoyes visszatérése Spanyolországba a baszk ügyért való harc elárulását, nyílt fegyverletételt jelentett, ami ellent mond az ETA létezésének is.[39]

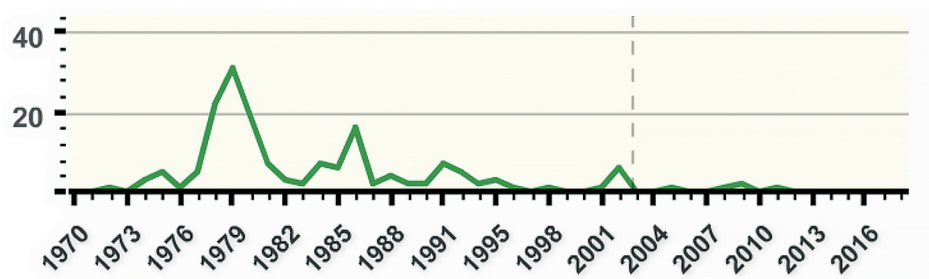

3. ábra: *Az ETA 1970–2011 között elkövetett fegyveres támadásai.*
*Forrás: **Global Terrorism Database.*** Elérhető: www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?chart=weapon&casualties_type=b&casualties_max=&dtp2=all&perpetrator=316 (A letöltés dátuma: 2020. 04. 13.)

[33] Philippe Eugéne Duhart: From armed group to movement: armed struggle and movement formation in Northern Ireland and the Basque Country. *Social Movement Studies,* 16. (2017), 5. 535–548. 543–544.
[34] Grupos Antiterroristas de Liberación – GAL.
[35] Imanol Murua: No More Bullets for ETA: The Loss of Internal Support as a Key Factor in the End of Basque Group's Campaign. *Critical Studies on Terrorism,* 10. (2017), 1. 93–114. 96.
[36] Sordo Estella (2015) i. m. 125.
[37] Martín-Pena – Opotow (2011) i. m. 141.
[38] Clark (1983) i. m. 445–446.
[39] Diego Muro: The Politics of War Memory in Radical Basque Nationalism. *Ethnic and Racial Studies*, 32. (2009), 4. 659–678.

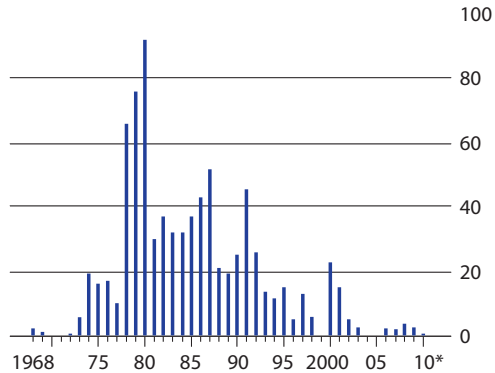

4. ábra: *Az ETA 1968–2011 közt végrehajtott emberölései.*
Forrás: Max Roser – Mohamed Nagdy: ***Terrorism (Part 1).*** Guidepost, 2017. Elérhető: www.guidepost.es/terrorism-part-1/ (A letöltés dátuma: 2020. 04. 13.)

Az emberrablásra általában mint a bevételszerzésre, az utánpótlás biztosítására vagy az akaratérvényesítés eszközére tekintett a szervezet. Célpontjaik közismert, befolyásos üzletemberek vagy katona- és csendőrtisztek, börtönőrök, valamint állami alkalmazottak voltak. Az üzletembereket váltságdíj megfizetése ellenében elengedték. Részösszegek megfizetésekor egyénileg bírálták el az elraboltakat, mérlegelték a szabadon engedés, további fogva tartás vagy az emberölés lehetőségeit. A váltságdíj teljesítése nélkül az áldozatokat agyonlőtték, és a testüket félreeső helyeken kidobták. (Spanyolországban a váltságdíj megfizetése illegális volt.)[40] A börtönőrök elrablásának célja az volt, hogy kikényszerítsék az országban szétszórt baszk rabok hazaszállítását. 1972-től összesen 95 főt raboltak el, azonban 1996-tól a módszert beszüntették, és csak 2000-től használták újra. Az emberrablásokkal összesen 80 365 euróra tettek szert.[41] A legismertebb esetek a következők voltak: José Antonio Ortega Lara (börtönőr) 532 napot töltött el egy lyukban, míg Cosme Delclaux (üzletember) 232 napot töltött hasonló körülmények közt.[42] 1973. január 16-án a szervezet elrabolta Felipe Huarte navarrai gyártulajdonost. Az emberrablást követően Huartét a franciaországi Baszkföldre csempészték át.[43] Huarte szabadon engedése érdekében követelték, hogy a gyáraiban a munkások helyzetén javítsanak, valamint a korábban elbocsátott 110 dolgozót vegyék vissza.[44] Huarte családja a torfinasai gyárukban javította a dolgozók körülményeit: 47 dolláros béremelést, évi egy hónap szabadságot és fizetett betegszabadságot kaptak. A gyárost a munkások körülményeinek javítására bevezetett intézkedések után szabadon

[40] FCO 9/6163 – Terrorism in Spain. The National Archives. Elérhető: https://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C16927056 (A letöltés dátuma: 2020. 04. 16.)

[41] Mikel Buesa – Thomas Baumert: Untangling ETA's Finance: An In-Depth Analysis of the Basque Terrorists Economic Network and the Money It Handles, *Defence and Peace Economics,* 24. (2013), 4. 319–338. 322–323.

[42] Paddy Woodworth: *Dirty War, Clean Hands*. London, Yale University Press, 2002. 345.

[43] *Muere Felipe Huarte, el primer empresario secuestrado por ETA y uno de los artífices de la industrialización navarra.* 2017. Elérhető: https://navarra.elespanol.com/articulo/sociedad/fallece-primer-empresario-secuestrado-banda-terrorista-eta-felipe-huarte/20170701154512125109.html (A letöltés dátuma: 2020. 04. 02.)

[44] Basque Guerrillas Kidnap Spanish Industrialist. *The New York Times,* 1973. Elérhető: www.nytimes.com/1973/01/18/archives/basque-guerrillas-kidnap-spanish-industrialist.html (A letöltés dátuma: 2020. 04. 02.)

engedték. Összesen tíz napot töltött fogságban.[45] 1997. július 10-én elrabolták Miguel Angel Blancót, a Néppárt helyi képviselőjét, hogy az országban különböző helyeken fogva tartott baszk rabokat szállítsák vissza Baszkföldre, baszk börtönökbe.[46] Az elrablást követően tömegtüntetések kezdődtek Blanco kiszabadításáért, de az ETA ezt nem vette figyelembe, és a határidő lejárta után Blancót kétszer fejbelőtték, majd az erdőben hagyták. Blanco 1997. július 13-án meghalt.[47]

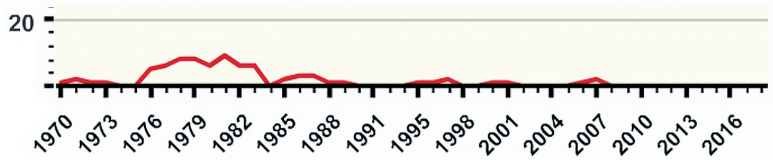

5. ábra: *Az ETA 1970–2011 közötti emberrablásai.*
Forrás: ***Global Terrorism Database.*** Elérhető: www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?chart=weapon&casualties_type=b&casualties_max=&dtp2=all&perpetrator=316 (A letöltés dátuma: 2020. 04. 13.)

Forradalmi adóztatás keretében vállalkozókat és üzletembereket zsaroltak vagy fenyegettek meg, hogy pénzeszközökhöz jusson a szervezet.[48] Gyárakat és gyártulajdonosokat adóztattak meg, majd csak kisboltokra, orvosokra, ügyvédekre és biztosítási ügynökségekre, utazási irodákra korlátozták az „adó" kivetését. (Ez védelmi pénz szedéseként is ismert.) A korlátozást az ország gazdasági és társadalmi berendezkedésének változása és mint bevételi forrás annak konzisztensé tétele indokolta. Az emberrablást felváltotta a rongálás, fosztogatás, gyújtogatás alkalmazása.[49]

Robbantásokat az akció-elnyomás-akció taktika alkalmazása során követtek el. Robbanóanyagot helyeztek el nyilvános helyeken, a kritikus infrastruktúra különböző elemeinél. A robbantás hatásának növelése érdekében a robbantási célpontokat kiterjesztették bankokra és napilapok szerkesztőségeire is. A robbanószert leggyakrabban levélben vagy autóban helyezték el.[50] Ha a támadás általános célokért és nem előre meghatározott célszemély ellen történt, akkor telefonon értesítették a hatóságokat. Az ilyen előzetes jelzéssel az áldozatok számának minimalizálását próbálták meg elérni.[51]

1973. december 20-án Luis Carrero Blanco miniszterelnököt, Francisco Franco feltételezett politikai utódja Madridban autójában felrobbantották. A miniszterelnök később a kórházban belehalt sérüléseibe.[52] Ez tekinthető a szervezet történetében a leghíresebb és legsikeresebb merényletnek.

[45] Spaniard Says Kidnappers Blindfolded Him for 10 Days. *The New York Times,* 1973. Elérhető: www.nytimes.com/1973/01/28/archives/spaniard-says-kidnappers-blindfolded-him-for-10-days.html (A letöltés dátuma: 2020. 04. 02.)
[46] Szaniszló (2005) i. m. 18.
[47] Cecilia Garza: Spain's Mobilization Against Terrorism: The Death of Miguel Angel Blanco. *International Journal on World Peace*, 15. (1998), 4. 91–99. 92., 94.
[48] Tihanyi (2003) i. m. 12.
[49] Beck (2005) i. m. 179.
[50] Tihanyi (2003) i. m. 7.
[51] Whitefield (2014) i. m. 66–67.
[52] Henry Ginger: Assassins Bomb Auto; Apparent Heir to Franco. *The New York Times,* 1973. Elérhető: www.nytimes.com/1973/12/21/archives/spains-premier-is-killed-as-assassins-bomb-auto-apparent-heir-to.html (A letöltés dátuma: 2020. 04. 13.)

A felőrlés stratégia részeként is használták a robbantásokat. Barcelona területén merényletsorozatot indított a szervezet. 1987-ben a Hipercornál történt robbantást megelőzően négy robbantást is végrehajtott. 1987. június 19-én a barcelonai Hipercor bevásárlóközpontnál robbantottak. Az ETA 200 kg össztömegű bombát helyezett el egy Ford Sierra autóban, amit eredetileg 15:30 és 15:40 között hoztak volna működésbe. A szervezet három hívással jelezte a robbantási szándékot, de a rendőrség csak 15:28-kor érkezett a bevásárlóközponthoz – a tűzoltóság vizsgálata szerint legalább 10 perc kellett volna az evakuálásra. A megadott időpontok között nem történt robbantás, valamint a bevásárlóközpont vezetősége saját biztonsági szolgálatával folytatta le a keresést – további rendőri intézkedést nem igényeltek. A rendőrség a megadott időintervallumban tényleges robbantást nem tapasztalt, ezért egy járőr maradt a bevásárlóközpontnál, de további intézkedés nem történt – az ügyet lezárták. A robbanás végül 16:08-kor következett be.[53] A támadás célpontjai, a szervezet történetében először, csak a civilek voltak. A robbantás következménye 21 halott és 45 sebesült volt,[54] amiért a szervezet a spanyol hatóságokat hibáztatta azok tétlensége, késlekedése miatt.[55] 1987. június 21-én 70 ezer fő vonult utcára a szervezet ellen tüntetni, majd június 22-én a tüntetők létszáma már 300 ezer és 500 ezer fő között volt.[56] A tömegtüntetések miatt a szervezet végül minden olyan áldozat hozzátartozójától elnézést kért, akik közvetlenül nem voltak köthetők az ETA harcához.

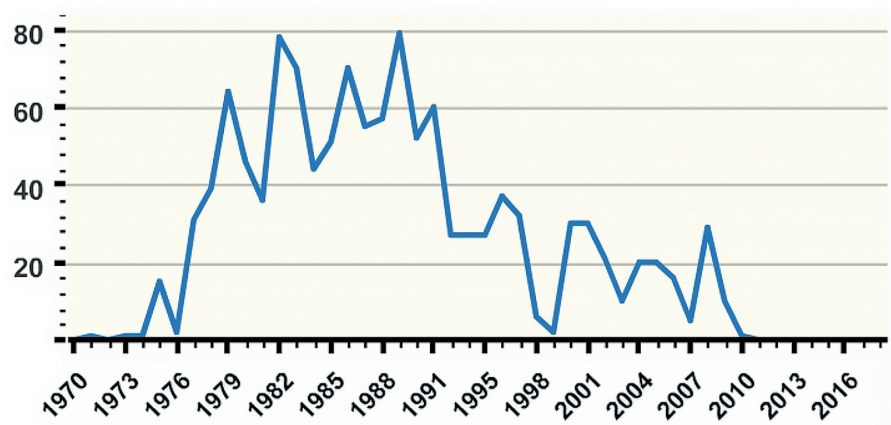

6. ábra: *Az ETA 1970–2011 között végrehajtott robbantásai.*
Forrás: Global Terrorism Database. Elérhető: www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?chart=weapon&casualties_type=b&casualties_max=&dtp2=all&perpetrator=316 (A letöltés dátuma: 2020. 04. 13.)

[53] *The Hurt of Hipercor Barcelona 1987.* Elérhető: www.bcn.cat/museuhistoriaciutat/docs/FullsHipercorEng.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 05. 11.)
[54] Szaniszló (2005) i. m. 17.
[55] Hanspeter van den Broek: BORROKA – The Legitimation of Street Violence in the Political Discourse of Radical Basque Nationalists. *Terrorism and Political Violence,* 16. (2004), 4. 714–736. 733.
[56] *The Hurt of Hipercor Barcelona 1987.* i. m.

Az öngyilkosságokat a letartóztatott ETA-tagok esetén az ETA politikai nyomásgyakorlásra használta fel. Ez történt a következő esetben is. José Angel Altzugurent tiltott határátlépés és csempészet miatt hat évre és 2 hónapra elítéltek. Altzuguren 2005. október 31-én felakasztotta magát az ágyneműjével a fűtőtestre a soriai börtöncellájában.[57] Az ETA megpróbálta a kormányt felelőssé tenni a foglyok jogainak megsértéséért, ami a részcélkitűzést tükrözte – a baszk rabok helyzetének javítását és jogainak növelését.

Egy másik esetben Igor Miguel Angulo Iturrate a Nafarroa kommandó egykori tagja öngyilkos lett saját cellájában Cuencaban 2006. február 27-én. Cipőfűzővel kötötte fel magát a cellájának ablakrácsára, holtestét a széke mellett találták meg, összekötött kezekkel.[58] A két eseten kívül 1979 és 2006 közt 20 öngyilkosság történt a letartóztatott ETA-tagoknál.[59] José Altzuguren öngyilkossága miatt az ETA a Spanyol Szocialista Munkáspártot és José Luis Rodríguez Zapatero miniszterelnök börtönpolitikáját hibáztatta.[60]

1971-ben Spanyolországban számos alkalommal alakult ki a munkás társadalmi réteg keretében általános sztrájk. Az ETA-VI. éhségsztrájkra hívta fel a bebörtönzött baszk politikai foglyokat, ezáltal támogatva a munkásokat. A felhívás sikeres volt, azonban a munkások visszatértek dolgozni, ezáltal a sztrájk is feleslegessé vált. 1974 novemberében 150 politikai fogoly kezdett éhségsztrájkba, hogy a KAS Alternative egyes pontjait teljesítse a kormány. Az éhségsztrájk mellett a munkások szolidaritást vállaltak a foglyokkal és általános sztrájkot hirdettek.[61]

A kale borroka, mint taktika, szó szerinti fordítása utcai harc. A Baszk Nemzeti Felszabadítási Mozgalom szerint az emberek politikai harcát szimbolizálja, amelyet az utcán vívnak. A Forradalmi Hazafias Ifjúság meghatározása szerint ez a fajta utcai harc az erőszakon túlmutató jelenség, amelybe beletartozik például az utcán a poszterek békés ragasztása is.[62] Független baloldali fiatalok kezdték alkalmazni a módszert, amit az ETA támogatott.[63] Mindennapossá vált a Molotov-koktélok használata, gyújtogatások elkövetése, a közösségi közlekedési eszközök rongálása és erőszakos ellentüntetések szervezése.[64] Ezt alátámasztja, hogy a spanyol hatóságok 1990 és 1999 között 5 707 ilyen esetet regisztráltak.[65] Az 1980-as évektől José Luis Álvarez Santacristina[66] a következő csoportosításokat hozta létre: a) „Az X-csoportok, amelyeknek nem volt állandó jellegű szervezete, radiális fiatalokból álltak, utcai rendzavarásokat, rongálásokat hajtottak

[57] *Se ahorca en su celda de una cárcel de Soria un colaborador de ETA.* 2005. Elérhető: www.elmundo.es/elmundo/2005/10/31/espana/1130752025.html (A letöltés dátuma: 2020. 04. 06.)

[58] *Hallan muerto en su celda de la cárcel de Cuenca a letarra del 'comando Nafarroa' Angulo Iturrate.* 2006. Elérhető: www.elmundo.es/elmundo/2006/02/27/espana/1141036565.html (A letöltés dátuma: 2020. 04. 06.)

[59] *Los suicidos.* Elérhető: www.elmundo.es/eta/historia/suicidios.html (A letöltés dátuma: 2020. 04. 06.)

[60] *ETA culpa a la política penitenciaria del PSOE del suicidio de Altzuguren en la prisión de Soria.* 2005. Elérhető: www.elmundo.es/elmundo/2005/11/13/espana/1131869001.html (A letöltés dátuma: 2020. 04. 06.)

[61] Clark (1984) i. m. 81–82.

[62] Broek (2004) i. m. 720.

[63] Tihanyi (2003) i. m. 15.

[64] Uo. 16.

[65] Broek (2004) i. m. 718.

[66] Az ETA egyik vezetője és ideológusa volt, Txelis becenéven volt ismert, aki elrendelte Manuel Broseta államtitkár megölését is. 1992-ben tartóztatták le a Bidart művelet során Franciaországban, majd 1999-ben szállították át Spanyolországba. Jelenleg szabadlábon tölti büntetését és havi 150 eurós kompenzáció megfizetésére kötelezték az áldozatok hozzátartozói felé.

végre."[67] Céljuk a szervezet Baszkföld általános helyzetével való elégedetlenségének tudatosítása az egész társadalomban.[68] b) „Az Y-csoportok, önálló, maximálisan öt főből álló részlegek, amelyek saját infrastruktúrával és a szükséges robbanóanyagokkal rendelkeztek, kisebb merényleteket követtek el."[69] Céljuk és feladatuk a magán- és állami szektor működésének szabotálása.[70] c) „A Z-csoportok, az erőszakos akciócsoportok elitjét képezték, gépkocsikat robbantottak fel és személyek elleni merényleteket követtek el."[71] A csoportokat az ETA többségben a saját kommandóiból válogatta össze.

5. Fegyverzet

Az ETA főként Franciaországból és Spanyolországból szerezte be fegyvereit, de támogatást kapott például Észak-Írországból is. Az 1990-es években a leggyakrabban használt fegyverek – amit a kommandók letartóztatása során találtak – a Sten géppisztoly, M-16, FN FAL, COLT 1911A1A, Browning HP 35, 9 mm Vigneron, Smith & Wesson.357 magnum és a .38 Smith & Wesson special, valamint sörétes puskák voltak.[72]

Franciaországban például 2006. október 24-én a SIDMA fegyverbolt raktárába tört be egy ETA-kommandó. A rablás során főként 9 × 19 mm és .357 magnum kaliberű lőfegyvereket zsákmányoltak – M & P9 és CZ típusúakat és egy Luger Po8 pisztolyt –, valamint 60 ezer lőszert. A 2016-os Nemzeti Ballisztikus Azonosító Archívum[73] adatai alapján az ETA tulajdonában voltak még 9 × 19 mm MAT 49 és Sten Mark II géppisztolyok, valamint GP35 pisztolyok. A spanyol hatóságok a spanyol hadsereg által használt SIG és FN gyártmányú fegyvereket és CETME gépkarabélyokat foglaltak le 2016 során.[74]

A 2017-ben nyilvánosságra hozott és a leszerelés során a hatóságoknak átadott fegyverek és robbanóanyagok jegyzékéből kiderül, hogy 2014-től átadták a következő fegyvertípusokat: Smith & Wesson 1911, Smith & Wesson PC1911, Smith & Wesson 1911PD, Smith & Wesson.357 magnum, Smith & Wesson 44 magnum, Smith & Wesson 22A-1 22 pisztoly, Smith & Wesson 38 SP+P revolver, Smith & Wesson 9 Tactical 9 mm pisztoly, Smith & Wesson 9G, Smith & Wesson Stainless pisztoly, Smith & Wesson Performance Center, Smith & Wesson 45 ACP, házi készítésű Uzi géppisztoly, G3 puska, STAR és Browning pisztolyok.[75]

Kiemelt fegyver- és robbanóanyagszerzési célpont volt a Guardia Civil és annak raktárai, a fegyvergyártó vagy -importáló cégek és azok lerakatai, valamint

[67] Tihanyi (2003) i. m. 12.
[68] Beck (2005) i. m. 179.
[69] Tihanyi (2003) i. m. 12.
[70] Beck (2005) i. m. 179.
[71] Tihanyi (2003) i. m. 12.
[72] Clark (1984) i. m. 210–211., 225.
[73] Fichier National d'Identification Balistique – FNIB (Franciaország).
[74] Nicolas Florquin – André Desmarais: *Lethal Legacies: Illicit Firearms and Terrorism in France.* 206., 213–215. Elérhető: https://flemishpeaceinstitute.eu/safte/files/project_safte_france.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 12. 20.)
[75] *ETA erakundeak zigilatutako materialaren inbentarioa.* 2014. Elérhető: www.naiz.eus/media/asset_publics/resources/000/349/294/original/inventario_material_eta.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 12. 14.) és *ETA erakundeak zigilatutako materialaren inbentarioa.* 2017. Elérhető: www.berria.eus/dokumentuak/dokumentua1694.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 12. 14.)

építkezések és bányák. A Goma-2 ipari robbanóanyag elterjedt volt Spanyolországban és Portugáliában, széles körben használták építkezéseknél és a bányászatban.[76] 1989-ben az ETA számos menedékházában találtak még Ammonalt is – ammónium-nitrát, faszén és alumínium por elegyét.[77]

Figyelemre méltó mennyiségű robbanóanyagot vagy azok előállításához szükséges alapanyagokat raboltak még 1999-ben Titadine-ből (Franciaország). Innen 8 350 kg dinamitot és 5 754 db pirotechnikai és elektromos detonátort loptak el. 2000-ben az Asson kőbányából (Franciaország) 15 kg dinamitot és 100 db detonátort szereztek, a Guzer-Neige síközpontból 48 kg dinamitot vittek el. 2001-ben ismét Titadine-ből 1600 kg dinamitot loptak. 2005-ben Saint-Benoitból 4000 kg nátrium-klorátot és Rouenből 1280 kg alumínium port és 2007-ben 2000 l nitrometánt tulajdonítottak el a Laberna laboratóriumból La Grand-Croix-ból.[78]

Ismeretlen forrásból a szervezet kezére jutottak kézigránátok és M-28-as rakétavetők is, utóbbit 1980. február 22-én használták először.[79] 1999-ben az Ideiglenes Ír Köztársasági Hadseregtől vásároltak SAM-7 (orosz nevén Sztrela) föld-levegő rakétákat.[80] Házi készítésű lőfegyvert is készítettek az 1980-1990-es évek során az izraeli Uzi mintájára, ETA-Uzi néven. Mivel nem gyári körülmények között készült, a fegyver gyakran meghibásodott.

6. Összegzés

Az ETA egy, a nemzeti kisebbségeket elnyomó rezsim alatt jött létre, azonban a diktatúra végét követően is tovább működött, egy demokratikus világban. A legfőbb célja egy független Baszkföld létrehozása volt, ám e helyett a madridi központi kormány csak az autonómiát biztosította. Formálisan ezzel teljesítette a terrorszervezet követelését, amit az ETA mégsem tartott elégségesnek, mert Baszkföld nem lett teljesen független Spanyolországtól. A szervezeti struktúra számos alkalommal felbomlott a tagok érdekellentéte miatt, de az ETA(m), az ETA-ként ismert, valójában ETA(pm) szervezetként azonosítható csoport megszűnését követően, megpróbálta lemásolni és magára formálni a párhuzamosan működő (Ideiglenes) Ír Köztársasági Hadsereg felépítését. Ennek megfelelően a közgyűlések határozták meg az irányelveket, amíg a Végrehajtó Bizottság és egyéb szervezeti egységek csak felügyeleti feladatokat láttak el az irányelveknek megfelelően. Az egyes akciók tényleges végrehajtása a sejtszerűen felépülő kommandókon keresztül valósult meg.

Az eljárások, módszerek közül kiemelendő az emberrablás, a fegyveres támadás, a robbantásos merényletek elkövetése és a kale borroka, a sajátos utcai harc. Az emberrablás bevételi forrásként jelent meg, felváltva a forradalmi adó intézményét. Az emberrablások során a Baszk Haza és Szabadsággal párhuzamosan működött

[76] Clark (1984) i. m. 226.

[77] FCO 9/6613 – Terrorism in Spain. The National Archives. Elérhető: https://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C16980713 (A letöltés dátuma: 2020. 04. 16.)

[78] Buesa–Baumert (2013) i. m. 326.

[79] Javier Angulo: *ETA (p-m) lanzó la granada contra el palacio de la Moncloa.* 1980. Elérhető: https://elpais.com/diario/1980/02/23/espana/320108413_850215.html (A letöltés dátuma: 2019. 12. 21.)

[80] Michael Lavery: ETA Moaned IRA about Faulty Missile. *Belfast Telegraph,* 2010. Elérhető: www.belfasttelegraph.co.uk/news/eta-moaned-to-ira-about-faulty-missile-28513740.html (A letöltés dátuma: 2020. 05. 11.)

szervezetekhez képest, de a napjainkban aktív radikális iszlamista terrorszervezetekkel összehasonlítva is, hosszú ideig tartották fogva túszaikat. A fogva tartás akár a 200-500 napot is elérhette. A robbantások – Luis Carrero Blanco felrobbantása –, autóbombák elhelyezése és a célszemélyek elleni közvetlen közelről végrehajtott fegyveres támadások a szervezet védjegyévé váltak. Az ETA számos alkalommal mégis átlépte ideiglenesen azt a „toleranciahatárt", amelyet még a támogatók és a szervezet működését nem ellenzők jóváhagytak volna – például Miguel Angel Blancó halála vagy a Hipercor áruházánál történt robbantás. 1968-tól kezdve a szervezet összesen legalább 829 főt ölt meg, majd 2011. október 20-án bejelentette az erőszak alkalmazásának beszüntetését.

Az ETA 2014 februárjában jelképesen elkezdte beszolgáltatni fegyvereit a Nemzetközi Ellenőrző Bizottságnak. A folyamat végén 2017 áprilisában a szervezet beszolgáltatta még megmaradt fegyvereit és robbanóanyagait.

Felhasznált irodalom

Angulo, Javier: *ETA (p-m) lanzó la granada contra el palacio de la Moncloa.* 1980. Elérhető: https://elpais.com/diario/1980/02/23/espana/320108413_850215.html (A letöltés dátuma: 2019. 12. 21.)

Barros, Carlos Pestana: An interview analysis of terrorism: The Spanish eta case. *Defence and Peace Economics,* 14. (2003), 6. 401–412. DOI: https://doi.org/10.1080/1024269032000085170

Beck, Jan Mansvelt: *Territory and Terror: Conflicting Nationalisms in the Basque Country.* Milton, Routledge, 2005. DOI: https://doi.org/10.4324/9780203023808

Broek, Hanspeter van den: BORROKA – The legitimation of street violence in the political discourse of radical basque nationalists. *Terrorism and Political Violence,* 16. (2004), 4. 714–736. DOI: https://doi.org/10.1080/095465590885141

Buesa, Mikel – Thomas Baumert: Untangling ETA's Finance: An In-depth Analysis of the Basque Terrorists Economic Network and the Money It Handles. *Defence and Peace Economics,* 24. (2013), 4. 317–338. DOI: https://doi.org/10.1080/10242694.2012.710812

Clark, Robert P.: Patterns in the lives of ETA members. *Terrorism,* 6. (1983), 3. 423–454. DOI: https://doi.org/10.1080/10576108308435541

Clark, Robert P.: *The Basque Insurgents: ETA, 1952–1980.* Madison, University of Wisconsin Press, 1984.

Duhart, Philippe Eugéne: From armed group to movement: armed struggle and movement formation in Northern Ireland and the Basque Country. *Social Movement Studies,* 16. (2017), 5. 535–548. DOI: https://doi.org/10.1080/14742837.2017.1319270

Garza, Cecilia: Spain's mobilization against terrorism: The death of Miguel Angel Blanco. *International Journal on World Peace,* 15. (1998), 4. 91–99. Elérhető: www.jstor.org/stable/20753180?seq=1 (A letöltés dátuma: 2020. 04. 22.)

Hamilton, Carrie: *Women and ETA.* Manchester, Manchester University Press, 2013.

Llera, Francisco J. – José M. Mata – Cynthia L. Irvin: ETA: From Secret Army to Social Movement – The Post-Franco Schism of the Basque Nationalist Movement. *Terrorism and Political Violence,* 5. (1993), 3. 106–134. DOI: https://doi.org/10.1080/09546559308427222

Martín-Pena, Javier – Susan Opotow: The Legitimization of Political Violence: A Case Study of ETA in the Basque Country. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology,* 17. (2011), 2. 132–150. DOI: https://doi.org/10.1080/10781919.2010.550225
Muro, Diego: The politics of war memory in radical Basque nationalism. *Ethnic and Racial Studies,* 32. (2009), 4. 659–678. DOI: https://doi.org/10.1080/01419870801943654
Murua, Imanol: No More Bullets for ETA: The Loss of Internal Support as a Key Factor in the End of Basque Groups's Campaign. *Critical Studies on Terrorism,* 10. (2017), 1. 93–114. DOI: https://doi.org/10.1080/17539153.2016.1215628
Roser, Max – Mohamed Nagdy: *Terrorism (Part 1).* Guidepost, 2017. Elérhető: www.guidepost.es/terrorism-part-1/ (A letöltés dátuma: 2020. 04. 13.)
Sandoica, Elena Hernández – Miguel Ángel Ruiz Carnicer – Marc Baldó Lacomba: *Estudiantes contra Franco: 1939–1975.* Madrid, La Esfera de los Libros, 2007.
Sánchez-Cuenca, Igancio: The Dynamics of nationalist terrorism: ETA and the IRA. *Terrorism and Political Violence,* 19. (2007), 3. 289–306. DOI: https://doi.org/10.1080/09546550701246981
Sordo Estella, Luis Miguel: *Las negociaciones de los gobiernos democráticos espanoles y ETA (1976–2006).* Doktori értekezés. Madrid, Universidad Nacional de Educación a Distancia, 2015.
Szaniszló József: Nemzetközi terrorizmus – 2. rész. *Szakmai Szemle,* 1. (2005), 2. 5–32. Elérhető: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/szsz/2005_2_szam.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 04. 22.)
Tihanyi Marietta: Az ETA Baszk terrorszervezet története. *Felderítő Szemle,* 2. (2003), 2. 5–18. Elérhető: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2003-2.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 04. 22.)
Whitefield, Teresa: *Endgame for ETA*. New York, Oxford University Press, 2014.
Woodworth, Paddy: *Dirty War, Clean Hands.* London, Yale University Press, 2002.

Internetes források

Basque Guerrillas Kidnap Spanish Industrialist. *The New York Times,* 1973. Elérhető: www.nytimes.com/1973/01/18/archives/basque-guerrillas-kidnap-spanish-industrialist.html (A letöltés dátuma: 2020. 04. 02.)
Florquin, Nicolas – André Desmarais: *Lethal Legacies: Illicit Firearms and Terrorism in France.* Elérhető: https://flemishpeaceinstitute.eu/safte/files/project_safte_france.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 12. 20.)
Fuero de los Espanoles. 1945. Elérhető: www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1945/199/A00358-00360.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 04. 12.)
Global Terrorism Database. Elérhető: www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?chart=weapon&casualties_type=b&casualties_max=&dtp2=all&perpetrator=316 (A letöltés dátuma: 2020. 04. 13.)
Ginger, Henry: Assassins Bomb Auto; Apparent Heir to Franco. *The New York Times,* 1973. Elérhető: www.nytimes.com/1973/12/21/archives/spains-premier-is-killed-as-assassins-bomb-auto-apparent-heir-to.html (A letöltés dátuma: 2020. 04. 13.)

Lavery, Michael: ETA moaned IRA about faulty missile. *Belfast Telegraph,* 2010. Elérhető: www.belfasttelegraph.co.uk/news/eta-moaned-to-ira-about-faulty-missile-28513740.html (A letöltés dátuma: 2020. 05. 11.)

ETA culpa a la politíca penitenciaria del PSOE del suicidio de Altzuguren en la prisión de Soria. 2005. Elérhető: www.elmundo.es/elmundo/2005/11/13/espana/1131869001.html (A letöltés dátuma: 2020. 04. 06.)

ETA erakundeak zigilatutako materialaren inbentarioa. 2014. Elérhető: www.naiz.eus/media/asset_publics/resources/000/349/294/original/inventario_material_eta.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 12. 14.)

ETA erakundeak zigilatutako materialaren inbentarioa. 2017. Elérhető: www.berria.eus/dokumentuak/dokumentua1694.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 12. 14.)

ETA P-M VII Asamblea se disuelve. *La Vanguardia,* 1982. Elérhető: http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1982/10/01/pagina-3/32955399/pdf.html (A letöltés dátuma: 2020. 05. 11.)

ETA-VII. anuncia que dejará las armas. *La Vanguardia,* 1982. Elérhető: http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1982/09/29/pagina-3/32954315/pdf.html (A letöltés dátuma: 2020. 05. 11.)

Hallan muerto en su celda de la cárcel de Cuenca a letarra del 'comando Nafarroa' Angulo Iturrate. 2006. Elérhető: www.elmundo.es/elmundo/2006/02/27/espana/1141036565.html (A letöltés dátuma: 2020. 04. 06.)

Los suicidos. Elérhető: www.elmundo.es/eta/historia/suicidios.html (A letöltés dátuma: 2020. 04. 06.)

Muere Felipe Huarte, el primer empresario secuestrado por ETA y uno de los artífices de la industrialización navarra. 2017. Elérhető: https://navarra.elespanol.com/articulo/sociedad/fallece-primer-empresario-secuestrado-banda-terrorista-eta-felipe-huarte/20170701154512125109.html (A letöltés dátuma: 2020. 04. 02.)

Se ahorca en su celda de una cárcel de Soria un colaborador de ETA. 2005. Elérhető: www.elmundo.es/elmundo/2005/10/31/espana/1130752025.html (A letöltés dátuma: 2020. 04. 06.)

Spaniard Says Kidnappers Blindfolded Him for 10 Days. *The New York Times,* 1973. Elérhető: www.nytimes.com/1973/01/28/archives/spaniard-says-kidnappers-blindfolded-him-for-10-days.html (A letöltés dátuma: 2020. 04. 02.)

The Hurt of Hipercor Barcelona 1987. Elérhető: www.bcn.cat/museuhistoriaciutat/docs/FullsHipercorEng.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 05. 11.)

Levéltári források

FCO 9/6163 – Terrorism in Spain. The National Archives. Elérhető: https://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C16927056 (A letöltés dátuma: 2020. 04. 16.)

FCO 9/6613 – Terrorism in Spain. The National Archives. Elérhető: https://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C16980713 (A letöltés dátuma: 2020. 04. 16.)

Hadtudományi Szemle
13. évfolyam (2020) 3. szám 133–146. • DOI: 10.32563/hsz.2020.3.10

Molnár Zoltán[1]

A női szerepek megváltozásának társadalmi és katonai vonatkozásai a dualizmus időszakában, 1867–1914

The Social and Military Aspects of the Change of Women's Role in the Period of Dualism, 1867–1914

Absztrakt

A dualista időszak fejlődése magával hozta a nők szerepének megváltozását. A gazdasági növekedés következtében egyre nagyobb méreteket öltött a női munkaerő alkalmazása. A tanulmányban bemutatom, hogyan sikerült a nőknek kitörni a másodrangú állampolgárok szerepéből, milyen munkákat végeztek a mezőgazdaságban és az iparban, illetve cselédként, hogyan vált lehetővé oktatásuk, és ezáltal a társadalmi rangjuk emelkedése. Megvizsgálom milyen egyletekbe tömörültek jótékonysági célból vagy érdekeik érvényesítéséért. Megjelenítem a házasság és a család jelentőségét az osztrák–magyar tisztikar esetében.

Kulcsszavak: *Osztrák–Magyar Monarchia, nők, társadalom, tisztikar*

Abstract

The improvement of the dualism period came with the change of women's role. As a result of the growing economy, the role of women in the job market was growing by the day. In my study I show how women broke out from the role of a second class citizen, the kind of work they were doing in agriculture and industry, and how their education was possible while they served as maids and how they climbed the social ladder. I inspect what kind of organisations they were a part of because of charity,

[1] Doktorandusz, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola – University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, e-mail: molnarzoltan910211@gmail.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0357-8265

or to validate their interests. I also show the importance of marriage and family in the Austrian–Hungarian officer corps.

Keywords: *Austro–Hungarian Monarchy, women, society, officer corps*

1. A nők a hagyományos magyar társadalomban

A magyar családok apaközpontúak voltak. A főhely az étkezésnél őt illette meg, csakúgy, mint a legjobb falatok. A parasztcsaládoknál néhol az asszony és a gyermekek nem ülhettek vele egy asztalhoz. Jól jellemezte a hatalmi viszonyokat az is, hogy a férj tegezhette feleségét, az viszont általában magázta őt. Nyilvános helyeken bizonyos távolság tartásával mutatkoztak. A templomi ülésrend pedig nemcsak a társadalmi rang alapján különböztette meg a híveket, amely szerint a módosabbak ültek előbb, hanem nemek szerint is. A felsőbb rétegekben enyhültek már ezek a merev szabályok. A modern városi polgárság körében a férj és a feleség kölcsönösen magázhatta vagy tegezhette egymást. Az asztali ülésrend pedig vendégségben akár kiemelt helyet is biztosíthatott a nőnek. Enyhült a nyilvánosság előtti megjelenésük korlátozása is, bár azt pontosan meghatározták, hogy az úrinőknek színházakban, kávézókban, tömegközlekedési eszközökön, hogyan illik megjelennie (egyedül, más nők társaságában vagy csak férfikísérővel). Már nem volt könnyű kizárni őket a közéletből, ebben nagy szerepe volt a polgári korban gombamód szaporodó egyesületeknek. A gyakorlatban nem feltétlenül vezetett a nők alárendeltsége zsarnoksághoz. A házastársak közötti érzelmi kapcsolatok, a valláserkölcs szabályai, illetve a közvélemény elvárásai szelídíthették a hatalomgyakorlást. Vitás kérdésekben azonban a férj szava volt a döntő. A két nem eltérő társadalmi presztízsének és egyenlőtlen viszonyának egyik forrását a munkamegosztásban betöltött helyükben kell keresnünk. A hagyományos társadalmakban a család többnyire gazdasági közösséget is alkotott. A családfő földjén, műhelyében, boltjában dolgoztak a családtagok. A nő leginkább partnere volt a férfinak, a családi létfenntartáshoz való hozzájárulását sokkal inkább egyenrangúnak tekintették, mint a modernizálódó világban.[2] A családi gazdaságban a termelés és a fogyasztás térbelileg nem különült el egymástól. A családi munkamegosztás legfontosabb dimenziója a nem és az életkor volt. A nők részvételét a családi munkatevékenységekben főképpen az határozta meg, hogy életciklusuk mely szakaszában jártak. A hajadonok és a gyermekek számára magától értetődő volt a családi gazdaságban való teljes körű részvétel. A házasságkötés után az első gyermek születéséig tudott részt venni a nő a munkában. Az iparosodás során térbelileg elvált egymástól a termelés és a háztartás. A családok ekkortól fokozatosan családi bérgazdaságokká alakultak át. Már nem az otthon végzett közös munka volt a jellemző. A megélhetést már mind szélesebb körben a fizetésért végzett munka biztosította, amely lényegében a férfiak kiváltsága lett. Kialakult a családtagok új osztályozása keresőkre és eltartottakra. A nők keresőtevékenységét a család munkaerőigénye helyett a keresetük iránti igény határozta meg. Hajadon lányok léptek

[2] Fónagy Zoltán: *„Első kötelessége a házi béke biztosítása." – A nő a polgári családban.* 2014. Elérhető: http://mindennapoktortenete.blog.hu/2014/03/08/noi_szerepek_740 (A letöltés dátuma: 2020. 02. 28.)

be a munka világába, a feleségek egyre inkább csak a család szükségleteitől függően, kiegészítő és átmeneti jelleggel. A strukturális változások előrehaladtával módosultak a nők számára kínált munkalehetőségek is. Az iparban jelentkező keresletcsökkenést részben ellensúlyozta a szolgáltatások részéről jelentkező munkaerőigény. Egyre inkább lehetővé vált, hogy a feleségek ne vállaljanak munkát, hanem idejüket a háztartás vezetésének és gyermekeik nevelésének szenteljék.[3] Az egész társadalomra jellemző volt az endogámia, azaz a belső körből való nősülés. A helybelieket előnyben részesítették, a házasságról az apa döntött. A házasságot tehát a szülők szervezték meg, a házassági jog 1895-ig egyházi jog maradt, a válást csak a protestáns egyházak engedélyezték, de csak kevesen éltek vele. A házasságok célja a család felemelkedésének biztosítása volt.[4] A hagyományos társadalomban a házasságok nagy többsége gazdasági célból köttetett. Olyan intézménynek tartották, amely megteremti az önfenntartásnak és az utódok felnevelésének kereteit. Vénlánynak maradni szégyen volt falun, az ilyen lányok a közösség perifériájára szorultak. A legénynek megmaradó férfiembert sem tekintették teljes értékűnek a falu társadalmában. A városi középosztályban pedig leginkább szánakoztak az egyedülálló nőkön.[5]

2. A női munka megjelenése

A modernizáció velejárójaként a 19. század második felétől a nők közül egyre többen jelentek meg a munka világában a nagybirtokokon, a gyárakban, az üzletekben, majd a 20. század elejétől az alkalmazotti és a tisztviselői pályákon is. Az első világháború előtt Magyarországon már minden ötödik nő pénzkereseti tevékenységet folytatott. Az általában az év egy részében történő munkavállalást jelentette, leginkább házasságkötésük előtt, 15-25 éves korukig dolgoztak. A társadalmi norma velük szemben továbbra is a gyermekszülés, a jó feleség és háziasszony volt. Nem meglepő, hogy a legtöbb nő az agrárszektorban dolgozott. A falusi nők munkája javarészt rejtve maradt a statisztikát készítők előtt, ők vagy kisegítő vagy eltartott családtagként szerepeltek az összeírásokban. Amíg a gazdálkodás javarészt a nagyállatok legeltető tartásából, illetve a különféle gabonafélék termesztéséből állt, a nők munkáját leginkább aratáskor és szénagyűjtéskor vették igénybe. A 19. század második felétől azonban elterjedtek a kapásnövények (például a kukorica), ezek kapálása vagy éppen a zöldség- és dohányfélék termesztése nagyobb számban követelte meg a női munkaerő alkalmazását. 1880-ban csaknem félmillió nő dolgozott idénymunka jelleggel summásként vagy napszámosként a földeken, vagy éppen részes munkát vállaltak a birtokokon.

A legszegényebb családok már a 6-10 éves lánygyermekeiket is elszegődtették például libapásztornak nyáron, hogy legalább az ő élelmiszer-szükségletük biztosítva legyen. A nagyobb lányok esetében leginkább a ruházatuk árát kellett előteremteni.

[3] Nagy Beáta: Nők keresőtevékenysége Budapesten a 20. század első felében. In Hadas Miklós (szerk.): *Férfiuralom – Írások nőkről, férfiakról, feminizmusról.* Budapest, Replika Kör, 1994. 155–175. 155–156.

[4] Dobszay Tamás – Fónagy Zoltán: A rendi társadalom felbomlása. In Gergely András (szerk.): *19. századi magyar történelem, 1790–1918.* Budapest, Korona, 2005. 57–122. 67–68.

[5] Fónagy Zoltán: *„Szerelem nélkül is köttethetők boldog házasságok" – Párválasztás a polgárosodás korában.* 2014. Elérhető: http://mindennapoktortenete.blog.hu/2014/01/12/a_szerelmi_hazassag (A letöltés dátuma: 2020. 02. 28.)

Az iparban leginkább a ruházati, az élelmiszeripari és a dohányipari területeken alkalmaztak nőket. A századelőn a gyáriparban foglalkoztatottak 25%-a már a gyengébbik nem képviselői közül került ki, akik házasságkötés előtt jórészt abbahagyták tevékenységüket. A textilipar viszonylagos fejletlensége miatt nem volt meghatározó a női és a gyermekmunka igénybevétele. Alacsony bérekért, általában segédmunkásként vagy napszámosként alkalmazták őket. 1910 előtt minimális lehetőségük volt arra, hogy szakképzettséget szerezzenek. Ékszerész, órás, műszerész képzettségek esetén, valamint a divatiparban voltak lehetőségeik. Nagy számban alkalmazták azonban őket a kereskedelmi területen, például kofaként, boltosként vagy éppen a vendéglátásban. Az egészségügyben leginkább szülésznőként dolgoztak képesítés nélküli parasztasszonyok. A középosztály alapállása az volt, hogy a férfiaknak olyan munkát kell vállalniuk, amelyből el tudják tartani a családjukat. A 19. század utolsó harmadától egyre több úrinő is dolgozni kényszerült. A középosztály egyre szélesedett, így egyre nőttek a jövedelmi különbségek is. A modernizáció miatt gyengült a rokoni kötelék, a családok egyre kevésbé tudták és akarták a férj nélkül maradt vénlányok eltartását vállalni. Gyakran vették át nők a családi műhely vagy üzlet vezetését. Elvétve előfordult, hogy a házasságban élők is rákényszerültek a munkavállalásra, noha az presztízsveszteséggel járt számukra. A középosztálybeli pályák közül először az oktatás alsó szintjén sikerült a nőknek teret nyerniük. A legkisebb presztízsű tanítónői állást már az 1850-es évek végétől vállalhatták. 1869-ben 4%-ot ért el az arányuk, de a századfordulón az elemi iskolákban tanítók 25%-a már nő volt. A tanítóképzők növendékei között pedig már többségben voltak. A magasabb fokú oktatási intézmények esetében azonban jóval kevesebb nőt találunk. Az egyetemi oktatást csak 1895-ben nyitották meg számukra. A sajtóban rendszeresen foglalkoztak azzal, hogy vajon képesek-e a férfiakhoz hasonló szellemi munka elvégzésére. Nem tartották őket elég erősnek fizikailag, túl érzelgősnek, gyengének érezték őket mások gyermekeinek nevelésére. Gyakran figyelmetlennek tartották őket. Ezek mögött azonban az a félelem húzódott meg, hogy elvehetik a családfenntartó férfiak munkáját. Sokan gondolták úgy az intézményfenntartók közül, hogy ha a tanítónők terhesek lesznek, le kell mondaniuk, mert az iskolás gyerek erkölcsére veszélyes, ha ilyen nőt látnak a katedrán. Nem meglepő, hogy közülük nem sokan mentek férjhez, akik igen nagyrészt abbahagyták a tanítást.

A tanári pálya mellett még az orvosi területen fogadták el a nők megjelenését. Ennek oka az volt, hogy az ápolás és a nevelés hagyományosan női foglalkozásnak számított. Az orvosi pálya a világháborúig nem vált a gyakorlatban igazán elfogadottá számukra, bár az orvosi hivatás volt az egyik első, amelyet megnyitottak a felsőoktatásban számukra. A technikai fejlődés is adott lehetőséget a nők foglalkoztatására. Miután kiépült a postai és a távközlési hálózat, párhuzamosan megjelentek a postás és a telefonos kisasszonyok. Először jobbára a férfi tisztviselők vitték be a hivatalokba a feleségeiket, lányaikat. A céges adminisztrációban az írógép elterjedésével összefüggésben, az 1890-es évek végétől hódítottak teret titkárnőként. A közhivatalokban ugyanakkor még az alsóbb szintekre sem kerülhettek be, nem is beszélve a jogi végzettséget igénylő hatalmi pozícióktól.[6]

[6] Fónagy Zoltán: *„Úrilánynak nem illik kenyeret keresni". A dolgozó nők a boldog békeidőkben.* 2014. Elérhető: http://mindennapoktortenete.blog.hu/2014/09/14/noi_munkavallalas_kezdetek#more6695043 (A letöltés dátuma: 2020. 02. 29.)

3. A női cselédség

A 19. század vége felé az egyre növekvő számú úri középosztály tagjai nagyszámban cselédként alkalmazták a nőket. A fizetett munkát végző szegény nők legnépesebb csoportját alkották a cselédek. A polgári család presztízse megkövetelte a cselédtartást, gyakorlatilag nem számított úrinőnek az, akinek nem volt cselédje. Leginkább a nagyvárosokban vagy a fővárosban dolgoztak. Nem ritkán a városokban igyekeztek maguknak férjet találni, leginkább megfelelő egy nyugdíjas szakmunkás volt, de egy kisiparos férj is a társadalmi státusz emelkedését jelentette számukra. Egy részük azonban hajadon maradt, az átmenetileg szánt pályából élethosszig tartó szolgálat lett. Keveseknek adatott meg az a lehetőség, hogy például szakácsnői képesítést szerezzenek. Többnyire 14-16 éves kor körül álltak először szolgálatba, a többségük néhány éves kitérő után vissza tudott térni a cselédségből. Az 1876-os úgynevezett cselédtörvény foglalkozott jogaikkal és kötelességeikkel. A gazda parancsait kötelesek voltak végrehajtani, sok esetben a személyi szabadságukat is korlátozhatták.

Feladataik közé a gyereknevelléstől a háztartás vezetéséig minden beletartozott. Külön szakácsnőt, dajkát, szobalányt csak a gazdagabbak tudtak foglalkoztatni. Nevelőnőt leginkább az arisztokrácia és őket követve a nagypolgári, felső középosztálybeli családok alkalmaztak. Ők leginkább Ausztriából, Németországból, kisebb részt Franciaországból, Angliából érkeztek. Főként a középosztálybeli, árva, elszegényedett, a kor lehetőségeihez képest művelt lányoknak jutott ez a hivatás. A háztartásban foglalkoztatott nők nagy része a vasárnap délutáni kimenő kivételével a családnál tartózkodott. Természetesen a lakhatást, az élelmezést a fizetség természetbeni részeként tekintették, illetve a károkozást is ebből vonták le. Kezdetben főleg csak a sokszobás nagypolgári családoknál volt külön szobájuk, azon viszont sokan osztoztak. Az átlagos középosztálybeli családoknál a cseléd a konyhában aludt, egy összecsukható ágyon. A század végétől kezdődően a 2-3 szobás házakban, kicsi, a konyha mellett elhelyezkedő cselédszoba kezdett elterjedni. Sok helyen a cseléd mindössze a maradékot kapta kosztként. Jobb helyeken már a tálalás előtt félretették adagját, amelyet miután a család megebédelt, a konyhában fogyaszthatott el. Nagyobb, gazdagabb háztartásoknál előfordulhatott, hogy külön főztek számukra, természetesen a minél olcsóbb ételek kerültek hozzájuk.

A cselédek háztartási, főzési ismeretekre tettek szert, amelyet hazatérve hasznosíthattak. A főzelékek, mártások, torták elterjedése a falusi háztartásokban leginkább hozzájuk köthető. A faluról elszegődött cseléd általában nem használhatta a lakásban lévő fürdőszobát, a napi mosdást a konyhában végezte. A századforduló után épült bérházakban a lakáson kívül külön illemhelyeket, a mosókonyhák mellett pedig cselédfürdőt alakítottak ki, amelyet meghatározott rend szerint vehettek igénybe. A polgárosodás felé haladó falvakban a magasabb tisztaságigény, a szélesebb körű ételválaszték ismerete, valamint a konyhai és háztartási ügyesség emelte értéküket a házassági piacon.

A távolabb eső, modernizációból kimaradó falvakban azonban ajánlatos volt ezeket az ismereteket letagadni, mivel megszólták az úgymond elúriasult lányokat. A városfalu, polgárság-parasztság ellentét miatt gyakran otthontalannak érezték magukat. A cseléd és gazdaasszonya közötti viszony gyakran konfliktusos, tettlegességig fajuló

volt. Gyakran a cseléden vett elégtételt az úrnő a férjével szembeni alárendeltség miatt. A cselédeket lustának, lopósnak, kétszínűnek, alattomosnak említették a középosztálybeli társaságokban. Gyakran házi ellenségként tekintettek rájuk, kiszolgáltatottságuk elképesztő méreteket öltött. Bár igyekeztek jó hírükre vigyázni, azonban többször váltak a család férfi tagjainak kiszolgáltatott szexuális eszközévé. A cselédválasztás során szempont volt a lányok megnyerő külseje, többek között, hogy a prostituáltakkal való érintkezéstől megóvják fiúgyermekeiket. A viktoriánus kor szigorú erkölcsi szabályai ellenére jobbára elnézték, ha az alá-fölé rendeltségben állók között jött létre szexuális kapcsolat. A férfiaktól elvárták (ha ő még nem rendelkezett keresettel, akkor a családjától), hogy minimális szinten gondoskodjon az ilyen kapcsolatból született gyermekéről, és a dajkaságba adott csecsemő költségét fizesse meg. Sok cselédlány prostituált lett. A kiszolgáltatott emberek könnyen jutottak a kerítőnők, leánykereskedők karmai közé. A világháború előtt a fővárosban nyilvántartott prostituáltak kétharmada cseléd volt azt megelőzően. A megesett lányok gyakran nem találtak legális munkát a munkaerőpiacon.[7]

4. A nőegyletek Magyarországon

A 19. század második felétől sorra alakultak Európában, így Magyarországon is a nőegyletek. Ezek a szervezetek nagyrészt jótékonykodással foglalkoztak, vagy valamelyik vallás felekezetének nőtagjait tömörítették. 1861. március 15-én Damjanich Jánosné, Batthyányi Lajosné és Zichy Pál Ferencné alapította a Magyar Gazdaasszonyok Országos Egyesületét, céljuk a női hivatás elősegítése, árvaházak, óvodák, bölcsődék felállítása volt. Nagyon fontos cél volt a szabadságharcban meghalt hősök árváinak támogatása. Elemi és polgári iskolát szerveztek az 1866-ban felállított árvaházban.

Ugyanebben az évben alakult meg és hozott létre hasonló intézményt a Pesti Izraelita Nőegylet is, amely 1869-től ingyen konyhát, 1910-től gyermekágyas otthont működtetett. 1869-ben alapították az Országos Nőképző Egyletet, Veres Pálné és Beniczky Hermin felhívása nyomán. Az egylet bevételei adományokból, alapítványi pénzekből, bálok, felolvasóestek, hangversenyek belépődíjaiból származtak, valamint 50 ezer forintnak megfelelő segélyt kaptak. A forrásokból tagintézményeket nyitottak, 1 elemi és 3 felsőbb osztályt működtettek a lányok számára, évente 80 hallgatójuk volt.

1884-ben alakult meg a Mária Dorothea Egyesület József főherceg leányának fővédnökségével, amely az ország tanítónőinek (3700 fő, köztük 1000 apáca) negyedét tömörítette. Az egyesület fő célja a nemzeti nőnevelés alapjainak megszilárdítása, a tanítónők anyagi és társadalmi helyzetének javítása volt. 1895-ben 1153 tagot számlált, és négy vidéki körrel rendelkezett: Győrben, Kolozsvárott, Újvidéken és Fiumében. Csáky Albinné az egyesület 10 éves fennállása alkalmából kiadott munkájából megtudható, hogy tudományos és társadalmi témájú előadásokat tartottak, 11 kötetet adtak ki és könyvtárral rendelkeztek. 1889-ben Budapesten létrehozták a tanítónők otthonát, ahol 8 fő lakhatott.

[7] Fónagy Zoltán: *„Fontos tényezője a kellemes otthonnak". – A cseléd a polgári háztartásokban.* 2014. Elérhető: http://mindennapoktortenete.blog.hu/2014/05/15/cseledek_748 (A letöltés dátuma: 2020. 02. 29.)

1890-ben jött létre az Országos Nőipar Egylet, amelynek célja női ipari iskola létesítése volt, továbbá a végzettek munkába állítása, illetve segélyezése azért, hogy önálló keresőtevékenységet tudjanak folytatni.

1892-ben alakult meg a Lujza Egylet, amelynek fő feladata munkahelyek keresése volt a rászoruló nőknek. A Lorántffy Zsuzsanna Egylet protestáns szellemű, sokoldalú tevékenységet látott el, a segélyezéstől az oktatásig. 1897-ben alakult meg a polgári osztályhoz tartozó nőket tömörítő Nőtisztviselők Országos Egyesülete, amely a jól fizető értelmiségi pályák megnyitásáért, a férfiakkal megegyező bérekért, az egyenlő iskoláztatásért harcolt.

Az 1890-es években a nyugati keresztény-szociális pártok és eszmék hatására létrejött az Országos Katolikus Nővédő-egyesület. Országszerte 16 leánykört és 20 nővédő egyesületet hoztak létre. Pálffy Pálné 1907-ben szervezte meg a Katholikus Háziasszonyok Országos Szövetségét, amely 1908-ban kivált a szervezetből. Létrejött Hanuy Ferenc támogatásával az Egyetemi Hallgatónők Szent Margit Köre, a Korányi Sarolta által életre hívott Katolikus Tisztviselőnők és Női Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Szövetsége. Buttkay Antal létrehozta a Katolikus Leányok Szövetségét. 1903-ban alakult meg a Keresztényszociális Párt, amely cselédotthonokat, munkahelyeket teremtett. A Szociális Misszió Társulat 1908-ban alakult meg Prohászka Ottokár támogatásával, apácák gondozták a problémákkal küzdő gyermekeket. Nővédelmi Hivatalt is létrehoztak, 1912-ben pedig létrejött a Katolikus Női Patronage, tagjai fogházmissziót is elláttak. 1903-ban alakult meg a Magyarországi Munkásnő Egyesület, Gárdos Mariska volt a szervezet titkára. 1905-ben szerkesztésében jelent meg a *Nőmunkás* című lap. 1905-ben jött létre az International Women Council magyar osztálya, Magyarországi Nőegyesületek Szövetsége néven. 1909-től lapot is kiadtak, *Egyesült Erővel* címen, Perczelné Kozma Flóra és Szemere Ilona szerkesztésében. A munkásnők érdekvédelme gyenge volt a századfordulón, mivel a nőegyletek tagja a középosztály és az arisztokrácia asszonyaiból kerültek ki, akik közül sokan elítélték a nők ipari munkavállalását. A munkásszervezetek pedig a jelentősebb számú férfira figyeltek. Az Általános Munkásegyletnek nő nem is lehetett a tagja.[8]

5. A lányok oktatása

A 19. század elején leginkább a katolikus nőnevelő szerzetesrendek folytattak elkülönült lányoktatást. Létezett azonban számos népiskola is, ahol együtt tanították a két nem képviselőit. Sorra indultak meg a kézimunka-tanfolyamok, kézműipari iskolák is. 1845-ben Magyarország elemi tanodáinak szabályzata mindkét nem számára előírta az elemi alsó két osztályának elvégzését. Az Eötvös József-féle 1868. évi XXXVIII. törvény egységes tananyagot írt elő a fiúknak és a lányoknak, 6-12 éves korig tartó alapiskoláztatást, létrehozta a 6 osztályos elemi iskolát. Döntöttek az ismétlő iskola, a felsőbb népiskola és a 4. elemi elvégzése után megkezdhető polgári iskola létrehozásáról is. A felsőbb népiskola a fiúknak 3, a lányoknak 2, a polgári 6, illetve 4

[8] Kéri Katalin: *Hölgyek napernyővel. Nők a dualizmus kori Magyarországon, 1867–1914.* Pécs, Pro Pannonia Kiadó Alapítvány, 2008. 78–90.

éves volt, ahol a tanulók nemek szerint különültek el. A törvény a 3 éves tanítóképzők alapítását is elrendelte, ahová a 15. életévüket betöltött jelentkezőket vették fel, ha igazolni tudták a polgári iskola ismeretanyagának elsajátítását. A törvény következtében jelentősen javultak a műveltségi mutatók, csökkent az analfabetizmus. A statisztikák szerint Magyarországon 1880-ban a nők 30,1%-a, 1890-ben 39,0%-a, 1900-ban pedig 46,7%-a tudott írni és olvasni. Régiónként jelentős eltérések voltak. 1910-ben Sopronban 82,7%, Budapesten 81,8%, Pozsonyban 78% volt az olvasni és írni tudó nők aránya. Nemzetiségi megoszlást tekintve a női írástudók között a németek és a magyarok álltak az élen, a sereghajtók pedig a románok és a ruténok voltak. Wlassics Gyula miniszterségе idején, 1896-ban vált lehetővé, hogy a nők érettségit tegyenek. Az Országos Nőképző Egyesület leányiskolájában tartották Magyarországon az első leánygimnáziumi érettségit 1900 júniusában. A Budapesti és a Kolozsvári Egyetem bölcsészeti és orvosi kara, valamint a gyógyszerészeti tanfolyamok nyíltak meg a nők számára 1895-ben. Az első hazai hallgatónő, a feminista mozgalom későbbi élharcosa, Glücklich Vilma volt, aki az 1895–96-os tanévben iratkozott be a Budapesti Tudományegyetem matematika–fizika szakára. A századfordulóig az egyetemi hallgató nők aránya 1% volt, az 1910-es évek elejére érte el a 7,5%-ot.[9] Az egyetemi karok részleges megnyitása a nők előtt megteremtette a jogi feltételeit a nők külföldön szerzett diplomájának honosítására is. Így ismerték el 15 év késedelemmel az első magyar orvosnő, Hugonnai Vilma (1847–1922) diplomáját. A zürichi egyetem orvosi karán végzett és védte meg disszertációját 1879-ben. Egy évvel később hazatért, de hiába kérte Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi minisztertől annak hivatalos honosítását. 1881-ben magánúton letette az itthoni egyetemi tanulmányokhoz szükséges érettségi vizsgát. A miniszter azonban nem akart precedenst teremteni más tanult nők számára. Elvált asszonyként saját magának kellett eltartania családját, bábaként helyezkedett el. Problémája azonban lassanként az egész tanulni vágyó nőtársadalom közös ügyének szimbólumává vált. 1895-ben végül honosították diplomáját. Azután nyílt lehetősége orvosi praxisa folytatására. Szakkönyveket fordított, egészségügyi felvilágosító munkát végzett és szegény betegek gyógyításával foglalkozott. A Nagy Háború idején katonaorvosi munkát végzett, valamint bekapcsolódott a női egyenjogúságért indított küzdelembe.[10]

6. A nők tömeges munkába állása

A női munkavállalás nagymértékben szükséges volt a kivándorlás miatt is, amely megváltoztatta a nemek közti arányokat. Az 1880-ban tartott népszámlálás során a női lakosságot főfoglalkozási ágak szerint vizsgálták, 6 978 976 nő foglalkozását jegyezték fel, akik közül 1 534 411 nő adózóként is szerepelt. Az 1890-es, illetve az 1910-es népszámláláskor már a mezőgazdasági keresők által eltartottakat is számításba vették. A keresők száma ezen időszakban 264 190 fővel, mintegy 14%-kal növekedett. 1900-ban már a nők több mint negyede volt kenyérkereső. 915 665

[9] Kéri (2008) i. m. 91–123.
[10] Pukánszky Béla: *A nőnevelés évezredei.* Budapest, Gondolat, 2006. 128–129.

nőnek volt mellékfoglalkozása, de ez az adat nem nyújt pontos képet, mivel több mellékfoglalkozás esetén mindegyiket külön-külön nyilvántartásba vették. 1890-ben a nők 59,5, 1900-ban 62,8, 1910-ben pedig 50,4%-a a mezőgazdaságban dolgozott. Házi cselédként 1890-ben 17,9, 1900-ban 15,4, 1910-ben pedig 18,6%-uk dolgozott. Az iparban foglalkoztatottak között 6,5%-ról 13,1%-ra nőtt az arányuk. A századfordulón 182 245, 1910-ben 239 968 nő dolgozott ebben a szektorban. Túlnyomó részük azonban ekkor is eltartott volt: 1900-ban 6 316 382, 1910-ben pedig 7 371 179 fő volt ilyen státuszban. A 7-14 éves munkakereső nők aránya a századfordulón 8,3%, a 15-19 éves korúaké 21%. A munkába álló nők csupán 36,3%-a volt férjezett. 1890-ben 26 792 értelmiségi foglalkozású nőt tartottak számon (idesorolták a külföldi nevelőnőket és 10.006, oklevéllel nem rendelkező szülésznőt és bábát is) 155 850 férfival szemben. 1900-ban a kereső nők 1,5%-a, 33 873 fő, tíz évvel később pedig már 3%-a 54 726 fő dolgozott értelmiségiként. Az irodalommal és a művészetekkel összefüggő foglalkozások terén jelentősebb volt számarányuk, például 655 színésznő dolgozott 682 férfival szemben. A tudományos életben, a zenében, a festészetben elvétve voltak nők, a szobrászok, hírlapírók, szerkesztők között pedig egy sem. 1891-ben népiskolákban, illetve kisdedóvó intézetekben 6 332 780 nő dolgozott, nevelőként pedig 2920 fő.

Komoly problémát jelentett a nők alacsony bérezése a férfiakkal szemben. A mezőgazdasági napszámos munkát végzők esetében például a férfiak átlagosan 151 fillért kaptak, a nők 105 fillért. Az egy hónapra leszerződött mezőgazdasági munkásnő lakást, 3 kiló szalonnát, illetve 40 koronát kaphatott, ezért minden teendőt el kellett látnia, ugyanakkor egy béres fiú teljes ellátást és szállást, emellett még havonta 50-60 koronát kapott. Az élelmiszerárak folyamatosan nőttek, óriási gondot okozott a lakbér, az ágybérletek árának növekedése. A ruházkodást is egyre nehezebb volt megoldani.

A fővárosban a lakbér heti 2 forintnak megfelelő összegnél kezdődött a századelőn, de elérhette az évi 200-at is. Az 1-2 helységből álló lakásokban élt a népesség 48,2%-a, 60%-ukban egy helységre 2 embernél több jutott. Országszerte komoly gondot okozott a leánykereskedelem, a prostitúció, a magzatelhajtás, illetve a nők egészségvédelme. Az 1872-es ipartörvény (VIII. törvénycikk) 68. paragrafusa előírta, hogy a gyárakban kifüggesztett munkarend összeállításánál figyelembe kell venni a nők fizikumát, testi erejét.[11] Az 1876-os cselédtörvény (XIII. törvénycikk) 21. paragrafusa értelmében a gazda felmondhatta a szerződést, ha a cseléd teherbe esett.[12] Az 1884-es (XVII. törvénycikk) 116. paragrafusa ipartörvény megismételte az előző rendelkezéseit azzal kiegészítve, hogy a szülés után 4 hétig felmentették őket a munkavégzés alól, anélkül, hogy munkájuk megszűnt volna.[13] Mivel a nők a szülést követően nem jutottak jövedelemhez, kénytelenek voltak előbb munkába állni. Az ipartörvények értelemszerűen nem vonatkoztak a mezőgazdaságban dolgozókra. Az 1907. évi (XIX. törvénycikk) 50. paragrafusa rendelkezett a munkások baleset és betegbiztosításáról, amely előírta, hogy a pénztár tagjai szülészeti támogatást és gyermekágyi segélyt kaphattak maximum 6 hét időtartamra.[14] 1908-ban azonban a dolgozó nők

[11] 1872. évi VIII. törvénycikk, ipartörvény, 68. §.
[12] 1876. évi XIII. törvénycikk, cselédtörvény, 21. §.
[13] 1884. évi XVII. törvénycikk, ipartörvény, 116. §.
[14] 1907. évi XIX. törvénycikk az ipari és kereskedelmi alkalmazottaknak betegség és baleset esetére való biztositásáról, 50. §.

mindössze 1%-a volt biztosítva. Az 1911. évi (XIX. törvénycikk) 1. paragrafusa este 10 órától reggel 5 óráig megtiltotta a nők éjjeli munkavégzését a bányákban, kohókban, vasúti és hajózási javítóműhelyekben. Mezőgazdasági jellegű tevékenységre nem terjedt ki a tilalom, csakúgy, mint a szolgáltató szektorra és a családi vállalkozásokra sem.[15]

A korszakban óriási méreteket öltött a csecsemő- és a gyermekhalandóság. Főbb okai között említhető a szegénység, a tudatlanság, a babona és a nem megfelelő ápolás. Sorra jelentek meg a különböző kézikönyvek a témában. 1901-ben betiltották azokat a készítményeket, amelyek a női termékenység meggátlását szolgálták. 1905-ben megalakult az Országos Gyermekvédő Liga. 1908-ban már 18 gyermekmenhely működött az országban, 1909-ben pedig 50 ezer gyermek élt azokban.[16]

7. A házasság és a család jelentősége az osztrák–magyar tisztikar esetében

A Habsburg-monarchia hadserege általában nyűgnek tekintette a családot, amely terhet jelentett a katonai bürokrácia számára, valamint gátolta a tisztek tehetségének és szolgálatának korlátlan felhasználását. Másrészt közismert volt, hogy a tisztek fiai a tisztikar fenntartásának legjobb és legmegbízhatóbb utánpótlási forrását jelentették. A hadsereg szigorúan korlátozta minden alakulatban azoknak a számát, akik részére családalapítást engedélyeztek. A rendelkezések értelmében a tisztek csak olyan nőkkel köthettek házasságot, akik nem jelentettek a kincstárnak megterhelést, illetve nem veszélyeztették a tisztikar előkelő társadalmi státuszát és méltóságát. Mária Terézia szabályozta 1750-ben elsőként az aktív tisztek házasságkötését. A rendszabályokat később kiterjesztették a szolgálaton kívüli, sőt a nyugdíjas tisztekre is. A rendelet értelmében az ezredtulajdonos, az ezredparancsnok és a tiszti gyűlés engedélye volt szükséges a frigyhez, továbbá megkövetelték a házassági kaució letétbe helyezését is, amelynek révén gondoskodhattak a tiszt özvegyéről. A hadnagyok esetében közel tízévnyi illetménynek megfelelő összeget követeltek, míg a századosok esetében ötévnyit. II. József 1777-ben rendeletben terjesztette ki a kauciót, nem csupán a sorkatonaság tisztjeire, hanem a hadsereg minden tisztjére. Továbbá rendelkezett a kaució nélküli házasságról is, ha erre a császár engedélyt ad és a tiszt özvegye nevében lemond mindennemű nyugdíjigényéről. 1812-ben újabb rendeletet hoztak a kérdésben, amely szerint egy meghatározott összeg letétbe helyezése helyett bizonyos évi jövedelmet kellett garantálni, ami származhatott akár ingatlanból, akár egyéb forrásból is. A jövedelem a nős katonatiszt életében felhasználható volt, egyes ezredekben a nős tisztek számát pedig 1 a 6-hoz arányban szabták meg. Az 1861-es szabályozás értelmében megnövelték a megkövetelt jövedelem összegét, ezzel még nagyobb terhet róva a harcra fogható egységek tisztjeire. A változásokat azzal indokolták, hogy nagyobb a valószínűsége, hogy az ilyen tisztek elesnek a háborúban, így özvegyeikről nagyobb arányban kell gondoskodni. Rendfokozatuktól függetlenül, a 30 éven aluli tiszteknek meg kellett duplázniuk a kaució összegét. A szegényebb granicsártiszteknek

[15] 1911. évi XIX. törvénycikk az iparüzemekben alkalmazott nők éjjeli munkájának eltiltásáról, 1. §.
[16] Kéri (2008) i. m. 129–150.

engedélyezték a kisebb összegű kaució letétbe helyezését, illetve engedélyezték, hogy a határőrezredek tisztjeinek fele megnősülhessen. 1887-ben került sor a kaució újabb emelésére, ugyanakkor a korábbinál több tisztnek engedélyezték a házasságot. A sorezredekben az egységek tisztjeinek negyede, a vezérkarban szolgálók fele megházasodhatott. 1907-ben minden ezredtisztikar felének engedélyezték a nősülést, de egyúttal megemelték a kauciót. A hadnagyoknak 60 ezer koronát kellett letétbe helyezniük, amely évi átlagos alapilletményük több mint harmincszorosának felelt meg. A magasabb rangúaknál jelentősen csökkent az összeg, például az őrnagyoknak 30 ezer koronát, évi alapilletményük mintegy ötszörösét kellett letétbe helyezniük. Az őrnagyoknál magasabb rendfokozatúaktól pedig egyáltalán nem követeltek kauciót. Mindezeknek a kései házasodás volt a következménye, sok tiszt pedig sohasem kötött házasságot. A kauciót kezdetben arra szánták, hogy jövedelmet biztosítsanak a nyugállományú tiszteknek, később az özvegyeiknek, hiszen abban az időben nem létezett nyugdíjrendszer. Később fontos cél volt a tiszti családok jövedelmének kiegészítése. A 19. században a jólléti állam bevezette a nyugdíjat, sőt még az özvegyi járadékot is, ami már elegendőnek bizonyult. Emellett emelték a tiszti illetményt is, amely már lehetővé tette a családalapítást a tisztek számára, feltéve, hogy minimum századosi rangban nősültek. A kaució folyamatos emelésének célja a társadalmilag elfogadhatatlan házasságok meggátolása volt.[17] Elmondható az, hogy a katonai házasságkötésekre is vonatkoztak az állami törvények. Az 1894. évi XXXI. törvénycikk rendelkezett a házassági jogról, amely magában foglalta többek között az eljegyzés, a házassági akadályok, a házasságkötés, a házasság érvénytelenségének és felbomlásának, valamint még az ágytól asztaltól való elválás szabályait is. A véderőről szóló rendelkezés értelmében szükséges házassági engedélyt e törvény a házassági akadályok között említette meg, és a katonai büntetőbíráskodás hatáskörébe rendelte az engedély nélküli frigy megtorlását.[18]

A fiatal tisztek igyekeztek minél gazdagabb családba benősülni. A tisztek többsége azonban agglegény maradt. 1872-ben a közös hadsereg 12 436 hivatásos tisztje közül mindössze 3 628 (29,2%) volt nős vagy özvegy. Néhány kibúvó is akadt ugyanakkor a rendszerből. A tisztté avatás előtt kötött házasságokat nem érvénytelenítette a hadsereg. A tisztek pedig kivételes házassági engedélyért is folyamodhattak a császárhoz, legfőképpen akkor, amikor a mennyasszonyuk egy másik vagyontalan tiszt lánya volt. Természetesen a befolyásos kapcsolatok is számítottak. Arra is akadt példa, hogy a tiszt nem tudta előteremteni a szükséges kauciót, így képzeletbeli összeget jelentett be.

A tisztek feleségei a háztartást vezették, nevelték a gyermekeket, nem dolgoztak. A tiszteknek egyébként viszonylag kevés gyermekük volt (átlagosan két gyermek családonként), mert a társadalom többi férfi tagjához képest tíz évvel később nősültek. A válás a századfordulóig szinte ismeretlen fogalom volt. A nősülésből kimaradt tisztek szabados szerelmi életét és a bordélyházak rendszeres látogatását a katonai vezetők

[17] Deák István: *Volt egyszer egy tisztikar. A Habsburg-monarchia katonatisztjeinek társadalmi és politikai története 1848–1918.* Budapest, Gondolat, 1993. 178–180.

[18] Závodi Szilvia: A katonatiszti házasságkötések szabályozása a 20. század első felében. *Folia Historica,* 24. (2006), 115–130. 115–116. Elérhető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/FoliaHistorica_24/?pg=117&layout=s (A letöltés dátuma: 2020. 05. 17.)

elnézték.[19] A prostituáltakat a rendőrség nyilvántartotta és orvosi vizsgálatoknak is alávetették őket, mégis jelentős számban fordult elő nemi betegség. A becsületbíróságok a szeretők és a vadházasság dolgában elnézőek voltak, de a házasságtörést keményen büntették, kiváltképp, ha az a tiszttársak feleségeivel történt. A katonai bíróságok szigorú ítéleteket hoztak a nemi erőszaktevők esetében.[20]

A napóleoni háborúkat követően nyugdíjat fizettek a hadiözvegyeknek, és azoknak, akik kaució letétbe helyezése nélkül mentek férjhez. A gyermekek után is fizettek csekély összegű támogatást, de csak minimum 3 gyermek esetén, valamint életkorhoz kötötték. A fiúk 20. életévükig, a lányok 18. életévükig voltak jogosultak a támogatásra. 1887-ben nyugdíjra jogosultnak nyilvánították mindazon özvegyeket, akiknek férje csatában esett el, vagy a háborús nélkülözések, szolgálati balesetek vagy járványok következtében hunyt el. Továbbá azok az özvegyek is nyugdíjat kaptak, akiknek férje 60 évnél idősebb volt nyugállományba helyezésekor, vagy 40 évet szolgált és ez által jogosult lett a nyugdíjra. Viszont azoknak a tiszteknek az özvegyei nem voltak jogosultak, akiknek férjei nem szolgálattal kapcsolatos betegségekben vagy balesetben haltak meg, illetve engedély nélkül házasodtak, lemondtak tiszti rangjukról, kivándoroltak vagy hadbíróság ítélte el őket. A 19. század végén azonban a tiszti özvegyek nyugdíja még mindig messze elmaradt a köztisztviselők özvegyei által kapott összegtől. A hadiözvegyek 50%-kal magasabb nyugdíjban részesültek, valamint ellentétben más özvegyekkel, minden gyermekük után nevelési támogatást is kaptak, még akkor is, ha nem volt 3 gyermekük. 1907-ben emelték az összegeket, azon tiszti özvegyek, akiknek férje csatában esett el, vagy a háborús erőfeszítések következtében halt meg ismét 50%-os emelést kaptak. Egy főtiszt özvegye magasabb nyugdíjban részesült, mint mondjuk egy ezredesé. Az özvegy nyugdíja megszűnt, amikor állást vállalt, vagy újból férjhez ment. Azoknak a családoknak is fizettek ezen túl nevelési pótlékot, ahol nem volt 3 gyerek, azok nagykorúvá válásáig. A korhatárt mindkét nem esetében 24 évre emelték fel. Az állam tehát hajlandó volt támogatni a tisztek mind fiú-, mind leánygyermekei egyetemi tanulmányait. Fontos cél volt, hogy ne legyen ellátatlan gyermek, a fiúkat katonaiskolákban, a lányokat pedig tiszti leánynevelő intézetekben helyezték el. A Mária Terézia által 1775-ben az alsó-ausztriai St. Pöltenben alapított, államilag finanszírozott osztrák leányiskola az elszegényedett vagy elhunyt tisztek leányait nevelőnői munkára képezte ki. A végzetteket megajándékozták 250 forinttal, illetve ha legalább 6 évig dolgoztak nevelőnőként, kaució nélkül is férjhez mehettek katonatisztekhez. Amennyiben nem találtak férjet, és már nem dolgozhattak tovább nevelőnőként, életük végéig 150 forintos évi nyugdíjat kaptak. 1786-ban a tiszti leánynevelő intézet a Bécs melletti Hernalsba költözött. Azt két kisebb iskolával egészítették ki a 19. század első felében a közkatonák és az altisztek árva lányai számára. Az iskola célja az volt, hogy ezek a leányok majd szobalányként szolgáljanak polgári családoknál. Egy másik tiszti leányneveldét is létrehoztak Sopronban, amelynek célja a lányok hernalsi iskola számára történő felkészítése volt. Hernalsban a nevelőnők mellett később tanítónőket is képeztek (1905-ben 200 növendéke volt az iskolának), a tehetségesebbeket pedig arra ösztönözték, hogy a középiskolát is végezzék

[19] Hajdu Tibor: *Tisztikar és középosztály. Ferenc József magyar tisztjei.* Budapest, História – MTA Történettudományi Intézete, 1999. 246–248.

[20] Deák (1993) i. m. 180–183.

el. 1907-ben a tiszti árvák nevelési pótlékának folyósítását kiterjesztették a 24 éves korhatárig, így az ott végzettek már egyetemre is mehettek. Jól látható tehát, hogy a tisztek leányainak összességében kedvezőbb tanulási lehetőségei voltak, mint a polgári társadalom nőtagjainak. Az özvegyek férjük halála esetén gyorssegélyt kaptak, amely a férj utolsó évi illetménye egynegyedének felelt meg. Külön gondoskodtak azokról, akiknek a férjét elmebajosnak nyilvánították, illetve az elmebajos özvegyekről és árvákról is. Mindez csak szerény megélhetést biztosított, de mégis kedvezőbb volt a 19. század első felének állapotaihoz képest.[21]

8. A „Zrínyi Ilona" Honvédtiszti Leánynevelő Intézetről

Az intézmény létrehozásának az ötlete 1850-ben merült fel, amikor a Sopronban élő Zahradnikné gróf Bolza Matild egy nagyszabású gyűjtést kezdeményezett egy olyan nevelőintézet felállítása érdekében, amely a harcok során elesett tisztek leánygyermekeinek a gondozását vállalta volna. A soproni nőegylet felállított egy alapítványt, majd a megalakulásáról szóló jelentést felterjesztették a katonai főparancsnokságra. A főparancsnokság támogatta az intézmény létrehozását, azonban javasolta, hogy a szakmai ellenőrzés joga az államé legyen. Az uralkodó 1852-ben hagyta jóvá a felállítást, 1855-ben fogadták az első növendékeket. Létszáma folyamatosan nőtt, így az egyesület 1869-ben megvásárolt egy Hosszúsornak nevezett épületet. 1877-ben feloszlott az intézet felállítására alapított egyesület, az intézmény a hadügyminisztérium kezelésébe került át. Kikötötték azonban, hogy végleg Sopronban marad, és elsősorban a közös hadsereg tisztjeinek árvái lehetnek a gondozottjai. A mintát a bécsi vagyontalan tiszti családok leányárvái számára létrehozott a hernalsi intézet jelentette.[22]

Felhasznált irodalom

Deák István: *Volt egyszer egy tisztikar. A Habsburg-monarchia katonatisztjeinek társadalmi és politikai története 1848–1918.* Budapest, Gondolat, 1993.

Dobszay Tamás – Fónagy Zoltán: A rendi társadalom felbomlása. In Gergely András (szerk.): *19. századi magyar történelem, 1790–1918.* Budapest, Korona, 2005. 57–122.

Hajdu Tibor: *Tisztikar és középosztály. Ferenc József magyar tisztjei.* Budapest, História – MTA Történettudományi Intézete, 1999. 246–248.

Kéri Katalin: *Hölgyek napernyővel. Nők a dualizmus kori Magyarországon, 1867–1914.* Pécs, Pro Pannonia Kiadó Alapítvány, 2008.

Nagy Beáta: Nők keresőtevékenysége Budapesten a 20. század első felében. In Hadas Miklós (szerk.): *Férfiuralom – Írások nőkről, férfiakról, feminizmusról.* Budapest, Replika Kör, 1994. 155–175.

Pukánszky Béla: *A nőnevelés évezredei.* Budapest, Gondolat, 2006.

[21] Deák (1993) i. m. 193–196.

[22] Závodi Szilvia: A soproni Magyar Királyi „Zrínyi Ilona" Honvédtiszti Leánynevelő Intézet. *A Hadtörténeti Múzeum Értesítője,* (2005), 8. 53–73. 53–55. Elérhető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_HADT_OHME_08_2005/?pg=0&layout=s (A letöltés dátuma: 2020. 05. 17.)

Jogi források

1872. évi VIII. törvénycikk, ipartörvény
1876. évi XIII. törvénycikk, cselédtörvény
1884. évi XVII. törvénycikk, ipartörvény
1907. évi XIX. törvénycikk az ipari és kereskedelmi alkalmazottaknak betegség és baleset esetére való biztositásáról
1911. évi XIX. törvénycikk az iparüzemekben alkalmazott nők éjjeli munkájának eltiltásáról

Internetes források

Fónagy Zoltán: „*Első kötelessége a házi béke biztosítása.*" – *A nő a polgári családban.* 2014. http://mindennapoktortenete.blog.hu/2014/03/08/noi_szerepek_740 (A letöltés dátuma: 2020. 02. 28.)
Fónagy Zoltán: „*Szerelem nélkül is köttethetők boldog házasságok*" – *Párválasztás a polgárosodás korában.* 2014. Elérhető: http://mindennapoktortenete.blog.hu/2014/01/12/a_szerelmi_hazassag (A letöltés dátuma: 2020. 02. 28.)
Fónagy Zoltán: „*Úrilánynak nem illik kenyeret keresni*". *A dolgozó nők a boldog békeidőkben.* 2014. Elérhető: http://mindennapoktortenete.blog.hu/2014/09/14/noi_munkavallalas_kezdetek#more6695043 (A letöltés dátuma: 2020. 02. 29.)
Fónagy Zoltán: „*Fontos tényezője a kellemes otthonnak*". – *A cseléd a polgári háztartásokban.* 2014. Elérhető: http://mindennapoktortenete.blog.hu/2014/05/15/cseledek_748 (A letöltés dátuma: 2020. 02. 29.)
Závodi Szilvia: A soproni Magyar Királyi „Zrínyi Ilona" Honvédtiszti Leánynevelő Intézet. *A Hadtörténeti Múzeum Értesítője,* (2005), 8. 53–73. https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_HADT_OHME_08_2005/?pg=0&layout=s (A letöltés dátuma: 2020. 05. 17.)
Závodi Szilvia: A katonatiszti házasságkötések szabályozása a 20. század első felében. *Folia Historica,* 24. (2006), 115–130. https://library.hungaricana.hu/hu/view/FoliaHistorica_24/?pg=117&layout=s (A letöltés dátuma: 2020. 05. 17.)

Hadtudományi Szemle
13. évfolyam (2020) 3. szám 147–162. • DOI: 10.32563/hsz.2020.3.11

Erika László[1]

Protection Capacities and Local Environmental Protection

A védelmi kapacitások és a helyi szintű környezetvédelem

Abstract

One of the fundamental areas of safety and security is environmental safety/security. In addition to and in cooperation with governmental organisations, citizens and municipalities also have a role to play. Today's events have proved that the capacities are finite, so, it is not incidental what municipalities can undertake in the field of environmental protection. It is timely to examine this issue, as in the epidemic period of 2020, all areas of the protection sector need to review their capacities and know what the municipalities currently involved in protection administration will be capable to perform in the field of environmental protection and in what fields they will be prompted to seek the help of protection organisations. In this article, the author uses a questionnaire survey to provide an overview of the topic in order to examine the extent to which the principle of subsidiarity can be applied to the protection sphere.

Keywords: *environmental protection, local government, municipalities, noise and vibration protection, air pollution, questionnaire survey*

Absztrakt

A biztonság egyik alapvető területe a környezeti biztonság. A védelmi szervezetek mellett és velük együttműködve, ebben az állampolgároknak és a településeknek is szerepe van. Napjaink eseményei igazolták, hogy a kapacitások végesek, ezért nem mellékes, hogy a települések a környezetvédelem területén mit tudnak felvállalni. Ennek a kérdésnek a vizsgálata azért időszerű, mert a 2020. évi járványt követő időben

[1] Doktoranda, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola – University of Public Service, Doctoral School of Public Administration Sciences, PhD student, e-mail: laszlo.erika@uni-nke.hu ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6347-9491

a védelmi szféra minden területének át kell gondolnia a kapacitásait, és ismernünk kell, hogy a védelmi igazgatási feladatokban is részt vevő önkormányzatok jelenleg hogy állnak a környezetvédelem területén, és mely témákban lesznek kénytelenek a védelmi szervezetek segítségét igénybe venni. A cikkben a szerző egy kérdőíves felmérés segítségével ad helyzetképet a témáról annak érdekében, hogy a védelmi szféra számára vizsgálható legyen, hogy mennyiben tud majd érvényesülni a szubszidiaritás elve.

Kulcsszavak: *környezetvédelem, önkormányzat, település, zaj- és rezgésvédelem, légszennyezés, kérdőíves felmérés*

1. Introduction

The World Health Organization (WHO) report[2] estimates that environmental damage is responsible for 12–18 per cent of fatalities in 53 countries in the WHO European region.

The public administration tasks of global environmental problems, as well as the load and damage to the environment, are also present at local governments. Investigating the local emergence of global problems is therefore an extremely important task in terms of what tasks local government administrations have in this context and how prepared they are for it. It is also important what tools and criteria are used to perform these tasks. The mapping of the latter has become timely nowadays, because in crises affecting the entire world and afterwards, there must be a 'redistribution' of protection tasks, and for this, one needs to know the capacities and the current situation.

In this research, I conducted a questionnaire survey of municipalities with a population of more than 14,000 (N=46) on how global issues and the environmental responsibilities they have within their overall tasks appeared, what areas of environmental responsibilities they have and what the most typical case types are, whether the major environmental problems of municipalities are really caused by noise and air pollution control issues.

I also intend to assess what tools and equipment they have to fulfil their environmental authoritative tasks, and how many local governments have their own business organisations that perform environmental tasks in any form within the territory of the given municipality; furthermore, how many environmental officials work in average at municipalities with a larger population, whether they have an environmental committee, and how many of its members received education in environmental protection. At the same time, I was also seeking an answer to what kind of environmental investments were assessed by the municipalities over the last five years. In the course of this article, I intend to examine these issues, for which I have used scholarly literature, statutory and municipal regulations, and a questionnaire survey. All this should be performed in order to be able to draw

[2] A. Prüss-Ustün, J. Wolf, C. Corvalán, R. Bos and M. Neira, *Preventing disease through healthy environments: a global assessment of the burden of disease from environmental risks*, WHO. Available: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/204585/9789241565196_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y (04. 01. 2020.)

conclusions on the capacities and future actions based on this situation, because in the future, the activities of protection organisations in this field are likely to be kept to a minimum and the principle of subsidiarity, which is based on municipalities, must prevail.

In order to answer the above questions and to interpret the results of the questionnaire survey, one needs to summarise the essence of local governance and its relationship with environmental protection.

2. The system of self-governance in Hungary

It is a known fact that the evolution of today's system has long historical roots. In Hungary, after the era of dualism, when the emergence of the bourgeois (civic) state began to gain ground, judiciary entities worked as local organisations of public administration; they operated in the capital, Budapest, and in the counties and cities with jurisdiction, In the framework of a continuously changing system.[3]

The National Assembly adopted Act LXV of 1990 on local self-governments on August 3, 1990. By this, it created a system of self-governance to replace the council system. At present, two types of local/self-governments can be distinguished in Hungary. One is the local (municipality-level) government and the other is the regional/territorial (county) level government. Municipality-level governments operate in villages, towns, district seat towns, cities with county rights and in the districts of the capital Budapest. Among the municipalities, the only one that has both a municipality level and a regional/territorial government is the capital, Budapest.[4] In the context of the Hungarian legal system, the tasks of municipality-level and regional self-governments relevant to the protection of the environment are specified in the Act on environmental protection[5] (hereinafter referred to as 'Kvt.') as the following. Municipality-level governments play a significant role in the implementation of local environmental tasks, which include the creation and enforcement of environmental protection legislation, the fulfillment of authoritative tasks assigned to their competence and the elaboration of a municipal environmental protection program. The body of representatives of a municipalities-level government is responsible for, among other things, establishing a smog alert plan, setting regulations by decrees for air pollution caused by household activities (incineration of dry leaves and garden waste), contributing to the process of defining ecologically sensitive areas concerning air pollution, declaring certain areas to have increased protection against noise, designating quiet zones and establishing local noise protection regulations.

In order to perform its duties in relation to the protection of the built and natural environment, the county self-government drafts the county environmental program, takes a stand and expresses its opinion on the decrees and environmental programs of the municipality-level municipalities. Generally, tasks directly relating to the population

[3] Erika László, 'Magyarország vízügyi igazgatásának fejlődéstörténeti áttekintése a kiegyezéstől napjainkig,' *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás* no 4 (2019), 83, 87.

[4] Act CLXXXIX of 2011 on Hungary's local governments.

[5] *Act LIII of 1995 on the general rules of environmental protection,* Sections 46 and 48.

are primarily carried out by the municipalities, while county self-governments have more tasks in planning and coordination.[6] For the past thirty years, local governments have been the local initiators, implementers and inspectors of countless national environmental programs. The analysis of the accumulated experience is therefore timely. In the case of environmental problems at municipal level, practices appropriate to their characteristics had to be developed. All of them, of course, cannot be scrutinised in the context of this article; so, three of the most pressing issues I have dealt with in the survey are air pollution, noise and vibration hazards.

3. Air pollution as an environmental problem

Air pollution has a serious impact on people's health, but it also harms the built environment. For example, in the environmental assessment[7] of the amendment of the spatial arrangement plan of Pest County, one could read that the air quality status of the Central Hungarian Region had recently deteriorated in municipalities with transit traffic and congestions. Limit values for NO_2 (nitrogen dioxide) and PM_{10} (particulate matter[8]) continue to be exceeded. In this area of Hungary, particularly transit traffic causes significant environmental damages.

The air quality of municipalities is influenced by the amount of pollutants emitted, the level of build-up of municipalitiess and also the pollution from remote areas due to transmission processes. Air pollution directly and indirectly damages the environment and human health.

In 2017, the European Environment Agency considered three pollutants to be the most significant in terms of the health impacts of air pollution: fine particulate matter, nitrogen dioxide and near-ground ozone.[9] The EU also sets high standards for volatile organic compounds (VOCs), nitrogen oxides including nitrogen dioxide, sulfur dioxide, ammonia (NH_3), heavy metals and benzene. The *Resolution No. 1386/2013/EU of the European Parliament and the Council*[10] reports that significant reduction in emissions of pollutants into the air have been achieved in recent decades. However, there is a fact that gives reasons for serious concern: according to the report of EEA (European Environment Agency),[11] in 2016 in Hungary, the exposure to $PM_{2.5}$[12] caused the premature death of 12,100 persons, nitrogen dioxide (NO2) the death of 770 persons and ozone the death of 380 persons. In 2011, the World Health Organization

[6] András Bencsik and Attila Barta, 'A települési önkormányzatok szerepe a környezetvédelmi igazgatás átalakult rendszerében,' *Pro futuro* 7, no 1 (2017), 85.

[7] *Pest megye területrendezési terv módosítás – Környezeti értékelés* [Amendment of the Spatial Arrangement Plan of Pest County – Environmental assessment], Térinfo, Budapest, January 2020. Available: www.pestmegye.hu/images/2020/Teruletrendezesi_terv/Kornyezeti_ertekeles_2020.pdf (02. 02. 2020.), 58.

[8] Particles with a diameter of less than 10 micrometers.

[9] 'Air Pollution,' European Environment Agency. Available: www.eea.europa.eu/themes/air/intro (04. 12. 2019.)

[10] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013D1386&from=EN (30. 10. 2019.)

[11] *Air quality in Europe – 2019 report*, EEA Report No. 10/2019. European Environment Agency, 2019. Available: www.eea.europa.eu//publications/air-quality-in-europe-2019 (20. 11. 2019.), 68.

[12] $PM_{2.5}$ are very small particles of a pollutant having a diameter of 2.5 micrometers (0.0025 mm) or less. In most cases they originate from combustion.

considered traffic noise to be the second largest risk factor in Western Europe, after the diseases caused by airborne dust (particulate matter).

In reviewing[13] the implementation of environmental policies, Hungary considers among its major tasks the reduction of particulate matter emissions from solid fuel combustion in private households for heating and the reduction of emissions from vehicles in urban areas. According to the Central Statistical Office data[14] of 2016, one quarter (258,000) of the more than one million employees working in the capital of Hungary shuttle to work from Pest County, which greatly influences the appearance of transport-related pollutants and noise.

4. Noise and vibration as an environmental problem

Nowadays, at least 10,000 people in the European Union are prone to premature death due to noise-induced illnesses. In 2012, for example, a quarter of the European population was exposed to noise levels above the limit values. In Hungary, the municipalities were responsible for drafting the strategic noise maps and action plans for the municipalities in the agglomeration of Budapest, and for the towns with a population of over 100,000; in case of Budapest the Capital's Self-Government was responsible. In the case of major transport facilities, these maps had to be prepared by an organisation designated by the Minister for Transport. As of May 2017, the Herman Ottó Institute Nonprofit Ltd. is responsible for the preparation of strategic noise maps as the (legal) environment have changed.[15] On the other hand, it is the responsibility of municipalities to declare certain areas to be highly protected from noise, to designate quiet areas and to establish local noise regulations.

In addition to air pollution and noise and vibration impacts, waste management,[16] water quality protection, water management, among others, cause significant problems. Here, too, the question arises as to what causes difficulties to municipalities in performing their environmental tasks, what means they have to resolve them, what investments have been made for environmental protection and whether they have suitably qualified personnel. I conducted a questionnaire survey to map the basic situation.

5. Presentation of the questionnaire survey

During my study, I have reviewed and used literature, documents, European Union resolutions, reports, legislation, directives and Hungarian local government decrees, as well as data of the Central Statistical Office (CSO). In addition to the literature review, I have conducted a questionnaire survey of 46 municipality-level governments

[13] 'A környezetvédelmi politikák végrehajtásának felülvizsgálata. Magyarország,' Európai Bizottság. Available: https://ec.europa.eu/environment/eir/pdf/factsheet_hu_hu.pdf (23. 11. 2019.)

[14] *Budapest. Gazdaság és társadalom,* KSH. Available: www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/budapest.pdf (05. 12. 2019.)

[15] Government Decree 280/2004. (X.20.), section 1, paragraph (3).

[16] Júlia Hornyacsek – Erika László, 'A hulladéklerakás környezetterhelő hatásai és az ellene való védekezés lehetőségei a településeken és a védelmi szférában,' *Bolyai Szemle* no 2 (2015), 155.

in Hungary with a population of more than 14,000 persons. I have conducted the survey for the Central Hungarian Region[17] in order to obtain an overview of the environmental activities in this area.

The survey was sent to the email addresses of a total of 46 municipalities in the country, all of which were urban municipalities with a population of over 14,000. The survey was done anonymously, so they are deliberately not named in the article to avoid identification. Of the 46 municipalities, 22 (n=22) returned the questionnaire electronically, so I can take into consideration the data with this in mind.[18] The questionnaire survey examined the percentage of environmental activities to the total number of municipal activities. The responses had to be indicated as a percentage on a predetermined 'from-to' scale, in which the values rose by 5 per cent (1–5 per cent, 5–10 per cent, and so on). Out of the 46 municipalities surveyed, I was able to evaluate 16 responses, the proportion of which I would like to illustrate in Figure 1 below.

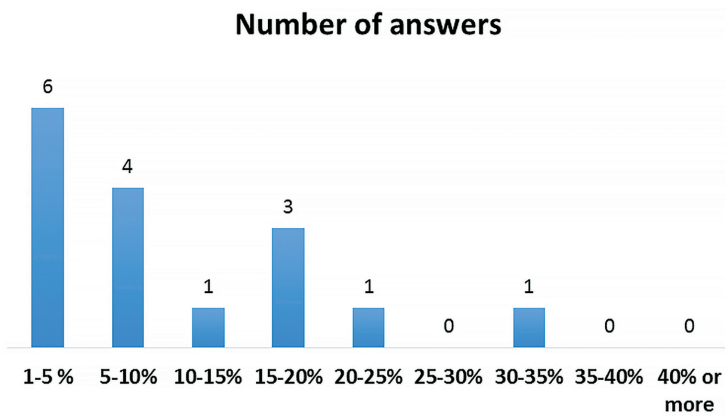

Figure 1. *Number of answers*

Source: compiled by the author

On the top of each column, one can read the number of municipalities that decided to indicate the given value. Out of the 22 questionnaires returned, a total of 16 responded to this question. It can be observed that out of the 16 responding municipalities, 6 local governments municipalities indicated that only 1 to 5 per cent of their total activity is related to environmental protection. In case of 4 municipalities,

[17] A planning-statistical region defined based on the territorial unit for statistical purposes (NUTS), defined by a regulation of the European Parliament and of the Council. By this region I mean the unit of the planning-statistical area existing before January 1, 2018, which was created in Hungary in order to make the Hungarian territorial units comparable with the regions located within the individual Member States of the European Union. As of January 1, 2018, as per Government Decision No. 2013/2015 (XII. 29.), although the Central Hungarian Region split into Pest County and Budapest, however, based on the above, in this article I examine the territorial unit exisiting before January 1, 2018 and use its name. The reason for this is the validation of the certainty of anonymity.

[18] It is an important lesson learnt that the time of sending the questionnaire coincided with the post-election transformations, so many people did not respond to the questionnaire due to the change in their responsibilities and competences. It is advisable to schedule these researches for a more problem-free period.

this value is between 5–10 per cent, 1 municipality judged this value to be between 10–15 per cent, in 3 cases 15–20 per cent, while in 1 case each, 20–25 per cent and 30–35 per cent were marked.

In the following section of the survey, the responders were asked to rate on a scale of 1 to 5, which environmental areas cause the most work for the municipality authorities. With regard to environmental cases, I was interested in the frequency (volume) of authoritative cases related to noise and vibration protection, air purity, wastewater management, local water management and water law, waste management, animal-welfare protection, tree and shrub felling, and the replacement thereof. A value of 1 (minimum) was used to designate the environmental area with the least authoritative work and a value of 5 (maximum) to designate the most frequent environmental authoritative issues. The notation 'n/a' in Figure 2 indicates the number of non-responding municipalities. It is evident that the least number of authoritative cases in municipalities were local water management, water law, wastewater, air purity and noise and vibration issues. In contrast, most paperwork comes from waste management, tree and shrub cutting, but animal husbandry and animal welfare are also significant.

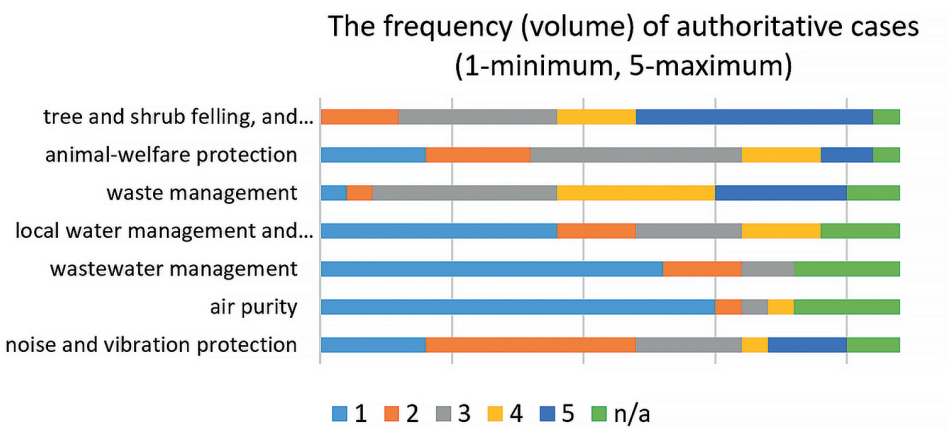

Figure 2. *The frequency (volume) of authoritative cases (1–minimum, 5–maximum)*

Source: compiled by the author

This may be due to the fact that, as a first instance authority for air purity protection matters, the local environmental authority acts instead of the municipality. As far as municipalities are concerned, the air pollution control authoritative issues related to the implementation of the smoke alert plan are those where the mayor (in the capital, the chief mayor) acts first. As per Government Decree 306/2010. (XII. 23.),[19] the district (metropolitan district) offices of the Budapest and county government offices have additional first instance jurisdiction in matters of air purity protection.

[19] Government Decree 306/2010. (XII. 23.) on air protection, Section 36, Paragraphs (2)–(3).

Given that the first instance authority are divided between several authorities, there are fewer air purity protection issues left for municipalities. This does not mean that the municipalities are not affected by this problem, but only that it emerges less in cases requiring authoritative paperwork.[20]

The authoritative tasks of *noise and vibration protection issues* have been shared between the municipalities and the territorially competent environmental authorities based on paragraph 4 of Government Decree 284/2007. (X. 29.). As shown in Figure 2, noise and vibration protection issues are present in municipal authoritative activities to a visibly lesser extent but to a greater extent than air pollution control issues.

Section 24 of Government Decree 72/1996. (V. 22.) on exercising *water management authoritative powers* lists the local government's authoritative powers in connection with water management that require the permission of the notary of the municipality. The tasks of municipalities related to water and water facilities of *Act LVII of 1995 on water management* can be found in Section 4. The survey shows that in the Central Hungarian Region, the interviewed municipalities face relatively few tasks of these case types, which may be related to the municipalities' involvement with waters. Contrary to the above, Figure 2 clearly shows that municipalities are more involved in waste management, animal husbandry and animal welfare, as well as tree and shrub logging and replacement.

In the next section of the survey, I was interested in the frequency of case types, which I also wanted to survey on a scale of 1 to 5.

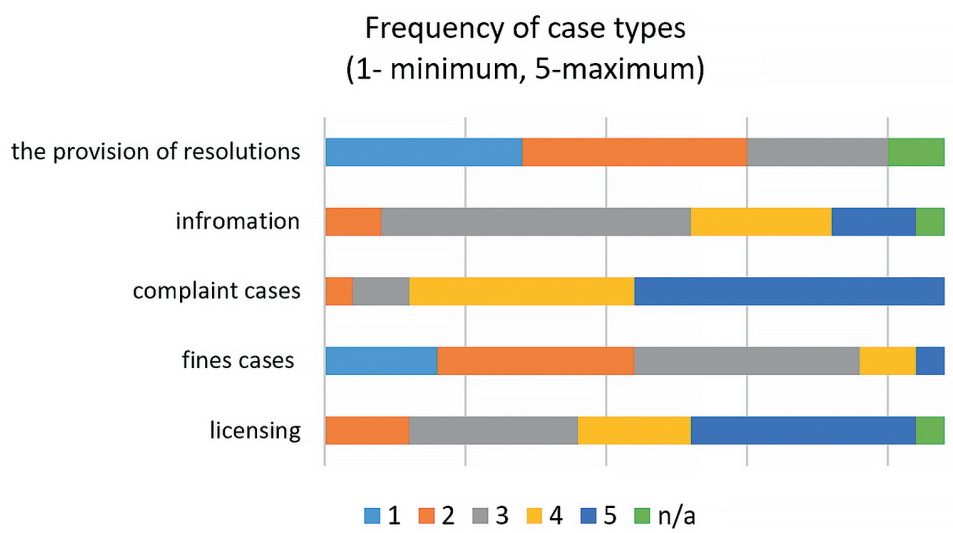

Figure 3. *Frequency of case types*

Source: compiled by the author

[20] It was also confirmed by my interview with three employees.

Figure 3 shows that most case types consist of dealing with complaint cases, responding to them and licensing. Information and fines cases are present at a moderate level, while the provision of resolutions is the area in which the municipalities have the least responsibility based on the questionnaire responses. The notation 'n/a' in Figure 3 indicates the number of non-responding municipalities as compared to the 22 questionnaires returned.

During the questionnaire survey, I also sought to find out what kind of tools and devices local governments have in order to carry out their tasks related to environmental protection, as well as their ability to carry out independent environmental measurements. Municipalities had to choose from a pre-compiled list of assets that they had, and they could choose several from the list. By adding an 'other' and a 'none' category, besides the devices listed, I have given the opportunity for the respondents to become aware of unique (not listed) devices and cases with no devices at all.

In the 'other' category, respondents indicated GPS navigation and, in two cases, a camera, which is not shown separately in Figure 4 below. In the list I provided, air load level meter, public information and data acquisition system, noise meters, vibration meters, radiation meters, stationary or mobile measuring networks, portable field instrumentation (samplers, drills, and so on), mobile laboratory and service vehicle (for onsite inspections) could be indicated. Based on the survey, the following responses were obtained, which I would like to illustrate in Figure 4.

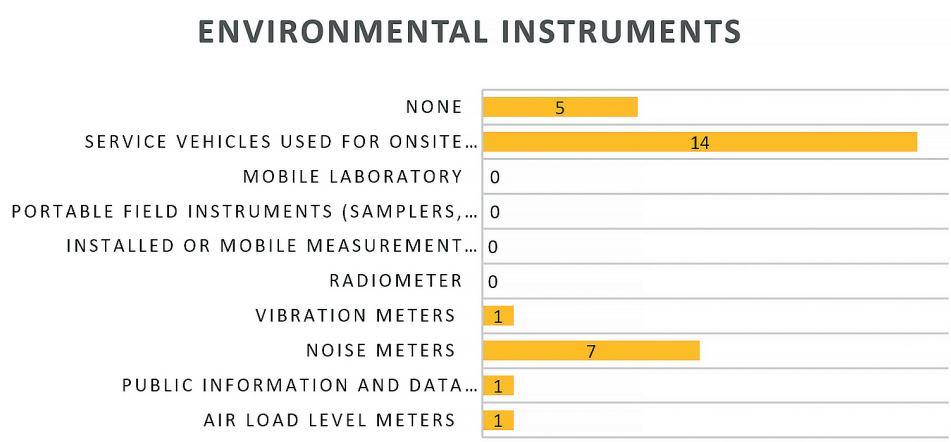

Figure 4. *Use of environmental instruments*

Source: compiled by the author

Figure 4 shows that the highest number of marks was given to service vehicles used for onsite inspections, which are present in 14 municipalities, representing 48.28 per cent of the respondents. This is followed by noise meters, with 7 marks (24.14 per cent vibration meters (3.45 per cent public information and data acquisition

system (3.45 per cent) and air load level meters (3.45 per cent) with one mark each. According to the survey, in the municipalities where service vehicle was available, there were five other measuring instruments besides the vehicles, such as noise measuring devices, public information and data acquisition equipment, GPS navigation and camera. In contrast, in the case of five municipalities (17.24 per cent) no devices were available to carry out onsite environmental inspections. This may be due to the lack of expertise or occasional contractual cooperation of companies with environmental profiles with the municipalities.

In this context, I wanted to assess how many municipalities have their own institution/business organisation that performs and assists in the environmental tasks of the municipalities. The responses of the 22 municipalities completing the questionnaire showed the following. 32 per cent (7) of the respondents said that they do not have an environmental institution, while 68 per cent (15) have an institution. The main profile of these institutions is not limited to carrying out tasks related to the environment. They usually perform many other tasks in the life of municipalities, such as road management, real estate management, specialised industrial activities, playground construction and maintenance, road and utility construction, car-parking operation, deep and building works and so on.

Among the institutions operated by the responders there was also an association dedicated to the protection of animals. Environmental activities include water network operation, maintenance, tree and public green space maintenance, planting and care of plants, collection and removal of illegally abandoned waste, selective waste collection and awareness raising.

These institutions are said to have their main responsibility in the field of environmental protection primarily for providing physical assistance. They provide little expert and professional assistance, while they do not provide legal (juristical) assistance at all.

Local governments tend to seek legal and professional assistance from other state organisations. Based on the information from scholarly literature, I also wanted to assess from which state (governmental) institutions most of the governments ask for help (Figure 5), and whether the request for help in such cases is of legal or rather professional character (Figure 6). During the survey, I provided the possibility to mark seven fields, with two additional categories.

Similarly to the results[21] found during the literature review, my survey showed that local governments primarily turn to the regionally competent county government offices for professional advice. Based on the results shown in Figure 5, there is a clear primacy of government offices in providing assistance.

The second place is held by the territorially competent disaster management and water directorates, which is followed by their superior entities. Two other responders, who indicated the 'other' category, identified the neighboring municipalities and NFCSA[22] as sources of professional assistance. Respondents could mark multiple organisations during the response.

[21] Mihály Fónai, 'A településméret és típus hatása a helyi környezeti politikára,' in *A települési környezetvédelem elméleti és gyakorlati megközelítései*, ed. by Orsolya Bányai and Attila Barta (Budapest: Gondolat Kiadó, 2018), 90–117.

[22] National Food Chain Safety Authority.

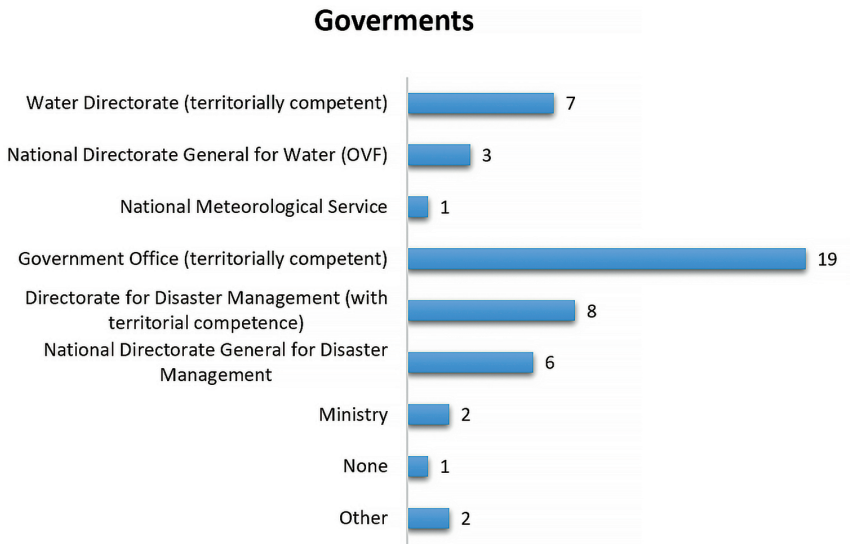

Figure 5. *Number of assistance requested by municipalities (from other state organisations)*
Source: compiled by the author

45 per cent of the respondents (10 municipalities) would ask for help from state entities, they had both legal and professional questions, 36 per cent (8 municipalities) only indicated the professional area, while 9 per cent (2 municipalities) rather needed legal assistance. One responder answered that it did not need either legal or professional help, while in one case, I did not receive an answer to this question; these make up 5–5 per cent of the respondents.

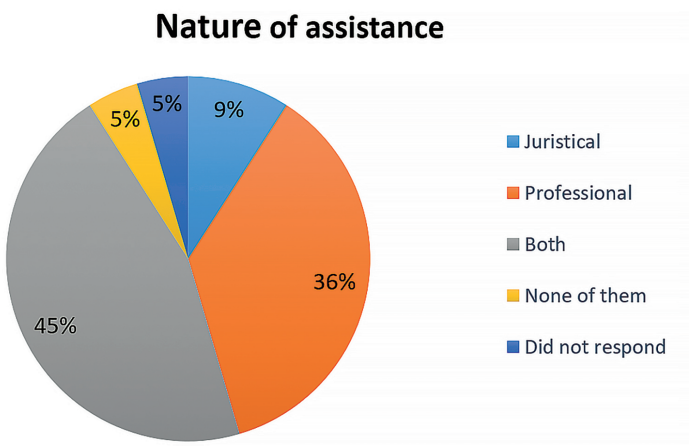

Figure 6. *The nature of the assistance requested by the municipalities*
Source: compiled by the author

During the questionnaire survey, I also sought to find out the average number of employees with an environmental qualification in the municipalities with a population of more than 14,000. I would like to illustrate the results of the survey with Figure 7 below.

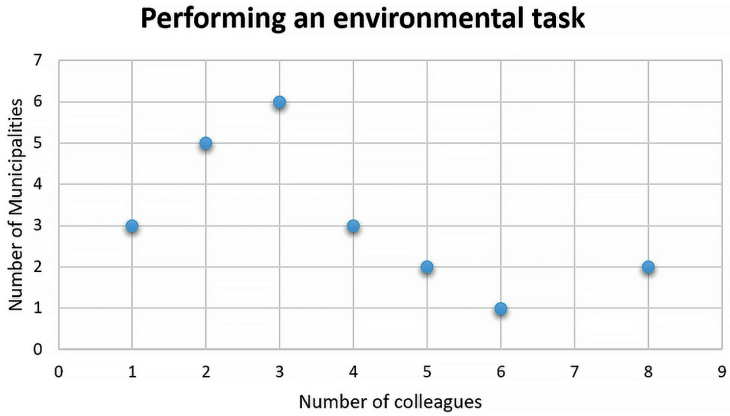

Figure 7. *Number of persons performing environmental protection tasks*
Source: compiled by the author

The vertical axis of the figure shows the number of responses from municipalities relating to number of personnel projected to the horizontal axis. The figure clearly shows that in the case of 6 municipalities, the number of employees performing environmental tasks is 3. More than 4 persons can only be found in the case of altogether five municipalities.

An important question is whether municipalities have a committee that deals with environmental protection in a given municipality. There are environment committees at 77 per cent (17) of the 22 responding municipalities, but my research did not address whether these committees are purely environmental or are part of some other committee.[23] However, I did mention how many of the members of the environmental committee have environmental qualification. Only 15 of the 22 municipalities that returned the questionnaire answered this question; from the fifteen cases, in five cases none received environmental education, in seven cases one had environmental education, while in two cases two had environmental education, and in one case, three had environmental education in the committee.

Financial opportunities determine many things. Therefore, in the questionnaire I also mentioned whether the municipalities have an environmental protection fund and a municipal environmental protection program required in Point b) of Paragraph (1)

[23] See in greater detail in: Gábor Kozma, 'A környezetvédelem helye a helyi önkormányzatok képviselőtestületi bizottsági struktúrájában,' In *Környezet és energia a mindennapokban*, ed. by István Lázár (Debrecen: MTA DAB Földtudományi Szakbizottság, 2016), 29–36.

of Section 46 of Act LIII of 1995.[24] This issue was already covered by another study[25] in 2013. In a study done at that time, the author pointed out that, despite the fact that this rule dates back many years and should be revised from year to year, there are still municipalities where the environmental program is simply missing. My survey, too, reveals that these deficiencies still exist in the Central Hungarian Region.

Out of the 22 responding municipalities, two did not have any environmental program and two have no environmental fund. In most environmental programs, the respondents reported that these programs can be found on the municipality's website or in the mayor's office. Most of the environmental programs uploaded to the websites were prepared by external companies.

It reveals much what *investments the municipalities have made*. In terms of investments, the survey was carried out by examining seven major areas used in the measurements of CSO: wastewater treatment, air pollution control, waste management, soil and groundwater protection, noise and vibration protection, landscape and nature protection, and research and development. The survey focused on the environmental investments made by local governments in the last five years (2014–2019). The municipalities could provide several answers to the question; the number of investments according to the answers are shown in Figure 8:

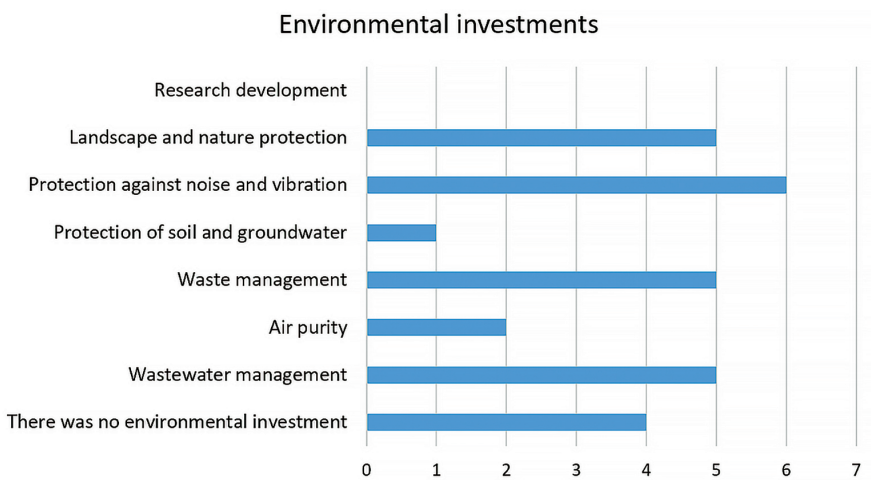

Figure 8. *Number of environmental investments in the 22 local governments surveyed*
Source: compiled by the author

According to the figure, most of the investments were made in the area of noise and vibration protection in the region(s) that I investigated. In the second place, one can find landscape and nature protection, waste management and sewage

[24] Act LIII of 1995 on the general regulations of environmental protection.
[25] Viktor Varjú, 'A települési önkormányzatok környezetvédelmi orientáltsága,' *Comitatus: Önkormányzati Szemle*, no 213 (2013), 21–36.

treatment. This is followed by investments in air pollution and soil and groundwater protection. In the case of four municipalities, they were burdened with other investments, therefore, they had no environmental investment in the last five years. With regard to environmental investments, noise and vibration protection, landscape and nature protection, waste management and sewage network construction are the areas where physical action by municipalities can remedy the problems 'easier'. With regard to the problems of air pollution control, this task becomes much more difficult due to the delocalised nature of the pollutants (mentioned above) in the municipalities. The problems of air pollution control are caused by the population, the traffic and the factories located in the municipalities, which cannot be overcome by environmental investments uniformly and efficiently by the municipalities due to the fragmentation of municipalities. A solution in this area could be to define restrictive environmental regulations. In addition, besides stricter environmental standards for the plants, tendering support could help to promote environmental investments in this area.

6. Summarised conclusion

It can be concluded from the questionnaire survey that relatively few environmental tasks are performed by municipalities compared to their overall tasks. This may be due to the fact that most of the authoritative tasks are performed by the territorially competent environmental authorities, so, the tasks related to this area are obviously less. According to the survey, most paperwork is done on waste management, tree and shrub cutting, and animal husbandry and animal welfare. The occurrence of problems can be explained by the large amount of waste concentrated in small areas, the small amount of green space and the high number of pets.[26] Most cases fall into the case type of licensing, but there are many cases that belong to the types of handling and responding to a complaint case, or possibly fining.

With regard to environmental tools and devices, it seems that local governments rather need and use opportunities to obtain external assistance, since not too many of them have devices other than noise meters. The lack of measuring tools may also be due to the fact that the municipalities responding to the survey have few officials with environmental education and, within this, the range of officials who use or can use such devices is even narrower. The same applies to environmental programs. Obviously, they seek assistance from the territorial/regional environmental authorities as public authorities. The request for assistance covers both professional and legal matters, however, it is possible that professional issues dominate within this. During the survey, I have reviewed the municipal environmental programs uploaded to the internet. It showed that most of the local governments produced these documents using third party entities. In many cases, environmental programs were included in

[26] According to a statistical survey, in 2018, Hungary ranked 7th out of the 24 European countries surveyed, with households with at least one dog. Source: www.statista.com/statistics/515475/dog-ownership-european-union-eu-by-country/ (09. 12. 2019.)

integrated urban development strategies. These indicate that the number of environmental officials at the local governments is not yet high enough.

Of course, it is important to note that municipalities are not the same. Some even lack the basic requirements, while others have greening, bird-friendly and composting programs, Local Agenda 21 programs, climate strategy and a tree register. This trend can be observed according to other studies,[27] too.

In order to compare various researches, it would be worthwhile to conduct such a survey on more and deeper issues, also at the national level.

Through the questionnaire survey, one could receive a comprehensive picture of the environmental tasks of municipalities and the conditions of their implementation. These results raise the question of the extent to which environment protection is present in the education, training and further training of those working in public administration, and whether there are officials in local governments who could submit innovations in the field of environment protection, promoting the issues of our environment. All of these notions are subject to further research.

References

Bencsik, András – Barta, Attila: 'A települési önkormányzatok szerepe a környezetvédelmi igazgatás átalakult rendszerében.' *Pro futuro* 7, no 1 (2017), 79–93. DOI: https://doi.org/10.26521/profuturo/2017/1/4749

Fodor, László: 'Települési környezetpolitika komplex megközelítésben.' In *A települési környezetvédelem elméleti és gyakorlati megközelítései*, ed. by Bányai, Orsolya – Barta, Attila. Budapest, Gondolat Kiadó, 2018. 69–88.

Fónai, Mihály: 'A településméret és típus hatása a helyi környezeti politikára.' In *A települési környezetvédelem elméleti és gyakorlati megközelítései*, ed. by Bányai, Orsolya – Barta, Attila. Budapest, Gondolat Kiadó, 2018. 90–117.

Hornyacsek, Júlia – László, Erika: 'A hulladéklerakás környezetterhelő hatásai és az ellene való védekezés lehetőségei a településeken és a védelmi szférában.' *Bolyai Szemle* no 2 (2015), 155–174.

Kozma, Gábor: 'A környezetvédelem helye a helyi önkormányzatok képviselőtestületi bizottsági struktúrájában.' In *Környezet és energia a mindennapokban*, ed. by Lázár, István. Debrecen, MTA DAB Földtudományi Szakbizottság, 2016. 29–36.

László, Erika: 'Magyarország vízügyi igazgatásának fejlődéstörténeti áttekintése a kiegyezéstől napjainkig.' *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás* no 4 (2019), 80–105. DOI: https://doi.org/10.32575/ppb.2019.4.4

Varjú, Viktor: 'A települési önkormányzatok környezetvédelmi orientáltsága.' *Comitatus: Önkormányzati Szemle*, no 213 (2013), 21–36.

[27] László Fodor, 'Települési környezetpolitika komplex megközelítésben.' In *A települési környezetvédelem elméleti és gyakorlati megközelítései*, ed. by Orsolya Bányai and Attila Barta (Budapest: Gondolat Kiadó, 2018), 69–88.

Internet sources

'Air Pollution.' European Environment Agency. Available: www.eea.europa.eu/themes/air/intro (04. 12. 2019.)

Air quality in Europe – 2019 report, EEA Report No. 10/2019. European Environment Agency, 2019. DOI: https://doi.org/10.2800/822355

'A környezetvédelmi politikák végrehajtásának felülvizsgálata. Magyarország.' Európai Bizottság. Available: https://ec.europa.eu/environment/eir/pdf/factsheet_hu_hu.pdf (23. 11. 2019.)

Budapest. Gazdaság és társadalom. KSH. Available: www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/budapest.pdf (0505". 12. 2019.)

Pest megye területrendezéisi terv módosítás – Környezeti értékelés [Amendment of the Spatial Arrangement Plan of Pest County – Environmental assessment], Térinfo, Budapest, January 2020. www.pestmegye.hu/images/2020/Teruletrendezesi_terv/Kornyezeti_ertekeles_2020.pdf (02. 02. 2020.)

Prüss-Ustün, A. – Wolf, J. – Corvalán, C. – Bos, R. – Neira, M.: *Preventing disease through healthy environments: a global assessment of the burden of disease from environmental risks*. WHO. Available: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/204585/9789241565196_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y (04. 01. 2020.)

Hadtudományi Szemle
13. évfolyam (2020) 3. szám 163–178. • DOI: 10.32563/hsz.2020.3.12

Matusz Márk Péter[1]

A csapategészségügyi ellátást támogató egészségügyi applikációban rejlő lehetőségek

Possibilities of Cellphone Applications in the Field of Military Healthcare System

Absztrakt

A cikkben röviden bemutatom az infokommunikációs forradalom telefonos applikációkat érintő egyes vívmányait és néhány egészségügyi ellátást támogató alkalmazást. Ezekből meghatározom, hogy milyen funkciócsoportok használatával lehetne képes a Magyar Honvédség csapategészségügyi szolgálata az állomány ellátásán javítani, valamint annak minőségét fokozni. Megvizsgálom ezenkívül a bevezetésre javasolt egészségügyi applikáció egyes kiberbiztonsági rizikófaktorait és ennek kiküszöbölésére megoldásokat javaslok.

Kulcsszavak: *infokommunkiációs forradalom, telefonos applikáció, telemedicina, kibervédelem*

Abstract

The article aims to introduce the achievements of infocommunication revolution regarding cellphone applications. Based on this all the functional groups will be defined that would enable the Hungarian Defence Forces to improve the military healthcare system, and to upgrade its quality. Besides, the cyber security risk factors of the suggested healthcare application will be examined and solutions will be suggested in order to eliminate these factors.

Keywords: *infocommunication revolution, cellphone application, telemedicine, cyber defence*

[1] Doktorandusz, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Katonai Műszaki Doktori Iskola – University of Public Service, Doctoral School of Military Engineering, PhD student, e-mail: matusz.mark@mil.hu, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3768-1079

1. Bevezetés

A harmadik évezredben az infokommunikációs forradalom és fejlődés (látszólag) feltartóztathatatlanul zajlik. Egyre több ember rendelkezik okostelefonnal és internet-eléréssel, ennek következtében a világon az információáramlás döbbenetes mértékben felgyorsult. A folyamatban rejtőző potenciál kihasználására számos út létezik – nap mint nap olvashatók beszámolók kreatív és hasznos megoldásokról, amelyekben mind ott rejtőzik a lehetőség, hogy napjaink részeivé váljanak. (Mielőtt belekezdek ezeknek az alternatív utaknak a bemutatásába, kezdjük a legelején, hogy a fejlődés jellegét és kiterjedését a lehető legpontosabban felmérhessük.) Stefan Detschew könyvéből Lengyelné dr. Molnár Tünde és dr. Kiss-Tóth Lajos fordításában az információs és kommunikációs technikák összesítik „a teljes körű technológiai tervezést az információhoz való hozzáféréstől a feldolgozáson át az átadásig: az információ gyűjtésének, tárolásának, továbbításának és prezentálásának hardver-, szoftver- és média feltételeit, legyen az információ formája hang, adat, szöveg vagy kép. Magában foglalja a telefon, mobiltelefon, hardver, szoftver területét egészen az internetig."[2]

A folyamat volumenét kiválóan demonstrálja a magyarországi internet-előfizetések számának emelkedése: míg 2010-ben 3,3 millió volt, addig 2016-ig 5,7 millióval, azaz évente átlagosan 18%-kal bővült. Ami ebből a markáns számadatból értekezésem témájához illeszkedik, az a magyarországi mobilinternet-előfizetések számának emelkedése: 2016-ban az internet-előfizetések száma 8,1%-kal emelkedett az előző évihez képest. A mobilinternet adja az összes internet-előfizetés több mint kétharmadát (69%).[3] Világviszonylatban a fent említett számok még markánsabban megmutatkoznak, két adattal szeretném ezt szemléltetni: 2018 januárjában már 3,7 milliárd internethasználóval számol a statisztika, valamint 2019-re a világ népességének mobiltelefon-használói közül 63,4% készülékén is rendelkezik internetelérással.[4]

Az adatátvitel sebessége, az applikációk kínálata, és ezzel együtt az elvégezhető műveletek, lehetőségek sora folyamatosan bővül. Az okostelefonok folyamatos térnyerésével ezek az eszközök immár a felhasználók egyfajta személyi asszisztenseivé léptek elő. Bonyolíthatjuk a levelezéseinket, közös naptárban harmonizálni tudjuk tervezett elfoglaltságainkat a hozzánk közel állókkal, különböző közösségi hálózatokon akár a nap 24 órájában kapcsolatot tudunk tartani távoli ismerőseinkkel. Applikáción keresztül elérhetőek a legfrissebb hírek, elindítható navigáció, ha eltévedtünk, megrendelhetők a legkülönfélébb vágyott termékek, nyomon követhetők a különböző menetrendek és változásaik, rá lehet pillantani az esti TV-műsorra vagy lefoglalható és kifizethető mozijegy is. Az applikációk komolyabb és felelősségteljesebb feladatok elvégzésére is alkalmasak: a pénzügyek intézésére már a legtöbb bank saját mobilalkalmazással rendelkezik, továbbá megjelentek az egészséget monitorozó applikációk is. A folyamatok felgyorsulásával, az átlag felhasználókban kialakult az „itt és most igénye", azaz

[2] Stefan Detschew: *Impact of ICT in the developing countries on the economic growth.* Norderstedt, GRIN, 2007. 28. Definíció fordítása: http://okt.ektf.hu/data/szlahorek/file/kezek/05_ikt_02_27/index.html (A letöltés dátuma: 2019. 04. 21.)

[3] *Az infokommunikációs technológiák és szolgáltatások helyzete Magyarországon, 2016.* Központi Statisztikai Hivatal, 2016. 4. Elérhető: www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/ikt/ikt16.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 25.)

[4] *Mobil Internet Statistics and Facts 2019.* Internet Stats and Facts for 2019. Elérhető: https://hostingfacts.com/internet-facts-stats/ (A letöltés dátuma: 2019. 04. 25.)

a felmerülő információigényének az azonnali teljesítési lehetőségét keresi. Az emberek hozzászoktak, igénylik és használják az okostelefonon kialakított információszolgáltatásokat. A napi életük zökkenőmentes végzéséhez, illetve kényelmi szempontok alapján is, az emberek ragaszkodnak a használt szolgáltatásokhoz. Kijelenthetjük, hogy az emberek életének és egyben komfortérzetének meghatározó részévé vált az infokommunikáció és az ezt megtestesítő okostelefon. Ezt a jelenséget próbálják meg minél jobban kiszolgálni a mobilkommunikációs gyártók és a szoftverfejlesztő cégek.

A civil szférában megfigyelhető egyes infokommunikációs jelenségek megnevezése után szűkítsük a kört a Magyar Honvédségre, azon belül is a csapategészségügyi ellátás rendszerére. Tekintsük át, hogy a csapategészségügyi szolgálat milyen infokommunikációs képességekkel rendelkezik és megfigyelhető-e bármiféle párhuzam a két terület között. A Magyar Honvédség csapategészségügyi szolgálatának jelenlegi infokommunikációs fejlettségét két területre osztom. Mobil és a helyhez kötött képességek alapján fogom csoportosítani a rendelkezésre álló lehetőségeket.

Mobil infokommunikációs képességként az egészségügy területén igénybe vett opciók közül kizárólag a meghatározott beosztásokhoz igényelhető szolgálati telefon, valamint az ehhez járó meghatározott adatmennyiségű mobilnet, illetve a feladatspecifikusan felvehető EDR rádió említhető meg.

Helyhez kötött infokommunikációs lehetőségként bemutatható:

- USB stickkel igényelhető internetes elérhetőséget biztosító SIM-kártya,
- HM Internet, amelyet a MedWorkS egészségügyi informatikai rendszer és az ORKA Orvosi Recept Kitöltő Alkalmazás használ,
- HM Intranet, amely belső hálózatként működik, és magában foglalja az elektronikus levelezés opcióját,
- HM távbeszélő hálózat, azaz irodai vezetékes, belső telefonhálózat,
- irodai telefaxkészülék.

Ahogy a felsorolásból is látszik, a rendelkezésre álló infokommunikációs lehetőségek biztosítják mind az együttműködésre, mind az információátadásra a lehetőséget. Tehát a működés, az egészségügyi ellátás működtetése minimumfeltételeinek a rendszer eleget tesz, bár nem a 21. század infokommunikációs lehetőségeihez mérten.

Felmerül a kérdés, hogy a civil szférában már működő innovációkat és előremutató fejlesztéseket hogyan lehetne a Magyar Honvédség csapategészségügyi ellátás szolgálatába állítani? Melyek azok a lehetőségek, amelyekkel az állomány egészségügyi ellátásának sebességét, a prevenció, a diagnosztika, terápia és gondozás területén fokozni tudnák a minőség romlása nélkül? További kérdésként merül fel, hogy a jelenlegi honvédségi egészségügyi ellátó rendszer mennyire alkalmas a potenciálisan bevezethető innovációk kezelésére, integrálására?

Célul tűztem ki, hogy egy egészségügyi applikáció elméleti bemutatásával demonstráljam a további hasznosítási lehetőségeket és az alkalmazásban rejlő potenciált. Kutatásom során elsősorban az analízis módszerével elemeztem a vonatkozó elektronikus és a nyomtatott hazai és külföldi szak- és tudományos irodalmakat. Másodsorban lehetőségem adódott az egészségügy területén dolgozó szakemberekkel strukturálatlan interjúk készítésére, amelyeknek tapasztalatait az értekezésembe beépítettem.

2. Fontosabb egészségügyi applikációk hazánkban és a (nagy)világban

Annak érdekében, hogy átfogó képet tudjak mutatni a jelenlegi infokommunikációs trendekről és azon belül az okostelefonokra írt egészségügyi applikációkról, ebben a fejezetben bemutatok néhány népszerű hazai és külföldi fejlesztést, amelyek olyan innovatív tartalommal rendelkeznek, amelyeket a csapategészségügyi ellátás fejlesztésében is sikerrel lehetne alkalmazni. Mivel az applikációkat nagy többségben vagy Android, vagy IOS operációs rendszerre írva fejlesztették ki, abból a feltételezésből indulok ki, hogy a szoftverfejlesztők a potenciális igénybe vevők vagy vásárlók, illetve a szoftverpiac igényének lehető legteljesebb elérése érdekében mind a két platformra kifejlesztik applikációjukat, így elégséges az egyik letöltése és tesztelése.

Első bemutatandó alkalmazásnak a „Doctor On Demand"-ot választottam.[5] Az alkalmazás legfontosabb jellemzője, hogy lehetőséget biztosít a felhasználó számára, hogy az okostelefon kameráját felhasználva, élő, online kapcsolatba tudjon lépni egy orvossal vagy pszichológussal, akinek az egészségügyi vagy lelki eredetű problémájáról beszélhet. Az alkalmazás menürendszerében mutatja a rendelkezésre álló egészségügyi szakembereket, valamint jelzi a várakozási időt is. A program beépített naptár funkcióval is rendelkezik, ami alapján lehetőség van időpontot előre foglalni. A szakemberrel történő konzultáció minőségének javítása érdekében, az applikáció rendelkezik beépített kérdőívvel a páciens aktuális tünetei tekintetében. Figyelmesség a fejlesztők részéről, hogy az okostelefon GPS-koordinátái alapján meg tudja mutatni a legközelebbi gyógyszertárat is.

A következő bemutatandó példa koncepciója illeszkedik kutatásomba, viszont kizárólag a weben érhető el, önálló applikáció nem készült belőle. Az Egyesült Államok hadseregének „Army Knowledge Online"[6] portálját mutatom be az alábbi indokok alapján. A honlaphoz az amerikai hadsereg minden aktív és nyugállományú katonája automatikusan hozzáférést kap. Azzal a céllal hozták létre a portált, hogy biztonságos környezetben biztosítson hozzáférést és lehetőséget adatok és információk megosztásához, valamint a fent említett csoportok kommunikációs lehetőséghez jussanak, beépített chat és e-mail-funkció formájában. A tagoknak lehetőségük van egyes katonai feladataik jelentéseihez hozzáférni, saját pénzügyi, financiális helyzetüket megtekinteni, valamint különböző e-oktatás(ok)on részt venni. A felsoroltakon kívül a tagok saját egészségügyi dokumentációjukat is nyomon tudják követni. A „The Wounded Warrior", azaz a sebesült harcos részegysége pedig a megfelelő diagnózis felállításában és az azt követő rehabilitációban próbál segíteni. A portál lehetőséget biztosít úgynevezett másodhozzáférések megigénylésére a hadsereghez köthető vállalkozók, önkéntesek és a katonák családtagjai részére.

[5] *Doctor on Demand alkalmazás.* Elérhető: https://itunes.apple.com/us/app/doctor-on-demand/id591981144?mt=8 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 25.)

[6] *What is Army Knowledge Online?* Elérhető: www.onlinemilitaryeducation.org/faq/what-is-army-knowledge-online/ (A letöltés dátuma: 2019. 04. 25.)

A harmadik választott alkalmazás Withings Health Mate[7] nevű applikáció. A programot a személy egészségi állapotának javítása, fejlesztése céljából, valamint az úgynevezett egészséges életmód kialakítása, továbbá annak megőrzése céljából fejlesztették ki. Ezeknek a céloknak az elérésére egy átlátható menürendszert alkottak meg a fejlesztők. A menürendszerben megjelennek a programot használó személy egészségügyi adatai, mozgás-, aktivitásmennyiségei, alvási naplója, súlya vagy mért egészségügyi értékei, például a vérnyomása. Az aktivitás menüpontban a program a telefon beépített GPS-adatai alapján naplózza a megtett távolságokat és segít motiválni a mozgás rendszeres fenntartásában különböző tréningek (egyszerű edzéskihívások, például 10 ezer lépéses edzés), rendszeres testsúlymérés és a táplálkozás nyomon követése formájában.

A negyedik applikációt az oktatás területéről választottam ki, ez a Medscape CME & Education.[8] A program teljes valójában regisztráció után elérhető, ahol az érdeklődőnek a végzettségét is meg kell adnia. Az applikáció főoldala az egészségügy területén megjelenő hírekre, eseményekre épít, és a regisztrált felhasználó végzettségének megfelelő cikkeket, témákat hoz fel bemutatásra. A gyógyszerek és betegségek menüpontokban lehetőség nyílik többek között egyes egészségügyi ellátások eljárási módszereinek, protokolljainak megismerésére, anatómiai demonstrációk megtekintésére, gyógyszer-azonosító program használatára, laborértékek magyarázataira. A beépített medikalkulátorok segítenek az egészségügyi szakembernek egyes helyzetekben a gyors számolásra és az esemény bekategorizálására. A gyógyszer kölcsönhatás alpont hasznos kiegészítés, segít egyes kérdésekben a megfelelő gyógyszer kiválasztásában. Az oktatás menüpontban a fontosabb cikkek elmentésén kívül lehetőség adódik érdeklődési területünknek megfelelően navigálni és keresni is. Az applikáció nagyon komoly súlyt fektet az oktatásra, nagy mennyiségű videóalapú oktatási anyag hozzáférhető, amely egyéni fejlődésre kiválóan felhasználható. Az applikáció különböző írott kurzusokon való részvételre is bátorít, ahol a továbblépéshez a fejezet végén tesztben kell számot adni a megszerzett tudásról.

A magyarországi applikációkínálatból ilyen részletekbe nyúló gazdagsággal és ilyen komoly információtartalommal feltöltött alkalmazásokat, mint az Egyesült Államokból bemutatott példák, nem találtam. Ennek ellenére látókör-szélesítés céljából szeretnék bemutatni ígéretes kezdeményezéseket. Egyetlen kissé elbizonytalanító tényezőre szeretnék előre rámutatni: a bemutatott magyarországi applikációk (IOS platform) – MediCall kivételével – 2-4 éve kaptak szoftverfrissítést utoljára. Ebből azt a következtetést vonom le, hogy a fejlesztők nem látnak bennük akkora potenciált, hogy az infokommunikációs fejlődés ad hoc jellegű kihívásaira lehetőség szerinti gyors válasszal reagáljanak, és naprakészen tartsák a programok információs bázisát, valamint a folyamatosan felmerülő biztonsági és módosítási, javítási szempontokat is figyelembe vegyék.

A „WebDoki"[9] applikációt 3 éve frissítették utoljára. Nyitófelülete egy tájékoztatóval fogad: kizárólag orvosoknak szóló zárt portál, amely regisztrációt követően vehető igénybe. A feltöltött bemutatkozó anyagok alapján helyet biztosít több szakmai

[7] *Withings Health Mate.* Elérhető: www.withings.com/nl/en/health-mate (A letöltés dátuma: 2019. 04. 25.)
[8] *Medscape.* Elérhető: www.medscape.com (A letöltés dátuma: 2019. 04. 25.)
[9] *WebDoki.* Elérhető: www.webdoki.hu/logon/?redirect=%2F#login (A letöltés dátuma: 2019. 04. 25.)

fórumnak, nyomon követi és összefogva mutatja be a továbbképzési lehetőségeket. Ezenkívül az egészségügyet érintő hírekkel is szolgál. Rendelkezik BNO-keresővel, a laborértékekről tájékoztatást ad, valamint gyógyszeradatbázist és gyógyszerkölcsönhatás-vizsgálati lehetőséget is beépítettek.

A „Patikus"[10] elnevezésű alkalmazás 2 éve frissült utoljára. Az alkalmazást a Budapesten gyógyszertárat keresők részére készítették, erről az információs funkcióba beletekintéskor a program külön tájékoztat is. A program GPS-használatra kér engedélyt, és az adatbázisa alapján a GPS-adatokhoz viszonyítva méter pontossággal megmondja a távolságot, akár 17 km távolságra is a legközelebbi patikától. Nem navigál oda, pusztán a címet írja ki. Mivel adatbázisa nem a legfrissebb, értelemszerűen a nyitvatartási idők és az újonnan nyílt egységek nem szerepelnek benne. Az ügyeleti funkció kipróbálásakor nem jelzett ki egyetlen választható alternatívát sem. 349 Ft felárért a program hozzáférést ad 11 603 BNO-kódhoz, amelyekben keresési lehetőséget biztosít akár a betegség neve alapján is.

A „Medical Point+"[11] applikációt 4 éve frissítették utoljára. A program honlapján olvasható tájékoztató alapján az applikációt kifejezetten segítségnyújtás céljából alkották meg. Célja, hogy a felhasználóhoz legközelebbi gyógyszertárakat, orvosi és fogorvosi rendelőket, véradó- és oltóhelyeket megmutassa. Az alkalmazás tájékoztatója alapján beépített útvonaltervezője is van, valamint amennyiben az úticél rendelkezik telefonos elérhetőséggel, a program azt tárcsázni is tudja. Kreatív újítás a profil testreszabhatósága, amely akár egészségügyi adatokkal is feltölthető, akik ezen adatok alapján azonnali információhoz juthatnak a sérültről. Sajnos a program működéséről nem sikerült gyakorlati tapasztalatot szereznem, ugyanis a teszteléshez használt IPhone X telefonkészülék a cikk írásakor elérhető legfrissebb szoftververzióval (12.2) nem tudta az alkalmazást elindítani, az mindig kilépett.

A MediCall[12] applikáció legutolsó frissítése 2 hónapja történt, tehát kijelenthető, hogy a bemutatott applikációgyűjteményből az egyetlen, amelyik friss támogatással rendelkezik. Gyors regisztrációt elvégezve, első belépés után a program még elkéri a telefonszámot, mielőtt a menüpontokhoz teljes hozzáférést kapunk. Három opció közül választhatunk: helyszíni vizit, telefonos konzultáció és mentő hívása. Az applikáció korrekten a szolgáltatások aktuális tarifáit is diszkréten jelzi. A helyszíni vizitnél első lépésként ki kell választani, hogy felnőtt vagy gyermek páciensről van-e szó, utána a pontos címünk megadása következik, majd az orvos kiválasztása. A telefonos konzultáció menüpontban az orvosok listája alapján vagy szakterületenkénti szűrésben is elindulhatunk. Az orvos fényképén egy diszkrét zöld vagy szürke pont mutatja az elérhetőséget. Az orvos fényképére kattintás után, elérhetőség esetén megjelenik a hívás menüpont. A program naplózza a szolgáltatás-igénybevételeket, segítve ezzel, hogy visszataláljunk a kiválasztott orvoshoz, illetve a félreértések elkerülése végett visszanézhessük az igénybe vett szolgáltatásokat.

[10] *Patikus.* Elérhető: https://itunes.apple.com/hu/app/patikus/id579890723?l=hu&mt=8 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 25.)
[11] *Medical Point+.* Elérhető: https://itunes.apple.com/hu/app/medical-point/id643000486?l=hu&mt=8 és http://easy-marketing.eu (A letöltés dátuma: 2019. 04. 25.)
[12] *MediCall.* Elérhető: https://medicall.cc (A letöltés dátuma: 2019. 04. 25.)

Ebben a fejezetben röviden áttekintettem az amerikai és a magyarországi egészségügyi applikációkínálatot. Arra a megállapításra jutottam, hogy az egészségügyi támogató, szervező applikációknak van létjogosultságuk. Az alkalmazások sokrétűsége bizonyítja, hogy ezen a területen a potenciális és valós felhasználók igényei és az applikációk feladatrendszere, képességei fedik egymást. Igény mutatkozik az egészséges életmód összetevőinek bemutatására, illetve az életmódváltás fenntartásához szükséges lépések folyamatos megerősítésére. Megerősítést nyert, hogy az emberek igénylik az egészségügyi szolgáltatások akár otthonukba történő kiterjesztését, valós igény rajzolódik ki a telefonos orvositanácsadás-szolgáltatásban. Ezt igazolták a programok letöltési helyén megtekinthető felhasználói visszajelzések és az értékelések mennyisége is.

3. Tervezett egészségügyi applikáció

Ahogy a röviden bemutatott piaci körképből ismertettem a felhasználók igényeit, valamint demonstráltam a jelenlegi applikációkban rejlő lehetőségeket, meg kell fogalmazni, hogy a Magyar Honvédség csapategészségügyi rendszerét az alkalmazások mely funkciói erősítenék.

Ahhoz, hogy ez biztonsággal megfogalmazható legyen, szükségesnek tartom a Magyar Honvédség csapategészségügyi rendszerének jelenleg legnagyobb megoldandó problémájáról szót ejteni.

A 2012-es esztendőtől kezdve, Magyarországon egyre inkább elkerülhetetlen, hogy szembenézzünk a kialakult orvos-, szakorvoshiánnyal, ami alól a Magyar Honvédség sem kivétel. A Magyar Honvédség számára kedvezőtlen munkaerőpiaci folyamat(ok) a saját orvosi állományát is érinti, a jelenség a Magyar Honvédség orvosutánpótlásának csökkenésében markánsan tetten érhető. Az alakulatoknál ma már elvétve találkozunk katonaorvossal, helyüket a részmunkaidős közalkalmazotti jogviszonyban feladatot végrehajtó állománnyal próbálja kiegyensúlyozni a rendszer. A kialakult helyzet kezd kritikus méreteket ölteni: a betegellátáson kívül, az egyre növekvő feladatok a megmaradt szakembergárdára hárulnak. Az egy orvosra jutó feladatrendszert és napi betegellátási számot racionalizálni kell, különben az orvoslétszám további apadása nem lesz megállítható. Az orvosok leterheltségének csökkentése, illetve a jelenlegi helyzet megoldása érdekében célirányos, áthidaló, racionalizáló megoldások mielőbbi kifejlesztése és gyakorlati alkalmazása szükséges.

Ennek a folyamatnak a megoldása első lépéseként egy olyan egészségügyi applikáció bevezetését javaslom, ami képes lenne az egészségügyi ellátás folyamatának több pontján támogatást kifejteni, amely által részben tehermentesül a jelenlegi szakszemélyzet, valamint az egészségügyi ellátás minősége és spektruma jelentős mértékben kibővül.

Első lépésként bemutatom az applikáció felépítését, utána pontról pontra az alkalmazás menüjét.

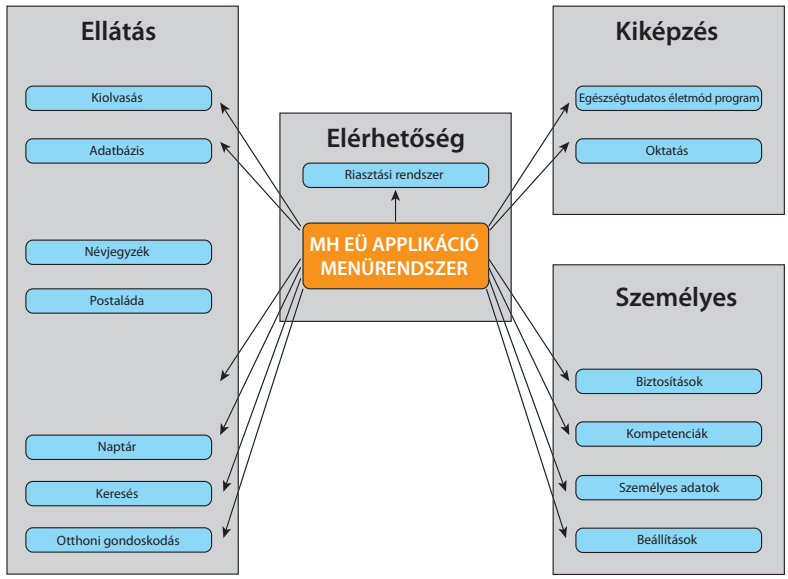

1. ábra: *A Magyar Honvédség egészségügyi applikáció felépítése (egészségügyi szakemberek részére).*
Forrás: a szerző szerkesztése

A menüpontok kibontása előtt fontosnak tartom megjegyezni, hogy az applikációt két verzióban terveztem meg. Az egyik verziót az egészségügyi szakállomány részére fejlesztettem ki (a fenti ábrán is ez szerepel), míg a másikat a nem egészségügyi beosztásban feladatot végrehajtó katona állománynak. A két verzió közti különbség, hogy a nem egészségügyi felhasználásra tervezettben a „Kiolvasás" és az „Adatbázis" menüpont nem szerepel.

Az *Ellátás* menü azokat a pontokat és funkciókat tartalmazza, amelyek a gyakorlati egészségügyi ellátással vannak kapcsolatban.

- Kiolvasás: a kiolvasás tulajdonképpen egy szkennelő funkció, amely az okostelefon kameráját használja. Célja, hogy egy vészhelyzetnél a katona megreformált személyi igazolójegyén szereplő QR-kódból (elméleti koncepcióm) az ellátást segítő vagy azt esetlegesen veszélyeztető egészségügyi információkkal az ellátást segítse.[13]
- Adatbázis: speciális vagy minősített eset(ek)ben, szigorúan temporálisan kiadott engedélyek alapján a Magyar Honvédség katona állományának egészségügyi adataihoz nyújthat kompetenciaalapú hozzáférést egyes egészségügyi beosztást betöltők részére. Alaphelyzetben az egészségügyi beosztást betöltő kizárólag a közvetlenül ellátandó saját állományának egészségügyi adataihoz fér hozzá. Ezenkívül a menüpont tárolja a magyarországi háziorvosi rendelők, gyógyszertárak, laboratóriumok, rendelőintézetek, oltóközpontok, kórházak,

[13] Matusz Márk: A személyi igazolójegy („dögcédula") fejlesztési lehetőségei a telemedicina vonatkozásában. *Hadmérnök,* 13. (2018), 4. 370–380.

sürgősségi osztályok folyamatosan naprakészen tartott GPS-koordinátáit, pontos címeit, telefonos elérhetőségeiket.

- Névjegyzék: a vezetési rend alapján, a hierarchikus szintek kijelölt kapcsolattartóinak elérhetőségét biztosítja a menüpont. Markáns előnye, hogy a központi frissíthetőség és módosítás következtében bármely elérhetőségben történő változás azonnal eljut akár a végrehajtói szinthez is, hiszen a mobiltelefon mindig a személynél található. Ennek kézzelfogható előnye ott fog megmutatkozni, amikor a hagyományos információáramlási csatornákon eljuttatott információ késedelemmel érkezne meg a feladatba bevont állományhoz, ami esetlegesen – a kapcsolattartás nehézsége miatt – akár a feladat elvégzését is nehezítené, veszélyeztetné.
- Postaláda: amennyiben a mobilhálózat lefedettsége engedi, a belső levelezéshez biztonságos formában hozzáférést biztosít ez a funkció, természetesen mind fogadási, mind küldési lehetőséggel.
- Naptár: a funkció az alapellátás, illetve a foglalkozás-egészségügyi alkalmasság vizsgálatok ütemezésén és tervezhetőségén kíván javítani. A naptárfunkció képes nyomon követni az alkalmasságvizsgálatok lejáratának dátumát és ezt a személynek jelzi, lehetőséget adva, hogy a naptárban előjegyzést tegyen a szükséges vizsgálatokra, amelyet az egészségügyi szakállomány lát, és amennyiben nincs ütközés, azt jóváhagyással visszajelzi. Az egészségügyi alkalmazás naptár funkciójába igény esetén akár gyógyszerszedési emlékeztető is beépíthető, előnye a diszkréció, a bejegyzés a személy saját naptárában nem jelenik meg.
- Keresés: a funkció az okostelefon beépített GPS-ét és az internetet, valamint az adatbázis menüpont címlistáját használva, strukturáltan összegyűjti és mutatja (akár útvonaltervezővel) a felhasználóhoz legközelebb eső háziorvosi rendelőket, gyógyszertárakat, laborokat, rendelőintézeteket, oltóközpontokat, kórházakat, sürgősségi osztályokat.
- Otthoni gondoskodás: lényege, hogy a kapcsolat az egészségügyi ellátás és a katona között a munkaidő leteltével se szűnjön meg. Ezzel a lehetőséggel biztosítható egy „vékony köldökzsinórszerű" gondoskodási szál az állománynak munkaidőn túlra. A képesség azoknak szolgálhatna segítségül, akik kellő önkontrollal és józan problémabelátással rendelkeznek az egészségügyi problémájuk súlyát tekintve, a sürgősségi ellátást nem akarják terhelni, de egészségügyi szakembertől tanácsra (például akut tüneteknél, vagy gyógyszerszedéssel kapcsolatban), e-receptre, esetleg kontrollra (például telemedicinális EKG, vérnyomás, vércukormérés) igényt tartanának. A kiinduló gondolatom „telefonos" chat, amely munkaidőn túli, a hivatalos ügyeleti rendszer részeként tudna funkcionálni egy zárt kör, az adott alakulat személyi állománya részére. Első körben a chatalkalmazásban kizárólag az ügyeletet adó szakasszisztens szólítható meg, a szakasszisztens döntésének függvénye, hogy a probléma megoldásának folyamata orvos végzettségű személyig eljut-e.

Az *Elérhetőség* menüpont egy olyan funkció, amely az adott szakterületen (egészségügy) feladatot végrehajtókat fűzi fel egy egységes kiértesítési rendszerre.

A Riasztási rendszer három almenüpontra tagozódik. KFR, HKR és elrendelt készenléti szolgálat esetén biztosíthatja a személy zökkenőmentes elérését és a vele való információáramlást.

A *Kiképzés* menüpontja a személy szakterületén lévő naprakészségét, fejlődési igényét hivatott kiszolgálni, beépített online kurzus elvégzési lehetőséggel, továbbá lehetőséget ad az egészségtudatos életmód megismerésére és elsajátítására.

Egészségtudatos Életmód Program: Az egészséges életmód program célja, hogy az adott alakulat állományának lehetősége legyen szakemberek által irányítottan, az egészséges életmód összetevőivel és gyakorlati lépéseivel megismerkedni, valamint szándék esetén a programban részvétellel fejlődni. Ennek következtében értelemszerűen két részre válik, lesz aki résztvevőként fogja a meghatározott lépéseket teljesíteni, és lesznek, akik autodidakta módon érdeklődőként próbálják ki, és siker esetén teszik a napi életük részévé. Az applikáció segítséget nyújt a programban részt vevő szakembereknek, hogy a résztvevők egészségügyi értékeinek változását, illetve edzés-, sportolási mennyiségeit nyomon kövessék. Napjaink okostelefonjai lehetőséget biztosítanak, hogy a személy aktivitása és napi tevékenysége automatikusan vagy manuálisan naplózásra kerüljön. Az okostelefonok képességei, szenzorai akár a program és ezzel együtt a személy pontosabban vezetett dokumentációjára is felhasználhatók. Innen egy lépés az adatok megosztása egy előre kialakított felületen, tárhelyen, amelyről kompetencia alapján a szakszemélyzet részére hozzáférés biztosítható. Gyakorlati megvalósulását úgy képzelem el, hogy az alakulat egészségügyi központjának orvosa és pszichológusa, valamint az alakulat személyi edzője a programba jelentkezőknek orvosi vizsgálattal és az egészségügyi állapot folyamatos monitorozásával, viselkedésterápiával, táplálkozási tanácsadással és személyi edzéssel támogatja az életmódváltást. A telefonos applikáció az alábbi menüpontokból áll:

- Ütemezett egészségügyi vizsgálatok időpontjai;
- Egészségügyi mérések napló (vérnyomás, pulzus, vércukor, EKG, testsúly, BMI, zsír/izom aránya stb.);
- Mozgási napló (lépésszámláló, cardioedzések adatai);
- Táplálkozási napló (elfogyasztott étel és a napi bevitt kalóriamennyiség);
- Pszichológiai támogatás (személyiségfejlesztés, tesztek, relaxációk);
- Oktató- és ismertetőanyagok, tudnivalók:
  - Elméleti háttér (tananyagok),
  - Kalóriatáblázat,
  - Mintaétrendek,
  - Edzésminták,
  - Felvilágosító információk – például káros szenvedélyekről.

Az *Oktatás* menüpont a személy szakterületének megfelelő oktatási anyagokkal, online kurzusok elvégzésének lehetőségével, a szakterületét érintő hírekkel, eseményekkel, információkkal fog szolgálni. Célja, hogy a személyben fenntartsa az érdeklődést a szakterülete irányába, biztosítsa az egyéni fejlődési igényeket, valamint igény esetén egyfajta „köldökzsinórként" szolgáljon, szimbolizálva a valahová tartozás igényét. Az alábbi menüpontokból áll:

- Hírek, információk;
- Támogató, szakmai anyagok (például protokollok);
- Továbbképzés, elvégezhető kurzusok (Írásbeli, teszt alapú vizsgával. A kurzus súlyához mérten az applikációból elvégezhetően, vagy központilag, személyes megjelenéssel.);
- Képi, videóalapú oktatási anyagok.

Személyes menüpont tartalmazza azokat a funkciókat, amelyekkel az applikáció működése és annak teljes spektrumában történő kihasználása beállítható.

- Biztosítások (a személy feltöltheti milyen életbiztosítása van, mely egészségpénztárnak a tagja);
- Kompetenciák (egészségügyi beosztás betöltése esetén, az adott végzettség meghatározza a személy kompetenciaszintjét, azaz milyen mélységben, mekkora mennyiségben láthat rá és kezelhet egészségügyi adatokat – ld. Adatbázis menüpont);
- Személyes adatok (beállítható a személy elérhetősége, azonosításához szükséges adatainak és jelszavainak tárolóhelye);
- Beállítások (az applikáció értesítések megjelenítésének, grafikai stílusbeli, illetve hangalapú testreszabhatóságának pontja).

Az applikáció használatának fontosabb technikai, műszaki követelményeiről összefoglalóan elmondhatjuk, hogy bármilyen kétévesnél nem régebbi, középkategóriájú okostelefonra már telepíthetőnek tervezem. A körülbelüli kétéves korhatár azt hivatott meghatározni, hogy a telefon RAM-ja minimálisan 2 GB legyen, akkortól a gyártók már jellemzően elérték azt a kapacitást, ami már kényelmesen biztosítani tudja a stabil működést a felhasználó részére. Legyen csatolt Word alapú fájlok megnyitásáról szó, vagy HD-minőségű oktatóvideó lejátszásáról. Nem elvárt, de ajánlott a két SIM-kártya befogadására és működtetésére alkalmas készülék, így a felhasználó szolgálati telefon átvétele esetén zökkenőmentesen illeszkedik a rendszerbe.

Biztonság, adatvédelem terén a kellő körültekintés mindenféleképpen indokolt, főleg abban az esetben, amikor érzékeny adatok kezelését tervezzük meg. A célom a komplex információbiztonság megteremtése. Haig professzor úr megfogalmazásában a komplex információbiztonság legfontosabb eleme annak céljában keresendő, az információs társadalom információbiztonsága szempontjából tehát a fő cél a kritikus információk megóvása.[14]

Mielőtt ennek a kiinduló kritériumrendszerét meghatározzuk, szükségesnek tartom ennek a területnek az alapvető fogalmait azonosítani. Egy rövid áttekintéssel kezdem.

A 21. században nyilvánvalóvá vált, hogy az informatika és a kommunikációs eszközök forradalmi fejlődésével mind az emberek, mind a különböző rendszerek (beleértve a hadseregeket is) függővé, kiszolgáltatottakká váltak korunk eme vívmányaitól. Ez alatt azt értem, hogy a különböző rendszeresített képességek működését, működtetését nagymértékben befolyásolják az azt kiszolgáló számítógépes és kommunikációs hálózatok. Innen már csak egy lépés választ el egy ellenérdekelt országot,

[14] Haig Zsolt: Az információs társadalom információbiztonsága. *Bolyai Szemle,* 17. (2008), 4. 167–180., 172–176.

hogy az informatika biztosította anonimitást kihasználva, inkognitóját megőrizve, ezeket a rendszereket támadva érjen el előnyt.

Felvetődik a kérdés, ahhoz, hogy meg tudjuk védeni a fent említett infokommunikációs támogató rendszert, először is szükséges definiálni, hogy mi is tartozik bele. Mi is pontosan a kibertér? A definíciójához Magyarország Nemzeti Kiberbiztonsági Stratégiájának megfogalmazását hívom segítségül: „A kibertér globálisan összekapcsolt, decentralizált, egyre növekvő elektronikus információs rendszerek, valamint ezen rendszereken keresztül adatok és információk formájában megjelenő társadalmi és gazdasági folyamatok együttesét jelenti. Magyarország kibertere a globális kibertér elektronikus információs rendszereinek azon része, amelyek Magyarországon találhatóak, valamint a globális kibertér elektronikus rendszerein keresztül adatok és információk formájában megjelenő társadalmi és gazdasági folyamatok közül azok, amelyek Magyarországon történnek, vagy Magyarországra irányulnak, illetve amelyekben Magyarország érintett."[15]

A kibertér definiálása után meg kell határozni, a kiberbiztonság fogalmát. Ennek definiálásához Kovács László professzor úr könyvét hívom segítségül: „A Nemzetközi Távközlési Egyesület (International Telecommunication Unit, ITU) által adott meghatározást hívjuk segítségül, amely alapján a kiberbiztonság az eszközök, politikák, biztonsági koncepciók, biztonsági garanciák, biztonsági technológiák, irányelvek, kockázatkezelési módszerek, tevékenységek, képzések, valamint a legjobb gyakorlatok összessége, amelyek arra irányulnak, hogy megvédjék a számítógépes környezetet, az ezt használó szervezetek és felhasználók eszközeit, rendszereit. Ezt a meghatározást alkalmazva levonhatjuk azt a következtetést, hogy a kiberbiztonság a jelenlegi és az előrejelezhető biztonsági kihívásokat kezeli, és biztosítja azt az állapotot, amelyben a szervezet működőképes, a felhasználó az eszközeit zavartalanul és biztonságosan tudja használni, hozzáfér az adataihoz és az információkhoz, valamint a szervezet különböző folyamatai az eredeti működési szándéknak megfelelő módon működnek."[16]

A fenti folyamatok és határok figyelembevételével, az alábbi biztonsági koncepciót dolgoztam ki mind az applikáció, mind annak adatai védelme érdekében.

Első és legfontosabb kérdés a regisztráció, illetve az applikációba belépés védelmének megtervezése és ezek felett a kontroll megtartása. Ennek több kritériuma van. Első és legfontosabb, hogy a regisztráció lehetőségét kizárólag az adott alakulat informatikai állománya végezhesse és engedélyezhesse. Így az ő eszközrendszerükön keresztül lehet kizárólag lehetővé tenni az applikáció használatát, ami azt eredményezi, hogy csak az MH személyi állományának van lehetősége az alkalmazást igénybe venni. Ezeken túl, nélkülözhetetlennek tartom, hogy az alkalmazás használata kétlépcsős azonosítás után történhessen meg (a belépés időtartama, ami becsléseim alapján 5–10 másodperc, még nem károsítja jelentősen a felhasználói élményt, és nem megy a használhatóság rovására).

1. lépcső: Biometrikus azonosítás (ujjlenyomat- vagy arcfelismerés), 2. lépcső személyi kód használata (összetett kód használata: 8 karakter, betű és szám).

[15] 1139/2013. (III. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Kiberbiztonsági Stratégiájáról 3. pont.
[16] Kovács László: *Kiberbiztonság és -stratégia.* Budapest, Dialóg Campus Kiadó. 2018. 17.

Kameratitkosítási szoftver: ez a személyi igazolójegy megreformálásának egyelőre szigorúan elméleti koncepciójához kapcsolódik.[17] Az egészségügyi adatok kiolvasása a katona személyi igazolójegye QR-kódjából történhetne, viszont a jogosulatlan kiolvasások és adatszerzések megakadályozása érdekében, a QR-kóddal ellátott személyi igazolójegybe titkosítással tartom szükségesnek felvinni az egészségügyi adatokat. Ennek következtében az applikáció kamerakiolvasási funkciójába be kell építeni a kód dekódolási képességét.

A fejezet összefoglalásaként kijelenthető, hogy a civil applikációhasználati trendek, a népszerű funkcióknak megvan a helye akár egy katonai szervezet egészségügyi szolgálatánál. A koncepcióm kidolgozásánál egy komplex, összetett az élet számos területén hasznosítható okostelefonos alkalmazás került megtervezésre. A katonaállomány a beépített funkciók használatával mérhető időt tudna megtakarítani akár például az előjegyzési rendszer funkcióit használva, akár az otthoni gondoskodás chat funkcióját igénybe véve, de említhetjük a patika keresési funkciót is. Az egészségtudatos életmód és mindazok a lehetőségek, amelyek ezt körülveszik, napjainkra bizony trendé vált, az állományról való gondoskodás jegyében, valós elérhető, kézzelfogható sikereket várok esetleges bevezetésével, amennyiben ez a funkció is központi irányítás és tervezés alapján kerül működtetésre.

4. Az MH EÜ applikáció potenciális telemedicinális kapcsolódása

Ebben a fejezetben célul tűztem ki, hogy megvizsgálom, az általam kifejlesztett applikáció mely funkciói illeszkedhetnek a telemedicinális ellátás koncepciójába. Mielőtt még ezt megteszem, szükségesnek tartom a telemedicina jelenségét definiálni. A telemedicina egyik legtalálóbb definíciója alapján olyan strukturált egészségügyi szolgáltatásként lehet jellemezni, ahol az ellátásban részesülő és az ellátott személy közvetlenül nem találkozik, a kapcsolat valamilyen távoli adatátviteli rendszeren keresztül jön létre.[18] Ezt a lényegre törő definíciót talán azzal lehetne kiegészíteni, hogy felsoroljuk a kapcsolat lehetséges fajtáit:[19] a) Távkonzílium/szupervízió: ahol a diagnózis kialakításába, a kezelés menetébe kommunikációs eszközökön keresztül távoli orvos/szakszemélyzet is be van vonva. b) Távdiagnosztika: amikor a diagnózis alapját adó vizsgálat végzője és a diagnózis felállítója (a lelet készítője) térben elválik egymástól, de interaktív kapcsolatban vannak. c) Távfelügyelet/telemonitoring: amikor az egészségügyi szakszemélyzet jelenlétét a betegnél levő/őt figyelő jelfogók (detektorok) és jeltovábbítók pótolják. d) Távmanipuláció: amikor a vizsgálatot vagy beavatkozást végző személy távérzékelőkre támaszkodva távolról vezérli (végzi) az interakciót igénylő vizsgálatot (például endoszkópia) vagy beavatkozást (például videóvezérlés mellett robottal vagy távvezérlésre alkalmas eszközzel végzett távmanipuláció).

[17] Matusz (2018) i. m. 377.

[18] Fejes Zsolt: Új lehetőség a védelem-egészségügyi ellátásban: Telemedicina. *Hadmérnök,* 11. (2016), 1. 233–239.

[19] *Telemedicina.* Egészségtudományi fogalomtár. Elérhető: https://fogalomtar.aeek.hu/index.php/Telemedicina (A letöltés dátuma: 2019. 05. 26.)

A felsorolás tartalmi elemeinek és az applikáció képességeinek vizsgálata után, összefoglalásként megállapítom, hogy a kifejlesztett egészségügyi applikációkoncepcióm több funkciója is megfelel a fent támasztott kritériumoknak. Az Otthoni gondoskodás funkció kimeríti a távkonzílium és a távdiagnosztika definícióját, ugyanis az egészségügyi szakállomány írásban, azaz chat- vagy hangalapon bevonódhat a kezelés menetébe, illetve a diagnózis kialakításába. Távfelügyelet/telemonitoring funkció is beletartozik ebbe a pontba, amennyiben az adott egészségi központ által kiadott 24 órás vérnyomásmérő rendelkezik telemedicinális adatküldő képességgel.

Az Egészségtudatos Életmód Program magában hordozhatja a sportolás során begyűjtött egészségügyi adatok kiértékelésének lehetőségét. Ennek a funkciónak az igénybevételével az orvosnak és az edzőnek a sportolás alatti egészségügyi adatokat, valamint azok értékeinek esetleges negatív változása esetén adva van a lehetőség akár az azonnali beavatkozásra.

5. Összefoglalás – következtetések

Összefoglalásként kijelenthető, hogy a civil szférában az applikációk területén már működő megoldások átültethetők a Magyar Honvédség csapategészségügyi rendszerének fejlesztése, valamint az állomány egészségügyi ellátásának fokozása céljából.

Azonosítottam, megneveztem és meghatároztam azokat a funkciókat, amelyek a csapategészségügyi ellátást megfelelő módon kiegészíteni, illetve fejleszteni képesek.

Prevenció és diagnosztika terén is használható a kiolvasási képesség, amely az okostelefon kameráját használja, a naptár funkció támogatja az ellátást igénylők hatékonyabb elosztását, ezzel együtt több figyelem fordulhat a betegre. Azok a naptári egészségügyi ellátási igény bejegyzések, amelyek nem igényelnek orvost, könnyebben tervezhetővé alakítják az egészségügyi ellátást, és ezzel egyidejűleg tehermentesítik az orvost is. Az adatbázis használata, a megfelelő adatvédelmi és biztonsági szabályok betartásával az ellátandó katonát teszik a fókuszba, egy speciális egészségügyi veszélyhelyzet esetén mérhetően emelve az ellátás színvonalát, de ez prevenciós nézőpontból megközelítve is megállja a helyét. Az otthoni gondoskodás funkciója megadja azt a pluszt az állománynak, hogy egészségügyi kérdés esetén sincs magára hagyva és megkapva a kérdéseire a választ, nem veszik el a civil ellátás útvesztőjében. Továbbá egyes meghatározott és szabályozott esetekben, amikor minden kétséget kizáróan megnyugtató választ kap a kérdéseire, a sürgősségi ellátás igénybevételének kihagyásával tehermentesítheti is a sürgősségi betegellátó osztályokat. Az Egészségtudatos Életmód Program bevezetése és elérhetősége, valamint annak igénybevétele esetén hatékonyan növelheti az állomány hadrafoghatóságát, kevés befektetéssel hozzájuttathatjuk az állományt a saját egészségének védelméhez.

A jelenlegi honvédségi ellátórendszer alkalmas az általam kifejlesztett applikáció integrálására, ugyanis az applikációban lévő funkciókban rejlő előnyök kiaknázásához kizárólag elöljárói szabályozási szándék szükséges. Ezt kiegészítve megjegyzem, hogy

a szabályzók pontos, működést és működtetést támogató megfogalmazásához további kutatásokat javaslok.

Kiberbiztonság terén, az alkalmazás funkcióinak véglegesítése során mindenféleképpen együttműködést javaslok a további fejlesztési és véglegesítési feladatok során a híradó-informatikai szakemberekkel. Az applikáció működtetésének kiberbiztonsági szabályozására további kutatást javaslok.

Zárásként kijelenthető, hogy az applikáció bemutatott funkciói akár önállóan is „életképesek", azaz egy-egy részük integrálása is már járulékos előnyöket hozna a honvédségi egészségügyi ellátás terén. A kifejlesztett alkalmazás további hozadéka, hogy a potenciális felhasználók az applikáció igénybevételével több kontrollt érezhetnének az egészségük felett, ami mellett nem elhanyagolható tény, hogy egy komplett „ökoszisztéma" részeként ellenőrzötten érnék ezt el. Ennek következtében a telemedicina betöltene egy újabb funkciót is, egy aktív hídként tudna funkcionálni az EÜ-szolgálat és az állomány között, amivel hozzájárulhat az ellátási egyenlőtlenségek esetleges csökkentéséhez.[20]

Felhasznált irodalom

Bán Attila: Telemedicina és földrajz: egy innovatív egészségügyi ellátási forma és a földrajzi egyenlőtlenségek. *Földrajzi Közlemények,* 139. (2015), 4. 318–327.

Detschew, Stefan: *Impact of ICT in the developing countries on the economic growth.* Norderstedt, GRIN, 2007.

Fejes Zsolt: Új lehetőség a védelem-egészségügyi ellátásban: Telemedicina. *Hadmérnök,* 11. (2016), 1. 233–239.

Haig Zsolt: Az információs társadalom információbiztonsága. *Bolyai Szemle,* 17. (2008), 4. 167–180.

Az infokommunikációs technológiák és szolgáltatások helyzete Magyarországon, 2016. Központi Statisztikai Hivatal. Elérhető: www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/ikt/ikt16.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 25.)

Kovács László: *Kiberbiztonság és -stratégia.* Budapest, Dialóg Campus, 2018.

Matusz Márk: A személyi igazolójegy („dögcédula") fejlesztési lehetőségei a telemedicina vonatkozásában. *Hadmérnök,* 13. (2018), 4. 370–380.

Mobil Internet Statistics and Facts 2019. Internet Stats and Facts for 2019. Elérhető: https://hostingfacts.com/internet-facts-stats/ (A letöltés dátuma: 2019. 04. 25.)

Jogi forrás

1139/2013. (III. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Kiberbiztonsági Stratégiájáról

[20] Bán Attila: Telemedicina és földrajz: egy innovatív egészségügyi ellátási forma és a földrajzi egyenlőtlenségek. *Földrajzi Közlemények,* 139. (2015), 4. 318–327. 324.

Internetes források

Doctor on Demand alkalmazás. Elérhető: https://itunes.apple.com/us/app/doctor-on-demand/id591981144?mt=8 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 25.)
http://easy-marketing.eu (A letöltés dátuma: 2019. 04. 25.)
MediCall. Elérhető: https://medicall.cc (A letöltés dátuma: 2019. 04. 25.)
Medical Point+. Elérhető: https://itunes.apple.com/hu/app/medical-point/id643000486?l=hu&mt=8 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 25.)
Medscape. Elérhető: www.medscape.com (A letöltés dátuma: 2019. 04. 25.)
Patikus. Elérhető: https://itunes.apple.com/hu/app/patikus/id579890723?l=hu&mt=8 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 25.)
Telemedicina. Egészségtudományi fogalomtár. Elérhető: https://fogalomtar.aeek.hu/index.php/Telemedicina (A letöltés dátuma: 2019. 05. 26.)
WebDoki. Elérhető: www.webdoki.hu/logon/?redirect=%2F#login (A letöltés dátuma: 2019. 04. 25.)
What is Army Knowledge Online? Elérhető: www.onlinemilitaryeducation.org/faq/what-is-army-knowledge-online/ (A letöltés dátuma: 2019. 04. 25.)
Withings Health Mate. Elérhető: www.withings.com/nl/en/health-mate (A letöltés dátuma: 2019. 04. 25.)

Hadtudományi Szemle
13. évfolyam (2020) 3. szám 179–192. • DOI: 10.32563/hsz.2020.3.13

Sáfrán József[1]

Az információszerzés fontossága Szun-ce, Taj Kung, Machiavelli, Zrínyi, Jeney, Clausewitz és Jomini hadelméleti műveiben

The Importance of Information Acquisition in the Theoretical Works of Sun-Ce, Taj Kung, Machiavelli, Zrínyi, Jeney, Clausewitz and Jomini

Absztrakt

A hatalom birtokosainak erejét az mutatja meg, hogy mennyi információt sikerül eltitkolniuk. Azt, hogy hogyan védik meg saját titkaikat, és szerzik meg az ellenfélét, évezredek óta foglalkoztatja a gondolkodókat. A tanulmány célja feltárni Szun-ce, Taj Kung, Machiavelli, Zrínyi, Jeney, Clausewitz és Jomini műveiben a hírszerzés fontosságát. Ehhez célszerű áttekinteni mit gondolnak a kémek helyzetéről, a hírszerzés infrastruktúrájáról, a bizalmi pozíciókról, a felderítés fontosságáról. Olyan tanulságokat vonunk le, amelyek koronként azonosak és a mai modern gondolkodásunkba is beépíthetők.

Kulcsszavak: *hírszerzés, felderítés, hadelmélet, hadtörténet*

Abstract

The power of the holders of power is shown by how much information they manage to conceal. How they protect their own secrets and acquire their opponent's secrets is a huge question for war theorists. The aim of the study is to explore the importance

[1] Doktorandusz, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola – University of Public Service, Doctoral School of Military Science, PhD student, e-mail: safran.jozsef@uni-nke.hu

of intelligence in the works of Sun-Ce, Taj Kung, Machiavelli, Zrínyi, Jeney, Clausewitz and Jomini. To achieve this, it is advisable to review what they think about spies, intelligence infrastructure, positions of trust, and the importance of reconnaissance. We will draw lessons that are the same for all ages and can be incorporated into our modern thinking.

Keywords: *intelligence, reconnaissance, military theory, military history*

1. Bevezetés

A hadtudományi gondolkodók évezredek óta foglalkoznak a háború milyenségének vizsgálatával. Már az első leírt művekben is találkozhatunk a titok fontosságával, és hogy mennyire fontos az, hogy az ellenség titkait megszerezzük, amíg a sajátjainkat a lehető legnagyobb titokban kell tartsuk. A tanulmány célja nem más, mint a klasszikus hadtudományi szerzők – Szun ce, Taj Kung, Machiavelli, Zrínyi, Jeney, Clausewitz és Jomini – szerzeményeit elemezve bemutassa, hogy miként vélekedtek a kémekről, a hírszerzési metódusokról és rendszerekről, a bizalomról vagy magáról a felderítés lényegéről. Bemutatunk olyan gondolatokat, amelyek még a mai hadi vagy biztonsági környezetünkben is megállják a helyüket.

A hadtudomány jeles képviselőit a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskolájának *A hadtudomány klasszikusai I-II.* című előadásán ismertetett szerzők közül választottam ki. Fontos szempont volt, hogy az illetőt lehessen a gondolkodó jelzővel illetni, és ne csupán gyakorlati tapasztalatait leíró hadvezérként vagy katonai szakemberként tartsák számon tudományos körökben. A témával foglalkozók elméleteivel könyvtárakat lehetne megtölteni, így azok a tudósokat emeltem ki, akik valamilyen szempontrendszerük szerint kiemelten foglalkoztak a felderítéssel és hírszerzéssel.

2. Szun-ce[2] és Taj Kung[3]

A hadtudomány egyik első és legfontosabb alapműve Szun-cétől *A háború művészete*. Az alkotás az időszámításunk előtt 5. században íródott a híres kínai hadvezér tollából. *A háború művészeté*nek 13. fejezete teljes egészében a kémek alkalmazásával foglalkozik, bár már az előző cikkelyekben is óriási figyelmet szentel a felderítés fontosságának. Szun-ce szerint a háborúban az ellenség feltérképezése a legfontosabb, mindent meg kell előznie: ismerni szükségeltetik az ellenség gondolkodását, hadműveleteit, taktikáját, felszerelését lehetőségeit. Aki e tudás birtokában van, az sohasem veszíthet: „A győzelem legfőbb feltétele az előzetes tudás, amely érdekében titkos ügynököket kell alkalmazni."[4]

[2] Szun-ce (kb. i. e. 544 – i. e. 496) ókori kínai író, hadvezér, hadtudós és filozófus. A hadtudomány egyik első képviselője, máig nagy hatású gondolkodója. A hadművészeti kánon hét könyve egyikének szerzője.

[3] Taj Kung (i. e. 11. század körül) kínai író, országának egyik legkorábbi hadvezére. A hadművészeti kánon hét könyve egyikének szerzője.

[4] Szun-ce: *A háború művészete.* Budapest, Helikon, 2015. 58–60.

A hadvezérnek szükséges gyakorlatiasan gondolkodni. A siker érdekében kizár mindenféle szellemekből és spirituális dolgokból levont következtetéseket, elveti a különböző számítgatásokat, spekulációt. Bölcs fejedelem és kiváló hadvezér csakis úgy indít háborút, hogy már a lehető legtöbb információt előre megszerezte, kiemelkedő tudásának révén mindent tud előre, és az előzetes tudás birtokában pragmatikus döntéseket hoz.

A jó hadvezér mindeközben természetesen figyel az elhárításra is, hiszen az ellenség ugyanúgy alkalmazhat kémeket, ahogy ő teszi: „Az országunkba küldött ellenséges személyeket meg kell találnunk."[5]

A hadvezér ötféle kém együttes alkalmazását javasolja, és ha mind az ötfajta kémet egyszerre használjuk, az egy olyan hálót eredményez, ahol senki nem ismeri fel a célunkhoz vezető utat, és kézben tudjuk tartani a legváratlanabb helyzeteket is. Az ötféle kémtípus közül első a megtelepedett kém, akit a védekező ellenség lakosságából választunk ki és fogadunk szolgálatunkba: de facto egy terület fejedelmének állampolgára fogja belsős információkkal segíteni munkánkat. Belső kém az, akit az ellenség hivatalnokai közül választunk ki és ismereteivel hozzájárulhat különböző területek infrastruktúrájának és lakosságának megismeréséhez. A visszatérő kém nem más, mint mai terminológiával jellemezve egy megfordított hírszerző, akit az ellenség kémei közül szervezünk be. Ez legfőképpen arra biztosít lehetőséget számunkra, hogy az ellenség felderítő tevékenységét hatékonyabban tudjuk feltérképezni, valamint hamis információkkal lássuk el, amivel megtéveszthetjük a fogadó felet. A halál kéme az, aki soha semmilyen körülmények között nem fedi fel kilétét, megtévesztő tevékenységet folytat az ellenség sorai között, és a saját kémeinknek is hamis híreket ad tovább, ezáltal saját embereink lojalitását, híreik megbízhatóságát is tudjuk ellenőrizni. Végül az élet kéme, aki nem más, mint aki az ellenségtől hírrel tér vissza.[6] Szun-ce úgy véli, hogy az elhúzódó háborút mindenképpen kerülni kell, hiszen rendkívüli módon megviseli a fejedelem gazdasági és katonai tartalékait. Ha konfliktusra kerül sor, azt minél előbb le kell zárni, ennek minél gyorsabb megtételéhez pedig óriási szükség van kémekre, ezért a kémeknél busásabb jutalmat soha ne kapjon senki.[7] Szun-ce szerint a vitás kérdések megoldása első körben a diplomácia, ám ha nem érünk el vele sikereket, akkor nyúlhatunk a kémeink szolgáltatásaihoz, amelyek akár aljas módszerek is lehetnek, kezdve az ellenséges parancsnok meggyilkolásától az ivóvíz megmérgezéséig. Ez akár felesleges hadműveletektől is megvédheti az országot. A kémeket bárhol és bármikor alkalmazni lehet és kell is.[8]

Érdemes még a kínai hadművészeti kánon hét könyve közül megemlíteni Taj Kung *A háború törvényei* című művét. A *Párduc tanítása* című fejezetnél csatlakozik Szun-céhez: az ellenséget folyamatosan, megállás nélkül figyelni kell, mindig körültekintően kell a helyzetét felderíteni, a terepviszonyokat megismerni, városok és erődítmények elhelyezkedését ismerni, utánpótlásmagukat felderíteni. A tevékenységekhez minél erősebb felderítőhálózatot kell kiépíteni és alkalmazni, amihez fontos a folyamatosság. A szerző indoklása szerint a lehetőségek nem végtelenek:

[5] Szun-ce (2015) i. m. 58–60.
[6] Uo.
[7] Boda József: *„Szigorúan Titkos!"? Nemzetbiztonsági almanach*. Budapest, Zrínyi, 2016. 24–26.
[8] Földi Pál: *A hadművészet története. A kezdetektől napjainkig*. Nagykovácsi, Puedlo, 2009. 11.

mindig a lehető legtöbb és legidőszerűbb tudás birtokában kell lennünk, és a potenciális lehetőségeket azonnal ki kell használni. Amennyiben a helyzet úgy adódik, akkor cselekedni vagy támadni kell.[9]

Az ókori kínai hadtudományok mélyen és szerteágazóan foglalkoznak a háború és hírszerzés tulajdonságaival. Érintik a politikatudományt, pszichológiát és filozófiát is, hiszen figyelmet fordítanak a jó és rossz vezetés, legitim és illegitim erőszak, erény és gonoszság, igazság és igazságtalanság, köz- és magánérdek, prosperálás és pusztulás kérdésköreire is.[10] Clausewitz szerint a minimális erőkifejtés sem teszi feleslegessé a hírszerzés használatát. Ezzel szemben a kínai filozófus tábornokok inkább Lao Ce tanait követik, amely szerint a háborúban két feltételes erő áll egymással szemben, tehát nagyon pontos célt kell találnunk magunkban a siker eléréséhez. Ha erősek vagyunk, gyengeséget kell színlelni, ha gyengék, akkor erőt. Nem szégyen az ellenfelet csellel, álcázással, kémekkel, dezinformációval félrevezetni.[11] A modern Kína a mai napig épít ezekre a hasznos, bölcs tanokra, amelyek megismerésével közelebb kerülhetünk konfliktuskezelési szokásaik, érdekérvényesítésük, módszereik és biztonságpolitikai gondolkodásuk megismeréséhez.

3. Machiavelli[12]

Niccoló Machiavellit sokan a hadtudomány egyik első klasszikusának tartják.[13] *A Fejedelem* mellett többek között *A háború művészete* című írását is az utókorra hagyta, amiben hasznos tanácsokkal szolgál az uralkodó osztály tagjainak államuk megszervezésére, fenntartására és megvédésére. Mindezeknek természetesen az egyik legalapvetőbb és leghasznosabb eszköze a háború alkalmazása, amelyben minden eszköz megengedett – többek között a kémek, bérgyilkosok és más szolgák műveletei.

Machiavelli a hasznossági szempontokra szűkíti a politika gondolatát. Eszméjének véghezviteléhez el kellett vonatkoztatnia a klasszikus filozófia rengeteg előfeltevésétől. Véleménye szerint a háborúban okozott kegyetlenség egy eszköz és ezzel a fejedelem nem okoz kárt magának. A katonai gondolkodásban éppen ezért sajátos helyet foglal el, mivel felismerte, hogy a katonai módszerek változásai összefüggnek a társadalmi és politikai térben végbemenő átalakulásokkal. Machiavelli ezen alapokra helyezi Nietzschéhez hasonlóan, a képmutatás álarcát ledobva, Titus Liviust idézve a háborút igazságosnak tartja, ha elkerülhetetlen, a módszereket pedig szükségességük igazolja.

A Fejedelem írója nem csupán a különböző titkok őrzését szorgalmazza, hanem a félrevezető tájékoztatással való bánásra is különös hangsúlyt fektet. Nála a titok

[9] Taj Kung: *A háború törvényei.* Budapest, Helikon, 2016. 143–158.
[10] Szun-ce (2015) i. m. 147.
[11] Földi (2009) i. m. 11.
[12] Niccolò Machiavelli (1469–1527) olasz filozófus, hadtudós, író és politikus. Korának egyik leghíresebb gondolkodója, hatása a mai napig érezhető. Főbb művei: *A fejedelem, A háború művészete, Értekezések Titus Livius római történeteinek X. első könyve fölött, Firenze története.*
[13] Hegedűs Géza: *Világirodalmi arcképcsarnok. Niccolo Machiavelli (1469–1527)*. Elérhető: www.literatura.hu/irok/renesz/machiavelli.htm (A letöltés dátuma: 2020. 04. 02.)

egyre inkább a nyilvánosság ködébe burkolózik, mivel a félrevezető látszatok használata alkalmas lehet arra, hogy megszűrje az információt, többféleképpen értelmezni lehessen a minőségileg eltérő jelenségeket, ezek által a nyilvánosság atomizálttá válik.[14] Révész Béla szerint azonban napjainkban a nemzetbiztonsági szolgálatok viszonylagos állandó jellege sem teszi lehetővé a titkok mozgásának olyan dimenzióit, amely visszafoglalná a nyilvános szféra függetlenségét. Ennek oka, hogy a demokratikus jogi intézmények alapértékei eltérnek ezektől a törekvésektől, nem biztosítanak szabad térnyerést, még akkor sem, ha a politikai vagy döntéshozói akarat ettől eltér.[15] A totális állam gondolata nála jelenik meg először, és a korai titkosszolgálati eszközök korlátlan alkalmazásának létszükségletét is ő vetette elsőként papírra. *A Fejedelem*ben a hatalom mindenáron való megtartásának eszköztára jelenik meg.[16] Kémek, besúgók, orgyilkosok egész „seregét" kell fenntartani az uralkodónak, ha időben értesülni akar a legmegbízhatóbban mindenről. A bizalmas információkat szállítók szükségszerűen a fejedelem bizalmi körébe kerülnek be, így meg kell bizonyosodni lojalitásukról. Szun-ce egy külön kémtípust szentel annak, hogy a saját kémeit tesztelje az információk hamisságáról. Machiavelli is hasonlóan vélekedik, de ő még kegyetlenebb eszközöktől sem riad vissza. Dicsőíti Cesare Borgia példáját, aki saját emberével végeztette el a piszkos munkát, ellenségeiről hírt szerzett, majd leszámolt velük. Amikor a nép körében csatlósa már félelemet és kétségbeesést keltett, megölette azt, fellépve ezzel szeretett népének megmentőjeként.

Machiavellinél a hírszerzés erősen bizalmi munkakör. Háborús helyzetben az értesüléseket csak a legmegbízhatóbb emberek szállíthatják a fejedelem számára. Szerinte téves az a felfogás, hogy a polgárokból nem lehetnek jó katonák, mivel a köztársasági Rómában is sorozott polgárok teljesítettek hadi szolgálatokat, és a modern időkben is így kellene lennie. Ezek a katonák hűek hazájukhoz, fegyelmezettek, megbízhatóak.[17] Velük ellentétben a zsoldoskatonák pénzért bármikor elárulják az embert, ezért bármilyen hírszerző tevékenység, amit végeznek, fokozott óvatossággal kezelendő.

Machiavelli hatása korunkban is érezhető, hiszen katonai elképzelései pragmatikusak és lényegre törők voltak, a jövőbe látás képességének nagy jelentőséget tulajdonított.[18] Olyan kérdéseket vetett fel, amelyek függetlenek az adott történelmi korszak jellegétől, hiszen a katonai berendezkedés és a háború szerkezetét látja át a társadalom szerkezetében.

[14] Niccoló Machiavelli: *A fejedelem*. In *Niccoló Machiavelli művei*. (Fordította: Karinthy Ferenc – Iványi Norbert – Lutter Éva) Budapest, Európa, 1978. 58.

[15] Révész Béla: *A titok mint politika a titkosszolgálatok politológiai kutatásának lehetőségei*. Doktori értekezés. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- És Jogtudományi Kar Politológiai Tanszék, 2007. 8. Elérhető: http://ww3.bibl.u-szeged.hu/bibl/eforras/tananyag/polit/abjegyzet_regi.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 12. 20.)

[16] Forgács Balázs: *Napjaink hadikultúrái (A hadviselés elmélete és fejlődése tendenciái a modern korban)*. Doktori értekezés. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Kossuth Lajos Hadtudományi Kar Hadtudományi Doktori Iskola, 2009. 18. Elérhető: http://m.ludita.uni-nke.hu/repozitorium/bitstream/handle/11410/9601/Teljes%20sz%C3%B6veg%21?sequence=1&isAllowed=y (A letöltés dátuma: 2020. 04. 02.)

[17] Földi (2009) i. m. 11.

[18] Felix Gilbert: Machiavelli – a háború művészetének reneszánsza. In Veszprémy László (szerk.): *A korai stratégiai gondolkodás.* Budapest, Zrínyi, 2005. 15–32.

4. Zrínyi Miklós[19]

Zrínyi Miklós *Mátyás király életéről való elmélkedések* című műve Machiavelli *A Fejedelem* művével tartalmilag szinte azonos felépítésű: mindkettő gyakorlatilag királytükröt állít az uralkodó elé, és bemutatja a jó kormányzás ismérveit. Machiavelli *A háború művészete* című műve pedig a *Tábori kis tracta* című kézikönyvvel mutat hasonlóságot, mivel mindkettő az uralkodó hadseregre való támaszkodásának sarkalatosságát hangsúlyozza.[20] Machiavelli már *A Fejedelem*ben is kiemeli, hogy a hadsereg alkalmazása és fenntartása mennyire fontos mint az uralom stabilitását biztosító egyik alapeszköz.[21] A hírszerzés is lényeges elemmé válik Zrínyinél. Ő a lovasság kiemelkedő szerepét hangsúlyozza a felderítés és portyák tekintetében.[22]

Zrínyi Miklós a *Vitéz Hadnagy* című művében Montecuccolihoz hasonlóan az alapos tervezés, az abszolút megalapozottság fontosságát hangsúlyozza. Tartózkodni kell a csapongó hadműveletektől, a legnagyobb óvatossággal szabad csak előrenyomulni, folyamatosan hátrafelé is figyelni kell, minden egyes lépést meg kell előre tervezni. Zrínyi szerint a csaták elkerülése a cél elérése érdekében teljesen elfogadható. A kapitánynak ugyanis nem kell mindig csupán a harcra gondolnia, amennyiben vannak más eszközei: az ellenséget meg lehet verni más csalárdsággal is.[23] Ezekhez a csalafinta műveletekhez javasolja kémek és hírszerzők alkalmazását, a katonai felderítéshez pedig gyorsan mozgó lovascsapatokat.[24] Zrínyi Miklós úgy gondolja, hogy akár a hadvezér, akár az uralkodó, ha kémeket alkalmaz, az nem egy alattomos alak, hanem épp ellenkezőleg: a vitézség szekere ezek nélkül nem jár, megbotlik, beragad. A kémeket bőségesen meg kell fizetni, hiszen könnyen ellenünk fordíthatók, de ha segítségükkel akárcsak egyszer is meglehet verni az ellenséget, már megfizették az árukat.[25]

A híres hadvezér és költő egyenesen azt javasolja, hogy maga a király ismerje a legjobban a cseleket. A király 2. legfőbb mestersége nem más, mint a *diversio*, azaz az ellenség figyelmének elterelése, mégpedig nem csupán kis dolgokkal. Zrínyi *Mátyás király életéről való elmélkedések* című művében elismerően nyilatkozik Mátyás jól kitervelt elterelő műveletéről Lengyelország ellen, hiszen míg Szapolyai János és Kinizsi Pál hadai dúlták fel az országot, ő rá tudta kényszeríteni akaratát a kényszerhelyzetben lévő, többoldalú támadástól tartó ellenfelére.[26]

Mátyás a sikereket portyázásokkal, váratlan rajtaütésekkel és elszigetelt várak elfoglalásával érte el, továbbá, hogy ezeket a módszereket kombinálva használta. Míg egy nagyobb sereg elterelte az ellenség figyelmét az ország egyik részében, ő kisebb csapatokkal feldúlta a másik részét. Kémhálózata révén jól ismerte az ellenség erejét és mozdulatait. Fontosabb ütközetek előtt személyesen is részt vett a felderítésben,

[19] Zrínyi Miklós (1620–1664) főnemes, költő, politikus, hadvezér, hadtudós. Főbb művei: *Tábori kis tracta, Vitéz hadnagy, Mátyás király életéről való elmélkedések, Ne bántsd a magyart – Az török áfium ellen való orvosság.*

[20] Hegedűs i. m.

[21] Machiavelli (1978) i. m. 58.

[22] Hausner Gábor: Adalékok a XVII. századi katonai gondolkodás történetéhez. In Ács Tibor (szerk.): *A magyar katonai gondolkodás története.* Budapest, Zrínyi, 1995. 50–52.

[23] Perjés Géza: A „metodizmus" és a Zrínyi-Montecuccoli vita. In Veszprémy László (szerk.): *A korai stratégiai gondolkodás*. Budapest, Zrínyi, 2005. 87–133.

[24] Kovács Sándor Iván (szerk.): *Zrínyi Miklós prózai művei.* Budapest, Zrínyi, 1984. 129.

[25] Boda (2016) i. m. 52.

[26] Zrínyi Miklós: *Mátyás király életéről való elmélkedések.* Budapest, Magyar Bibliofil Társaság, 1990.

ahogy azt a mondákból is ismerhetjük. Jeneyhez hasonlóan Zrínyi is a lovasságot tartja a felderítés első számú eszközének, ahogy Mátyás is kiválóan bánt lovasságával. A könnyen mozgó csapatok gyorsan hírt tudtak szerezni és visszajuttatni azt a főhadiszállásra.

5. Jeney Lajos Mihály[27]

Jeney Mihály Lajos fő műve *A portyázó, avagy a kisháború sikerrel való megvívásának mestersége korunk géniusza szerint* a kor egyik legfontosabb magyar hadtudományi értekezése a kisháborúkról szóló munkák közül. A portya körülményeit minden esetben egyedinek tekintette, ezért a csapatok nagyságát és arányát mindig az adott helyzethez javasolta igazítani.[28] A sikeres portyázással kapcsolatos katonai tevékenység alapvető részének tekintette a felderítést, lesvetést, a rajtaütést és a visszavonulást. Könyvében külön fejezetet szentel a felderítésnek: a IX. fejezet ténylegesen meghatározza, hogy a portyákat milyen céllal kell elindítani. Feladat az ellenség és vidék figyelése, az utak szemmel tartása, a táj előnyeinek és hátrányainak megismerése, az ellenség állásainak, mozgásának és erőinek kiismerése. A felderítő portyának nem szabad 12-20 embernél többől állnia, hiszen nagyobb számú csapat nem lopakodhat olyan észrevétlenül, mint egy kisebb. Viszont akár több csapat is kiküldhető egyszerre. A jó felderítéshez elengedhetetlen a gyors mozgás, ezért gyalogoscsapatok alkalmazása nem javasolt, csak a lovasság megfelelő a feladat ellátására. Jeney szerint legalább egy tisztnek részt kell vennie a felderítésben és irányítania a csapatot, mivel egy magas rangú ember nem riadhat vissza kisebb kompániák vezetésétől sem. Ráadásul a feladat igen fontos, mivel az itt szerzett információk határozhatják meg az azt követő portyák menetét. A felderítő portyáknak elengedhetetlen szereplője még a geográfus, aki a látottakból jegyzetet készít. Lebukás esetén az ő menekülése a legfontosabb, a leírt vázlatait és gondolatait nem szabad az ellenség kezére juttatni, minél előbb vissza kell térni vele saját táborába. Minden különös sajátosságot fel kell jegyeznie: a hegyeket, dombokat, utakat, úttorkolatokat, réteket, folyókat, patakokat, hidakat, átjárókat, szántóföldeket, vízmosásokat, falvakat, városokat, kastélyokat, tanyákat, majorságokat és minden ezekkel kapcsolatos információt.[29]

Mint látható, ezeknek a megbízásoknak a sikere nagymértékben függ a titoktartástól. Ezért a fejedelemnek, aki a felderítő portyát szervezi, rendkívül körültekintőnek kell lennie, és csak a legmegbízhatóbb embereket szabad kiválasztani a feladatra. A siker kulcsa az, hogy a küldetés mennyire marad titokban. Ha legkisebb mértékben is fenn áll a lebukás esélye, azonnal vissza kell vonulni. Szun-cével és Zrínyivel ellentétben úgy vélekedik, hogy a titoktartás miatt mindenféle harci tevékenységet is el kell kerülnie a vezérnek, még akkor is, ha a siker biztosnak tűnik. Jeney tisztában

[27] Jeney Lajos Mihály (1723 vagy 1724–1797) vezérőrnagy a 18. századi magyar katonai gondolkodás kiemelkedő alakja.

[28] Forgács Balázs: *Hadelmélet. A Magyar katonai gondolkodás története és a hadikultúrák*. Budapest, Dialóg Campus, 2017. 18. Elérhető: www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/5.%20Forg%C3%A1cs%20jegyzet.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 04. 02.)

[29] Jeney Mihály Lajos: *A portyázó, avagy a kisháború sikerrel való megvívásának mestersége korunk géniusza szerint*. Budapest, Magvető, 1986. 108–113.

van vele, hogy az ellenség is alkalmaz spionokat. Ezért kívánatos olyan embereket kiválasztani a portyára, akik beszélik az ellenség nyelvét, és érdemes felszerelni őket az ellenség ruházatával. A szerző maga is szert tett gyakorlati tapasztalatokra 1757-ben, amikor Vesztfáliában szolgált.[30]

Zrínyi Miklósnál és Jeneynél is látható, hogy mennyire alapvető és nélkülözhetetlen egy jó kém- és információhálózat fenntartása. A török háborúk idején azonban szervezetszerűen működő hírszerzés nem létezett a szétszakadt Magyarországon, ami Boda József szerint főképp pénzügyi okokkal magyarázható. A többi nemzethez hasonlóan zömmel kereskedők és vándorok segédkeztek az ellenség felderítésében. A felderítés a kialakult helyzet miatt támadó jellegű volt, az ellenség folyamatos izgatása, zaklatása jellemezte, amikhez lesállásokat vetettek és rajtaütéseket hajtottak végre. A felderítésben 10-20 fős lovas járőröktől kezdve a 2-3 ezer embert számláló lovasdandárokon át a tábornokokig mindenki részt vett.[31]

6. Carl von Clausewitz[32]

Clausewitz a hegeli dialektika intuitív hatására tagadja a hadművészetben a változatlanságot. Számos gondolkodóval ellentétben nem tartja a hírszerzést és kémkedést nagy jelentőségűnek a háborúk megnyerése céljából. Az információk gyorsan képesek elavulni, a háborúban gyakran egymásnak ellentmondanak, tévesek lehetnek, és a rendelkezésre áll egyébként is szervezettség nélkül a szükséges tudás. Csupán azokat az adatokat szükséges számon tartani, amelyek állandók: ilyen lehet a terep adottsága, városok, utak, folyók, erődítmények elhelyezkedése, az ellenség erőinek ismerete.[33] A háborús szünet számára egy újabb magyarázat az áttekinthetetlenségre. Kézenfekvő lenne, hogy a szünetben az ellenséget kémleljük minden erőnkkel, ám ez elhagyható. Az információ hiánya képes lehet felgyorsítani a hadieseményeket, még a politikai és hadászati kettősség miatt éppen ellenkezőleg, lassulás fog bekövetkezni. A hadműveletek közben beálló gyakori szünetelés a háborút fokozatosan eltávolítja annak abszolút jellegétől, ezáltal a felek valószínűségszámításokba fognak bocsátkozni.[34] Ebből kifolyólag látható, hogy mindenféle számítgatás, esélylatolgatás, feltételezés a bizonytalan felé sodorja csak a gondolkodót, így hadi szünetekben sem szükséges a hírszerzés erőltetése. Így tehát követve Machiavelli gyors lefolyású háborújának elméletét, a háborús szüneteket minél előbb be kell fejezni, és a háborút a leggyorsabban le kell zárni.

Szun-ce a háborút minden esetben a tervek lefektetésével kezdi. A háború, a csata előtt mindenre kiterjedő feltáró intézkedéseket kell tenni, és semmilyen részletet sem szabad elhanyagolni. Clausewitz azonban úgy gondolja, hogy ezek az erőfeszítések

[30] Jeney (1986) i. m. 108–113.
[31] Boda (2016) i. m. 52.
[32] Carl Philipp Gottlieb von Clausewitz (1780–1831) porosz katonatiszt, katonai teoretikus, a hadtudomány egyik legfőbb alapművének *A háborúról* (*Vom Kriege*) című műnek a szerzője. Az újkori hadászat elméletének úttörője, a háború mint a politika folytatása más eszközökkel tézis megalkotója.
[33] Carl Von Clausewitz: *A háborúról*. Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1917. 71–72.
[34] Tóth I. János: Clausewitz a háború lényegéről. *Létünk,* (2014), 3. 25–41. Elérhető: http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/5001/1/Clausewitz%20a%20h%C3%A1bor%C3%BA%20l%C3%A9nyeg%C3%A9r%C5%91l%20by%20t%C3%B3th.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 04. 04.)

elegendőek, ha csak az ellenség tűzerejére és haditervére, a terep adottságaira és az időjárásra összpontosítódnak. Szun-ce szerint a belsős információk megszerzése, mint például kormányzati tervek vagy eljárások megismerése ugyanolyan fontos a győzelem szempontjából, mint a katonai hírek. Clausewitz viszont feleslegesnek tartja ezeket a lépéseket. Úgy véli, az adatok megszerzésének és értelmezésének van egy felső határa, és egyszerűen nincs elég idő mindent felmérni, ami a győzelemhez, ezáltal saját akaratunk ellenfelünkre kényszerítéséhez segítene. Azzal érvel, hogy habár egyes konkrét kormányzati döntéseket meg lehet tudni, de a lényeg a mögöttes tartalomban van, ami gyakran a legközelebb álló döntéshozók számára sem publikus.

Véleménye szerint senki sem rendelkezik mindent átfogó ismeretekkel és gyakran a tényleges helyzet eltérhet az általunk kapott tájékoztatásoktól. A haditervek és a valóság közötti eltéréseket surlódásoknak nevezi.[35] Helmuth von Moltke, akire nagy hatással volt Clausewitz írása úgy fogalmaz, hogy „egy haditerv sem éli túl az első találkozást az ellenséggel". Clausewitz 3 okot vázol fel: 1. Hiányos és hamis információk: Az információ nagy része a háborúban a gyorsan változó körülmények miatt hamis vagy ellentmondásos. A tervek gyakran hazugságokon vagy hiányosságokon, alapulnak, ezért hibásak lesznek. A politika felől érkezdő adatok a politika természetéből adódóan lehetnek túlzók, részben elavultak vagy manipuláltak. 2. Érdekérvényesítés a ködben: A háború a bizonytalanság terepe. A harcnak több területe is könnyen megváltozhat nagyobb vagy kisebb mértékben menet közben. Példaként hoz időjárással kapcsolatos befolyásoló tényezőket. 3. A politika olyan, mint egy kártyajáték: A súrlódás oka még a legjobb haditerv és a valóság között az is, hogy a háború a lehetőségek játéka, tele van választásokkal, valószínűségekkel, jó és rossz szerencsével, akár egy kártyajáték.[36]

Clausewitz szerint lehetséges készülni a beláthatatlanra. A dolgokat kauzalitásukban kell vizsgálni, és készen kell állni a stratégiát megváltoztatni, amennyiben beláthatatlan történések veszélyeztetik a haditervet. Mindig szükséges specifikus célokat szem előtt tartani, és akként cselekedni, amit a szükség és a helyzet megkíván. Folyamatosan az ellenség meglepésére kell törekedni, nem szabad neki előnyt biztosítani.[37] E módszerekhez azonban háború közben nem szükséges egy ügynökhálózat fenntartása. Alig szentel figyelmet a hírszerzés fontosságára, a biztos tudás megszerzésén kívül nem foglalkozik vele tovább, viszont nem tagadja annak létjogosultságát a politikai és hadi térben.

Carl von Clausewitz sokkal tudományosabb és analitikusabb író, mint a korábban bemutatott szerzők. Pragmatizmusa egyértelműen a felvilágosodás jeleit mutatja magán. A hadtudományban egy fordulatot jelent *A háborúról* című klasszikusa. A felderítésről, információszerzésről írott gondolatai egy választóvonalat jelentenek a korábbi szerzők és az őt követő gondolkodók között. Clausewitz az egyike azon hadtudósoknak, akik a legminimálisabban javasolják a felderítés és hírszerző rendszerek alkalmazását, és spekulációk helyett realista módon értelmezi a háború természetének leírását. Absztrakt értelmezésével ellentétes, némileg antagonisztikus a felderítés és tervek ilyen mértékű mellőzése: a háború a természeténél fogva eszkalálódik, fokozottan növelve mind a két fél részéről az erőket, így a hírszerzők és kémek alkalmazása is indokolt lenne, legfőképpen akkor, ha a másik fél is él ezzel a lehetőséggel.

[35] Clausewitz (1917) i. m. 72–74.
[36] Matthijs Pars: Six strategy lessons from Clausewitz and Sun Tzu. *Journal of Public Affairs,* 13. (2013), 3. 329–334.
[37] Uo.

7. Antoine-Henri Jomini[38]

Jomini legfőbb elemzéseit a stratégia fogalomkörére szűkítette, fő alapját a hétéves háború és a napóleoni háborúk szolgáltatták. A stratégiát tartja a hadviselés kulcsának: nagy tömegű erők kisebb tömegű erők elleni, megfelelő időpontban és helyen mért csapásának.[39] Az orosz cári udvar segítőjeként készítette el fő összefoglaló művét *A hadtudomány összefoglaló elemzése* címmel, majd ennek az írásnak a kibővített változatát, *A hadművészet kézikönyvé*t. A döntő pont fontosságát emeli ki a háborúkban. Véleménye szerint Napóleonnak ez volt a fő erénye. Mindig tudta előre, az ellenség mely pontját kell támadni, mik azok a tényezők, amelyek a legtöbb előnyt jelentheti számára a hadjárat megnyerésének érdekében. Zseniális húzásainak fő magyarázta az volt, hogy mindig igyekezett a legtöbb információt összegyűjteni ellenfele összes lehetőségéről és helyzetéről. Jomini *A hadművészet kézikönyve* című műve 6. fejezetének XVII. cikkelyében leírja gondolatait a hatékony információszerzésről. Hasonlóan Clausewitzhez, nem tartja észszerűnek a gyorsan változó háború keretein belüli hírszerzést. Az 1812-es évet hozza példaként, mikor Napóleon az oroszországi hadjáratát vezette. Az orosz hadvezetésnek sokat segítettek az orosz kozákok és partizánok az elfogott francia levelekkel és az ellenséges csapatok mozgásáról való tájékoztatásokkal, de mégsem tartotta őket fontosnak. Az oka nem más, mint a nehéz kommunikáció, az információk kijuttatása az ellenség vonalai mögül a saját parancsnokságra.[40] Ezek helyett sokkal hasznosabbnak tartotta a stabil kémek és felderítők használatát, akik megingathatatlan információkat tudnak hazajuttatni. Hírszerző- és kémhálózat szempontjából Napóleon módozatait tartja ildomosnak, akinél ez a terület is lépést tartott a diplomáciai és katonai szolgálati ág hadművészeti és harcászati fejlődésével. Igyekezett minden birodalom udvarában hozzá hű, önálló, felelős embereket megnyerni magának, őket pedig mindig határozott utasításokkal látta el. A magasabb rangú tisztségviselőkön kívül főképp hozzá hű tiszteket alkalmazott információszerzésre. 1806-ban, mikor Poroszországot akarta megtámadni, Thüringián keresztül tervezte elérni Berlint. Olyan térképekkel nem rendelkezett azonban, amelyeket használhatott volna, így több hónapra két tisztjét küldte álruhában az ellenséges vonalak mögé, hogy geográfiai adatokat gyűjtsenek számára. Clausewitz „biztos tudás" koncepciójával Jomini is egyetért, Napóleon is mindent tudott ellenségei seregeinek felépítéséről és állapotáról, nem fordulhatott elő, hogy egy zászlóalj úgy változtasson helyet, hogy ő ne tudjon róla.[41] Azonban egy kémnek nem szabad túllépnie a kereteit: pletykáknak nem ad hitelt, csak az a biztos, amit a saját szemével lát, és ezekből az információkból készíti el jelentését. Hadi állapotok közepette a kémek és felderítők tényked̈ésének köre az ellenség mozgásával kapcsolatos információk megszerzésére kell irányuljanak, amelyhez a lehető legtöbb forrásból kell adatokat szerezni, nem számít mennyire tökéletesek vagy ellentmondásosak, az igazság gyakran elválik tőlük. Ezen okból

[38] Antoine-Henri Jomini (1779–1869). Legfőbb elemzéseit a stratégia fogalomkörére szűkítette, fő alapját a hétéves háború és a napóleoni háborúk szolgáltatták. Megjelent művei miatt gyorsan híressé vált mint történész és katonatudós, dacára annak, hogy otthagyta a francia hadsereget, és 1813-tól egészen haláláig az orosz cár, I. Miklós katonai tanácsadója lett.

[39] Forgács Balázs: A néppel az uralkodóért. Az első gerillaelméletek. *Felderítő Szemle*, 15. (2016), 1. 21–57.

[40] Uo.

[41] Pilch Jenő: *A hírszerzés és kémkedés története I.* Budapest, Kassák, 1998. 278–283.

kifolyólag egyetlen eszközre sem szabad kizárólagosan támaszkodni. A tökéletes információ megszerzése szerinte is lehetetlen, ezért a hadvezérnek mindig több forgatókönyvvel is rendelkeznie kell, amit a seregek relatív helyzetei lehetővé tesznek számára, de a hadművészet alapelveit nem szabad soha figyelmen kívül hagynia.[42]

Habár az intézményrendszer valódi kiépülésére még évtizedeket várni kellett, azt láthatjuk Clausewitznél és Jomininél is, hogy a hírszerzés gyakorlatában már megjennek náluk modern gyakorlatok. Párhuzamot vonhatunk a 19. és 20. századi ügynökhálózatokkal, kezdetleges formájuk megjelent az I. világháború előtti években kialakított, már központilag szervezett hírszerző ügynökségek között.[43] A kor tudományos vizsgálódása főképp a weberi ideáltípusukra, a társadalom és politikai viszony normál állapotára, a célracionális és értékracionális cselekvések megértésére koncentrálódott, az extrém állapotokkal ritkábban foglalkoztak. Ez oka lehet annak, hogy Clausewitz a hírszerzés jelenségét a hadtudományban elsőként, már mint politológiai kérdés is értelmezte, így a háború kivételes állapota miatt a hírszerzés is a vizsgálatok tárgyát képezte nála. Sokáig nem került a tudományos érdeklődés centrumába az információgyűjtés kérdéskörének kutatása, elmondhatjuk, hogy a politikai térbe ő helyezte a kutatásokat – bár neki nem ez volt az elsődleges szándéka.[44]

A titoktípusok közül a riválisdöntéshozókat a 19. századtól kezdve egyre inkább a politikai tartalmat hordozó információk kezdik el érdekelni. A politikai információk kezdenek prioritássá válni, de a hadititkok sem maradnak figyelmen kívül. Elkezdődik a két típus intézményrendszerbe tömörülése.

8. Következtetések

A történelem folyamán a döntéshozók, hadvezérek és gondolkodók szinte mindig keresték a módszerét az ellenség minél hatékonyabb megismerésének. Napjainkban kiváltképp jellemző, de már a korábbi korszakokról is elmondható volt, hogy bizonyos tudás segítségével a közvetlen összecsapás elkerülése volt a cél.

Az információ birtokában való döntéshozás mindig megelőzi a háborút – de a háborúban az információ birtoklása is elősegíti a győzelmet. A felvázolt szerzők sok esetben különbözőképpen értékelik a hírszerzés jelentőségét, de egyetemes gondolatokat is megfogalmaznak. Már az első közösségek, államok idején megjelent egzisztenciájuk védelme érdekében a titkaik megőrzése és az ellenérdekelt fél titkai megszerzése iránti vágy. Ezért a hatalom a titok megszerzésének és megőrzésének módszereit hierarchikus rendszerbe osztotta be. A hierarchiában lesz egy személy, aki a titkokat privilégiumként kezeli, autoritása van felettük, és hatalmát meghatározza, hogy az állam- és hadititkok mekkora birtokában van.[45] A hatalom ténylegesen annak a kezében van, aki a belső és külső titkok legnagyobb hányadát birtokolja. A bizalmas

[42] Antoine Henri Jomini: *The Art of War.* Kingston, Ontario, Legacy Books Press Classics, 2008. 214–221.

[43] Huw J. Davies: *Spying for Wellington: British Military Intelligence in the Peninsular War.* Norman, University of Oklahoma Press, 2018. 247–257.

[44] Frederik Stjernfelt: The Ontology of Espionage in Reality and Fiction. *Σημειωτκή – Sign Systems Studies,* 31. (2003), 1. 133–162.

[45] Révész (2007) i. m. 6.

információk megszerzésének és felhasználásának módszereiben a pragmatizmus figyelhető meg náluk.

A klasszikusoknál a bizalom kulcsfontosságú az információk megszerzése szempontjából, hiszen technológia híján csak a megbízott személyek szavára támaszkodhattak. Szervezetrendszerű hírszerzés nem jellemző, erre a 19. századig a legtöbb helyen várni kellett, és akkor is fenntartásokkal kezelték. Az ok a már említett bizalom kérdéskörében keresendő, a döntéshozók a lehető legkevesebb emberen keresztül szerették volna a titkokat birtokba venni. Korunkban ezt a belső konspirációval próbálják megakadályozni a különböző minősített információkkal dolgozó szervezetek.

A kihívások, kockázatok és fenyegetések átalakulásai, amelyekkel a politikának is aktívan kell foglalkoznia, egyre gyakrabban támaszkodik a nemzetbiztonsági szervezetrendszerre. Szun-ce, Taj Kung, Machiavelli, Zrínyi, Jeney, Clausewitz, Jomini ugyan eltérő szemlélettel, de mind egyetértenek abban, hogy az információszerzés esszenciális része a biztonsági kérdéseknek. Mint láthattuk, a hadtudományi megközelítés elengedhetetlen, és más területeknek (például a politológiának) is be kell építenie saját behatárolt területén folytatott kutatások között a megszerzett tudást.[46]

Felhasznált irodalom

Babos Sándor: A katonai hírszerzés és a katonai elhárítás hadtudományi természete. *Felderítő Szemle,* 17. (2019), 2. 146–158. Elérhető: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/szsz/2019_2_szam.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 04. 02.)

Boda József: *„Szigorúan Titkos!"? Nemzetbiztonsági almanach*. Budapest, Zrínyi, 2016.

Clausewitz, Carl Von: *A háborúról*. Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1917.

Davies, Huw J.: *Spying for Wellington: British Military Intelligence in the Peninsular War*. Norman, University of Oklahoma Press, 2018.

Forgács Balázs: A néppel az uralkodóért. Az első gerillaelméletek. *Felderítő Szemle,* 15. (2016), 1. 21–57.

Forgács Balázs: *Hadelmélet. A Magyar Katonai Gondolkodás Története és a Hadikultúrák*. Budapest, Dialóg Campus, 2017. Elérhető: www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/5.%20Forg%C3%A1cs%20jegyzet.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 04. 02.)

Forgács Balázs: *Napjaink hadikultúrái (A hadviselés elmélete és fejlődése tendenciái a modern korban).* Doktori értekezés. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Kossuth Lajos Hadtudományi Kar Hadtudományi Doktori Iskola, 2009. Elérhető: http://m.ludita.uni-nke.hu/repozitorium/bitstream/handle/11410/9601/Teljes%20sz%C3%B6veg%21?sequence=1&isAllowed=y (A letöltés dátuma: 2020. 04. 02.)

Földi Pál: *A hadművészet története. A kezdetektől napjainkig*. Nagykovácsi, Puedlo, 2009.

Gilbert, Felix: Machiavelli – a háború művészetének reneszánsza. In Veszprémy László (szerk.): *A korai stratégiai gondolkodás.* Budapest, Zrínyi, 2005. 15–32.

[46] Babos Sándor: A katonai hírszerzés és a katonai elhárítás hadtudományi természete. *Felderítő Szemle,* 17. (2019), 2. 146–158. Elérhető: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/szsz/2019_2_szam.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 04. 02.)

Hausner Gábor: Adalékok a XVII. századi katonai gondolkodás történetéhez. In Ács Tibor (szerk.): *A magyar katonai gondolkodás története.* Budapest, Zrínyi, 1995. 50–52.
Hegedűs Géza: *Világirodalmi arcképcsarnok. Niccolo Machiavelli (1469–1527)*. Elérhető: www.literatura.hu/irok/renesz/machiavelli.htm (A letöltés dátuma: 2020. 04. 02.)
Jeney Mihály Lajos: *A portyázó, avagy a kisháború sikerrel való megvívásának mestersége korunk géniusza szerint*. Budapest, Magvető, 1986.
Jomini, Antoine Henri: *The Art of War.* Kingston, Ontario, Legacy Books Press Classics, 2008.
Kovács Sándor Iván (szerk.): *Zrínyi Miklós prózai művei.* Budapest, Zrínyi, 1984.
Machiavelli, Niccoló: *A fejedelem*. In *Niccoló Machiavelli művei.* (Fordította: Karinthy Ferenc – Iványi Norbert – Lutter Éva) Budapest, Európa, 1978.
Pars, Matthijs: Six strategy lessons from Clausewitz and Sun Tzu. *Journal of Public Affairs,* 13. (2013), 3. 329–334. DOI: https://doi.org/10.1002/pa.1460
Perjés Géza: A ,,metodizmus" és a Zrínyi-Montecuccoli vita. In Veszprémy László (szerk.): *A korai stratégiai gondolkodás.* Budapest, Zrínyi, 2005. 87–133.
Pilch Jenő: *A hírszerzés és kémkedés története I*. Budapest, Kassák, 1998.
Révész Béla: *A titok mint politika. A titkosszolgálatok politológiai kutatásának lehetőségei.* Doktori értekezés. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Politológiai Tanszék, 2007. Elérhető: http://ww3.bibl.u-szeged.hu/bibl/eforras/tananyag/polit/abjegyzet_regi.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 12. 20.)
Stjernfelt, Frederik: The Ontology of Espionage in Reality and Fiction. *Σημειωτκή – Sign Systems Studies,* 31. (2003), 1. 133–162.
Szun-ce: *A háború művészete.* Budapest, Helikon, 2015.
Taj Kung: *A háború törvényei.* Budapest, Helikon, 2016.
Tóth I. János: Clausewitz a háború lényegéről. *Létünk,* (2014), 3. 25–41. Elérhető: http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/5001/1/Clausewitz%20a%20h%C3%A1bor%C3%BA%20l%C3%A9nyeg%C3%A9r%C5%91l%20by%20t%C3%B3th.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 04. 04.)
Zrínyi Miklós: *Mátyás király életéről való elmélkedések.* Budapest, Magyar Bibliofil Társaság, 1990.

Hadtudományi Szemle
13. évfolyam (2020) 3. szám 193–212. • DOI: 10.32563/hsz.2020.3.14

Vartmann György[1]

A Magyar Honvédség belső altisztképzési rendszerének elemzése (2017. szeptember – 2019. július)

Analysis of the Internal Non-Commissioned Officer Training System of the Hungarian Defence Forces (September 2017 – July 2019)

Absztrakt

A cikk a Magyar Honvédség belső altisztképzési rendszerét mutatja be 2017. szeptembertől 2019. júliusig. Félévenkénti bontásban mutatja be az MH Altiszti Akadémián folyó képzések kibocsátási adatait. Elemző módon összesíti a képzési adatokat. Végezetül az elemzés alapján javaslatokat fogalmaz meg.

Kulcsszavak: *katonai oktatás, belső altisztképzés, altisztképzés, MH AA, katonai képzési adatok*

Abstract

The article shows the Non-Commissioned Officer Internal Training System of the Hungarian Defence Forces from September 2017 to July 2019. It presents the semester output data of the HDF NCOA training courses. It aggregates training data in an analytical way. Finally, based on the analysis, it makes recommendations.

Keywords: *military education, internal NCO education, NCO education, HDF NCOA, military education data*

[1] Tanulmányi főnök, Magyar Honvédség Altiszti Akadémia – Hungarian Defence Forces Non-Commissioned Officer Academy, Head of Study Department, e-mail: vartmann.gyorgy@gmail.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9208-6072

1. Bevezetés

A Magyar Honvédség Altiszti Akadémia mint katonai szakképzésre és katonai kiképzésre kijelölt szervezet (MH AA) a 2012. május 30-án kelt 772-13/2012. nyilvántartási számú alapító okirata értelmében,[2] 2012. augusztus 1-jétől kezdte meg a működését. Feladatát az alapító okiratban rögzített szentendrei székhellyel és a repülőműszaki képzéseket megvalósító szolnoki telephellyel látja el, ahogy azt a jogelőd MH KPTSZI[3] intézmény is végezte.

Az államilag elismert katonai Honvéd altiszt szakképesítés szakképzési feladatai mellett, az MH AA a honvéd altisztjelöltek és a legénységi állomány alapkiképzési, belső, a Magyar Honvédségben hasznosítható tanfolyamrendszerű képzési, nyelvi felkészítési és nemzetközi kiképzési feladatokat is folytat. A legénységi állomány alapkiképzési feladatait 2019 májusától már nem az MH AA végzi.

A cikk keretében az MH AA úgynevezett rövidített idejű altisztképzést átfogó 2017. szeptembertől 2019. júliusig terjedő időszak alatt elvégzett belső képzési rendszerű, tanfolyami keretek között folyó, a szerződéses legénységi állomány bázisára épülő altisztképzés eredményeit mutatom be és elemzem.

Az MH AA a szerződéses legénységi állomány belső képzését a Magyar Honvédség belső altisztképzési rendszerének átalakításáról és szabályozásáról szóló 309/2017. HVKF intézkedés[4] alapján kezdte meg 2017 őszétől. Az első év tapasztalatai alapján a képzési forma szabályozását, nyilvántartását 2018 szeptemberétől a Magyar Honvédség belső altisztképzési rendszerének átalakításáról és szabályozásáról szóló 279/2018. HVKF intézkedéssel[5] módosították.

A szolnoki telephely a rövidített idejű belső rendszerű tanfolyami altisztképzésben oktatást nem folytatott, a képzések kizárólag az MH AA Kinizsi Pál Altiszti Oktatási Osztály humánerőforrás-kapacitásának és a képzésbe bevont alakulatok személyi, technikai bázisán valósult meg.

A cikk nem foglalkozik az egyes tanfolyamok tanulmányi eredményének vizsgálatával, mert a képzési programokban a számonkérést a csökkentett képzési időhöz igazították, így a korábbi hasonló tanfolyamok eredményeitől szignifikáns eltérés nem volt tapasztalható.

A bemutatott képzési formát a Magyar Honvédség belső altisztképzési rendszeréről szóló 248/2019. MH PK intézkedéssel[6] 2019 augusztusában bevezetett, „Acélkocka" altisztképzési rendszer keretében megjelenő alap altiszti és az ezt követő szakmai tanfolyamrendszer váltotta fel.

[2] *Intézménykereső.* Oktatási Hivatal. Elérhető: www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_intezmenykereso/!KIR_Intezmenykereso/Intezmeny/Index/100526 (A letöltés dátuma: 2020. 02. 12.)

[3] MH KPTSZI: Magyar Honvédség Kinizsi Pál Tiszthelyettes Szakképző Iskola.

[4] 4 + 6 hetes képzésként emlegetett képzési forma. Négy hét alaptanfolyamot és kimenettől függően 6-8 hét szakmai képzést foglalt magában. A műszaki képzés volt a leghosszabb, 11 hetes. 309/2017. (HK 9.) HVKF intézkedés a Magyar Honvédség belső altisztképzési rendszerének átalakításáról és szabályozásáról.

[5] 279/2018. (HK 9.) HVKF intézkedés a Magyar Honvédség belső altisztképzési rendszerének átalakításáról és szabályozásáról.

[6] 248/2019. (HK 7.) MH PK intézkedés a Magyar Honvédség belső altisztképzési rendszeréről.

2. A rövidített idejű altisztképzés bevezetése, szerkezete

A rövidített idejű altisztképzés, a Magyar Honvédség belső tiszthelyettes képzési rendszerének bevezetéséről szóló 528/2011. HVKF intézkedés[7] szerinti képzést váltotta fel.

A korábbi – leváltott – tiszthelyettes képzés két részből állt: a) Tiszthelyettesi alaptanfolyam (3 hónap); b) Szakmai tanfolyam (2-6 hónap).

A tiszthelyettes alaptanfolyamot a tanév őszi időszakában szervezték meg, majd ezt követően a tavaszi félévben a szakmai tanfolyamokat. A szakmai tanfolyam pontos időtartamát és tartalmát a kiadott programok határozták meg 2-6 hónap terjedelemben.

A fent vázolt tiszthelyettesképzés alapvetően hosszú volt, és nem tudta a megfelelő kibocsátási létszámot biztosítani, ezért vált szükségessé a rövidített, jellemzően 4 + 6 hetes[8] képzési rendszer bevezetése.

A rövidített idejű altisztképzést 2017 szeptemberétől indították, amellyel a korábbi éves forgási ciklus, azaz alap- és szakmai tanfolyam megszervezése, féléves ciklusra szűkült, aminek eredményeként a kibocsátási létszám növekedhetett.

Az új altisztképzést a Magyar Honvédség belső altisztképzési rendszerének átalakításáról és szabályozásáról szóló 309/2017. HVKF intézkedés vezette be, majd 2018 szeptemberétől kezdődően a képzési tapasztalatok alapján, a 279/2018. HVKF intézkedés módosította.

A képzés két nagy blokkból: a) 4 hetes altiszti alaptanfolyamból, b) és az ezt követő különböző hosszúságú altiszti szakmai képzésekből (6-11 hét) tevődött össze.

Az új rövidített altisztképzési rendszer kimeneteit az 1. táblázatban láthatjuk:

1. táblázat: *Az altisztképzési rendszer kimenetei, óraszámai.*

Ssz.	Az altiszti alap- és szaktanfolyam megnevezése	Képzés ideje
1.	*Altiszti alaptanfolyam*	*4 hét (124 óra)*
2.	*Híradó altiszti szaktanfolyam, Átvitel- és kapcsolástechnikai eszközüzemeltető szakirány*	*8 hét (294 óra)*
3.	*Híradó altiszti szaktanfolyam, Rádióállomás üzmeltető szakirány*	*8 hét (294 óra)*
4.	*Élelmezési ellátó*	*8 hét (240 óra)*
5.	*Ruházati ellátó*	*8 hét (240 óra)*
6.	*Üzemanyag-ellátó*	*8 hét (240 óra)*
7.	*Közlekedés-szállítás*	*7 hét (224 óra)*
8.	*Harckocsizó*	*7 hét (266 óra)*
9.	*Lövész*	*7 hét (272 óra)*
10.	*Páncéltörő tüzér*	*7 hét (228 óra)*
11.	*Vegyivédelmi*	*8 hét (252 óra)*
12.	*Tábori tüzér*	*7 hét (228 óra)*

[7] 528/2011. (HK 12.) HVKF intézkedés a Magyar Honvédség belső tiszthelyettes képzési rendszerének bevezetéséről.

[8] A programban szereplő vizsgahetet nem számolva, tiszta felkészítési időtartam.

Ssz.	Az altiszti alap- és szaktanfolyam megnevezése		Képzés ideje
13.	*Tüzér felderítő, bemérő, tűzvezető*		*7 hét (238 óra)*
14.	*Korona, palotaőr, illetve díszelgő*	*Koronaőr*	*7 hét (266 óra)*
		Palotaőr	*6 hét (235 óra)*
		Díszelgő	*6 hét (235 óra)*
15.	*Lokátor állomásparancsnok*		*9 hét (288 óra)*
16.	*Műszaki*		*11 hét (308 óra)*
17.	*Altiszti katonai rendész*		*8 hét (282 óra)*
18.	*Ügykezelő (Ügyvitel)*		*8 hét (222 óra)*

Forrás: a szerző szerkesztése

A szakmai képzés időtartamának csökkenése a megtanítható ismeretekre is hatással volt, ezért a képzési idő csökkenését a bemeneti követelményként előírt kötelező szakmai tapasztalat volt hivatott ellensúlyozni.

A bemeneti követelmények között a korábbi tiszthelyettes alaptanfolyam esetében előírt szakaszvezető (2014 decemberét követően tizedes) rendfokozatot, az új képzési rendben őrvezetői rendfokozat és 3 év szolgálati idő váltotta fel. A képzést bevezető intézkedés 2018 nyarán történt módosításával, a speciális szakképzettségek meglétéhez kötött munkakörök esetében a szakmai területért felelős szervezet támogató véleménye alapján legkevesebb 1 év szolgálati idő alatt megszerzett szakmai tapasztalat jelent meg követelményként. Az elvárt szakmai tapasztalat idejének folyamatos csökkentése alapján csak feltételezhető, hogy erre a beiskolázási létszám szinten tartása miatt volt szükség.

Már a kezdeteknél feszültségként jelentkezett, hogy a képzés kizárólag a szerződéses legénységi állomány bázisára épül, így a hiányt az egyik állománykategóriából a másikba helyezte át. Ez a hatás még akár eredményesnek is lett volna mondható, ha az altiszti állománykategória esetében a kiáramlás megállt volna. Sajnos ennek ellenkezőjére enged következtetni a 18 hetes Acélkocka altiszti alaptanfolyam, amely bázisát tekintve a civil életből toboroz, és a korábbi beiskolázáshoz képest jelentősen nagyobb, egyszerre 250 főt vont be a képzésbe.

Kizárólag a Tábori tüzér szakmai altiszti tanfolyam esetében írtak elő és dolgoztak ki egy előzetes tudásszintfelmérőt, amelynek eredményes teljesítését a szakmai tanfolyam megkezdésének feltételeként, bemeneti követelményként rögzítették. Sajnálatos módon előfordult olyan eset, hogy vezetői döntés eredményeként olyan személy kezdte meg a tanfolyamot, aki az előzetes tudásfelmérést nem teljesítette eredményesen.

A bevezetett képzés rövid időtartamára tekintettel, a rövidített idejű altisztképzést egyedül a felderítő fegyvernem nem vezette be, ők továbbra is a korábbi képzési programjuknak megfelelően hajtották végre a felkészítést 16 hét (458 óra) időtartamban.

3. Képzési adatok

A képzési adatokat két tanév a 2017/2018 és a 2018/2019 tanévek őszi és tavaszi féléveinek, azaz négy félév vonatkozásában elemzem és mutatom be.

3.1. 2017. őszi képzés adatai

3.1.1. Altiszti alaptanfolyam

A képzést a nagy létszámra tekintettel három helyszínen, Szentendrén az MH AA-n 108 fővel, Szolnokon az MH 2. vitéz Bertalan Árpád Különleges Rendeltetésű Dandárnál 38 fővel és Debrecenben, az MH 5. Bocskai István Lövészdandárnál 49 fővel hajtotta végre az MH AA. Összesen 195 fő kezdte meg a tanfolyamot és a szolnoki 3 fő lemorzsolódását követően 192 fő kezdhette meg a tanfolyami vizsgát.

Az írásbeli vizsgára 192 fő volt bocsátható. A 192 főből 9 főnek nem sikerült teljesíteni az írásbeli vizsgát az előírt minimum 60%-ra. A vizsgát nem teljesítőket a következő altiszti alaptanfolyam utolsó 2 hetére iskolázták be, majd ezt követően eredményes vizsgát tettek.

Az ábrán (1. ábra) látható, hogy csak az MH 2. vitéz Bertalan Árpád Különleges Rendeltetésű Dandárnál Szolnokon keletkezett 3 fő lemorzsolódás, amely a tanfolyam ideje alatt, saját kérelemre történt meg.

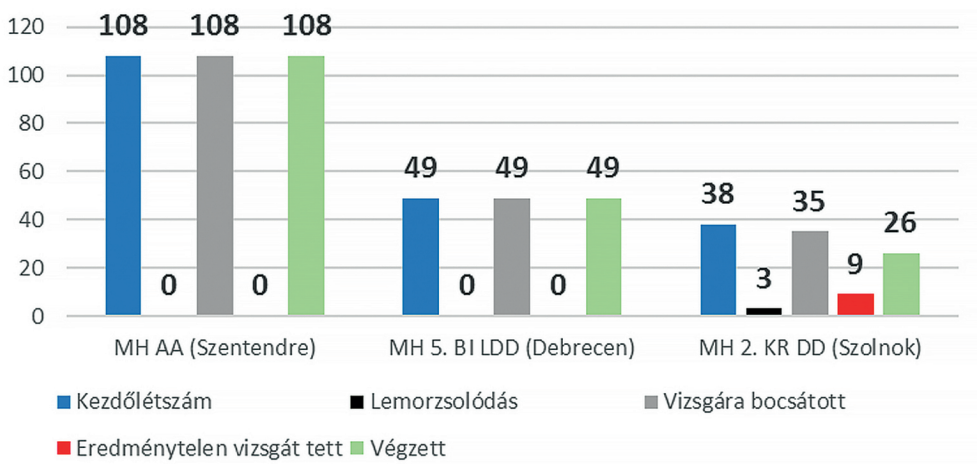

1. ábra: ***Az első rövidített altiszti alaptanfolyam létszámadatai.***
Forrás: a szerző szerkesztése

3.1.2. Altiszti szakmai tanfolyamok

A szakmai képzést 13 kimeneten 144 fő kezdőlétszámmal kezdte meg az MH AA és a Tábori tüzér képzésen történt 5 fő lemorzsolódás miatt, 139 fő végzett és volt vizsgára bocsátható.

Az előző rendszerű képzésben szervezett tiszthelyettesi műszaki szakmai tanfolyam vizsgakörnyezetének szabályozását leíró 528/2011. HVKF intézkedés[9] 4.5. pontjában és a korábbi képzés programjának IX. fejezetében foglaltak alapján – „Eredménytelen vizsgarész egy alkalommal ismételhető a vizsgabizottság döntése alapján." – 1 fő pótvizsgára jelentkezett, ezért az érintett személyt beiskolázták a műszaki tanfolyamra. A 2. ábra és a 3. ábra ezt a személyt nem pótvizsgázónak, hanem tanfolyamot kezdő létszámként kezeli. Az érintett személy az ismételt írásbeli vizsgán is elégtelen eredményt ért el, így megbukott, ezért a szabályozásra tekintettel, több alkalommal vizsgát már nem ismételhetett.

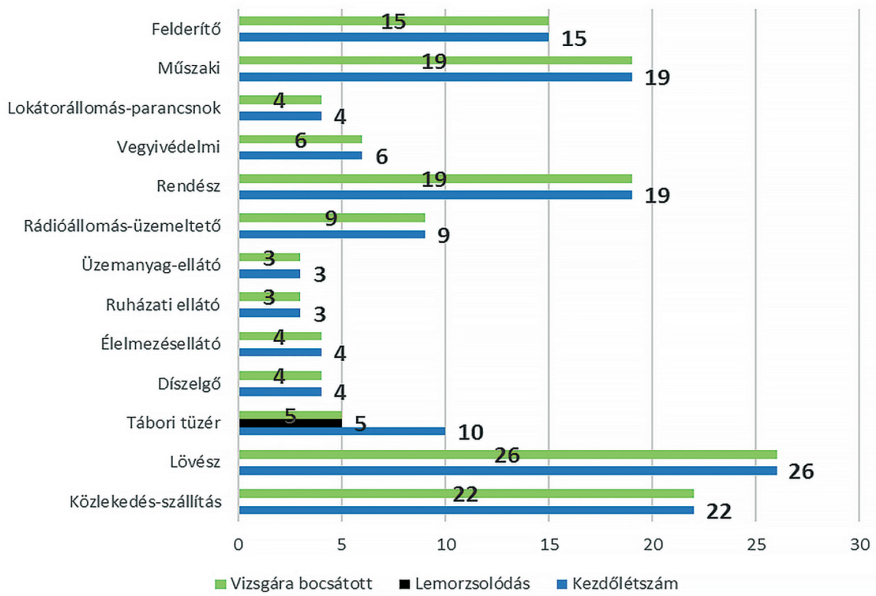

2. ábra: *Altiszti szakmai tanfolyamok létszámadatai – 2017. ősz.*
Forrás: a szerző szerkesztése

A szakmai tanfolyamok során az eredménytelenül vizsgázó 6 főt és a 2 fő időszakon belül eredményesen pótvizsgázót számolva, összesen 135 fő tett eredményes vizsgát ebben az időszakban. A 2. ábra által jelzett lemorzsolódás a tanfolyamról kiesettek létszámát jelöli.

[9] 528/2011. (HK 12.) HVKF intézkedés a Magyar Honvédség belső tiszthelyettes képzési rendszerének bevezetéséről.

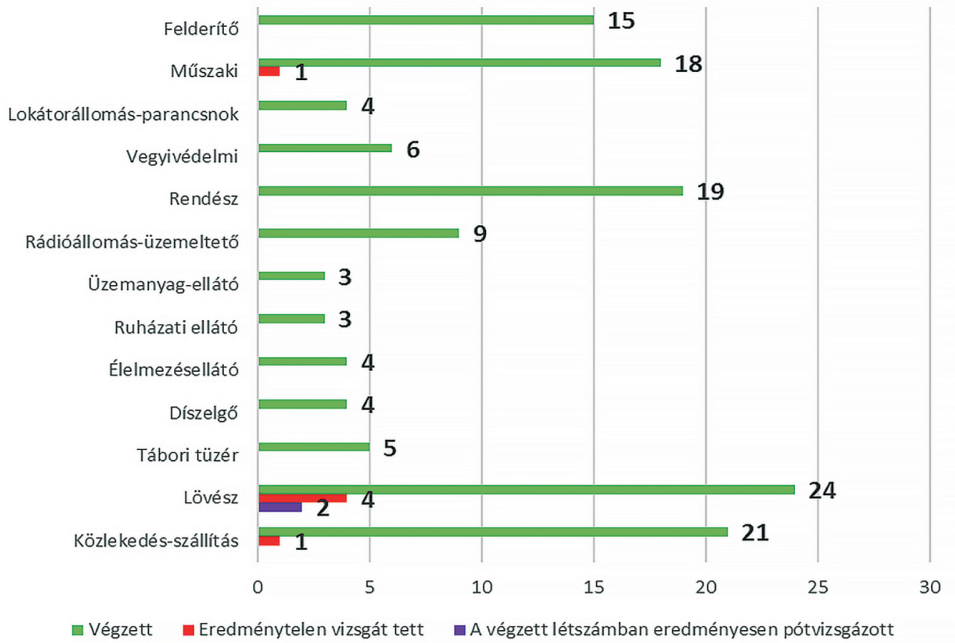

3. ábra: *Altiszti szakmai tanfolyamok vizsgaadatai – 2017. ősz.*
Forrás: a szerző szerkesztése

A Közlekedés-szállítás altiszti szaktanfolyamon részt vevők képzését a 2017. október 2-a és 2017. november 17-e közötti időintervallumban hajtották végre. A beiskolázott 23 főből 22 fő vehetett részt a tanfolyamon, mert 1 fő korábban már megbukott az altiszti alaptanfolyam vizsgán. A képzésen részt vevők közül 1 fő bukott meg a vizsga során (írásbelin és szóbelin), ezért 21 fő az, aki eredményesen teljesítette a tanfolyami vizsgát. A két vizsgatevékenységből történő bukásra tekintettel az érintett 1 fő a következő tanfolyami ciklusban kapott pótvizsga-lehetőséget, aki a következő ismételt vizsgán eredményesen teljesített.

Az Altiszti szaktanfolyam Lövész szakirányon részt vevők képzése a 2017. október 2-a és 2017. november 17-e közötti időintervallumban történt. A beiskolázásban szereplő 27 főből 26 fő vehetett részt a képzésben, mert 1 fő korábban már megbukott az altiszti alaptanfolyam vizsgáján. A részt vevő 26 főből 4 fő nem teljesítette bukás miatt a tanfolyamot, így igazolást nem kaptak. Az írásbelin bukott 4 főből 2 fő részére még képzési cikluson belül 2017. december 11-én volt lehetőség az írásbeli vizsga javítására, amelyet a javító vizsgázók eredményesen teljesítettek. A gyakorlati vizsgarészen elégséges szintet el nem ért 2 fő részére – a vizsga bonyolultabb dokumentációs, szervezési és humánerőforrás-igényére tekintettel – a következő tanfolyami ciklusban biztosított az MH AA pótvizsga-lehetőséget. A következő ciklusban javítók később eredményes vizsgát tettek.

A Tábori tüzér altiszti szaktanfolyamon részt vevők részére a képzést 2017. október 2-a és 2017. november 17-e között tartották. A beiskolázott 10 főből 4 főt visszavezényeltek alakulatához, mert a tervezett beosztásukhoz nem a megfelelő tanfolyamra lettek beiskolázva. Hiányzás miatt a tanfolyam során 1 főt visszavezényeltek, mert betegség miatt meghaladta a hiányzása a programban engedélyezhető 10%-ot. A szaktanfolyamot befejező 5 fő eredményesen levizsgázott.

Díszelgő altiszti szakmai tanfolyamra 5 főt iskoláztak be, de 1 fő megbukott az altiszti alaptanfolyamon, ezért a 2017. október 2-a és 2017. november 24-e között végrehajtott képzésen 4 fő vehetett csak részt. A képzésben részt vevők eredményesen teljesítették a tanfolyami vizsgát.

Az Élelmezésellátó, Ruházati ellátó, Üzemanyag-ellátó, Rádióállomás-üzemeltető és Vegyivédelmi altiszti szaktanfolyamon, továbbá a Lokátorállomás-parancsnok szakmai altiszti tanfolyamon végzettek eredményes vizsgát tettek.

Az Altiszti katonai rendész szakmai modult 2017. október 2-a és 2017. november 24-e között folytatták le. A tervezett 20 főből 1 fő megbukott az altiszti alaptanfolyamon, ezért nem jelenhetett meg a szaktanfolyamon. A képzésen részt vevő 19 fő eredményesen levizsgázott.

Az ábrán látható (3. ábra) Műszaki tanfolyam adatai esetében 19 fő volt beiskolázásra tervezve. A tanfolyamot az altiszti alaptanfolyamon megbukott egy fő csökkentéssel és az előző tiszthelyettesi műszaki szaktanfolyamból pótvizsgázó és tanfolyamra kötelezett 1 fővel 19 fő kezdte meg. A pótvizsgázó ismételten megbukott, így a műszaki tanfolyam eredményes vizsgázóinak száma 18 fő lett.

A Felderítő altiszti tanfolyamot az MH AA 2017. október 2-a és 2018. január 26-a között hajtotta végre a korábbi, azaz nem a rövidített program alapján. A tanfolyamon végzett 15 fő eredményes vizsgát tett.

3.2. 2018. tavaszi képzés adatai

3.2.1. Altiszti alaptanfolyam

A képzést 2018. február 5. és március 2. között hajtotta végre az MH AA. Az előző ciklusban eredménytelenül vizsgázó 9 fő csatlakozott a képzéshez, így 125 fő képzési létszám jelent meg a tanfolyamon. Mind a 125 fő eredményesen vizsgázott az alaptanfolyam vizsgáján.

3.2.2. Altiszti szakmai tanfolyamok

A képzést 10 kimeneten 94 fő kezdőlétszámmal, a Lövész 2 fő, továbbá a Közlekedésszállítás altiszti szakmai tanfolyamon történt 1 fő lemorzsolódás miatt 91 fővel fejezte be az MH AA és 91 fő volt vizsgára bocsátható (4. ábra).

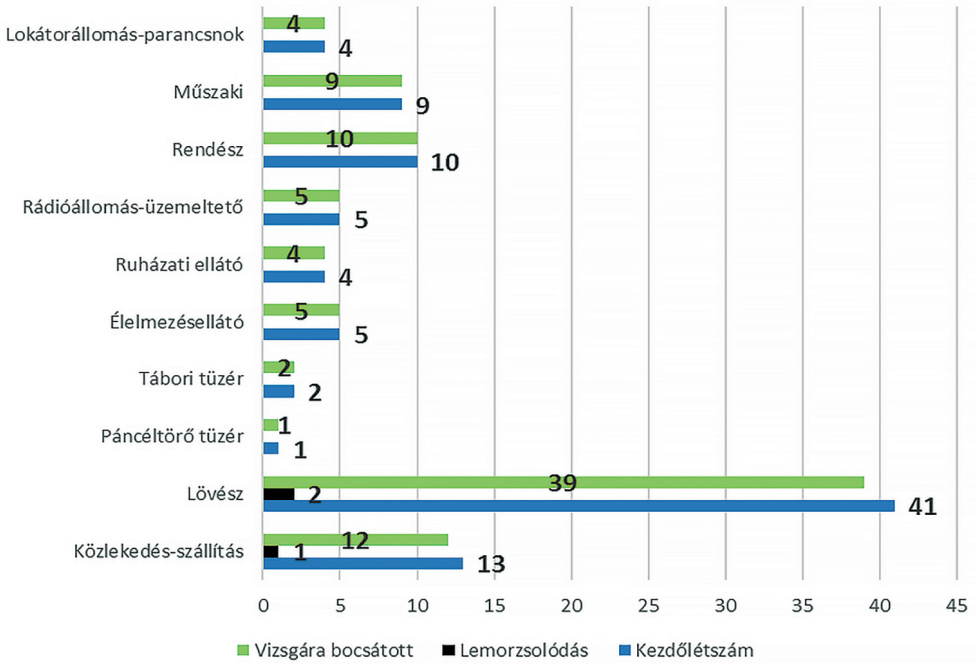

4. ábra: *Altiszti szakmai tanfolyamok létszámadatai – 2018. tavasz.*
Forrás: a szerző szerkesztése

A Lövész szakmai vizsgát egy fő teljesítette eredménytelenül. A Lövész tanfolyamba becsatlakozva 2 fő pótvizsgázó eredményes pótvizsgát tett, így ebben az időszakban összesen 90 fő tett eredményes vizsgát.

Közlekedés-szállítás altiszti szaktanfolyamon a képzést 2018. március 5. és 2018. április 27. között hajtották végre. A beiskolázott 13 főből 12 fő vett részt a képzésen. 1 fő családi okok miatt nem kezdte meg a tanulmányait.

Lövész altiszti szakmai tanfolyamon a képzést 2018. március 5. és 2018. április 27. között tartották. A képzésre az előző ciklusban gyakorlati vizsgán eredménytelenül teljesítő 2 fővel együtt 41 fő volt tervezve beiskolázásra. A tanfolyamon 2 fő nem jelent meg, így 39 fő kezdte meg a tanfolyamot. A képzésben részt vevők közül 1 fő bukott meg a vizsga során (szóbelin és gyakorlatin). A többiek eredményes vizsgát tettek. A két tevékenységből történő bukásra tekintettel a következő tanfolyami ciklusban biztosított az MH AA pótvizsga-lehetőséget az eredménytelenül vizsgázónak, aki később az ismételt lövész szakmaitanfolyam-vizsgán nem jelent meg.

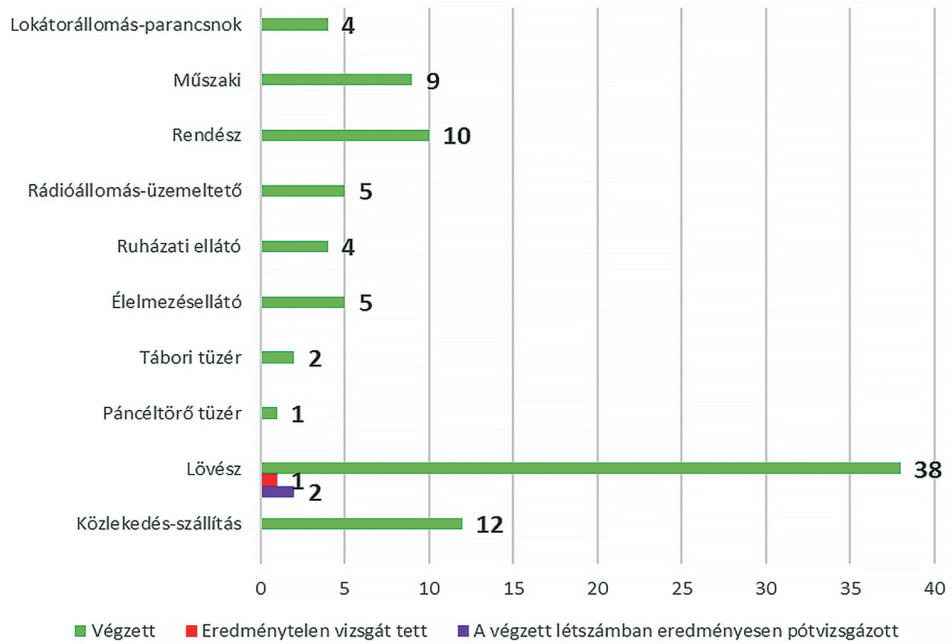

5. ábra: *Altiszti szakmai tanfolyamok vizsgaadatai – 2018. tavasz.*
Forrás: a szerző szerkesztése

A Páncéltörő tüzér altiszti szaktanfolyamon a képzést 2018. március 5. és 2018. április 27. között tartották meg. A képzést a MH 25. Klapka György Lövészdandárnál hajtották végre 1 fő részvételével. A képzésen részt vevő eredményes vizsgát tett.

A Tábori tüzér altiszti szaktanfolyamon a képzést 2018. március 5. és 2018. április 27. között tartották meg. A képzést a MH 25. Klapka György Lövészdandárnál hajtották végre 2 fő részvételével. A képzésen részt vevők eredményes vizsgát tettek.

Altiszti katonai rendész szakmai modulon a képzést 2018. március 5. és 2018. május 4. között hajtották végre. A beiskolázott 10 fő eredményes vizsgát tett.

A Műszaki altiszti szaktanfolyamon a képzést 2018. március 5. és 2018. május 18. között tartották meg. A tanfolyamra 9 főt iskoláztak be, lemorzsolódás nem volt. A beiskolázott 9 fő eredményesen teljesítette a tanfolyami vizsgát.

Lokátorállomás-parancsnoki altiszti szaktanfolyamon a képzést 2018. március 5. és 2018. május 25. között tartották. A tanfolyamra 4 főt iskoláztak be, lemorzsolódás nem volt. A képzésben részt vevők eredményesen teljesítették a tanfolyami vizsgát.

Az ábrán (5. ábra) látható többi tanfolyam esetében a tanfolyamot befejező vizsgára bocsátott végzős létszám mindegyik esetben eredményes vizsgát tett.

3.3. 2018. őszi képzés adatai

3.3.1. Altiszti alaptanfolyam

A képzést 2019. szeptember 3-a és szeptember 28-a között 146 fő képzési létszámmal hajtotta végre az MH AA. A résztvevők közül 143 fő eredményesen teljesítette a képzést. A tanfolyamról 3 főt vezényeltek vissza az alakulatához, az MH 25. Klapka György Lövészdandárhoz, mert hiányzásuk mértéke meghaladta a programban engedélyezett maximális értéket.

A vizsgák végrehajtása 2018. szeptember 28-án történt meg. Az írásbeli vizsgára 143 fő volt bocsátható. A 143 főből két főnek nem sikerült eredményes vizsgát tennie, azaz 141 fő fejezte be a tanfolyamot eredményesen. A két főből később egy fő jelent meg a következő képzésben szervezett pótvizsgán, amit akkor eredményesen teljesített. Ez az egy fő később a lövésztanfolyamot kezdte meg, amit nem tudott eredményesen teljesíteni.

3.3.2. Altiszti szakmai tanfolyamok

A szakmai képzésben 13 kimeneten 101 fő kezdőlétszám jelent meg. A Rendész 2 fő, továbbá a Páncéltörő tüzér és a Lövész altiszti szakmai tanfolyamon történt 1-1 fő lemorzsolódás miatt 97 fő vizsgázott.

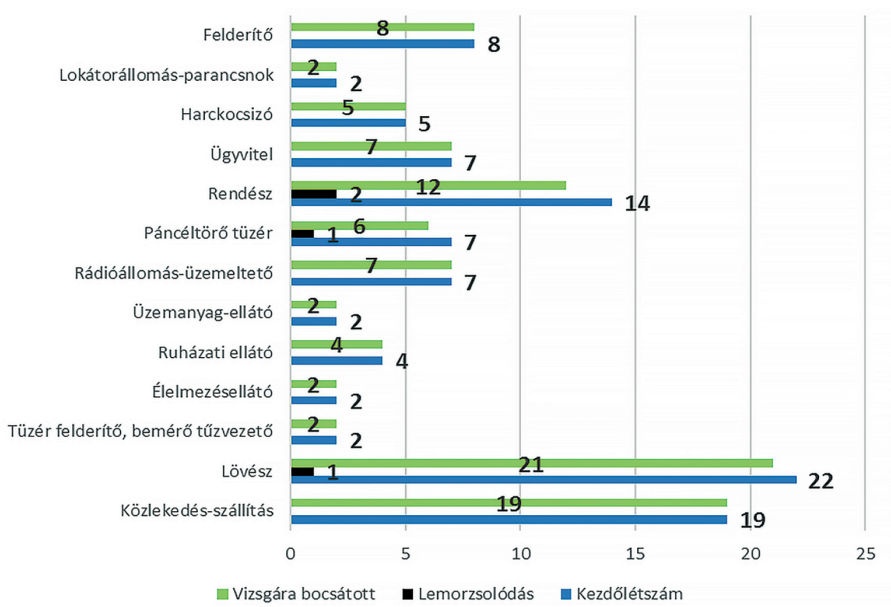

6. ábra: *Altiszti szakmai tanfolyamok létszámadatai – 2018. ősz.*
Forrás: a szerző szerkesztése

A tanfolyamot eredményesen teljesítő és vizsgára bocsátott létszámból az Ügyvitel és a Harckocsizó szakmai tanfolyamon történt bukás miatt 95 fő tett eredményes vizsgát.

Lövész altiszti szakmai tanfolyamon a képzésre 22 fő volt beiskolázásra tervezve, de az említett 2018-as őszi alaptanfolyami vizsgán történt bukás miatt a tanfolyamot 1 fő nem kezdhette meg, amelyet lemorzsolódásként jelez a 6. ábra. A tanfolyamot teljesítő 21 fő eredményes vizsgát tett.

Páncéltörő tüzér altiszti szaktanfolyamon a képzést 2018. október 1. és 2018. november 23. között tartották meg. A tanfolyamra 7 fő volt beiskolázásra tervezve. Egy fő sikertelen bemeneti vizsgát tett, így a tanfolyamot nem kezdhette meg, a 6. ábra az érintett személyt lemorzsolódásként kezeli. A tanfolyamot teljesítő és vizsgára bocsátott 6 fő eredményes vizsgát tett.

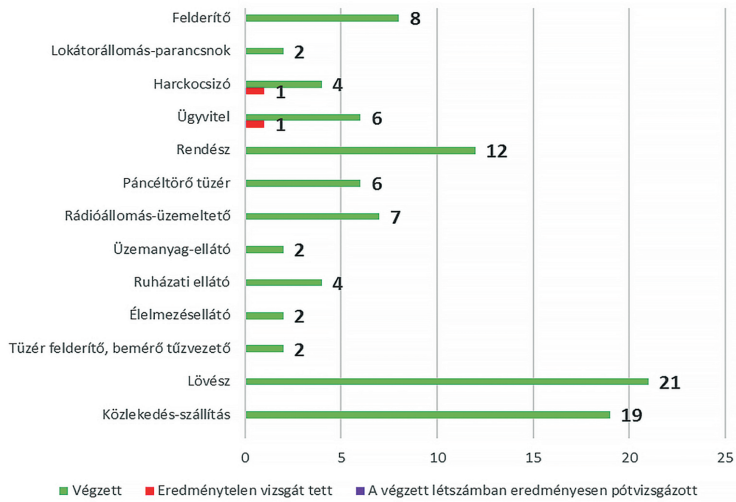

7. ábra: *Altiszti szakmai tanfolyamok vizsgaadatai – 2018. ősz.*
Forrás: a szerző szerkesztése

Altiszti katonai rendész szakmai modulon a képzést 2018. október 1. és 2018. november 23. között tartották meg. A beiskolázásra tervezett 14 főből nem a tanfolyamon történt baleset miatt 2 fő maradt ki a képzésből. A tanfolyamot teljesítő és vizsgára bocsátott 12 fő eredményes vizsgát tett.

Az Ügykezelő (ügyvitel) tanfolyamot 7 fő kezdte meg, amelyből mindenki vizsgára bocsátható volt, de a szakmai tanfolyam vizsgáját 1 fő eredménytelenül teljesítette, amit a 7. ábra eredménytelen vizsgázóként kezel.

A Harckocsizó szakmai tanfolyamot 2018. október 1. és 2018. november 30. közötti időszakban 5 fő részvételével hajtották végre. A tanfolyamon 4 fő tett eredményes vizsgát. Az eredménytelenül vizsgázó személy részére 2019. február 5-én a következő ciklusban szerveztünk pótvizsgát, amit eredményesen teljesített.

Az ábrán (7. ábra) jelzett többi tanfolyam esetében a végzős létszámban szereplők eredményes vizsgát tettek.

A felderítő képzés ebben az időszakban is a korábbi, hosszabb idejű képzési programja szerint, a 2018. október 1. és 2019. január 25. közötti időszakban folytatta a képzést. Ennek keretében a vizsgákon 8 fő tett eredményes vizsgát.

3.4. 2019. tavaszi képzés adatai

3.4.1. Altiszti alaptanfolyam

A tanfolyamot 2019. február 4. és március 1. között hajtotta végre az MH AA 157 fő tervezett képzési létszámmal, amelyből 2 fő családi okok miatt nem kezdte meg a képzést, így 155 fő tett eredményes vizsgát.

3.4.2. Altiszti szakmai tanfolyamok

A képzést 10 kimeneten 121 fő létszámmal kezdte meg az MH AA és a Lövész 1 fő, továbbá a Műszaki, Ruházati ellátó, Közlekedés-szállítás és a Rádióállomás-üzemeltető szakmai tanfolyamon történt 2-2-2-2 fő lemorzsolódás miatt 112 fő vizsgázott a tanfolyamok befejezését követően. Az előző ciklusban a Harckocsizó altiszti szakmai tanfolyam keretében eredménytelenül vizsgázott személy részére kizárólag csak pótvizsgát szerveztünk, amelyet eredményesen teljesített. A pótvizsgázó személlyel együtt, 113 fő tett a ciklusban altiszti szakmai tanfolyami vizsgát. A 2 fő Lövész szakmai altiszti tanfolyamon történt bukás miatt összesen 111 fő volt az, aki ebben az időszakban a szakmai tanfolyamok vizsgáinak keretében eredményes vizsgát tett.

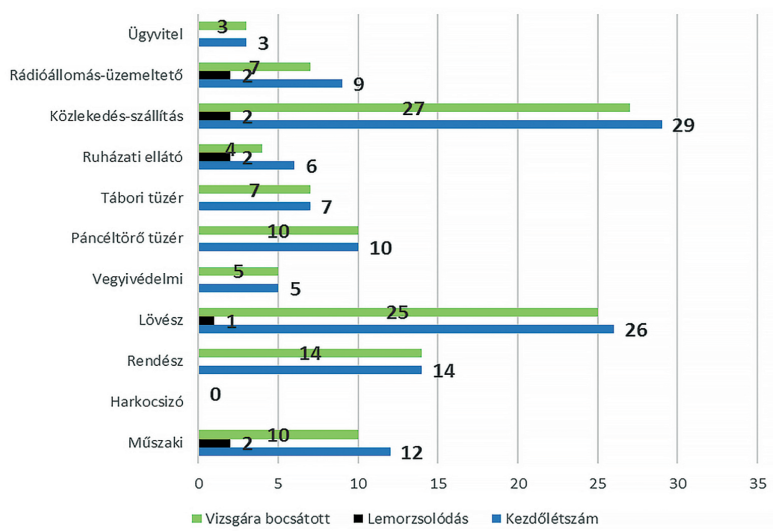

8. ábra: *Altiszti szakmai tanfolyamok létszámadatai – 2019. tavasz.*
Forrás: a szerző szerkesztése

A Műszaki altiszti szaktanfolyamon a képzés 2019. január 7. és 2019. március 14. között zajlott le. A tanfolyamra 12 főt iskoláztak be, 2 fő nem jelent meg a képzésen, amely két főt az ábra (8. ábra) lemorzsolódásként jelenít meg. A tanfolyamot teljesítő, végzett 10 fő eredményesen levizsgázott.

A Harckocsizó tanfolyamot nem folytatták le, csak az előző ciklusban eredménytelenül vizsgázott személy részére szervezett az MH AA altiszti szakmai tanfolyami pótvizsgát, amelyet az érintett eredményesen teljesített. A 8. ábra ezért a Harckocsizó tanfolyam létszámát nulla fő tanfolyami létszámmal jeleníti meg.

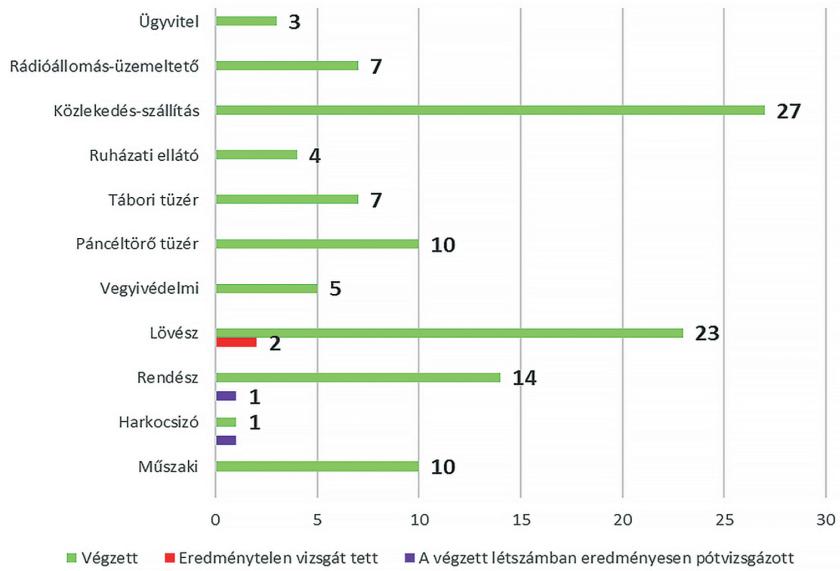

9. ábra: *Altiszti szakmai tanfolyamok vizsgaadatai – 2019. tavasz.*
Forrás: a szerző szerkesztése

A Rendész szakmai altiszti tanfolyamot a 2019. március 4. és 2019. május 3. közötti időintervallumban hajtották végre. A beiskolázott 13 fő és 1 fő pótvizsgázó eredményesen teljesítette a vizsgakövetelményeket. A 8. ábra és a 9. ábra mind a 14 főt kezdő és végzős létszámként is egyaránt kezeli.

A Lövész szakmai altiszti tanfolyamot a 2019. március. 25. és 2019. május 24. közötti időintervallumban hajtották végre. A beiskolázott 26 főből 25 fő vett részt a képzésen. A szakmai vizsgán történt 2 fő bukás miatt 23 fő teljesítette eredményesen a vizsgáztatási követelményeket.

A Ruházati ellátó szakmai altiszti tanfolyamot a 2019. május 1. és 2019. május 31. közötti időintervallumban 6 fővel tervezték, amelyből 2 fő nem jelent meg a tanfolyamon, ezért a tanfolyamot 4 fővel hajtották végre. A beiskolázottak eredményes vizsgát tettek, a 2 főt lemorzsolódásként kezeli az ábra (8. ábra).

A Közlekedés-szállítás szakmai altiszti tanfolyamot a 2019. április 1. és 2019. május 31. közötti időintervallumban 29 fővel tervezték, amelyből egy fő nem jelent meg, egy fő pedig nem teljesítette az alaptanfolyamot, így azt 27 fővel hajtották végre. A beiskolázottak eredményes vizsgát tettek.

A Rádióállomás-üzemeltető altiszti tanfolyamot a 2019. április 29. és 2019. június 28. közötti időintervallumban hajtották végre. A beiskolázásra tervezett 9 fő helyett 7 fő jelent meg a képzésen. A megjelentek eredményes vizsgát tettek, a 2 főt lemorzsolódásként kezeli az ábra (8. ábra).

A 9. ábrán jelzett többi tanfolyam esetében a végzős létszámban szereplők eredményes vizsgát tettek.

4. Összesített adatok (2017–2019)

4.1. Altiszti alaptanfolyamok

A két év alatt 8 fő lemorzsolódás és 11 fő bukás mellett, 623 főből 604 fő fejezte be eredményesen az altiszti alaptanfolyamot.

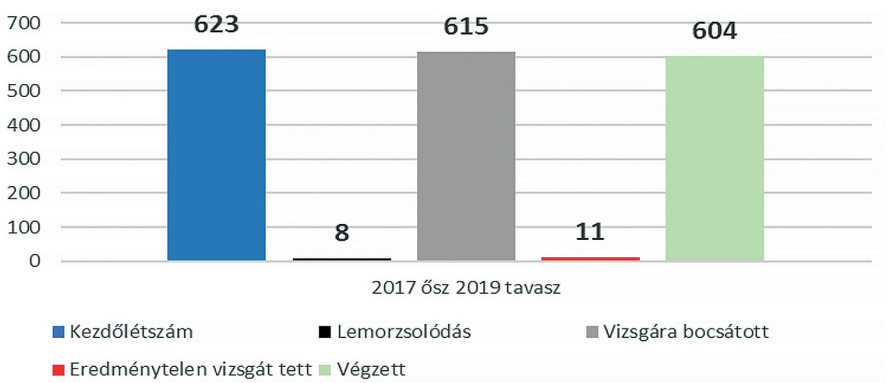

10. ábra: *Az altiszt alaptanfolyamok összesített létszámadatai (2017–2019).*
Forrás: a szerző szerkesztése

4.2. Altiszti szakmai tanfolyamok

A vizsgált időszakban 17 féle típusú altiszti szakmai tanfolyamból 46 db tanfolyamot és 1 db egy fő részére megszervezett Harckocsizó altiszti szakmai tanfolyami pótvizsgát hajtottak végre, amelyeken összesen 460 fő vett részt. A 29 fő eredménytelen vizsga és lemorzsolódás mellett 431 fő fejezte be eredményesen a különböző képzéseket. A tanfolyamonkénti összesített létszámadatokat mutatja be a 11. ábra.

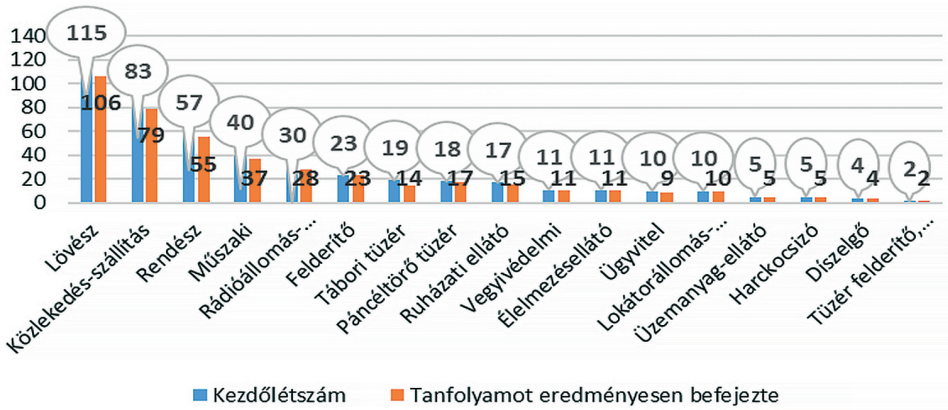

11. ábra: *Altiszti szakmai tanfolyam összesített létszámadatok tanfolyami bontásban (2017. ősz – 2019. tavasz).*
Forrás: a szerző szerkesztése

4.2.1. Tanfolyamok száma képzési bontásban (2017. ősz – 2019. tavasz)

Öt tanfolyam esetében minden ciklusban szerveztünk képzést. A Díszelgő, a Harckocsizó, a Tüzér felderítő, beméró tűzvezető tanfolyamból a négy ciklus alatt csak egy-egy tanfolyamot hajtottak végre. Olyan képzési forma is szerepelt az új rendszerű altiszti szakmai tanfolyamok között, amelyekből egy képzést sem szerveztek meg (Koronaőr, Palotaőr, Átvitel- és kapcsolástechnikai eszközüzemeltető). A többi kimenet esetében a vizsgált időszakban kettő vagy három tanfolyamot szervezett az MH AA. A végrehajtott tanfolyamok számosságát a 12. ábra mutatja be.

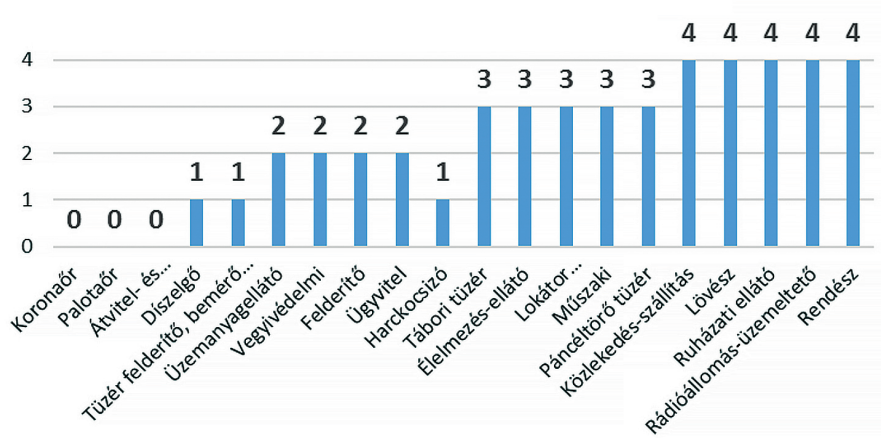

12. ábra: *A végrehajtott altiszti szakmai tanfolyamok száma a vizsgált időszakban (2017–2019).*
Forrás: a szerző szerkesztése

4.2.2. A vizsgált időszak képzéseinek fajlagos összehasonlítása (13. ábra)

Érdemes megvizsgálni az egy tanfolyamra jutó fajlagos képzési létszámot. Így elemezve jól látható, hogy melyek azok a tanfolyamok, amelyek a vizsgált időszakban az egy kimenetre jutó fajlagos létszám tekintetében az 5 fő/tanfolyam létszámot sem érték el.

A 13. ábra az „Átlag tanfolyam adata" alatt mutatja az időszakban tervezett 46 képzés 10 fős átlaglétszámát, érzékeltetve, hogy melyek azok a képzések, amelyek az átlaglétszámhoz viszonyítva a létszám felett vagy alatt helyezkednek el.

Az 5 fő/tanfolyam létszámot el nem érő tanfolyamok esetében minden esetben felmerül a hatékony képzésszervezés felelőssége. Ez a szervezés nemcsak a tanfolyami képzésekre, hanem az MH AA-n folyó egyéb, államilag elismert képzésekre is negatív hatással volt. Az alultervezett csoportlétszámok felelőssége egyaránt terheli a beiskolázásban részt vevő és képzést kiíró szervezeteket. Különösen érdekes a csoportlétszám akkor, ha a képzési létszám a tanfolyamhoz tartozó oktatott eszköz kezelői létszámát sem adja ki. Az alultervezett képzési létszám túl drágává teszi a képzést, hiszen a beiskolázott 3-5 fő tanulóért a képzés teljes anyagi biztosítását meg kell valósítani, ezért elkerülhetetlen lenne egy minimum tanfolyami létszám központi meghatározása, amely alatt képzés nem lenne indítható.

Az adatokból az is látható, hogy mely területeken történt hatékony képzéstervezés. Kimagasló a Lövész és Közlekedés-szállítás képzések szervezése, hiszen 4 szervezett tanfolyam mellett is az átlagcsoportlétszámok 20 fő felett voltak.

Ettől jelentősen elmarad az Üzemanyag-ellátó, a Tüzér, felderítő, bemérő és a Harckocsizó képzési forma, amelyek esetében egy-két indított tanfolyam mellett, 2-3 fő a tanfolyami átlaglétszám.

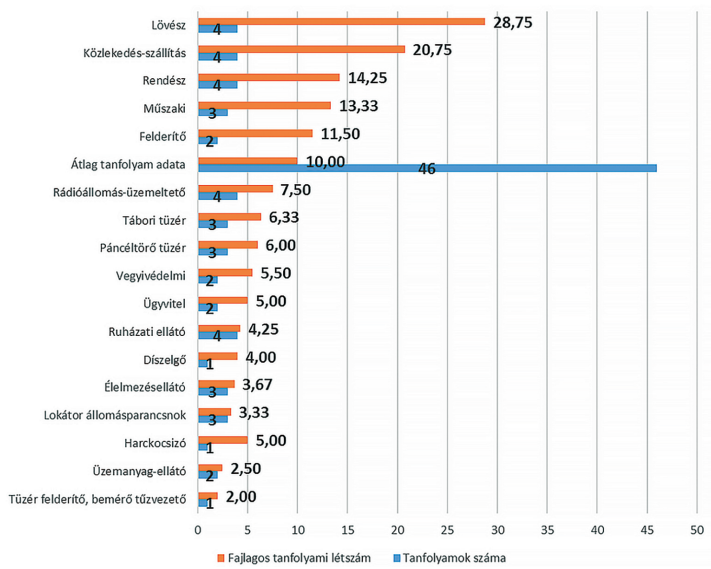

13. ábra: *A fajlagos tanfolyami létszám a vizsgált időszakban (2017–2019).*
Forrás: a szerző szerkesztése

A Koronaőr, Palotaőr és a Híradó altiszti szaktanfolyam Átvitel- és kapcsolástechnikai eszközüzemeltető szakirányon – annak ellenére, hogy a képzési programok rendelkezésre álltak, és a lehetőség megvolt a képzések indításához – a két év alatt képzést nem indítottak.

5. Összegzés

A cikk a rövidített idejű, belső képzési rendszerű, tanfolyami keretek között folyó, a szerződéses legénységi állomány bázisára épülő altisztképzés 2017. szeptembertől 2019. júliusig terjedő időszakát mutatta be a kezdetektől a képzési forma befejezéséig. A képzést 2019 augusztusától az „Acélkocka" altisztképzési rendszer váltotta fel.

Az elemzés alapján az egyes tanfolyamok alacsony fajlagos tanfolyami létszáma alapján, a rövidített idejű altisztképzésben érzékelhető probléma az MH AA oktatói kapacitásának nem túl hatékony kihasználása. A két-három alkalommal indított képzések mellett megjelenő 5 fő vagy ez alatti átlag képzési létszámok minden esetben más képzési formáktól vonnak el oktatókat. A probléma hatékonyabb beiskolázástervezéssel feloldható lenne, de ehhez összehangolt szervezés szükséges, ahol az 5 fő alatti létszámmal képzéseket nem indítanának.

A képzési forma kétéves élettartama is elgondolkodtató, mert a gyors képzésváltás miatt nehezen vonható le az a következtetés, hogy az indítás során célul kitűzött szakmai és képzési kibocsátási eredményeket maradéktalanul beváltotta.

Fontos hangsúlyozni, hogy az elemzés csak az MH AA képzési rendszerének egy szeletét mutatta be. A hatékony működés az MH AA képzési síkjainak egymásra hatását is figyelembe vevő tervezéssel valósítható meg. A cikk ennek vizsgálatára nem vállalkozott, de egy-egy jelenséget felszínre hozott. A kihelyezett képzéseket nemcsak a technikai feltételek hiánya miatt valósították meg az alakulatoknál, hanem azért, mert a legtöbb esetben a humán erőforrás is hiányzott a képzőintézménynél.

Az „Acélkocka" szakmai képzés előkészítési folyamatának egyik eredménye, hogy egyértelműen meghatározottá váltak az egyes fegyvernemekhez tartozó gyakorlati képzőhelyek, ahol a gyakorlati képzést meg lehet és meg kell valósítani. A szakmai felkészítés szakmaiságának erősítése érdekében megfontolandó az MH AA állományában meglévő, többéves képzési tapasztalattal rendelkező jól felkészült, magasan kvalifikált oktatók képzésbe történő bevonása. Az elméleti képzés az MH AA bázisán hatékonyabban és olcsóbban megvalósítható lenne, hiszen a képzési és elhelyezési feltételek az elméleti oktatáshoz adottak. Az elméleti képzések központosított végrehajtását erősíti az egyes képzések összfegyvernemi jellege, struktúrája, amelynek hatékony oktatása az aktuális területen felkészült oktatók munkájának harmonikus összehangolása révén valósulhat meg. Az egyes képzőközpontokban megvalósítható, egy-egy oktatóra és szakoktatóra épített elaprózott képzési szerkezet hasonló hatékonyságra nem, vagy csak nehezen lehet képes.

Internetes forrás

Intézménykereső. Oktatási Hivatal. Elérhető: www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_intezmenykereso/!KIR_Intezmenykereso/Intezmeny/Index/100526 (A letöltés dátuma: 2020. 02. 12.)

Jogi források

309/2017. (HK 9.) HVKF intézkedés a Magyar Honvédség belső altisztképzési rendszerének átalakításáról és szabályozásáról
279/2018. (HK 9.) HVKF intézkedés a Magyar Honvédség belső altisztképzési rendszerének átalakításáról és szabályozásáról
248/2019. (HK 7.) MH PK intézkedés a Magyar Honvédség belső altisztképzési rendszeréről
528/2011. (HK 12.) HVKF intézkedés a Magyar Honvédség belső tiszthelyettes képzési rendszerének bevezetéséről

Tartalom

Ádám Barnabás: Huszárezredek szervezete és feladatai a szövetségi haderőkben II. (Hollandia, Kanada, Egyesült Királyság) 5

Harka Ödön: A gépesített hadviselés kérdésének szovjet megközelítése a két világháború között I. rész 23

Kerekes András: A német páncélosfegyvernem megteremtése 35

Nagy Miklós Mihály – Dövényi Zoltán: Clausewitz és a legitim német geopolitika 45

Kitti Füzesi: Strategic Partnership between the European Union and Brazil Economic and Energy Cooperation 59

Balázs Kárász – Imre Négyesi: Information Security Responsibilities of Critical (Information) Infrastructures in the Aspect of Human Risk Factors 71

Varga Csilla Orsolya: Civil-katonai együttműködés az Európai Unió tagállamaiban – Görögország, Ciprus, Málta, Bulgária 87

Kovács István: Vezetői stílusok a hivatásos állomány szemével: laissez-faire (ráhagyó) 99

Kovács Márk Károly: A Baszk Haza és Szabadság szervezete, módszerei, fegyverzete 1959–2011 között 117

Molnár Zoltán: A női szerepek megváltozásának társadalmi és katonai vonatkozásai a dualizmus időszakában, 1867–1914 133

Erika László: Protection Capacities and Local Environmental Protection 147

Matusz Márk Péter: A csapategészségügyi ellátást támogató egészségügyi applikációban rejlő lehetőségek 163

Sáfrán József: Az információszerzés fontossága Szun-ce, Taj Kung, Machiavelli, Zrínyi, Jeney, Clausewitz és Jomini hadelméleti műveiben 179

Vartmann György: A Magyar Honvédség belső altisztképzési rendszerének elemzése (2017. szeptember – 2019. július) 193